

Boris Golec

ADAM BOHORIČ,
JURIJ DALMATIN
in mesto KRŠKO
v 16. stoletju

Red. prof. dr. Boris Golec je zaposlen kot znanstveni svetnik na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU v Ljubljani. Leta 2000 je doktoriral na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer je naslednji dve desetletji tudi predaval. Izpopolnjeval se je na univerzi v Gradcu in deloval kot gostujoči profesor na zagrebški univerzi. Pretežno se ukvarja z zgodovino zgodnjega novega veka, predvsem z razvojem urbanih naselij, z vprašanji iz slovenske kulturne zgodovine, kot so identitete in starejša slovenska uradovalna besedila, in z biografiko, zlasti z Janezom Vajkardom Valvasorjem. Njegova znanstvena bibliografija obsega več tiskanih in elektronskih monografij ter številne razprave in članke v domači in tuji periodiki in zbornikih.

Thesaurus memoriae

Opuscula 11

ZRC SAZU
Zgodovinski inštitut
Milka Kosa

Thesaurus memoriae

Opuscula II

Urednik zbirke Matjaž Bizjak

BORIS GOLEC

Adam Bohorič, Jurij Dalmatin in mesto Krško v 16. stoletju

Urednik knjige Matjaž Bizjak

Recenzenta Darja Mihelič, Aleš Maver

Jezikovni pregled Jožica Narat

Prevod povzetka Tina Bahovec

Oblikovanje in prelom Jernej Kropelj

Fotografije Boris Golec, Tomaž Grdin, Nina Sotelšek, Ferdinand Šerbelj

Izdajatelj Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

Za izdajatelja Petra Svoltšak

Soizdajatelj Kulturni dom Krško, enota Mestni muzej Krško

Za soizdajatelja Darja Planinc

Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založnika Oto Luthar

Glavni urednik Aleš Pogačnik

Tisk Birografika Bori, d. o. o.

Naklada 400

Prva izdaja, prvi natis / Prva e-izdaja

Ljubljana 2024

Monografija je nastala v okviru raziskovalnega programa Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti« (P6-0052) in temeljnega raziskovalnega projekta Ambicije, karierizem, pohlep, prevare: socialno-materialne strategije, prakse in komunikacija družbenih elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku (J6-2575), ki ju financira Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Izid knjige so finančno podprli Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije na razpisu za znanstvene monografije v letu 2024, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU in Kulturni dom Krško, enota Mestni muzej Krško.

Na naslovnici: Krško na Zalteriusovem zemljevidu Kranjske iz leta 1569 (hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Posebne zbirke Boga Komelja). Na zavihku: podpisa Jurija Dalmatina in Adama Bohoriča (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 88, fasc. 54/2, sn. 3, pag. 130, 30. 7. 1583).

Prva e-izdaja je pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:

<https://doi.org/10.3986/9789610590911>

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

ISBN 978-961-05-0902-8

COBISS.SI-ID 209530371

ISBN 978-961-05-0901-1 (PDF)

COBISS.SI-ID 209468419

Boris Golec

ADAM BOHORIČ,
JURIJ DALMATIN
in mesto KRŠKO
v 16. stoletju

Založba ZRC

Ljubljana 2024

Ob 440-letnici
Bohoričeve slovnice,
Dalmatinovega prevoda Svetega pisma in
prve slovenske omembe Krškega

ter ob najverjetnejši
500-letnici rojstva Adama Bohoriča

KAZALO

KNJIGI NA POT	7
ADAM BOHORIČ (OK. 1524–1601/2) MED ZMOTAMI IN POLRESNICAMI	9
Izvor in identiteta	10
Šolnik in zasebnik v Krškem	22
Zasebno življenje po odhodu iz Krškega	27
Sklenitev življenjske poti ali izgnanec, ki to ni bil	42
Glavne ugotovitve	49
JURIJ DALMATIN (OK. 1547–1589) V LUČI IDENTITETE IN DRUŽINSKEGA OKOLJA	51
Izvor in primarna družina	52
Sekundarna družina	64
Glavne ugotovitve	74
MESTO KRŠKO V 16. STOLETJU.	75
Srednjeveški temelji	77
Splošni oris Krškega v 16. stoletju in prvi zapis njegovega slovenskega imena	92
Viri za zgodovino Krškega v 16. stoletju	99
Pravni položaj mesta in mestna samouprava	104
Gospodarske razmere – med razcvetom in ovirami	122
Posestno in demografsko stanje	144
Verske razmere in obe Cerkvi	159
PRILOGA 1	
Kronološki seznam mestnih sodnikov in pisarjev	174
PRILOGA 2	
Kronološki seznam novosprejetih meščanov po mestni knjigi	178
PRILOGA 3	
Posestno stanje mesta v luči popisov dvornega činža leta 1570 in 1575	187
VIRI IN LITERATURA	213
ZUSAMMENFASSUNG	225

KNJIGI NA POT

Pričujoča knjiga nima ambicij predstaviti celotnega védenja niti vseh novejših ugotovitev o soustemeljiteljih knjižne slovenščine Adamu Bohoriču in Juriju Dalmatinu. Prav tako ne ponuja izčrpnega vpogleda v zgodovino mesta Krško, kjer sta se moža spoznala in preživela pomemben del življenja, nekaj let sočasno kot učitelj in učenec. Za táko monografsko delo bi bilo treba nekajkrat toliko strani, kot jih premore to, ki je pred vami. Njegov glavni namen je prikazati na enem mestu avtorjeva najnovejša spoznanja o obeh znamenitih Krčanih, ki so v veliki meri povezana prav z njunim življenjem in delovanjem v mestu ob Savi, drugi pa umestitev njunih življenjskih zgodb v kontekst Krškega v razburkanem 16. stoletju. Ob splošnem prikazu razmer v lokalnem okolju se poglavje o Krškem natančneje posveča nekaterim doslej (pre)malo osvetljenim in še neodprtim vprašanjem. Med temi zavzemata posebno mesto reformacija in protireformacija, ki pa ob pomanjkanju virov ostajata še naprej velika bela lisa.

Pred bralci je razširjen torzo za celovito raziskavo o Bohoriču in Dalmatinu ter krški mestni zgodovini. Izziv, s katerim se bodo v prihodnje lahko spopadli preučevalci preteklosti različnih strok, pri tem pa nadgradili ali ovrgli spoznanja in sklepanja, ki jih prinaša pričujoče skromno delo.

Boris Golec

ADAM BOHORIČ (OK. 1524–1601/2) MED ZMOTAMI IN POLRESNICAMI

Ko sem v pandemičnem letu 2020 na povabilo organizatorja simpozija o Adamu Bohoriču izbrskal iz svojih starih zapiskov peščico dotlej še neobjavljenih podatkov o našem prvem slovniciarju, se je pokazalo, da niso tako nepomembni, kot sem menil do takrat. Če jih postavimo v širši kontekst, narekujejo vprašanja, ki so bila doslej slabo obdelana, tista, pri katerih je France Kidrič v biografskem geslu o Bohoriču¹ uporabil mašilo »menda«² ali pa se je zaradi slabo osvetljenih okoliščin zatekel k neargumentiranim napačnim trditvam. Tako sem se odločil preveriti že znane vire in jih podkrepiti z novimi podatki, ki bi lahko osvetlili naslednja vprašanja: prvič, Bohoričev izvor in čas rojstva, drugič, njegovo razmerje do Krškega,³ tretjič, družinske razmere, in končno, kdaj in kje se je Bohoričeva življenjska pot iztekla. Najpomembnejše plati Adama Bohoriča – njegovo karierno pot, zlasti najplodovitejše šolniško in ustvarjalno obdobje v Ljubljani – sem skoraj povsem pustil ob strani,⁴ tako tudi v pričujoči monografiji.

---

¹ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49–52.

² Po Kidriču je Bohorič umrl »menda v emigraciji«, mladost je preživel »menda na Krškem«, doma pa je bil »pač« iz krajev med Savo in Bohorjem (prav tam, str. 51).

³ Dotedanje védenje o Bohoričevih sledovih v Krškem in različne interpretacije le-teh je zbrala in leta 2006 objavila Alenka Černelič Krošelj (Sledi Adama Bohoriča, str. 53–99).

⁴ Golec, Manj osvetljene plati.

IZVOR IN IDENTITETA

Tako kot večina slovenskih protestantskih piscev in vodilnih osebnosti slovenskega protestantizma tudi Adam Bohorič v razpoložljivih virih nikjer ne govori o svojem rojstnem kraju, letu rojstva, starših ali sorodnikih, niti ne o svoji starosti. V tem je občutna razlika z mlinarskim sinom Primožem Trubarjem (ok. 1508–1586) z Rašice ali z Matijo Trostom († 1591), sinom vipavskega tržana, ki sta razkrila, kdo sta, kakšnega stanu in kdo so bili njuni starši. Trubar je o tem spregovoril na več mestih v svojih tiskih, Trost pa v rokopisnem reverzu za štipendijo kranjskih deželnih stanov.⁵

Kot ključno se postavlja vprašanje, kdaj je naš prvi slovničar prišel na svet in kje. Za razliko od Trubarja, ki je sam navedel svoje rojstno leto in kraj ter nekajkrat v besedi ali ob lastni podobi izpričal, koliko je star,⁶ se lahko pri Bohoriču opremo zgolj na sklepanja, koliko let bi mu lahko bilo ob vpisu na dunajsko univerzo leta 1543, ko se njegovo ime prvič pojavi v virih. V pomoč je primerjava s Trubarjem, ki se je imatrikuliral spomladi 1528,⁷ star 20 let, kar je bilo že pozno. Praviloma so namreč študenti prihajali na univerzo mlajši, pri 17-ih ali 18-ih.⁸ Če bi bil Bohorič res rojen leta 1520, kar je sicer vedno opredeljeno kot približna letnica rojstva, bi torej postal dunajski študent šele s 23 leti. Glede na to, da o njegovem dotedanjem življenju in šolanju drugače kot o Trubarjevem ni podatkov, bi prag vseučilišča sicer lahko res prestopil še kakšna tri leta starejši od Trubarja, vendar smemo imeti takšno starost kvečjemu za zgornjo mejo. Okrogla letnica 1520, ki jo kot približno srečujemo v literaturi, poleg tega predpostavlja širši časovni razpon, potencialno nazaj vse do srede drugega desetletja 16. stoletja,⁹ kar je občutno prezgodaj. *Novi slovenski biografski leksikon* (2018) pravi pravilneje »r. okoli 1520, lahko tudi pozneje«,¹⁰ pri čemer bi bila formulacija »pozneje« veliko ustrežnejša. Bohorič bi bil ob vpisu na univerzo lahko star običajnih manj kot 18 let in ne veliko več kakor 20, zato gre njegovo rojstvo postavljati v okvirni časovni razpon med 1521 in 1527. Če upoštevamo, da je prihajal iz province, najbrž ni bil med mlajšimi študenti, po analogiji s Trubarjem pa bi bil dvajsetletnik. Kot najustreznejša rešitev se zato ponuja: okrog leta 1524. Letnica ni

⁵ O Trubarju: Golec, *Kdo in od kod*, str. 46–48, 50–51; o Trostu: Rupel, *Nove najdbe*, str. 59. – Jurij Dalmatin je, denimo, samo enkrat navedel, da je njegov dom (*mein heymat*) v Krškem, enkrat pa se je podpisal kot Krčan (*Gurkfeldianus*) (Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 46 in 54).

⁶ Golec, *Kdo in od kod*, str. 46–47, 50–51.

⁷ Gall – Szaivert (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. III. Band*, str. 45.

⁸ Prim. Cindrič, *Ljubljanski izobraženci*, str. 200.

⁹ Kidrič navaja, da je bil Bohorič rojen »v 2. ali 3. desetletju 16. stoletja« (Kidrič, Bohorič Adam, str. 49).

¹⁰ Ahačič, Bohorič Adam, str. 74.

ne okrogla ne polokrogla, kar bi implicitno podaljšalo zamik v preteklost oziroma sedanjost. Morda se bo kdaj vendarle pojavil vir, ki bo pripomogel k natančnejši opredelitvi Bohoričeve starosti, prav veliko upanja za to pa ni.

O izvoru in identiteti Adama Bohoriča pričajo štirje skopi viri, od katerih omogočajo prvi trije tudi približno določitev časa njegovega rojstva. Pri teh treh gre za zapise v univerzitetnih matrikah iz štiridesetih let 16. stoletja, četrti pa je iz leta 1563, ko je Bohorič že opustil poučevanje v Krškem. Iz univerzitetnih matrik, v katerih temeljijo podatki na njegovih lastnih izjavah, izvemo ključni podatek, da je bil Štajerec (*Styrus*, *Styrius*). Kot takšnega ga pozna dunajska univerzitetna matrika ob vpisu leta 1543¹¹ in ob pridobitvi naslova bakalaver štiri leta pozneje (1547),¹² nato pa še zapis o imatrikulaciji v matriki univerze v Wittenbergu leta 1548.¹³ Poleg tega je Bohorič ob prvi pojavitvi leta 1543 opredeljen ne le kot Štajerec, ampak kot Štajerec iz Krškega (*ex Gurgfelt Styrus*), kar ni logično, saj je zgodovinsko mesto Krško za razliko od današnjega Krškega, ki leži na obeh bregovih Save, v celoti pripadalo Kranjski, ne Štajerski.

Od tod zadrega, kako razumeti Bohoričevo hkratno identificiranje s štajersko deželo in kranjskim Krškim. Kidrič, ki je poznal samo zadnjo od treh Bohoričevih opredelitev za Štajerca, je njegov rod postavljaj na štajersko stran Save, na območje med reko in pogorjem Bohor, kjer je priimek Bohorič dokumentiran od leta 1631 dalje, prvič torej šele dobro stoletje po Adamovem rojstvu. Mladost pa naj bi naš prvi slovničar, tako Kidrič, »preživel menda na Krškem«. Svojo domnevo je Kidrič navezal na dve trditvi Matije Klombnerja († 1569). Prvo, da je krški šolmošter »rojen domačin«, je povzel po Klombnerjevem pismu Ivanu (Hansu) Ungnadu (1493–1564) iz leta 1563, medtem ko za drugo, da je »Ungnadov podložnik«, žal ni navedel vira. O obeh je govoril kot o eni Klombnerjevi formulaciji in ta naj bi bila le deloma pravilna. Za prvo trditev, o Bohoriču kot rojenem domačinu, je ponudil razlago, da je bil Kranjec, pri drugi, o njegovem podložniškem statusu, pa je izrazil dvom, češ da »sploh ni mogoče govoriti o podložništvu«, »če je bil Bohorič na Krškem meščan«.¹⁴ Tako kot se pri omembi Ungnadovega podložnika porodi prva asociacija na deželnoknežje gospostvo Krško, je tudi Kidrič gotovo mislil na to gospostvo,

¹¹ »Adam Wosoritz ex Gurgfelt Styrus« (Gall – Szaivert (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. III. Band*, str. 70, 14. april 1543). Pri črki *s* v priimku gre skoraj gotovo za napačno branje črke *h* kot dolgega *f*. Pravilno bi bilo torej: *Wohoritz*.

¹² »Adamus Bochorizius Styrus« s poznejšim pripisom »modo Labaci nobilium puerorum provincialium praeceptorem agit« (Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 252).

¹³ »Adam Bochoritsch Styrius« (Foerstemann, *Album academiae Vitebergensis*, str. 242, 18. oktober 1548).

¹⁴ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49.

ki ga je Ungnadova družina tedaj imela v zastavi (od 1527),¹⁵ saj je v nadaljevanju ugibal, ali se ni Bohoričeva protestantska usmeritev izoblikovala pod Ungnadovim vplivom, še preden je odšel na Nemško.¹⁶ Že nekaj časa vemo, da je pred odhodom v Wittenberg štiri leta študiral na Dunaju (1543–1547),¹⁷ kjer je imel za seznanitev s protestantizmom veliko boljše možnosti. Kar pa zadeva podložništvo Ungnadu, obstaja še druga možnost, in sicer da se je Bohorič rodil na štajerski strani Save kot podložnik gospostva Sevnica, ki ga je Ivan Ungnad že leta 1519 dobil v dosmrtni užitek.¹⁸ Domnevne Klombnerjeve trditve o Bohoriču kot Ungnadovem podložniku žal ni bilo mogoče preveriti v viru prve roke, ampak moramo zaupati Kidriču, da jo je pravilno povzel iz necitiranega vira.

Pri ugotavljanju Bohoričevega izvora ne gre prezreti niti najmanjše podrobnosti, ki jo ponujajo razpoložljivi viri, zlasti ne navideznih protislovij, in še manj razglašati za samo deloma pravilno katero koli trditev sodobnikov, četudi izvira iz druge roke (Klombnerjeve).

Pojdimo po vrsti. Bohorič sam se ni nikoli opredelil kot Kranjec, ampak dosledno kot Štajerec, Ungnadovi podložniki pa, kot rečeno, niso bili samo podložniki gospostva Krško na kranjski strani Save, ampak tudi gospostva Sevnica na štajerski. Še več, pozneje, v 18. stoletju, so Bohoriči oziroma Bohorči izpričani kot sevniški podložniki v zaselku Plešivec pod Bohorjem,¹⁹ kjer je priimek po rajhenburških župnijskih maticah kontinuirano izpričan od zgodnjih tridesetih let 17. stoletja. Bohoriče, omenjene v prvi krstni matici župnije Rajhenburg, je poznal že Kidrič,²⁰ potrjeno podložništvo tamkajšnjih poznejših Bohoričev gospostvu Sevnica pa daje ugotavljanju izvora Adama Bohoriča še novo dimenzijo.

Tudi Klombnerjeve navedbe v istem pismu (1563), da je krški šolmošter »ain geporner Inlennder« oziroma »rojen domačin«, kot jo je prevedel Kidrič,²¹ ne da bi povzel izvirnik, ne gre preprosto zreducirati na Kranjca, kar je storil omenjeni

¹⁵ Zdravec, *Zastave in prodaje*, str. 26. – Po odhodu Ivana Ungnada na Nemško (1555) je deželni knez gospostvo Krško za kratek čas prepustil Kristofu Gallu, nato pa izročil Ivanovemu sinu Kristofu Ungnadu, ki ga je po Koropcu imel v letih 1562–1575 (Koropec, *Krško v obdobju*, str. 47 in 55).

¹⁶ Kidrič, *Bohorič Adam*, str. 49.

¹⁷ Slovensko strokovno javnost je na dunajsko obdobje Adama Bohoriča leta 1979 bežno opozoril Primož Simoniti (Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 252).

¹⁸ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 255.

¹⁹ StLA, Theresianischer Kataster, Cillier Kreis, No. 146, Herrschaft Reichenburg, No.7, Extract deß Herrschaft Reicheburgerischen Stiff-Register etc., s. d. (ok. 1755). – NŠAM, Župnija Brestanica, Matične knjige, poročna matična knjiga 1749–1785, pag. 141 (29. 1. 1772) in 142 (20. 2. 1772). V cerkvenih matičnih knjigah so pripadnost gospostvu nasplošno beležili samo nekaj let od uvedbe hiš števil leta 1770, prej in pozneje pa ne.

²⁰ Kidrič, *Bohorič Adam*, str. 49.

²¹ Prav tam.

literarni zgodovinar. Iz konteksta v Klombnerjevem pismu Ungnadu, ki ga hrani Univerzitetni arhiv v Tübingenu²² in ni bilo nikoli v celoti objavljeno, lahko razberemo, da za pisca ni bila pomembna deželna pripadnost. O krškem šolmoštru (Bohoriču) govori namreč kot o prevajalcu psaltra v slovenščino in v tej zvezi poudari, da ima dober jezik in da je rojen domačin (*hat die sprach guet vnd ain geporner Inlennder*).²³ Iz takšne navedbe lahko kvečjemu sklenemo, da ni tujec²⁴ ali pa da je njegova ožja domovina okolica Krškega.

O geografskem izvoru prvega slovenskega slovničarja oziroma njegovega rodu govori posredno, a vendar zgovorno že njegov priimek. Bohorič je izpeljanka iz oronima Bohor, imena pogorja na jugu Kozjanskega, ki se v širokem pasu vleče od zahoda proti vzhodu nad Rajhenburgom, današnjo Brestanico.²⁵ V *Enciklopediji Slovenije* (1987) najdemo Bohoričev rojstni kraj opredeljen kot »pri Brestanici«,²⁶ v *Novem slovenskem biografskem leksikonu* (2018) pa kot »štajerska okolica Brestanice«, vendar s pojasnilom, da gre za »ugibanje glede na priimek in imatrikulacijsko oznako Styryus 'Štajerec'«. ²⁷ Že od Kidriča dalje je znano, da je priimek Bohorič v tridesetih letih 17. stoletja dokumentiran v najzgodnejši krstni matici rajhenburške župnije v podbohorskih vaseh Plešivec in Dobrova.²⁸ Če smo natančni, ga tedaj najdemo v zaselku Plešivec, delu raztresene vasi Dobrova, in v zaselku Závřše naselja Reštánj, v zgodnjih štiridesetih letih pa tudi južneje, bliže Senovemu oziroma Savi, v zaselkih Goša pri Šedmu in Okrog pri Malem Kamnu.²⁹

Toda v času Adama Bohoriča in še sto let po njegovem rojstvu na tem območju Bohoričev ne srečamo. Vse do danes ostaja najzgodnejši vir o navzočnosti priimka

²² UAT, 8/4, Hans Ungnad Freiherr von Sonneg, Nr. 110, 28. 7. 1563. – Na Bohoriča se nanaša naslednji pasus (pag. 263): »Ich hab den Schuelmaister zw Gurkhfeld, der ain guter Crisst, vnd die schuel verlassen von wegen pabstischen kirchen gesanng, ist glert vnd hat die sprach guet vnd ain geporner Inlennder zw diser arbeit pewegt der nimbt ain zimblich vnd wirt sich von e[uren] gn[aden] pestöllen lassen, hab Im auf e[uren] gn[aden] wolgefallen den psalter auferlegt zuvertieren damit e[ure] gn[ade] ain prob hab seiner arbeits, er ist pehwrat, vnd hat sich in ain haußwirtschafft eingericht wird sich mit ainem clainen pestöllen lassen.«

²³ Pismo je leta 1874 v izvlečkih objavil Ivan Kostrenčič, vendar brez pasusa o Bohoriču (Kostrenčič, *Urkundliche Beiträge*, str. 184–185).

²⁴ Za mnenje o pomenu sintagme se zahvaljujem prof. dr. Günterju Cerwinki, upokojenemu profesorju Univerze v Gradcu.

²⁵ Poleg te razlage izvora priimka s prvotnim pomenom 'prebivalec pod goro Bohor' navaja Marko Snoj še drugo možnost: patronimik iz osebnega imena Bohor, ki je konvertiralo v gorsko ime (Snoj, O priimku Bohorič, str. 15–16).

²⁶ Toporišič, Bohorič Adam, str. 303.

²⁷ Ahačič, Bohorič Adam, str. 74.

²⁸ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49. Kidrič pomotoma pravi: Dobrava.

²⁹ NŠAM, Župnija Brestanica, Matične knjige, krstna matična knjiga 1630–1645, fol. 22r (11. 12. 1631), 30r (18. 3. 1632), 63v (1. 11. 1634), 80r (1. 3. 1636), 90r (2. 2. 1637), 102v (19. 2. 1638) in 118v (26. 3. 1639).

v krajih pod Bohorjem najstarejša rajhenburška krstna matica, ki so jo začeli voditi leta 1630 in v kateri naslednje leto srečamo prvega Bohoriča. Razširjenost priimka v tem času kaže, da ni šlo nujno za en sam rod in da je več kot verjetno, da je kognomen tu, kjer je nesporno nastal, obstajal vsaj že v času Bohoričevega rojstva. Da ni dokumentiran v 16. stoletju, je krivo slabo stanje virov, zlasti urbarjev. Sicer pa je z istega območja, od nekod pod Bohorjem, gotovo izviral prvi znani Bohorič, Adamov starejši sodobnik Gal Bohorič, ki ga leta 1528 zasledimo kot duhovnika nedaleč stran, v Laškem, petnajst let pozneje (1543) pa na Ptujski Gori.³⁰ Adam tako potrjeno ni bil šele prva generacija nosilcev svojega priimka, četudi njegove družine morda niso poznali pod tem rodbinskim imenom in bi se z njim utegnili poimenovati šele sam, potem ko je zapustil svoje več kot verjetno rojstno okolje pod Bohorjem. Njegov čas je bil namreč obdobje intenzivnega nastajanja priimkov, ki tedaj niso bili dedni in nespremenljivi, ampak so še dolgo ostali variabilni in zamenljivi. Samo za primer povejmo, da se Primož Trubar ni pisal Trubar, ampak Trobar, in to ne po očetu, ampak je prevzel materin priimek,³¹ Jurij Dalmatin, ki je svoj priimek razen v slovenskih tiskih vedno pisal latinsko kot Dalmatinus,³² pa si je humanistični priimek nedvomno nadel sam, in sicer najverjetneje po svojih hrvaških prednikih, naseljenih kakšnih 15 let pred njegovim rojstvom na tleh gospostva Krško, predvsem na Krškem polju.³³ V 16. stoletju namreč v obsežnem krškem gospostvu med številnimi alohtonimi priimki ni nobenega Dalmatina.³⁴

Iz poznejših katastrskih in urbarskih virov vemo, da podložniki v krajih pod Bohorjem, kjer se Bohoriči pojavljajo od najstarejše rajhenburške krstne matice dalje, niso spadali pod eno samo zemljiško gospostvo. Raztreseni naselji Dobrova in Reštánj sta bili razdeljeni med gospostvi Rajhenburg in Sevnica,³⁵ za obe gospostvi

³⁰ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49, citira I. Orožna, ki pravi: »Baharič Galus, Gesellpriester 1528« (I. Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 147) in »Wachoritsch Gall, oberster Kaplan 1543« (isti, *Das Bisthum, das Domkapitel*, str. 504).

³¹ Golec, Kdo in od kod, str. 48–49 in 61.

³² Prim. Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 46, 56, 63, 66, 69, 74, 78, 84, 89, 93, 96, 97, 101, 105, 109, 112, 118, 130, 142, 144, 153 in 165. – V slovenskih tiskanih besedilih iz 16. stoletja se njegovo ime pojavi devetkrat, vsakič v roditeljskem oziroma tožiljskem: Dalmatina (ZRC SAZU, ISJFR, Lastno-imenska kartoteka, Dalmatin).

³³ O organizirani naselitvi Hrvatov v krškem gospostvu malo pred letom 1534 gl. Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 77.

³⁴ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575.

³⁵ Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon. Erster Theil*, str. 241 (Dobrova); *Dritter Theil*, str. 301 (Reštánj); StLA, Theresianischer Kataster, Cillier Kreis, No. 146, Herrschaft Reichenburg, No. 7, Extract deß Herrschaft Reicheburgerischen Stüfft-Register etc., s. d. (ok. 1755); prav tam, No. 80, Herrschaft Oberlichtenwald, No. 4, Extract auß dem Stüfft Register etc., s. d. (okoli 1755).

pa sta iz Adamovih otroških oziroma mladih let ohranjena popisa podložnikov. Za sevniško gospostvo je to urbar iz leta 1528 in za rajhenburško imenjska cenitev iz leta 1542, toda podložnikov s priimkom Bohorič ni ne v enem ne v drugem viru. V urbarju sevniškega gospostva, pod katero je v zaselkih tik pod Bohorjem spadala velika večina podložnikov, so številni navedeni le z osebnim imenom, včasih še z očetovim ali z župansko funkcijo,³⁶ kar zadeva rajhenburške podložnike v malo mlajši imenjski cenitvi iz leta 1542, pa jih je velika večina že imela priimek.³⁷ Priimek Bohorič prav tako ne najdemo v isti imenjski cenitvi med maloštevilnimi podložniki Turna v Rajhenburgu³⁸ in med peščico podložnikov rajhenburške župnije v popisu glavarine leta 1527, ki so vsi navedeni še brez priimka.³⁹

A tudi sicer bi dokumentiranost priimka Bohorič v omenjenih virih povedala samo, kje je bil v prvi polovici 16. stoletja razširjen. Na podlagi tega bi lahko spet zgolj ugibali, kateri od podložnikov bi lahko bil Adamov sorodnik. Sklepanje pa bi nas lahko kaj hitro zavedlo. V turjaških urbarjih srečamo v istem času več Trobarjev, a ni niti eden oče Primoža Trubarja, ampak gre za bližnje sorodstvo Primoževe matere, medtem ko se oče Mihéj skriva pod oznako Müllner (Malnar). Če Trubar ne bi sam razkril očetovega osebnega imena, bi bili zgolj na podlagi urbarjev glede identitete potencialnega očeta v zmoti.⁴⁰

Iz poznejšega časa, tja do terezijanskega katastra sredi 18. stoletja, imamo samo dva popisa rajhenburških podložnikov, oba iz prve polovice 17. stoletja in oba brez Bohoričev,⁴¹ za gospostvo Sevnica pa ni znan noben urbar, urbarialni ali davčni popis. Ker so bili Bohoriči pod Bohorjem večinoma sevniški podložniki, jih tako zasledimo šele v terezijanskem katastru. V slednjem najdemo okoli leta 1755 tri podložnike Bohoriče (*Wohoritsch*) v Plešivcu, ki so gospodarili na štirih posestnih enotah, Bohorča (*Wohartsch*) in Bohorčiča (*Woharschitsch*) pa v Komarivcu, danes zaselku Stržišča nad Blanco.⁴² Med rajhenburškimi podložniki je s priimkom Bohorič (*Wacharitsch*)

³⁶ ZRC SAZU, ZIMK, Zapuščina Milka Kosa, fasc. 26, prepis urbarja gospostva Sevnica 1528. – O priimkih v sevniškem urbarju prim. tudi Koropec, Iz zgodovine, str. 15.

³⁷ StLA, Laa. A. Antiquum VI, Gülterschätzungen 1542, 31/456, Christof v. Reichenburg, Herrschaft Reichenburg, s. d. – V zaselku Dobrova pod Bohorjem, kjer so Bohoriči izpričani v krstni matici slabih sto let pozneje, je bila tedaj popisana samo vdova nekega Pavlina (*Paulin wittib*).

³⁸ Prav tam, 12/138, Christoph von Gradeneck, 20. 12. 1542.

³⁹ Koropec, Slovenski del Štajerske, str. 241.

⁴⁰ Golec, Kdo in od kod, str. 48–49.

⁴¹ Prvi je popis hišnega goldinarja rajhenburškega gospostva iz leta 1604, ki ima deloma druge kraje kot imenjska cenitev iz leta 1542 (StLA, Laa. A. Antiquum VI, Hausgulden 1603/8, Nr. 274, Franz Gall von Gallenstein, Herrschaft und Markt Reichenburg, 20. 12. 1604), drugi pa urbar iz leta 1645 (StLA, SA. Attems, Familie, Sch. 374, Heft 1590, Urbar Reichenburg 1645, s. p.).

⁴² StLA, Theresianischer Kataster, Cillier Kreis No. 80, Herrschaft Oberlichtenwald, No. 4, Extract auß dem Stüfft Register etc., s. d. (okoli 1755).

izpričan en sam, in sicer na Šedmu.⁴³ Po franciscejskem katastru iz dvajsetih let 19. stoletja je bila v krajih pod Bohorjem koncentracija Bohoričev prav tako največja v zaselku Plešivec s petimi gospodarji, zdaj imenovanimi Bohorč (*Wochortsch*).⁴⁴ Fevdna fasija iz leta 1848 za vseh pet potrjuje, da so bili podložniki gospostva Sevnica, priimek – v različicah Bohorič in Bohorč – pa se je v stotih letih od terezijanskega katastra razširil še na nekaj drugih Sevnici podložnih kmečkih posesti.⁴⁵

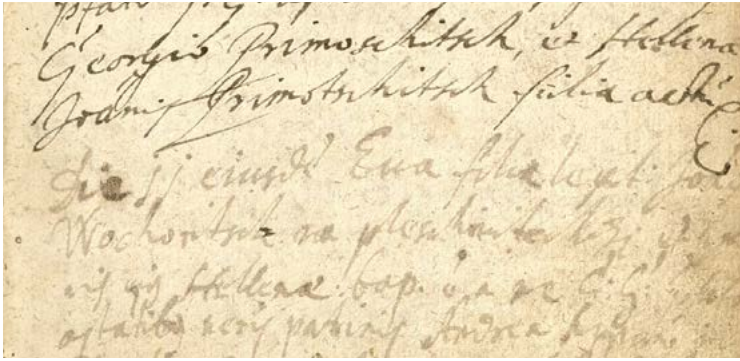
Ob selitvah priimka smo med prvo polovico 17. in sredo 19. stoletja priča njegovi stabilnosti v zaselku Plešivec, kjer je bil, kot rečeno, dokumentiran najbolj zgodaj, leta 1631, in kjer se je nato v največjem številu tudi ohranjal. Glede na povedano in ob dejstvu, da je Plešivec najvišje ležeči zaselek pod Bohorjem (najbližji planinski koči), je zelo verjetno, da je priimek Bohorič nastal prav tukaj in se postopoma razširil po okolici oziroma da je bilo to eno njegovih glavnih žarišč. Tudi naš prvi slovničar bi glede na lastno opredeljevanje kot Štajerec lahko prišel na svet v enem od podbohorskih zaselkov v rajhenburški župniji in glede na domnevno Klombnerjevo navedbo, da je bil Ungnadov podložnik, tem bolj verjetno kot podložnik gospostva Sevnica.

Na to bolj ali manj gotovo spoznanje se veže vprašanje, kako uskladiti Adama Bohoriča kot Štajerca in kranjsko Krško. Še preden je prišlo na dan, da se je na dunajski univerzi opredelil hkrati kot Krčan in Štajerec, in je bila znana samo oznaka Štajerec v wittenberški univerzitetni matriki, je Kidrič Bohoričevo povezavo s Krškim razlagal s tem, da je bil pač iz krajev pod Bohorjem, kjer je pozneje izpričan njegov priimek, da pa je »mladost preživel menda na Krškem«. Takšna razlaga je zelo logična. Razlog, da se je istovetil s Krškim, bi namreč zelo težko upravičili zgolj z bližino Krškega njegovemu neznanemu rodnemu kraju na Štajerskem. Rojeni Štajerec bi se veliko prej kot z mestom v sosednji deželi poistovetil z Rajhenburgom, sedežem župnije, iz katere je po vsej verjetnosti izviral, če že ni bil tudi podložnik

⁴³ Prav tam, No. 146, Herrschaft Reichenburg, No.7, Extract deß Herrschaft Reicheburgerischen Stifft-Register etc., s. d. (ok. 1755).

⁴⁴ SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 42, k. o. Dobrova, abecedni seznam posestnikov, 14. 4. 1826. – V katastrski občini Dobrova so bili vsi Bohoriči naseljeni v Plešivcu (prav tam). Plešivski Bohoriči so imeli posest tudi v sosednji katastrski občini Šedem, medtem ko sta bila v katastrski občini Reštanj dva gospodarja Bohoriča domačina, eden pa iz dobrovske občine (prav tam, C 401, k. o. Šedem, abecedni seznam posestnikov, 31. 1. 1826; C 365, k. o. Reštanj, abecedni seznam posestnikov, 14. 4. 1826).

⁴⁵ V fevdni fasiji sta za vsako urbarsko številko (podložniško posest) navedena prejšnji in tedanji lastnik. Popis prejšnjih je vzet iz terezijanskega katastra. V vmesnem času je priimek Bohorič v uradu Čanje ugasnil na eni posesti in se pojavil na drugi, v t. i. Srednjem uradu (*Mitteramt*) se je pojavil na treh posestih, kjer ga prej ni bilo, v uradu Reštanj pa se je obdržal na štirih in se prenesel še na eno, ki jih lahko vse lociramo v Plešivcu (StLA, Theresianischer Kataster, Cillier Kreis No. 80, Herrschaft Oberlichtenwald, Lehens-Fassion, 31. 5. 1848). Sredi 18. stoletja se je Bohorič oz. Bohorč pisalo pet sevnških podložnikov, sredi 19. stoletja pa devet.

Vpis prvega Bohoriča v krstni matici župnije Rajhenburg 11. decembra 1631 (NŠAM, Matične knjige, Brestanica, krstna matična knjiga 1630–1645, fol. 22r).

rajhenburškega gospostva.⁴⁶ Prav tako bi lahko povsem upravičeno navedel, da je iz Sevnice, če je njegova družina spadala pod Ungnadovo sevniško gospostvo. Primož Trubar je, denimo, na isti univerzi leta 1528 izpričal, da je doma s Turjaka (*ex Aursperg*),⁴⁷ ker se je rodil kot podložnik turjaškega gospostva.

Bohorič je torej moral biti tako ali drugače povezan s Krškim še pred vpisom na univerzo leta 1543. Kot bomo videli, gre povezavo iskati v njegovem zelo verjetnem začetnem šolanju v Krškem kot najbližjem kraju, kjer je potrjeno že obstajala šola. Po drugi strani pa ni izključeno, da se je v njegovih otroških letih celotna družina preselila čez Savo iz enega Ungnadovega gospostva v drugo, tj. iz gospostva Sevnica v gospostvo Krško. Potrditve o obstoju podložnikov s priimkom Bohorič na kranjski strani Save nimamo. Najstarejši ohranjeni urbar gospostva Krško je šele iz leta 1570, v njem pa ni nobenega drugega Bohoriča razen Adama kot imetnika njive in vinograda.⁴⁸ A kot rečeno, ni nujno, da so se tudi njegovi starši imenovali Bohorič, in če že, bi priimek do leta 1570 zlahka ugasnil.

Kaj so bili Adamovi starši po socialnem položaju, bi lahko pomagal razkriti njegov pečatnik, vendar so znani pečatni odtisi tako slabi, da ostaja podoba na njih nedoločljiva.⁴⁹ Za primerjavo povejmo, da je imel Trubar na pečatniku tesarsko sekiro, s čimer je sporočal, da je sin tesarja, kar je sicer izpričal tudi v besedi.⁵⁰

⁴⁶ Teritorialno-upravna enota, v katero je spadalo to območje skoraj do grebena Bohorja na severu, je bilo deželno sodišče Rajhenburg (*Historischer Atlas*, Bl. 32, Cilli).

⁴⁷ Gall – Szaivert (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. III. Band*, str. 45.

⁴⁸ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 477 in 523.

⁴⁹ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 88, fasc. 54/2, sn. 3, pag. 325, 30. 5. 1583; pag. 326, 5. 7. 1583; pag. 366, 10. 9. 1583.

⁵⁰ Golec, *Kdo in od kod*, str. 58–59.

Več posrednih dokazov »per negationem« imamo o tem, da Adam Bohorič ni odraščal v krški meščanski družini. Najmanj trdnega ponuja najstarejši urbar gospostva Krško, saj je nastal šele leta 1570, ko je od Adamovega rojstva minilo že skoraj pol stoletja. Tako kot v urbarju pogrešamo priimek Bohorič med podložniki, ga ni najti med plačniki dajatve dvorni činž, ki so jo gospostvu plačevali vsi gospodarji v deželno knežjem mestu Krško in pri kateri je navedenih tudi precej imen nekdanjih gospodarjev.⁵¹ Če bi bil Adam meščanskega rodu oziroma tudi če bi bil samo iz krške mestne družine, ki ni imela meščanskih pravic, bi veljal za mestnega in s tem deželno knežjega podanika, zato ga Klombner ne bi mogel označiti za Ungnadovega podložnika. Na to, da ni izviral iz meščanskega ali vsaj mestnega okolja, kaže prejkone tudi zapis o krstu njegove hčerke Suzane v ljubljanski protestantski matični knjigi. Zapis, o katerem bomo še govorili, je naknaden in temelji na Bohoričevih lastnih podatkih, pri tem pa je pomenljivo, da je pri njegovi ženi Doroteji izpostavljen njen meščanski izvor (hči pokojnega celjskega meščana Martina Muhiča).⁵² Ker pri drugih krščencih tovrstnih podatkov niso vpisovali, lahko tem prej pričakujemo, da bi Bohorič tudi zase izpostavil meščansko poreklo, če bi ga le lahko.

Adam je bil torej glede na doslej povedano podložniški otrok s štajerske strani Save. Toda zakaj je potem ob vpisu na dunajsko univerzo navedel, da je doma iz Krškega? Priselitev kmečke družine Bohorič v mesto bi bila za tisti čas precej ne navadna. Veliko prej bi prišel v Krško samo oče, denimo kot obrtni vajenec, in bi si potem kot pomočnik ali mojster v mestu ustvaril družino. V takem primeru pa sin Adam ne bi bil več Štajerec, kot se je dosledno opredeljeval, ampak Kranjec. Vsekakor se mladenič ne bi imel za Štajerca samo zato, ker bi bili to po izvoru njegovi starši. Obstaja še druga možnost priselitve Bohoričev na kranjsko stran Save, in sicer že omenjeni pretok podložnikov med dvema posavskima gospostvoma, ki sta bili obe v rokah Ivana Ungnada. V času Adamovega rojstva je bilo gospostvo Krško močno prizadeto zaradi pogostih turških pustošenj, ki so se vrstila že vse od leta 1469.⁵³ Pred letom 1534, ko je bil Adam Bohorič še otrok, je zato Ungnad na izpraznjeni prostor, zlasti na Krško polje, naselil številne hrvaške begunce in druge priseljence.⁵⁴ Glede na to, da je imel na štajerski strani v zastavi gospostvo Sevnica, bi nove kmečke naseljence seveda lahko pripeljal tudi od tam, med njimi družino

⁵¹ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 481-529; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss so die burger in dem Statl Gurkhfeld etc.

⁵² SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578-1587, fol. 28ov. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 51.

⁵³ Jug, *Turški napadi (1943)*, str. 11, 19-21, 23, 27, 40 in 58.

⁵⁴ Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 77.

Adamovega očeta. V tem primeru bi identiteta Adama Bohoriča najbolj ustrezala vsem trem v virih sporočenim podatkom o njegovem izvoru: prvič, da je Štajerec, kar bi bil po rojstvu, drugič, iz Krškega, tj. iz gospostva Krško, kamor bi se družina priselila v njegovih otroških letih, in tretjič, Ungnadov podložnik tako pred preselitvijo kakor po njej.

Nič manj verjetno ni, da so njegovi starši kot podložniki Ungnadovega gospostva Sevnica ostali v krajih pod Bohorjem, v Krško pa je pot še v zgodnji mladosti zanesla samo Adama, in sicer v tamkajšnjo elementarno šolo. Krško, ki je dobilo mestne pravice leta 1477, slabega pol stoletja pred njegovim rojstvom,⁵⁵ je šolo očitno premoglo že v svojem trškem obdobju. Prav v času povzdignitve v mesto se namreč leta 1480 v samem mestu, znotraj mestnega obzidja (*in der stat*), omenja šolsko poslopje (*gegen der schuell gelegenn*), in to ne kot novo,⁵⁶ leta 1478 pa je izpričan učitelj Peter.⁵⁷ Učitelja brez imena srečamo nato še v urbarju krškega mestnega špitala z letnico 1534 (*Der schulmaister albie*),⁵⁸ to je v času, ko je bil Bohorič ravno goden za šolo. Vendar je urbar, kot bomo videli v poglavju o mestu Krško, v resnici nastal veliko pozneje.

Bohoričeva povezanost s Krškim sega torej potrjeno v čas pred 1543, ko je bil na Dunaju imatrikuliran kot Štajerec iz Krškega, kar je na videz paradokсно. Njegove-mu zelo verjetnemu šolanju v bližnjem mestu na kranjskem bregu Save bi utegnile botrovati tudi sorodstvene vezi s kakšno mestno družino. Pritok novega prebivalstva iz okolice je bil namreč utečen še posebej pri manjših mestih, kakršno je bilo Krško. Za Primoža Trubarja, denimo, danes vemo, da je imel že kot otrok sorodnike v mestu Višnja Gora, in sicer rodbino Klinc, iz katere je izšel poznejši ljubljanski meščan Lukež Klinc s ponemčenim priimkom Zweckl, prevajalec nemških pesmi v slovenščino.⁵⁹ Tako kot je glede na obstoj višnjegorske mestne šole povsem mogoče, da jo je obiskoval tudi Trubar in da je tedaj prebival pri tamkajšnjem sorodstvu,⁶⁰ lahko na bivanje kmečkega šolarja pri meščanskih sorodnikih sklepamo tudi pri Bohoriču.

Kakor koli, najsi je Bohorič preživel šolska leta v Krškem sam ali pa se je v krško gospostvo preselila vsa njegova družina, je eno gotovo: leta 1570 ni bilo ne v mestu ne v gospostvu nobenega gospodarja s priimkom Bohorič. In drugo: Adam se je gotovo rodil na štajerski strani Save, kar je tolikokrat potrdil z oznako Štajerec. V Posavju, kjer je delitev na Štajerce in Kranjce zelo močna še danes, se niti po več letih bivanja v Krškem ali njegovi kranjski okolici zlepa ne bi opredelil kot Kranjec.

⁵⁵ Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 39–40.

⁵⁶ SI AS 1063, Zbirka listin, št. 5417, 1480 VIII. 16., s. 1.

⁵⁷ Gruden, *Cerkvene razmere*, str. 109.

⁵⁸ SI AS 785, *Gospostvo Šrajbarski turn*, fasc. 61, Civitatensia, Meščanski špital v Krškem, urbar meščanskega špitala 1534, s. p.

⁵⁹ Golec, Komaj znano, str. 6–22.

⁶⁰ Golec, Trubarjeve prve šole, str. 17–18.

Možno je tudi, da je priimek Bohorič začel uporabljati šele v krškem okolju, ker so njega ali njegovo družino tako označevali po območju izvora. V krajih pod Bohorjem, kjer je priimek Bohorič izpričan pozneje, pa njegov rod nemara tedaj sploh še ni imel priimka ali pa so prednike poznali pod kakšnim drugim rodbinskim imenom oziroma kogonomom.

Vrnimo se še enkrat k priimku našega prvega slovniciarja.⁶¹ Kot smo videli, je ta obstajal vsaj že eno generacijo pred Adamom, saj je leta 1528 prvič izpričan mlajši duhovnik Gal Bohorič. Še več, priimek Bohorič je najverjetneje endemičen, z izvorom pod pogorjem Bohorja in se je od tod postopoma širil s selitvami. Bohoriči oziroma Bohôrči, kot se njihovo rodbinsko ime izgovarja in v glavnem tudi piše po končani zgodnjenovoveški vokalni redukciji, živijo med Bohorjem in Savo še danes.⁶² Pri tem se postavlja vprašanje, kako je treba priimek pravilno naglasiti in kako so ga naglašali v Bohoričevem času. Iskanje ustreznega odgovora v zvezi s samim Bohoričem in 16. stoletjem prepuščam jezikoslovcem.⁶³ Postrežem lahko le z nekaj podatki in z (nemerodajnim) razmišljanjem zgodovinarja. Že v prvi rajhenburški krstni matici se leta 1637 poleg ustaljene oblike Bohorič pojavi tudi osamljen zapis Bohorčič (*Wohorzhibz*).⁶⁴ Ta oblika je v 17. stoletju prevladala, v 18. pa jo je postopoma povsem izrinila reducirana, še danes absolutno prevladujoča oblika Bohorč.⁶⁵ Treba bi bilo še podrobneje preučiti, kako in kdaj natanko so posamezni Bohorčiči postali Bohorči in ali je potrjena tudi razvojna pot neposredno iz Bohoriča v Bohorča. Glede na redukcijo tretjega samoglasnika [i] pa bi posebej kazalo premisliti in dognati, ali se ni Adamov priimek v resnici izgovarjal Bohôrrič in ne Bôhorič, kot ga naglašujemo danes (v Brestanici in okolici kot Bóhorič). Na istem območju bomo denimo našli analogijo v priimku Bógovič, ki se v posavskem okolju izgovarja Bogôvič oziroma iz ust domačinov kot Bogôvč.⁶⁶ Po drugi strani pa podmene o Adamu Bohoriču kot Bohôrriču ne podpirajo vsi poznejši načini zapisovanja priimka, ki so sicer brez izjeme

⁶¹ Za pregled odstavka o priimku se iskreno zahvaljujem dr. Marku Snoju.

⁶² Kidrič, Bohorič Adam, str. 49. – Ob popisu prebivalstva leta 1931 je bila oblika Bohorč razširjena v političnih okrajih Laško, Šmarje pri Jelšah, Celje okolica in Brežice, torej v štajerskih okrajih v bližini Bohorja, oblika Bohorič pa v okrajih Kranj, Metlika in Brežice (Bezljaj, *Začasni slovar*, str. 46). V začetku leta 2024 je v Sloveniji živelo 19 Bohoričev, od tega 10 v Osrednjeslovenski regiji in do pet v Posavski in Gorenjski, Bohorčev pa je bilo 150, največ, 65, v Posavski regiji (<https://www.stat.si/imenarostva#/names?lastname=Bohori%C4%8D>; <https://www.stat.si/imenarostva#/names?lastname=Bohor%C4%8D> – pridobljeno 27. 3. 2024).

⁶³ Prim. prvo pojavitev oronima Bohor v virih kot *wald Wachor* (Blaznik, *Slovenska Štajerska*, str. 51).

⁶⁴ NŠAM, Župnija Brestanica, Matične knjige, krstna matična knjiga 1630–1645, fol. 90r (2. 2. 1637).

⁶⁵ Prav tam, krstne matične knjige 1662–1672, 1675–1688, 1767–1774; poročna matična knjiga 1749–1785; indeksi h krstnim matičnim knjigam.

⁶⁶ Informatorka slovenistka Boža Ojsteršek, Senovo, 7. 7. 2020.

nastali zunaj izvornega okolja in lahko zato odražajo že spremenjeno naglaševanje.⁶⁷ Tako tudi v Krškem, kjer je zapis Bohoričevega priimka v času njegovega življenja izpričan štirikrat. Adam Bohorič je po dvakrat omenjen v urbarjih gospodstva Krško iz let 1570 in 1575, vsakič kot *Woharitsch*,⁶⁸ česar ni mogoče brati kot Bohôrič/Bohórič. Zapisi njegovega priimka v Ljubljani so precej raznoliki in se glasijo: *Boharitsch*, *Boheritsch*, *Wochoritsch*, *Wachoritsch* in *Woheritsch*,⁶⁹ kar je še zlasti glede na zapise s črko [e] mogoče spraviti na en sam skupni imenovalec: Bôhorič/Bóhorič, torej s poudarjenim prvim samoglasnikom.⁷⁰ Adam sam se je vedno podpisoval z dvema samoglasnikoma [o], kot Bohorič,⁷¹ pri čemer je večja verjetnost, da je naglaševal drugi [o].

Kot bomo videli, se podobno vprašanje poraja pri priimku Jurija Dalmatina, ki se je podpisoval *Dalmatinus*, kar ni bilo podedovano rodbinsko ime. Sledi vprašanje, ali so njegov priimek v skrajšani obliki, brez latinske pripone -us, res izgovarjali Dálmatin, kot je navada pri Nemcih in smo navajeni danes, in ne slovensko Dalmatín z naglasom na tretjem zlogu. Zdi se, da sta bila naš prvi slovničar in prvi prevajalec Svetega pisma vsaj v rodnem Posavju v resnici Jurij Dalmatín in Adam Bohórič, pri čemer je Bohôrič zunaj domačega okolja postal Bôhorič/Bóhorič. Če pa je njegov priimek nastal šele v Krškem, bi bil lahko Bôhorič oziroma Bóhorič od samega začetka. A po drugi strani ne gre prezreti, da se v Posavju rodilniška oblika za Bohor ne glasi Bôhorja, ampak Bohôrja, kar bi potemtakem tudi v krškem okolju dalo Bohôriča, in ne Bôhoriča.⁷²

⁶⁷ Priimka Okoliš in Kordiš z naglasom na zadnjem zlogu, ki sta avtohtona na meji med Notranjsko in Dolenjsko (Loška dolina in Loški Potok), naglašujejo zunaj izvornega okolja kot Okóliš in Kórdis (informator zgodovinar mag. Stane Okoliš, 7. 7. 2020).

⁶⁸ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1570, pag. 477 in 523; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1575, s. p., Zinss von Akhern vnd Wisen, Perkrecht zu der Herschaft gehörig.

⁶⁹ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, imenska kartoteka k Cod. I in XIII, Bohorič Adam. Gl. tudi op. 71.

⁷⁰ Nenaglašeni samoglasnik [o] se v zgodnjenevoveških zapisih pogosto pojavlja kot [a], npr. plemeniteni Blagotinšek s poreklom iz Savinjske doline kot *Blagatinschegg* (Sutter, *Moriz von Kaiserfeld*, str. 258–259).

⁷¹ Prim. Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 61 (*Bochoritsch*), 93 (*Boborich*), 96 (*Bochorizh*), 97 (*Boborizh*), 101 (*Boborich*), 105 (*Boborich*), 109 (*Bohoritsch*), 112 (*Boboriz*), 118 (*Bohorizh*), 130 (*Bohorizh*), 144 (*Bohoritz*), 202 (*Bohorizh*) in 212 (*Bohorizh*). Omembe Adama Bohoriča ne najdemo v nobenem slovenskem tiskanem besedilu iz 16. stoletja (ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, Bohorič). V naslovu slovnice *Arcticae horulae* (1584) sta njegovo ime in priimek zapisana v latinščini v rodilniški obliki, vendar je priimek v bohoričici: *Adami Bohorizh*, v predgovoru pa je v latinski obliki zapisal tudi osebno ime v imenovalniku: *Adamus Bohorizh*.

⁷² Za informacije o današnji izgovarjavi priimka Bohorč in sklanjanju oronima Bohor se iskreno zahvaljujem domačinkama s Senovega, slovenistki Boži Ojsteršek (7. 7. 2020) ter umetnostni zgodovinki in sociolinguisti Katji Ceglar (6. 7. 2020).

ŠOLNIK IN ZASEBNIK V KRŠKEM

Naslednje vprašanje se nanaša na Bohoričevo bivanje in delovanje v Krškem v njegovih zrelih letih, v petdesetih in šestdesetih letih 16. stoletja, o čemer je pozneje najbolj neposredno pričeval njegov učenec Jurij Dalmatin. Sicer pa imamo o tem en sam sočasni vir, pismo Matije Klombnerja iz leta 1563, ko je Bohorič še bival v Krškem, a je poučevanje že opustil. Od Kidriča dalje beremo, da je bil v Krškem približno od leta 1551 do srede 1563 »vodja lastne šole«, dokler ni odpovedal sodelovanja pri katoliški božji službi in v zvezi s tem zaprl svojo šolo.⁷³ Če smo povsem natančni, o naravi t. i. Bohoričeve šole v Krškem ne vemo nič določnega. Potrditve, da bi bila njegova lastna, torej zasebna, ni, ampak prav nasprotno. Tudi trajanje poučevanja okoli 12 let je zelo vprašljivo. Da je začel poučevati okoli leta 1551, je Kidrič lastnoročno izračunal na prepisu prošnje ljubljanskih predikantov kranjskim deželnim stanovom iz leta 1581, v kateri prosilci pišejo, da je tedanji rektor stanovske šole Adam Bohorič star in opešan in da vodi šolo blizu trideset let (*nunmehr nabent in die 30 Jahre*), najprej v Krškem in zdaj v Ljubljani.⁷⁴ Blizu trideset let vsekakor ne pomeni treh celih desetletij, ampak lahko tudi več let manj. To pa bi se skladalo z oznako Bohoriča kot študenta, izpričano še pozno jeseni 1554. Gre za sodni proces pred mestnim sodiščem v Novem mestu med Adamom Bohoričem in Andrejem Heberlijem, novomeškim meščanom in zlatarjem. Zadeva je šla na drugostopenjsko sodišče pri kranjskem vicedomu v Ljubljani, ki v svojem sklepu navaja, da je tožnik Adam Bohorič študent (*Studentn*) in za takojšnjo poravnavo medsebojnih terjatev ni zadostno gmotno preskrbljen (*nit genuegsam angesessen*).⁷⁵ Ta najzgodnejši na slovenskih tleh shranjeni vir o Bohoriču torej Adama Bohoriča še novembra 1554 imenuje študent, ne učitelj ali kaj drugega. Nadalje priča o njegovem šibkem materialnem stanju in kaže na neko Bohoričevo pobljže neznano zvezo z Novim mestom. Morda je tam tedaj ali prej koga zasebno poučeval ali pa opravljal kakšne administrativne posle.

Iz neznanih razlogov ni nikoli dosegel naslova magistra, ampak je wittenberško univerzo, kjer je med drugim poslušal znamenitega Philippa Melanchthona (1497–1560), zapustil brez njega.⁷⁶ Magister tudi ni postal na nobeni drugi univerzi, zato ga pozneje upravičeno nikjer ne srečamo s tem akademskim naslovom, na primer kot

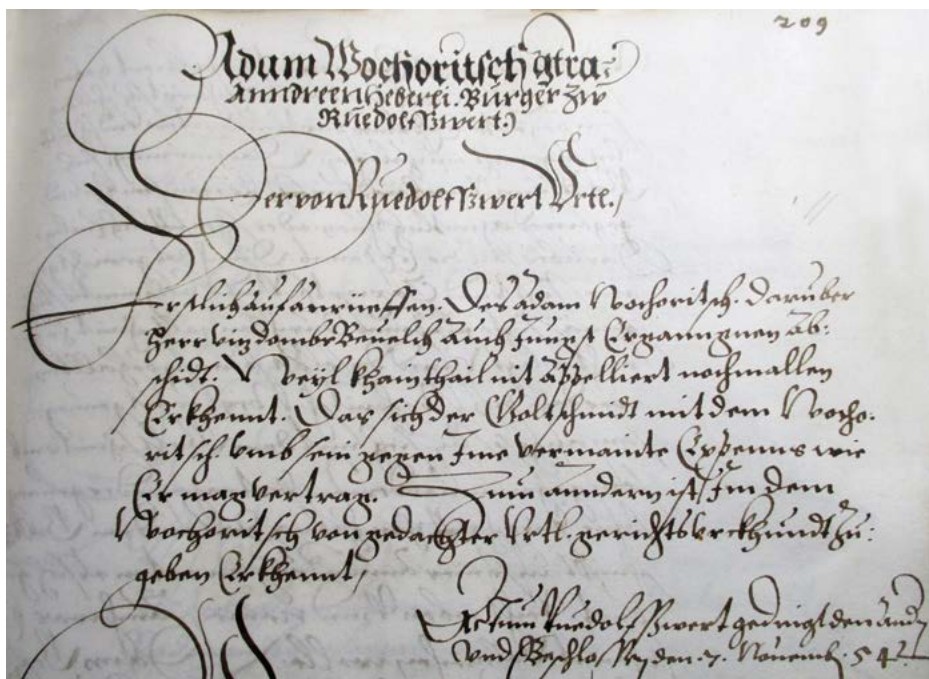
⁷³ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49.

⁷⁴ ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, šk. 21/2, sveženj gradiva o Bohoriču in Dalmatinu, prepis Walterja Šmida, dokument s. d. 1581 v arhivu kranjskih deželnih stanov, fasc. 54/2; danes ni v evidenci (prim. SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 88).

⁷⁵ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 372, sodni protokoli 1554–1557, fol. 209–209v, 7. II. 1554 in 14. II. 1554.

⁷⁶ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49.

Omemba Adama Bohoriča v sodni obravnavi vicedomskega sodišča v Ljubljani leta 1554 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 372, sodni protokoli 1554–1557, fol. 209r).

rektorja stanovske šole v Ljubljani in v spisih v zvezi s tiskom Dalmatinove Biblije. Najbolj očitna je distinkcija med njim in magistrom Jurijem Dalmatinom v pismih, ki jih je sopodpisal s svojim nekdanjim učencem.⁷⁷

Tako torej ni rečeno, da je Bohorič začel v Krškem poučevati že okoli leta 1551, ampak bi njegovo delovanje v tem mestu lahko pomaknili šele v čas po jeseni 1554. Jurij Dalmatin, rojen okoli leta 1547,⁷⁸ bi bil tudi v tem primeru lahko pri Bohoriču deležen že začetnega šolanja. Bohoričevo učiteljsko delovanje v Krškem tako ni trajalo 12 let, kot je približno opredeljeno pri Kidriču,⁷⁹ ampak najverjetneje manj kakor deset. V pismu Matije Klombnerja Ungnadu z dne 28. julija 1563, kjer je govor o krškem šolmoštru brez imena, beremo, da je ta šola že zapustil, in sicer

⁷⁷ Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 93, 96, 97, 101, 105, 109, 112, 118, 130 in 144. – Medtem ko je lahko Dalmatin pred svojim imenom pisal M. (Magister), je Bohorič kvečjemu za imenom navedel začetnico R. (Rector), tako v nedatiranem dopisu, ki ga je podpisal skupaj s tremi magistri in dvema predikantom (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 89, fasc. 54/4, sn. 8, pag. 144, s. d.).

⁷⁸ Izračunani čas Dalmatinovega rojstva se opira na navedbe v njegovem pismu kranjskim deželnim stanovom iz leta 1572 (Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 53–58).

⁷⁹ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49.

»zaradi papeškega cerkvenega petja« (*die schuel verlassen von wegen pabstischen kirchen gesanng*),⁸⁰ kar je Kidrič razlagal kot odpoved sodelovanja pri katoliški službi božji.⁸¹ Ta okoliščina, katoliško cerkveno petje, kaže, da Bohoričeva šola v Krškem ni bila zasebna ustanova, ampak tako ali drugače povezana z domačo župnijo in mestom. Takšne ugotovitve – da je bila v domeni mesta in Cerkve – imamo za krško šolo sto let pozneje, sredi 17. stoletja.⁸² Pomenljiva je tudi Klombnerjeva formulacija, da je Bohorič šolo zapustil, ne pa zaprl, kar nedvoumno govori v prid temu, da ni šlo za njegovo zasebno ustanovo, kaj šele, da bi poučeval v lastni hiši, kot so brez opore v virih samovoljno razlagali pozneje.⁸³ Da je v resnici poučeval v šoli, ki ni bila zasebna, potrjuje leta 1572 njegov nekdanji učenec Jurij Dalmatin, ko pravi, da je bil Bohorič »iz določenih razlogov iz šole odpuščen« (*auff gewissen vrsachen von der Schul gelassen*).⁸⁴

Razlog za Bohoričevo slovo od šole oziroma odslovitve iz učiteljske službe je zelo verjetno res povezan z medkonfesionalnim konfliktom, a se lahko za »določenimi razlogi«, ki jih Dalmatin ni natančneje opredelil, skriva še kaj drugega. Pomenljivo je namreč, da v prejšnjem stavku govori, kako je sam kot šolar živel v Krškem sredi papeškega mračnjaštva,⁸⁵ nato pa tega ne izpostavi, ko pride do Bohoričevega odpusta iz šole. Kakor koli, slovo Adama Bohoriča od poučevanja v mestu, s katerim je bil od mladosti tesno povezan in kjer se je najverjetneje sprva tudi sam šolal, zanj gotovo ni bilo preprosto in ga je moč pospremiti z reklom: »Nemo propheta in patria sua«.

O načinu Bohoričevega poučevanja v Krškem in naravi tamkajšnje šole lahko nekaj glavnih potez povzamemo iz treh pisem: iz Klombnerjevega pisma Ungnadu, Dalmatinovega kranjskim deželnim stanovom ter iz pisma ljubljanskih predikantov

⁸⁰ UAT, 8/4, Hans Ungnad Freiherr von Sonneg, Nr. 110, 28. 7. 1563, pag. 263. – Pomanjkljiv in deloma netočen povzetek pisma tudi v: ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, šk. 21/2, sveženj gradiva o Bohoriču in Dalmatinu.

⁸¹ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49.

⁸² Glede na precej gotovo in v literaturi omenjano bivanje tedanjih leskovskih župnikov v mestu bi lahko šlo za župnijsko ustanovo. Vsaj tolikšna verjetnost obstaja, da je bila šola mestna domena, čeprav ne brez povezave z župnijo. Za to govori več argumentov, od katerih temelji prvi in najtehtnejši na dejstvu, da je v 17. in 18. stoletju mesto dajalo zanj na razpolago poslopje in vzdrževalo učitelja. Še preden se je župnijsko središče vnovič preselilo iz Leskovca v mesto, je leta 1655 med stroški krškega mesta za mestne uradnike naveden učitelj in organist (*einen statorganisten vnd schullmaister*) z letno plačo 62 goldinarjev, ki je celo za dva goldinarja presejala plačo mestnega pisarja (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, 25. 8. 1655). V isti osebi združena poklica so Krčani plačevali iz mestne blagajne še leta 1677 in 1686 (prav tam, s. d. (1677), 13. 4. 1686). Prav tako je v terezijanski dobi mesto plačevalo učitelja, ki je živel v mestu pripadajoči šoli (*schul=haus*) (SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 75, lit. T, No. 4, 14. 7. 1761, 13. 6. 1761).

⁸³ Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 113.

⁸⁴ Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 54 in 57.

⁸⁵ Prav tam.

istim stanovom. Klombner leta 1563 pravi, da je krški šolmošter učen (*ist glert*) in dober kristjan (*ain guter Crisst*),⁸⁶ kar glede na kontekst seveda pomeni protestant. Jurij Dalmatin devet let pozneje (1572) nadgradi Klombnerjevo trditev z opisom lastnih izkušenj. Spoštovani in učeni Adam Bohorič je njegov nekdanji učitelj, od katerega je »poleg slovničnega znanja prejel, kar je najbolj pomembno, tudi osnove prave krščanske vere«. Tako je »sredi papeškega mračnjaštva, še preden je bil evangelij tukaj kdaj koli javno oznanjen, le-tega z Božjo pomočjo kar dobro dojel in razumel«. ⁸⁷ Dalmatin govori o petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih, preden so začeli na Kranjskem javno delovati protestantski predikanti in je bila vzpostavljena luteranska Cerkev. Ni dvoma, da je bila krška šola ne le nemška, ampak tudi latinska in izobraževalno središče širšega prostora, v kateri se je šolalo precej plemiških otrok. Tako so ljubljanski predikanti leta 1581 v pismu stanovom zapisali, da je bila večina takratnih dolenskih plemičev deželanov tamkajšnjih Bohoričevih učencev (*zu Gurkbfeldt da die meisten Herrn Landleute in Unterkrain seine Discipuli gewesen*).⁸⁸

Kaj je Bohorič počel v Krškem, potem ko je prenehal poučevati – najmanj tri leta, dokler ni postal rektor stanovske šole v Ljubljani – lahko bolj ali manj le ugibamo. Kidrič pravi, da je bil »nato brez intelek. [tualnega] poklica na gospodarstvu nekako do srede 1566«. ⁸⁹ V ta čas spada znano Trubarjevo pismo, poslano 1. avgusta 1565 Bohoriču neznano kam, skoraj brez dvoma v Krško. V njem Trubar »veleomikane mu možu« ponuja mesto učitelja na novoustanovljeni stanovski šoli in ga v imenu deželne gosposke, tj. kranjskih deželnih stanov, vabi, naj ob prvi priložnosti pride v Ljubljano na pogovor. Trubar upa, da se bodo pogovorili o drugačnih pogojih od tistih, s katerimi so Bohoriča nekdanj pretentali Zagrebčani.⁹⁰ Kdo v Zagrebu, ne vemo, kakor tudi ne, ali se je Bohorič za mesto tamkajšnjega šolnika dogovarjal, preden je zapustil šolo v Krškem ali v vmesnem času.

Klombner je v pismu Ungnadu iz leta 1563 omenil še dve pomembni stvari iz Bohoričevega zasebnega življenja: da je poročen in da si je uredil hišno gospodarstvo (*er ist pebewrat, vnd hat sich in ain haußwirtschafft eingericht*). K njegovemu zakonskemu stanu se bomo še vrnili, kar pa zadeva Bohoričeve gmotne razmere, imamo o njih podatke iz prve roke v edinih znanih omembah Bohoričevega imena, ki so nastale v Krškem, vendar vse pozneje, ko je živel že v Ljubljani. V dveh urbarjih krškega gospodstva iz let 1570 in 1575 se njegovo ime pojavi med plačniki činža od

⁸⁶ UAT, 8/4, Hans Ungnad Freiherr von Sonneg, Nr. 110, 28. 7. 1563, pag. 263.

⁸⁷ Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 54 in 57.

⁸⁸ ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, šk. 21/2, sveženj gradiva o Bohoriču in Dalmatinu, prepis Walterja Šmida, dokument s. d. 1581 v arhivu kranjskih deželnih stanov, fasc. 54/2; danes ni v evidenci (prim. SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 88).

⁸⁹ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49.

⁹⁰ Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 198, 199.

njiv in gornine od vinogradov na Trški gori. Po obeh urbarjih je bila njiva Adama Bohoriča zastavljena meščanu Juriju Kalčiču,⁹¹ v prvem urbarju je tudi pripis, da je kupnopravna, velikost pa izražena s poldrugim dnevom obdelovanja; po obeh urbarjih je od njive plačeval samo 8 krajcarjev.⁹² Za njegov vinograd na Trški gori s približno vrednostjo 40 goldinarjev je gospostvo prejemale letno dajatev dve vedri mošta. Bil je torej potrjeno Bohoričeva last, kdo je namesto njega zanj skrbel ali ga imel v najemu, pa iz urbarjev ni razvidno.⁹³

Lastniki in uživalci njiv in vinogradov so bili v glavnem iz mesta Krško. Po drugi strani pa, kot že rečeno, ne Adama ne priimka Bohorič ni najti med plačniki dajatve dvorni činž, ki je zajela vse gospodarje v mestu, vključno s številnimi nekdanjimi (hišnimi) gospodarji.⁹⁴ Iz tega glede na pozni nastanek urbarjev nikakor ni mogoče sklepati, da je Klombnerjeva navedba o Bohoričevem hišnem gospodarstvu napačna, ampak da leta 1570, ko je bil že štiri leta v Ljubljani, v Krškem ni več imel hiše. Lahko tudi, da je bil kje v mestu priženjen in se je njegovo ime v urbarjih tem laže skrilo za tastovim imenom.

Postavlja se tudi vprašanje, ali je Bohorič v Krškem kdaj zaprosil in dobil meščanske pravice. Iz časa njegovega bivanja v mestu je ohranjena mestna knjiga z občasnimi vpisi novosprejetih meščanov. Med 71 novimi meščani, sprejetimi pri šestih sprejemih med letoma 1549 in 1563,⁹⁵ ni Bohoriča. Ker pa knjiga ni bila vodena redno, bi zapis o njegovem sprejemu zlahka izostal.

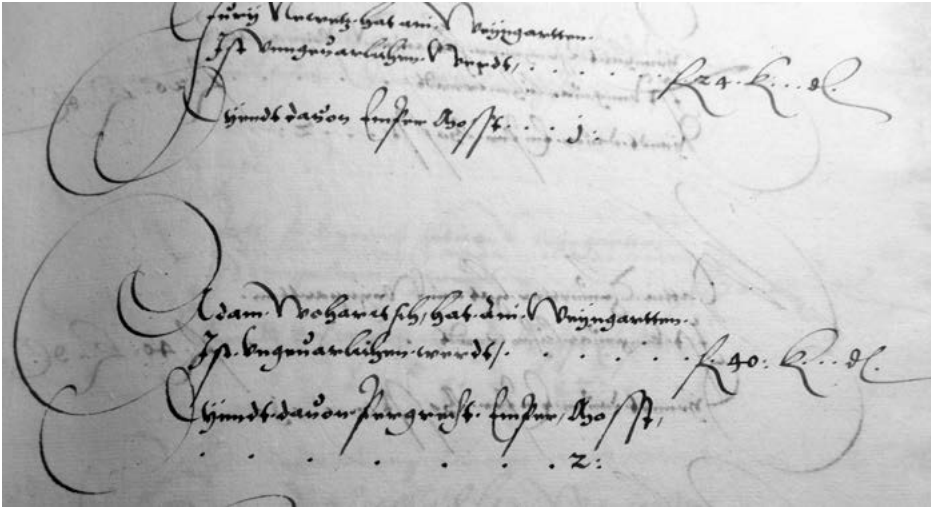
⁹¹ Jurij Kalčič je bil leta 1560 krški mestni sodnik (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Mesto Krško, mestna knjiga, fol. 60v), po urbarjih iz let 1570 in 1575 pa je imel v mestu dva oštata, na Trški gori vinograd in nekje v bližini dve njivi, od tega eno v zastavi od Bohoriča (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 475, 509, 533; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., *Hernach volgen die Hofzinss so die burger in dem Statl Gurkhfeld etc., Perkrecht zu der Herschaft gehörig, Zinss von Akhern vnd Wisen*).

⁹² SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 477; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., *Zinss von Akhern vnd Wisen*. – Glede na velikost je imela Bohoričeva njiva v primerjavi z drugimi majhno dajatev.

⁹³ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 523; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., *Perkrecht zu der Herschaft gehörig*.

⁹⁴ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 481-529; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., *Hernach volgen die Hofzinss so die burger in dem Statl Gurkhfeld etc.*

⁹⁵ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Mesto Krško, mestna knjiga 1539-1679, fol. 39r, 46v, 48r-48v, 51r-52v, 54v. Gl. Prilogo 2.

Omemba Adama Bohoriča v urbarju gospostva Krško iz leta 1570 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 477).

Da je v Krškem premogel hišo, poroča še en vir, ki je mlajši od Klombnerjevega pisma in tako kot ta iz druge roke. Ko so ljubljanski predikanti leta 1581 pri deželnih stanovih posredovali za Bohoriča, so med drugim navedli, da je v Krškem prodal hišo in pristavo, njive, travnike in vinograde, potem ko so ga stanovi pritegnili v Ljubljano.⁹⁶ Kakor koli, vse, kar vemo z gotovostjo, je to, da je leta 1575, ko je že skoraj eno desetletje živel v Ljubljani, na tleh krškega gospostva še vedno imel njivo, dano v zastavo, in vinograd na Trški gori. Prodal ju je bodisi pred letom 1581 ali malo pozneje, ko je v Ljubljani prenehal poučevati in se je moral preseliti na svoje.

ZASEBNO ŽIVLJENJE PO ODHODU IZ KRŠKEGA

Bohoričevo ljubljansko obdobje, ki se je začelo nekako sredi leta 1566,⁹⁷ ko je že zakorakal v štirideseta leta, nas bo zanimalo samo z vidika njegovega zasebnega življenja. V tem času je bil do leta 1582 vodja (rektor) stanovske latinske šole, nato v pokoju, a obenem član šolske komisije in slednjič od jurjevega 1595 do 1. julija 1598 ponovno ravnatelj,⁹⁸ tedaj star že čez sedemdeset let.

⁹⁶ ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, šk. 21/2, sveženj gradiva o Bohoriču in Dalmatinu, prepis Walterja Šmida, dokument s. d. 1581 v arhivu kranjskih deželnih stanov, fasc. 54/2; danes ni v evidenci (prim. SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 88).

⁹⁷ Schmidt, *Pedagoško delo*, str. 30.

⁹⁸ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49.

Kot smo videli, naj bi bil po Klombnerjevem pismu oženjen že v Krškem leta 1563, kar pri človeku, ki se bliža štiridesetemu ali je že štiridesetletnik, seveda niti malo ne preseneča. Klombner nadalje govori o njegovem tamkajšnjem hišnem gospodarstvu, ne omenja pa otrok. Bohorič jih v Krškem bodisi še ni imel ali pa so mu pomrli. Ni gotovo, ali je bil že tam poročen z Dorotejo Muhič, ki je prvič izpričana kot njegova soproga leta 1567 v Ljubljani in ga je vsaj za desetletje preživela. Prav mogoče je, da je imel Bohorič dve ženi, od katerih poznamo prvo samo posredno iz Klombnerjeve navedbe, da je poročen. Z Dorotejo bi se v tem primeru glede na čas rojstva prvega otroka poročil kot vdovec najpozneje leta 1566, v času preselitve v Ljubljano.

Kdo je bila Doroteja, ki bi jo sicer poznali samo iz nekaj omemb, povečini že po moževi smrti, je njen soprog izpričal sam prek peresa neznanega protestantskega duhovnika, ki je leta 1578 naknadno vpisal krste Bohoričevih otrok v matično knjigo ljubljanske protestantske občine. Tako lahko po zaslugi tega moža sledimo krstom šestih otrok Adama in Doroteje Bohorič od leta 1567 do 1578, pri čemer je pomenljivih več stvari. Najprej, da so se krsti, vpisani za nazaj, sploh znašli v matični knjigi, zapovrh tam, kamor ne sodijo, v njenem mrliškem delu, ki je za razliko od krstnega in poročnega dela knjige danes edini ohranjen.⁹⁹ Skupaj s podatki o umrlih otrocih jih je že leta 1952 obelodanil Anton Svetina v *Drugem Trubarjevem zborniku*,¹⁰⁰ vendar potem dolgo niso bili deležni ustrezne pozornosti.¹⁰¹ Na Bohoričeve otroke je v protestantski matici naletel že Kidrič, in sicer najpozneje leta 1926, ko je izšel drugi zvezek *Slovenskega biografskega leksikona*, saj v njem omenja otroke Jurija Dalmatina,¹⁰² ni pa še uporabil podatkov o otrocih pri pisanju gesla o Adamu Bohoriču, izdanem leto prej (1925).¹⁰³ Tako tudi ni mogel ugotoviti sorodstvenega razmerja med Adamom in Dorotejo Bohorič, katere ime je poznal iz drugega vira.¹⁰⁴

Kako so nastali vpisi krstov Bohoričevih otrok v ljubljanski protestantski matici, je precej nenavadno in že zato zelo zanimivo. Ko je 12. marca 1578, dobra dva meseca po začetku vodenja matične knjige, umrla Bohoričeva sedeminpolletna hči Suzana, je roka neugotovljenega predikanta v nasprotju z običajno kratko obliko zapisa o smrti in pokopu navedla tudi otrokove zelo natančne rojstne in krstne podatke.

⁹⁹ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587. Objava z rekonstrukcijo manjkajočih delov: Žabota, *Matična knjiga*.

¹⁰⁰ Svetina, *Protestantizem v Ljubljani*, str. 169–171.

¹⁰¹ Marjan Dolgan je pravilno zapisal, da se je Bohoriču rodilo sedem ali osem otrok, od katerih je večina zgodaj umrla (Dolgan, *Literarni atlas Ljubljane*, str. 43). Prim. Černelič Krošelj, *Sledi Adama Bohoriča*, str. 62.

¹⁰² Kidrič, *Dalmatin Jurij*, str. 117. – V geslu o rodbini Hren leta 1928 omenja Regino Hren kot botro dveh Bohoričevih otrok (Kidrič, *Hren*, str. 341).

¹⁰³ Kidrič, *Bohorič Adam*, str. 49–52.

¹⁰⁴ Prav tam, str. 51.

Isti neidentificirani in nepodpisani zapisovalec, čigar roka se v knjigi pojavi samo še dvakrat v začetku istega leta, je nadaljeval z retrospektivnim pregledom krstov in smrti vseh drugih dotlej rojenih otrok Adama Bohoriča iz zakona z Dorotejo Muhič. Sklop podatkov o Bohoričevi družini je torej tako v vsebinskem kot v oblikovnem pogledu vrinek, podatki pa tako natančni, da jih je duhovniku matičarju lahko dal samo Bohorič sam. Poleg imen staršev, botrov in duhovnikov, ki so otroke krstili in pokopali, najdemo pri slehernem celo uro rojstva in smrti. Ime duhovnika manjka samo pri prvem vpisu, ko je bil pokopavalec nedvomno predikant, ki je v matico vpisal za nazaj vse Bohoričeve otroke. Na podlagi rokopisa vemo o njem z gotovostjo le to, da ni bil eden od sedmih predikantov, ki so sicer vpisovali v mrliško matico in med katerimi je pogosto podpisan Jurij Dalmatin.¹⁰⁵ Kako je sploh prišlo do retrospektivega pregleda šestih otrok Adama Bohoriča? Nedvomno na pobudo Bohoriča samega, ki je svojo družino želel na ta način ovekovečiti v javni evidenci. Brez uresničitve te njegove želje bi bili danes prikrajšani za celo vrsto podatkov o njegovi družini, med drugim za deklinški priimek, krajevni in socialni izvor žene Doroteje, ki bi jo iz drugih virov poznali samo po osebnem imenu, med temi pa jo samo dva izrecno imenujeta Adamova žena.¹⁰⁶ Kidrič sorodstvenega razmerja med Adamom in Dorotejo Bohorič, katere ime je poznal le kot tiskano na izvodu Dalmatinove Biblije, kot rečeno, še ni mogel dognati.¹⁰⁷

In kateri so ključni podatki, ki jih o Bohoričevi družini razkrivajo vpisi krstov Adamovih in Dorotejinih otrok? Pri Evi, rojeni 10. januarja 1567, izvemo, da je šlo za Bohoričevo prvo hčerko (*die erst dochter*) in da se je rodila v Ljubljani, Adam, ki je luč sveta zagledal 3. septembra 1568, pa je označen kot prvi sin (*der erst son*). Glede na to, da je Eva umrla že v prvem letu rojstva, je na dlani, da zapisovalec krstov Bohoričevih otrok ni navedel samo tistih otrok, ki so bili leta 1578 še živi, ampak vse dotlej rojene. Ob rojstvu Suzane leta 1570, sicer vpisane kot prve, je edinkrat imenovana tudi Bohoričeva žena Doroteja, pri kateri je zapisovalec, kar je zelo ne- navadno in zato tem bolj povedno, ovekovečil še njen izvor: Doroteja, zakonska hči pokojnega Martina Muhiča, meščana v Celju (*Dorothea, weillundt Merten Mubitsch gewesten burgers zu Cilli eheleblicher dochter*).¹⁰⁸

¹⁰⁵ V ohranjenem delu protestantske matične knjige najdemo naslednja imena zapisovalcev: od 1578 dalje Gašperja Kumpergerja, Janeza Schweigerja, Jurija Dalmatina in Kristofa Spindlerja, od 1581 Felicijana Trubarja in Janeza Tulščaka ter leta 1586 Benedikta Pyroterja (*Žabota, Matična knjiga*, str. 24).

¹⁰⁶ Prvi je zapis o Doroteji kot krstni botri 12. novembra 1580 (*Dorothea, des herrn Adamen Wacharitsch hausfrau*) v izvlečkih iz danes izgubljenega dela ljubljanske protestantske matice (*Žabota, Matična knjiga*, str. 117), drugi pa regist listine, s katero je bila v kupno pravo podeljena huba, ki sta jo prej uživala zakonca Bohorič (Čipič Rehar, *Listine Nadškofjskega arhiva Ljubljana*, str. 172–173).

¹⁰⁷ Kidrič, Bohorič Adam, str. 51.

¹⁰⁸ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 280v–282r. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 50–53.

Glede na to, da je Doroteja rojevala vsaj še do konca leta 1582 ali začetka naslednjega leta, ko je bilo Adamu že okrog šestdeset let (sin Janez je namreč umrl junija 1584, star okoli leto in pol),¹⁰⁹ je bila od njega precej mlajša, in sicer vsaj petnajst let, če ne več kot dvajset. Če je pri zadnjem znanem otroku štela 45 let, je prišla na svet okoli leta 1537, lahko pa tudi celo desetletje pozneje, če je bila Bohoričeva druga žena.

Doroteja Muhič je torej izhajala iz mestnega in meščanskega okolja, čeravno njen oče Martin Muhič ni bil nekdanji celjski župan, kot se je prikradlo v Svetinovo objavo in iz te v zadnjem času preneslo drugam,¹¹⁰ ampak le tamkajšnji meščan.¹¹¹ Ker so viri o celjskem prebivalstvu za 16. stoletje ohranjeni fragmentarno,¹¹² ni bilo o družini Martina Muhiča mogoče ugotoviti nič določnega. Morda je poznejši Bohoričev tast izviral s Teharij, na kar utegne kazati naslednji pomenljivi podatek, povezan s protestantizmom. Ko je leta 1528, torej še pred Dorotejinim rojstvom, prišla v Celje deželnoknežja protireformacijska komisija in so k zaslišanju poklicali tudi predstavnike okoliških župnij, je komisija ugotovila, da so Teharčani pravoverni, samo krojač Muhič po izjavi vikarja Nikolaja Correteja ni dal nič na svetnike in na prošnje nanje.¹¹³ V drugi polovici stoletja srečamo na dunajski univerzi kar tri Celjane Muhiče, najprej Danijela (*Daniel Mukhitsch Cilliensis*), vpisanega leta 1554,¹¹⁴ nato leta 1563 Petra (*Petrus Muchitsch Ciliensis Styrius*)¹¹⁵ in 1575 Janeza (*Ioannes Muchitsch Ciliensis Stirus*).¹¹⁶ O najstarejšem Danijelu ni znanega ničesar, druga dva, brata Peter in Janez Muhič, pa sta se opredelila za katolištvo. Najmlajši Peter, hud nasprotnik luteranov in avtor ostrih spisov zoper nje, je bil v letih 1577–1580 celo rektor dunajske univerze, nato graški mestni župnik in slednjič prošt v Pöllauu severovzhodno od Gradca.¹¹⁷ V neposredno zvezo z Bohoričem je mogoče spraviti samo Janeza, ki je že kot študent postal dvorni kaplan in miloščinar nadvojvode Karla in bil pozneje prošt

¹⁰⁹ Po mrliški matici je 6. junija 1584 umrl Bohoričev sin Janez (*Hansl*), star približno leto in pol (prav tam, fol. 310v; prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 95).

¹¹⁰ Svetina, *Protestantizem v Ljubljani*, str. 169. Prim. Černelič Krošelj, *Sledi Adama Bohorioča*, str. 62; Dolgan, *Literarni atlas Ljubljane*, str. 43.

¹¹¹ Celje v 16. stoletju za razliko od Ljubljane ni imelo župana, ampak je mestni samoupravi načeloval mestni sodnik (J. Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 340).

¹¹² Še najizčrpnější vir o Celjanih so obračuni mestnih sodnikov za obdobje 1457–1513 (Bizjak – Žižek, *Knjiga obračunov*).

¹¹³ J. Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 626.

¹¹⁴ Gall – Szaivert (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. III. Band*, str. 105.

¹¹⁵ Prav tam, str. 132.

¹¹⁶ Prav tam, str. 166.

¹¹⁷ Prav tam, str. 99, 132, 175; J. Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 653. I. Orožen, *Celska kronika*, str. 135. Turk, Muhič Peter, str. 161–162 (tudi o sorodstveni povezanosti obeh Muhičev).

v Rottenmannu pri Admontu na Štajerskem (*Praepositus Rotmonensis in Stiria*).¹¹⁸ Ne da bi vedel, da gre za Celjana, je podatke o njem objavil že Anton Svetina (1952), ki ga imenuje Janže. V ljubljanskih mestnih sodnih zapisnikih je našel zapis o tem, da je bil Janže Muhič imetnik mestne kaplanije sv. Jurija in da je dal njeno upravo prav Bohoriču. Kaplanija je bila združena z beneficijem, ki je vsakokratnemu imetniku prinašal dohodke od desetine šestih podložnih kmetij, k njej pa je spadala tudi propadajoča hiša (danes Ciril-Metodov trg 11), ki je Bohorič ni obnovil. Leta 1575 so Ljubljanci Muhiču predlagali, naj namesto Bohoriča določi drugega upravnika, ker je sedanji nemaren.¹¹⁹ Zanimivo je, da je Janeza Muhiča, o katerem zdaj vemo, da je tako kot Bohoričeva žena Doroteja Muhič izviral iz Celja, mesto Ljubljana prezentiralo na ta beneficij leta 1568 na prošnjo samega nadvojvode Karla, sicer gorečega katolika.¹²⁰ Dejstvo, da je katoliški duhovnik Muhič postavil za upravnika beneficija protestanta Bohoriča, dobi drugo dimenzijo ob spoznanju, da je bil Muhič skoraj gotovo sorodnik Bohoričeve žene, če že ne kar njen brat. Kot prošt v Rottenmannu je postal spotakljiv zaradi konkubinata in slabega gospodarjenja, zato ga je papeški nuncij kratko malo odstavil, Muhič pa je nato iskal zaščito pri nadvojvodi (1581).¹²¹

Prav mogoče je, da je bila Doroteja Muhič Adamova druga žena, na kar kažeta vsaj dva indica. Prvič Klombnerjevo pričevanje, da je bil leta 1563 že poročen, in drugič, da je njegov otrok, rojen leta 1567, označen v matični knjigi kot prva hči, naslednji, rojen leta 1568, pa kot prvi sin. Poleg tega je Doroteja rojevala vsaj še do konca leta 1582 ali začetka leta 1583. Neznani predikant, ki je v matico retrospektivno vpisal Bohoričeve otroke, je po prvem vpisu uvedel nadaljnje z besedami, da gre za otroke Adama Bohoriča iz zakona z njegovo omenjeno ženo. To pa ne izključuje obstoja otrok z morebitno prvo ženo v Krškem. Kot odraslega ne srečamo nobenega.

Poleg šestih v Ljubljani rojenih otrok, ki so prišli na svet med letoma 1567 in 1578 in so vpisani v protestantski mrliški matici,¹²² sta se Bohoriču pozneje rodila vsaj še dva. Žal je krstni del matične knjige izgubljen (iz poznejših izvlečkov je rekonstruiran

¹¹⁸ Gall – Szaivert (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. III. Band*, str. 166.

¹¹⁹ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I, knj. 12, mestni sejni zapisniki 1575, fol. 137–137v (19. 7. 1575) in 140v (26. 7. 1575). O tem podrobno: Svetina, Protestantizem v Ljubljani, str. 166–167. Svetina, ki se sklicuje na sejne oz. sodne zapisnike, pravi, da je bila v hiši tudi šola, vendar trditev iz vira ni razvidna. Prim. tudi: Dolgan, *Literarni atlas Ljubljane*, str. 43. O lokaciji hiše Suhadolnik, Anžič, *Mestni trg*, str. 75.

¹²⁰ Na identičnost Janžeta Muhiča z Janezom, nadvojvodovim dvornim kaplanom in poznejšim proštom v Rottenmannu, je leta 2002 mimogrede opozorila Lilijana Žnidaršič Golec (*Žnidaršič Golec, Meščani in cerkvene ustanove*, str. 250).

¹²¹ Turk, Muhič Peter, str. 161–162.

¹²² SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 280v–282r. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 50–53.

le njen manjši del),¹²³ tako da ne vemo, kdaj natanko sta prišla na svet, za hčerko pa niti ne poznamo imena. Janeza oziroma Janezka srečamo v mrliški matici ob pokopu 7. junija 1584, ko mu je bilo približno leto in pol. Teden dni za njim je umrla Bohoričeva hčerka brez navedbe imena,¹²⁴ ki je morala biti glede na deminutivno obliko hčerkica (*ein töchterl*) še zelo majhna in je zato manj verjetno identična s tedaj dobrih šest let staro Evo. Kakor koli, ljubljanski predikanti v prošnji stanovom leta 1581 navajajo, da ima Bohorič ženo in pet majhnih otrok.¹²⁵ Iz drugih virov lahko potrdimo samo imena treh od petih živečih – Adama, Melhiorja in Judite. Po vsem sodeč je bila četrti otrok Eva, peti pa leta 1584 umrla hčerkica neznanega imena. Vsega skupaj je Adam Bohorič pred letom 1587, ko preneha protestantska mrliška matica, pokopal pet od najmanj osmih rojenih otrok. Kar tri so na pokopališče pri Sv. Petru odnesli v enem samem junijskem tednu leta 1584: 7. junija osemletnega Melhiorja in poldrugo leto starega Janezka, 13. junija pa hčerkico neznanega imena, ki so jo pokopali skupaj s hčerkico Jurija Dalmatina, potem ko je ta dobra dva tedna prej izgubil tudi sina.¹²⁶ Skratka, v letu rojstva Dalmatinove Biblije in Bohoričeve slovnice je Dalmatinu in Bohoriču v samo 16 dneh umrlo skupaj nič manj kot pet otrok. Katera otroška bolezen jih je pokopala, mrliška matica ne pove.¹²⁷

O Bohoričevi družini gre poudariti, da je po zaslugi retrospektivnih podatkov v matični knjigi najverjetneje prva na Slovenskem, za katero poznamo točne krstne in mrliške podatke ter celo ure rojstev in smrti. Vsekakor ji takšno prvenstvo pripada med ljubljanskimi družinami, kolikor je znano, pa ni tako natančna niti katera od plemiških rodbinskih kronik.¹²⁸ Krste protestantskih otrok v Ljubljani in deloma drugod v deželi poznamo samo iz fragmentarnih izpiskov danes izgubljenega krstnega

¹²³ Žabota, *Matična knjiga*, str. 113–129.

¹²⁴ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 310v. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 95.

¹²⁵ ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, šk. 21/2, sveženj gradiva o Bohoriču in Dalmatinu, prepis Walterja Šmida, dokument s. d. 1581 v arhivu kranjskih deželnih stanov, fasc. 54/2; danes ni v evidenci (prim. SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 88).

¹²⁶ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 310v. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 95.

¹²⁷ Po 7. januarju 1584, ko je bil v habsburških dednih deželah uveden gregorijanski koledar, so se ga hitro oprijeli tudi kranjski protestanti. Ko so 29. maja pokopali Dalmatinovega sina Janeza, je namreč v mrliški matici zapisano, da so ga naslednji dan odnesli k slovenski torkovi pridigi (*zur windischen erchtag predig*), torek pa je bil tega dne po novem koledarju (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 310v; prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 95).

¹²⁸ Prim. Radics, Familien-Chroniken krainischer Adeliger. – Izjema je zapis rojstev lastnih otrok, rojenih v štiridesetih in petdesetih letih 16. stoletja, ki ga je Štefan pl. Hofer zabeležil v urbar gospostva Renče na Goriškem (Pavlin, Gospostvo Renče, str. 234).

dela protestantske matice v časovnem razponu od leta 1578 do 1596,¹²⁹ za mestne katoliške krščence pa skoraj kontinuirano od leta 1588 dalje.¹³⁰

Iz podatkov o krstnih botrih Bohoričevih šestih v protestantsko matično knjigo vpisanih otrok¹³¹ je mogoče ugotavljati tudi socialno mrežo družine rektorja stanovske šole. Bohorič se je gibal med vidnejšimi ljubljanskimi meščani in deželnostanovskimi uradniki in za botre ni prosil plemičev, katerih otroke je prav tako poučeval. Med botri njegovim otrokom, denimo, dvakrat srečamo znanega organizatorja protestantstva v Ljubljani Matijo Klombnerja (1567 in 1568), sicer nekdanjega stanovskega pisarja, tajnika deželnega sodišča in vicedomovega protipisarja, ki je pred tem že izgubil vse javne službe.¹³² Največkrat, trikrat, se kot boter pojavi Jurij Seyerl, protipisar vicedomskega urada (1568, 1570, 1573), enkrat njegova žena Katarina (1567), prav tako trikrat Katarina Stoffl (1570, 1573 in 1578) ter enkrat njen soprog Melhior Stoffl, tajnik deželnih stanov (1576). Po dvakrat so ob krstnem kamnu v špitalski cerkvi stali meščanka Uršula Forest (1567 in 1568), žena ljubljanskega župana Regina Hren (1576 in 1578),¹³³ ljubljanski mestni sodnik Volf Gartner (1576 in 1578) in Suzana Stettner, vdova notranjega mestnega svetnika Marka Stettnerja (1570 in 1573).¹³⁴ Komu vse sta botrovala Bohorič in njegova žena Doroteja, pa ostaja neznanka. V enem primeru imamo potrditev, da so ju za botra vabili ljudje iz istega sloja. V fragmentarnih izvlečkih krstnega dela protestantske krstne matice srečamo namreč Dorotejo Bohorič, ko je šla leta 1580 za botro hčerki ljubljanskega župana Hansa Pfanerja, in sicer skupaj s Kristino Samerl in Lenartom Hrenom,¹³⁵ večkratnim mestnim županom in sodnikom ter očetom poznejšega ljubljanskega

¹²⁹ Žabota, *Matična knjiga*, str. 14–16 in 113–147.

¹³⁰ NŠAL, *ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj*, Matične knjige, R 1588–1602, Ind R 1588–1621. – Starejše krstne matice od prve ljubljanske in od vpisov krstov Bohoričevih otrok najdemo v slovenskem prostoru samo za obalne župnije Izola (od 1506), Piran (od 1533) in Koper (od 1554), za Piran tudi mrliške (od 1505). Od celinskih župnij ima najstarejšo krstno matico župnija Prvačina (od 1578) (Umek, Kos, *Vodnik po matičnih knjigab*, str. 185, 230, 407, 409 in 471).

¹³¹ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 280v–282r. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 50–53.

¹³² Glonar, Klombner Matija, str. 464.

¹³³ Kidrič je o Regini Hren, katere botrstvi Bohoričevima otrokoma in smrt leta 1585 je poznal iz protestantske matice, zapisal, da »menda ne spada v linijo škofa Tomaža« (Kidrič, Hren, str. 341). Tudi Fabjančič je ne navaja med ožjimi sorodniki Tomaževega očeta, večkratnega ljubljanskega župana in sodnika Lenarta Hrena, ki naj bi imel dve ženi (Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*, str. 157–160). Da je bila Regina njegova tretja žena, spričuje oznaka *burgermaisterin* 10. julija 1581, ko je šla za krstno botro in je bil Lenart ponovno župan; zapis o krstu v danes izgubljenem delu matične knjige je ohranjen v prepisu z začetka 18. stoletja (SI AS 1073, Zbirka rokopisov, I/45r, fol. 11v).

¹³⁴ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 280v–282r. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 50–53.

¹³⁵ Žabota, *Matična knjiga*, str. 117.

škofa Tomaža Hrena.¹³⁶ Imena krščevalcev Bohoričevih otrok niso ravno pokazatelj socialne mreže, saj je lahko krščeval duhovnik, ki je bil pač pri roki, vsi pa so bili predikanti kranjskih deželnih stanov. Prvemu otroku je podelil krst Sebastjan Krelj (1567) v navzočnosti Gašperja Kumpergerja, drugemu (1568) Janž Tulščak, tretjemu (1570) Janž Schweiger, četrtemu in petemu (1573 in 1576) Jurij Dalmatin, šestemu pa Gašper Kumperger (1578).¹³⁷

Otroci Adama Bohoriča v zakonu z Dorotejo Muhič

Ime	Datum rojstva in krščevalec	Botri	Poznejša usoda
Eva (<i>Heua</i>), prva hči	10. 1. 1567 ob 11. uri zvečer v Ljubljani, krstil Sebastjan Krelj, predikant kranjskih deželnih stanov, navzoč tudi Gašper Kumperger, predikant kranjskih deželnih stanov	gospod Matija Klombner, gospa Katarina Seyerl, gospa Uršula Forest	umrla 30. 12. 1567 ob 11. uri zvečer pokopana 31. 12. 1567 pri Sv. Petru
Adam , prvi sin	3. 9. 1568 pol ure pred poldnevom, krščen istega dne, krstil Janž Tulščak, predikant kranjskih deželnih stanov	gospod Jurij Seyerl, gospod Matija Klombner, gospa Uršula Forest	zadnjič izpričan 1589 kot študent na Dunaju
Suzana (<i>Susana</i>)	10. 10. 1570 med 10. in 11. uro zvečer v Ljubljani na Kranjskem, krščena naslednjega dne v cerkvi meščanskega špitala, krstil Janž Schweiger, predikant kranjskih deželnih stanov	gospod Jurij Seyerl, protipisar vicedomskega urada na Kranjskem, gospa Suzana, rojena Braunsperger, vdova pokojnega gospoda Marka Stettnerja, notranjega mestnega svetnika v Ljubljani gospa Katarina, žena Melhiorja Stoffla, tajnika kranjskih deželnih stanov	umrla 12. marca 1578 ob pol enih popoldan v Ljubljani, po mrliški matici stara 7 let in 5 mesecev pokopana 13. marca pri Sv. Petru, župnijski cerkvi v Ljubljani
Judita (<i>Judith</i>)	4. 5. 1573 ob pol sedmih zvečer, krstil magister Jurij Dalmatin, predikant kranjskih deželnih stanov	gospod Jurij Seyerl, gospa Suzana Stettner, gospa Katarina Stoffl	od 1592 (domnevno) žena predikanta Marka Kumprehta, izgnana iz dežele 1599, odšla 1600

¹³⁶ Kidrič, Hren, str. 341–342.

¹³⁷ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 280v–282r. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 50–53.

Melhior (<i>Melchior</i>)	2. 1. 1576 ob pol devetih zvečer, krstil magister Jurij Dalmatin, predikant kranjskih deželnih stanov	gospod Melhior Stoffl, tajnik kranjskih deželnih stanov, gospod Volf Gartner, mestni sodnik v Ljubljani, gospa Regina Hren (<i>Khrenin</i>)	umrl 6. junija 1584, po mrliški matici star okoli 8 let, pokopan 7. junija 1584 pri Sv. Petru
Eva (<i>Heua</i>), druga	16. 2. 1578 kmalu po 11. uri dopoldan, krstil Gašper Kumperger, predikant kranjskih deželnih stanov	gospod Volf Gartner, mestni sodnik v Ljubljani, gospa Regina Hren (<i>Khrenin</i>), gospa Katarina Stoffl	verjetno pred 1604 poročena
Janezek (<i>Hansl</i>)	rojen konec leta 1582 ali v začetku 1583	---	umrl 6. junija 1584, po mrliški matici star okoli poldrugo leto, pokopan 7. junija 1584 pri Sv. Petru
N. (hči) (<i>ein töchterl</i>)	rojena najpozneje 13. junija 1584 in ne prej kot konec leta 1578	---	umrla 13. junija 1584, pokopana pri Sv. Petru [starost neznana]

Odkar je Bohorič postal vodja stanovske šole v Ljubljani, je bil njegov pravni status uradnik kranjskih deželnih stanov, zato je kot tak osebno spadal pod dežel-noglavarsko sodišče. Ko pa je šlo za premoženjske zadeve, sta te obravnavala tudi mestno in vicedomsko sodišče, kar bomo videli v nadaljevanju. Rektor stanovske šole ni imel ne potrebe ne želje, da bi zaprosil za sprejem med ljubljanske meščane, ki so bili po družbenem položaju nižje na lestvici. Poleg tega tudi dolgo ni izpolnjeval ključnega pogoja za pridobitev meščanstva, posedovanja lastne hiše.¹³⁸ Da nikoli ni postal meščan, implicitno jasno pove dopis ljubljanskega kanonika Pavla Hočevarja 20. novembra 1598, ki pravi, da so podvržni mestnemu sodstvu vsi protestantski učitelji razen starega Bohoriča.¹³⁹

Bohoričevih gmotnih razmer v Ljubljani se bomo zgolj dotaknili. V ospredju je vprašanje, kje v mestu je njegova družina prebivala in kdaj. Mestne davčne knjige se začenejo šele z letom 1600, ko je imel Bohorič hišo v tedanji Špitalski, današnji Stritarjevi ulici, na mestu Filipovega dvorca,¹⁴⁰ tedaj nasproti meščanskega špitala,

¹³⁸ V Ljubljani so prosilcem v 16. stoletju postavljali sprejemni pogoj, naj si v določenem roku kupijo hišo pod pristojnostjo mestne uprave, in leta 1601 v nekem primeru sklenili, da v prihodnje ne bo sprejet med meščane noben tujec, dokler ne bo imel hišne posesti (Svetina, Pogoji za sprejem, str. 159, 160).

¹³⁹ Dimitz, Urkunden zur Geschichte, str. 99.

¹⁴⁰ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII, šk. 429, knj. 1, davčna knjiga 1600–1603, fol. 16r in 109r. – O hiši na današnjem Cankarjevem nabrežju 1 oz. na Stritarjevi ulici 9 gl. Suhadolnik, Anžič, *Mestni trg*, str. 62.

kjer je bila po uveljavljenem mnenju tudi stanovska šola (zdaj stavba Kresije, Stritarjeva 6).¹⁴¹ Oprsje Adama Bohoriča danes gleda s pročelja stavbe Kresije čez cesto naravnost proti Bohoričevemu nekdanjemu domu. In če je kje v Ljubljani ulica, ki bi jo najbolj upravičeno poimenovali po Adamu Bohoriču, je to prav Stritarjeva. Na njeni levi strani, če gledamo iz smeri Tromostovja, nekdanj Špitalskega mostu, je skoraj dve desetletji poučeval na stanovski šoli, na njeni desni pa neznano dolgo, vsekakor manj ko dvajset let, prebival v lastni hiši.

Kdaj pred koncem 16. stoletja in kako je Bohorič prišel do lastništva te hiše, ni znano. V vrsti mestnih sodnih zapisnikov, ki obravnavajo tudi lastniške spremembe, je namreč veliko vrzeli, tako da lahko bolj ali manj ugotovljamo le, v katerih letih se to ni zgodilo.¹⁴² Kidrič je zapisal, da si je Bohorič mogel kupiti hišo šele po upokojitvi, torej ne pred letom 1582, in s pomočjo predujmov,¹⁴³ njene lokacije v Špitalski ulici pa očitno ni poznal. Če bi namreč vedel, da je Adam Bohorič še v začetku 17. stoletja naveden v davčni knjigi kot hišni gospodar, bi se zamajala ali padla hipoteza, da je nazadnje zapustil Kranjsko in umrl na Nemškem, o čemer bomo še govorili.

Iz stanovskih spisov ob Bohoričevi prvi upokojitvi leta 1582 je razvidno, da je moral tisto leto zapustiti stanovanje v šoli. Pravzaprav so ga stanovi, da bi naredili prostor za novega vodjo šole, metali iz stanovanja, saj je z izselitvijo zavlačeval, in mu v bližini iskali zasebno namestitev.¹⁴⁴ Kidričeva trditev, da si je hišo kupil pozneje, se vsekakor opira na ta dejstva in na že večkrat omenjeno prošnjo ljubljanskih

¹⁴¹ Dolgan, *Literarni atlas Ljubljane*, str. 42–43. – Glede na določene omembe v virih prve roke bi kazalo še natančneje preučiti, kdaj je bila stanovska šola v posloplju špitala in ali niso vsaj nekateri razredi domovali tudi drugje. Poleti 1582, ko je moral Bohorič zapustiti stanovanje v stanovski šoli, ker ni bil več rektor, je Jožef Čavelj, lastnik hiše na današnjem Mestnem trgu 27 (Suhadolnik, Anžič, *Mestni trg*, str. 114), ponudil svojo hišo poleg rotovža v štiriletni najem za stanovsko šolo, vendar ob vnaprejšnjem plačilu (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 877, sejni zapisniki 1579–1585, fol. 313, 2. 8. 1582).

¹⁴² Zapisniki mestnega sveta so za obdobje 1582–1600 ohranjeni le za leta 1587–88, 1593, 1594, 1599 in 1600 (SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, popis).

¹⁴³ Kidrič, Bohorič Adam, str. 51.

¹⁴⁴ Poverjeniki deželnih stanov so 29. julija 1582 sklenili pozvati Bohoriča, naj si poišče stanovanje (*Losament*) in izprazni šolo, da bo stanovanje v njej v nekaj dneh na voljo novemu rektorju dr. (Nikodemu) Frischlinu. Bohorič je v odgovor navedel, da nima stanovanja in da ga je zelo težko dobiti, poverjeniki pa so vztrajali, da si ga mora poiskati sam in da mu bo pri tem pomagalo mesto. Štiri dni pozneje, 2. avgusta 1582, je N. Posarel (*Poscherl*) izjavil, da se bo na privolitev župana Stettnerja pobrigal glede Bohoričevega stanovanja. In ko se stvar še čez tri tedne ni premaknila, so poverjeniki Bohoriču naložili, naj šolo izprazni v 6 do 8 dneh. Začasno stanovanje so mu poiskali v hiši Elije Pi(e)ra, v t. i. Andrianovi hiši, kjer naj bi počakal na ustrezno odločitev, če pa bi bilo nujno, so za Frischlina imeli rezervno bivališče. SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk 877, sejni zapisniki 1579–1585, fol. 310v, 311, 313, 319v. – Omenjeni Posarel je bil vsekakor Jožef Posarel, leta 1600 lastnik hiše na današnjem Ciril-Methodovem trgu 14 (Suhadolnik, Anžič, *Mestni trg*, str. 76), Elija Andrian pa je po letu 1574 sledil kot lastnik hiše na današnjem Mestnem trgu 26 trgovcu Pieru Andrianu (prav tam, str. 112–113).

predikantov deželnim stanovom iz leta 1581, v kateri se zavzemajo za pomoč Bohoriču, očetu petih majhnih otrok, ki bi lahko zdaj ostal brez strehe nad glavo.¹⁴⁵ Morda je hišo v Špitalski ulici, ki jo od leta 1600 kot Bohoričevo srečujemo v mestnih davčnih knjigah,¹⁴⁶ kupil leta 1594 ali pa jo je tedaj vsaj prenavljal, saj je prosil mestni svet, naj mu povrnejo 21 voz apna, ki naj bi ga posodil pokojnemu mestnemu komorniku.¹⁴⁷

Gmotne razmere Adama Bohoriča v njegovem ljubljanskem obdobju se v virih ne kažejo kot ravno dobre. Vprašanje, koliko je bil za to kriv sam in koliko objektivne okoliščine, bomo pustili ob strani. Poleg plače, ki jo je dobival kot rektor stanovske šole in je bila sprva majhna, nato pa postopoma večja, ter raznih priložnostnih daril¹⁴⁸ je po zaslugi Janeza Muhiča vsaj do leta 1575 užival dohodke od beneficija pri kaplaniji sv. Jurija v ljubljanski stolnici.¹⁴⁹ Verjetno jih je glede na očitke o slabem gospodarjenju izgubil že takrat. Ob prvi upokojitvi leta 1582 so mu stanovi odmerili dosmrtno letno pokojnino v višini 140 goldinarjev,¹⁵⁰ ki je ostala takšna tudi po drugi upokojitvi leta 1598. Tedaj je Bohorič zaprosil za njeno povečanje, a mu stanovi začasno niso ugodili.¹⁵¹

Iz obdobja med prvo upokojitvijo leta 1582 in ponovnim aktiviranjem leta 1595 je znano, da sta imela z ženo Dorotejo pred letom 1589 ali do vključno tega leta po kupnem pravu podeljeno hubo (kmetijo) v Šiški. Huba je pripadala kaplaniji Naše ljube Gospe v stolnici in jo je škof Janez Tavčar na miklavževo 1589 podelil novima uživalcema, ljubljanskemu trgovcu Jakobu Mumbu in njegovi ženi,¹⁵² kar je bil gotovo eden od protireformacijskih ukrepov. Poleg tega pozno evidentiranega podatka (2016) gre opozoriti še na Bohoričevi do nedavnega povsem neznani pravdi pred vicedomskim sodiščem v Ljubljani. Leta 1593 in 1595 je tožil sosesko v Smrjenah

¹⁴⁵ ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, šk. 21/2, sveženj gradiva o Bohoriču in Dalmatinu, prepis Walterja Šmida, dokument s. d. 1581 v arhivu kranjskih deželnih stanov, fasc. 54/2; danes ni v evidenci; prim. SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 88.

¹⁴⁶ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII, šk. 429, knj. 1, davčna knjiga 1600–1603, fol. 16r in 109r.

¹⁴⁷ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I, knj. 15, knjiga mestnih računov 1594, fol. 175, 2. 12. 1594. Prim. Dolgan, *Literarni atlas Ljubljane*, str. 43.

¹⁴⁸ Kidrič, Bohorič Adam, str. 51; Schmidt, *Pedagoško delo*, str. 34–35.

¹⁴⁹ Gl. op. 119.

¹⁵⁰ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 877, sejni zapisniki 1579–1585, fol. 310v, 28. 7. 1582.

¹⁵¹ Stanovi so se izgovorili na prenizko udeležbo na deželnem zboru in napotili Bohoriča, naj pošlje prošnjo na naslednji deželni zbor (ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, šk. 21/2, sveženj gradiva o Bohoriču in Dalmatinu, prepis Walterja Šmida, dokument 5. 9. 1598 v arhivu kranjskih deželnih stanov, fasc. 54/2; danes ni v evidenci, prim. SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 88).

¹⁵² Čipić Rehar, *Listine Nadškofjskega arhiva Ljubljana*, str. 172–173.

Filipov dvorec na Stritarjevi ulici v Ljubljani, kjer je stala Bohoričeva hiša (foto: B. Golec, avgust 2020).

pri Igu zaradi neplačanih dohodkov od desetine¹⁵³ (malo je verjetno, da bi še vedno izvirali iz naslova beneficija kaplanije sv. Jurija), leta 1595 pa je vdova Jurija Dalmatina tožila njega in njegovo ženo za 85 goldinarjev, ki naj bi jih dolgovala Dalmatinu še za tisk Biblije, a se je izkazalo, da je bil dolg že poravnán.¹⁵⁴ Zapis o tej nepomembni, za Bohoriča dobljeni pravdi je dragocen z drugega vidika, ker izvemo, da se je Dalmatinova vdova Barbara medtem vnovič poročila in s kom.

Tudi Bohoričeva žena Doroteja je potrjeno preživela moža in je kot vdova izrecno omenjena leta 1612, ko se zadnjikrat pojavi v virih, o čemer bo še govor. Prej pa si pogledjmo, kakšna je bila usoda tistih Bohoričevih otrok, ki so odrasli. Kidrič v *Slovenskem biografskem leksikonu* (1925) navaja tri, Adama ml., Melhiorja in Judito, a je poleg teh odrasla in se omožila vsaj še ena hči.

O Melhiorju pravi, da se ne omenja od leta 1584, ko je bil v tretjem razredu stanovske šole.¹⁵⁵ Od Svetinove objave podatkov iz matične knjige (1952) vemo, da

¹⁵³ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 374, sodni protokoli 1591–1596, fol. 374 (14. II. 1593), 670 (5. 9. 1595).

¹⁵⁴ Prav tam, fol. 712 (25. II. 1595).

¹⁵⁵ Kidrič, Bohorič Adam, str. 51.

je bil Melhior rojen 2. januarja 1576 in da je umrl 6. junija 1584 pri osmih letih in pol.¹⁵⁶ Osem let naj bi bila sicer povprečna starost, pri kateri so učenci stanovske šole vstopali šele v prvi razred,¹⁵⁷ vendar za rektorjevega sina ne bi bilo nenavadno, če bi bil z osmimi in pol že v tretjem razredu. Najstarejši sin Adam, rojen 3. septembra 1568, je po Kidriču študiral v Wittenbergu in Schulpforti, nato pa naj bi med letom 1592 in 12. aprilom 1600 služboval v stanovski šoli.¹⁵⁸ Če je mišljena ljubljanska stanovska šola, gre za pomoto. Zadnji znani podatek o Adamu Bohoriču ml. je iz leta 1589, ko se je znašel na dunajski univerzi,¹⁵⁹ potem ko je najprej tri leta študiral na knežji šoli v Schulpforti pri Jeni in bil leta 1588 vpisan na univerzo v Wittenbergu.¹⁶⁰

V tem času je postajala godna za poroko njegova sestra Judita, rojena 4. maja 1573. Po Kidriču je bila »izza leta 1592« žena predikanta Marka Kumprehta,¹⁶¹ kar naj bi bilo med drugim razvidno iz darila, ki so ga deželni stanovi namenili Bohoriču ob hčerkinu poroki.¹⁶² Njen soprog Marko Kumpreht je deloval predvsem po raznih gorenjskih gradovih,¹⁶³ dokler ga ni leta 1598 doletel deželnoknežji ukaz o izgonu protestantskih duhovnikov. Umaknil se je na grad Križ pri Kamniku, kjer ga srečamo marca 1599, januarja 1600 pa je prejel od kranjskih deželnih stanov spričevalo, priporočilo in izdatno potnino ter se najbrž izselil na Nemško.¹⁶⁴ V literaturi najdemo podatek, da

¹⁵⁶ Svetina, *Protestantizem v Ljubljani*, str. 169 in 170.

¹⁵⁷ Schmidt, *Zgodovina šolstva*, str. 69.

¹⁵⁸ Kidrič, *Bohorič Adam*, str. 51.

¹⁵⁹ Na dunajsko univerzo se je leta 1589 vpisal kot Ljubljčanin in Kranjec (*Adamus Bochoritsch Labacensis Carniolus*) (Gall – Paulhart (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. IV. Band*, str. 27; prim. Cindrič, *Ljubljanski izobraženci*, str. 87, 397). Cindrič je identiteto Adama Bohoriča ml. tu sicer postavil pod vprašaj (prav tam, str. 397).

¹⁶⁰ O šolanju Adama Bohoriča ml. izvemo največ iz pisma kranjskim deželnim stanovom, ki ga je napisal in podpisal Janž Znojilšek v imenu obeh pred 31. avgustom 1588. Po treh letih šolanja v Schulpforti sta bila oba sprejeta na univerzo v Wittenbergu, zato sta stanove prosila za gmotno pomoč, ki pa je ti niso odobrili. Bohoričev oče naj zaradi skromnega premoženja ne bi več mogel pomagati sinu. Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 157–162 in 307–308. – Znojilška srečamo v Wittenbergu že leta 1587, Bohoriča ml. pa šele naslednje leto (Cindrič, *Ljubljanski izobraženci*, str. 87).

¹⁶¹ Kidrič, *Bohorič Adam*, str. 51. – Po J. Logarju sta se mladoporocenca poročila poleti 1592 (Logar, *Kumpreht Marko*, str. 587).

¹⁶² Kidrič navaja stanovsko darilo Bohoriču v višini 25 goldinarjev ob hčerkinu možitvi leta 1592, na drugem mestu pa pravi, da je bila »izza leta 1592 žena predikanta Kumprehta« in da je morala med protireformacijo zapustiti deželo (Kidrič, *Bohorič Adam*, str. 51). V stanovskih sejnih zapisnikih je 4. junija 1592 omenjeno darilo v višini 100 tolarjev, za katero je prosil Bohorič sam; v sklepu o privolitvi je kot razlog zapisano samo, da gre upoštevati, da je hčerko poročil z enim od stanovskih predikantov (*in bedacht er sein Tochter auch ainem diser Landtschafft diener vnd predicanten gtr.*), ne pa tudi, s katerim (SI AS 2, *Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 880, sejni zapisniki 1591–1595, fol. 334v, 335v*).

¹⁶³ Logar, *Kumpreht Marko*, str. 587. – O njegovem delovanju pričajo zlasti Lukančičevi izvlečki iz ljubljanske protestantske matice (Žabota, *Matična knjiga*, str. 117–129, 139–141).

¹⁶⁴ Logar, *Kumpreht Marko*, str. 587.

je morala med protireformacijo zapustiti Kranjsko tudi Judita.¹⁶⁵ Toda ukaz o izgonu petih žena predikantov 3. aprila 1599 govori v resnici samo o ženi Marka Kumprehta kot eni od njih, ne navaja pa njihovih osebnih imen.¹⁶⁶ Tako ni povsem gotovo, ali je šlo res za Bohoričevo hčer Judito ali morda za Kumprehtovo tretjo ženo,¹⁶⁷ saj o Juditi od poroke dalje ni nobenih podatkov. Če je rojevala, so se podatki o krstih njenih otrok izgubili skupaj s krstnim delom protestantske matične knjige. Glede na Kumprehtov izgon tudi ni verjetno, da bi bil on tisti Bohoričev zet, ki je v ljubljanski mestni davčni knjigi za obdobje od 1604 do 1606 naveden kot gospodar oziroma davkoplačevalec od Bohoričeve hiše (*Adam Wacharitsch aiden*).¹⁶⁸ Ta zet je moral biti oženjen z drugo Bohoričevo hčerko, najverjetneje z Evo, rojeno 16. februarja 1578,¹⁶⁹ lahko pa tudi z morebitno hčerko iz Bohoričevega prvega zakona, rojeno še v Krškem pred letom 1566. Vendar bi Bohorič prejkone dal vpisati v protestantsko matico tudi otroka iz prejšnjega zakona, če bi bil ta leta 1578 še živ. Žal iz razpoložljivih virov ni razvidno zetovo ime, podatek, ki bi morda privedel do imena zetove žene in s tem Bohoričeve hčerke. V naslednji davčni knjigi 1610–1612 je na istem mestu ime Janeza Berlina, ki je za hišo plačeval od leta 1612 dalje. Že naslednje leto je davek poravnala njegova vdova, Berlinovo ime pa je bilo nato prečrtano in zamenjano z imenom Feliksa Kriegerja, ki je morda poročil vdovo.¹⁷⁰ Ni izključeno, a tudi z ničimer potrjeno, da je bil zet Adama Bohoriča omenjeni Berlin. To bi bilo mogoče sicer le v primeru, če bi imel Bohorič še hčerko z imenom Marjeta, rojeno bodisi še v prvem zakonu v Krškem bodisi po letu 1578, ko vpisi krstov njegovih otrok v matični knjigi prenehajo. Janezu in Marjeti Berlin so se po krstni matici ljubljanske stolne cerkve med letoma 1608 in 1612 rodili štirje otroci.¹⁷¹ Glede na to, da srečamo Berlina kot vratarja (*Thorsperer*) pri bližnjih Špitalskih mestnih vratih (*Am Spital Thor*),¹⁷² se zdi možnost, da bi bil

¹⁶⁵ Kidrič, Bohorič Adam, str. 51; Logar, Kumpreht Marko, str. 587.

¹⁶⁶ Dimitz, *Urkunden zur Geschichte*, str. 101.

¹⁶⁷ Kumpreht se je prvič ženil že leta 1587 in zaradi neprimerne poroke izgubil štipendijo (Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 164 in 166). Žena Blandina Christ mu je umrla v začetku leta 1590 (Logar, Kumpreht Marko, str. 587).

¹⁶⁸ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII, šk. 429, knj. 2, davčna knjiga 1604–1606, s. p., Am Platz.

¹⁶⁹ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 282r. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 53.

¹⁷⁰ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII, šk. 429, knj. 3, davčna knjiga 1610–1612, fol. 18v–19r. – Kriegerju se v Ljubljani ni rodil noben otrok, zato ne vemo, ali je bil poročen in kako je bilo ime ženi (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1588–1621).

¹⁷¹ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1588–1621; R 1607–1612, pag. 55, 120, 197 in 349.

¹⁷² SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I, knj. 20, mestni sejni zapisniki 1608, fol. iv.

Bohoričev zet, vendarle manjša. Njegova vdova in dediči so imeli hišo še do leta 1625, od naslednjega leta pa srečujemo novega lastnika.¹⁷³

SKLENITEV ŽIVLJENJSKE POTI ALI IZGNANEC, KI TO NI BIL

Prek usode hiše in otrok Adama Bohoriča smo prišli do enega ključnih vprašanj naše obravnave, in sicer, kdaj in kje se je življenjska pot našega prvega slovnika in vodilnega šolnika 16. stoletja iztekla. V literaturi beremo, da se je to zgodilo po 20. novembru 1598 verjetno oziroma morda na Nemškem, v *Novem slovenskem biografskem leksikonu* (2018) pa je slednje postavljeno že kot trditev.¹⁷⁴ Podobno je v leksikonu *Slovenska književnost* (1982) decidirano zapisano, da je umrl v izgnanstvu.¹⁷⁵ Ne bom se spuščal v vprašanje, kako je Bohorič po zaslugi literarnih zgodovinarjev postal poleg Trubarja najpomembnejši slovenski izgnanec oziroma emigrant. Datum 20. november 1598 kot »ante quem non« se opira na Dimitzovo objavo pisma kanonika Pavla Hočevarja, upravitelja vicedomskega urada, nadvojvodi Ferdinandu, v katerem pisec pravi, da od protestantskih učiteljev ne kaže prizanašati samo staremu Bohoriču.¹⁷⁶ Po tem datumu Bohoriča vsaj v stanovskih in vicedomskih spisih ni več zaslediti, kar pa nikakor ne pomeni, da je bil izgnan. Poleg tega je ostalo prezrto pomembno dejstvo, da je njegovo ime navedeno še v ljubljanski mestni davčni knjigi leta 1600 kot ime gospodarja hiše na območju Mestnega trga, kot vemo danes, v sedanji Špitalski ulici, nato pa so naslednje leto imeli hišo že njegovi dediči.¹⁷⁷ Podatke iz davčnih knjig je v tipkopisnem delu o ljubljanskih hišah skupaj z identifikacijo hiše zabeležil mestni arhivar Vladislav Fabjančič (1944),¹⁷⁸ ker pa je njegovo delo ostalo omejeno na nekaj izvodov, pravzaprav ne preseneča, da Bohoričeva navzočnost v njem ni pritegnila ustrezne pozornosti.¹⁷⁹ Marjan Dolgan je v *Literarnem atlasu Ljubljane* (2014) omenil hišo in Bohoričeve sorodnike kot naslednike, ni pa problematiziral

¹⁷³ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. III. del. Veliki trg*, s. p., Cankarjevo nabrežje 1.

¹⁷⁴ Kidrič pravi, da je po tem datumu umrl »menda v emigraciji« (Kidrič, Bohorič Adam, str. 49), Toporišič v *Enciklopediji Slovenije* navaja kot kraj smrti »Nemčija, menda v pregnanstvu« (Toporišič, Bohorič Adam, str. 303), Ahačič pa v *Novem slovenskem biografskem leksikonu* decidirano zapiše »u. po 20. 11. 1598, Nemčija« (Ahačič, Bohorič Adam, str. 74).

¹⁷⁵ Kos – Dolinar (ur.), *Slovenska književnost*, str. 29.

¹⁷⁶ Dimitz, *Urkunden zur Geschichte*, str. 99.

¹⁷⁷ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII, šk. 429, knj. 1, davčna knjiga 1600–1603, fol. 16r in 109r.

¹⁷⁸ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. III. del. Veliki trg*, s. p., Cankarjevo nabrežje 1.

¹⁷⁹ Po Fabjančičevem elaboratu je bil historiat Bohoričeve hiše od leta 1600 dalje v strnjeni obliki objavljen leta 2000 v kataložnem prikazu hiš na ljubljanskem Mestnem trgu z okolico (Suhadolnik, Anžič, *Mestni trg*, str. 62).

trditve, da se je Bohorič zaradi protireformacije odselil. Poudaril je le, da ni znano, ne kam je odšel ne kje je »leta 1598 ali pozneje« umrl.¹⁸⁰

Bohorič je torej preživel konec 16. stoletja, o čemer bomo natančneje govorili v nadaljevanju, odgovoriti pa moramo še na vprašanje, kje je nazadnje živel. Njegova navzočnost v davčni knjigi namreč ne pomeni nujno, da je bil fizično res v Ljubljani. Da bi lahko potrdili oziroma zanikali obe možnosti, odhod v emigracijo in smrt v Ljubljani, nam preostane analiza ugotovljivih okoliščin.

Hipoteza o odhodu v emigracijo temelji dejansko na zelo majavih tleh. Potem ko je Bohorič 1. julija 1598 še drugič izpregel kot rektor stanovske šole,¹⁸¹ star že okoli 74 let, je njegova navzočnost v Ljubljani potrjena še 5. septembra, ko so stanovi obravnavali njegovo prošnjo za povišanje pokojnine,¹⁸² in 20. novembra 1598, torej na dan, po katerem naj se ne bi več omenjal. Tega dne je kanonik Pavel Hočvar, upravitelj vicedomskega urada v Ljubljani in s tem podaljšana roka deželnega kneza, poročal nadvojvodi Ferdinandu v Gradec, kako poteka uresničevanje ukaza o izgonu protestantskih predikantov in učiteljev. Ukaz je bil izdan 22. oktobra 1598 v Gradcu in je ljubljanskim protestantskim predikantom in učiteljem nalagal, naj še pred sončnim vzhodom naslednjega dne zapustijo Ljubljano in njeno pomirje, v naslednjih treh dneh pa tudi dedne dežele.¹⁸³ Bohoriča neposredno ni zadeval, saj ta od vnovične upokojitve 1. julija istega leta ni bil več v službi.¹⁸⁴ Po Hočvarjevih besedah v slab mesec pozneje napisanem poročilu so se Felicijan Trubar (zadnji kranjski superintendent) in drugi predikanti zatekli k deželanom na gradove, učitelji pa, ki so razen starega Bohoriča (*auffer des alten Wocheritsch*), »znanega zagrizenega krivoverca« (*der ein heftiger wiffentlicher Sect ist*), vsi podvržni mestnemu sodstvu, so takoj opustili poučevanje in se oprijeli meščanskih obrti. Ker niso predstavljali nevarnosti, je Hočvar predlagal strpen odnos do vseh (*Geduld*) razen do Bohoriča (*auffer gemelts Wocheritsch*), v nasprotnem primeru pa jih bo prav lahko spraviti od tod (*gar leichtlichen von hiesigen Orten ausgeraumbt und hinweggebracht werden können*).¹⁸⁵ Vse domneve in trditve o Bohoričevem odhodu v tujino po 20. novembru 1598 temeljijo torej na tem nezavezujočem in tudi vsebinsko precej ohlapnem Hočvarjevem mnenju. Po tem datumu poznamo iz leta 1599 poročila o neposlušnih predikantih in tudi ukaz o izgonu žena petih predikantov,¹⁸⁶ med

¹⁸⁰ Dolgan, *Literarni atlas Ljubljane*, str. 42–43.

¹⁸¹ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49.

¹⁸² ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, šk. 21/2, sveženj gradiva o Bohoriču in Dalmatinu, prepis Walterja Šmida, dokument 5. 9. 1598 v arhivu kranjskih deželnih stanov, fasc. 54/2. Dokumenta danes ni v evidenci (prim. ARS, AS 2, I. reg., šk. 88).

¹⁸³ Dimitz, *Urkunden zur Geschichte*, str. 97.

¹⁸⁴ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49.

¹⁸⁵ Dimitz, *Urkunden zur Geschichte*, str. 99.

¹⁸⁶ Prav tam, str. 99–102.

katerimi naj bi bila (domnevna) Bohoričeva hči Judita, nobeden pa ne zadeva Adama Bohoriča. Še več, obstaja poročilo o treh poimensko znanih nekdanjih učiteljih, ki so marca 1599 pred pogrebom Marka Stettnerja v družbi svojih nekdanjih učencev na trgu javno izzivali s petjem luteranskih pesmi. Nadvojvoda Ferdinand je precej na splošno pisal vicedomu v Ljubljani, da bi jih bilo v skladu s prej zagroženo kaznijo primerno skupaj z ženami izgnati iz mesta,¹⁸⁷ ni pa znano, da bi o tem izdal ukaz. S patentom 12. novembra 1599 je samo okrepil ukaz izpred leta dni in ponovno ukazal izgon predikantov in učiteljev, ki bi si drznili izvajati luteranske obrede.¹⁸⁸

V luči teh okoliščin je domnevni Bohoričev odhod na Nemško več kot vprašljiv. Le zakaj bi se ostareli in telesno šibki Bohorič – tako ga pol leta prej označuje pismo stanovskih poverjenikov¹⁸⁹ – izselil iz Ljubljane in iz habsburških dednih dežel, če tega ni od njega nihče zahteval? Mnenje kanonika Pavla Hočvarja kot upravitelja kranjskega vicedomskega urada, naj bo vsem učiteljem razen Bohoriču prizaneseno, namreč ni bilo merodajno in lahko tem manj služi kot dokaz, da je nadvojvoda Ferdinand kdaj izdal ukaz o Bohoričevem izgonu.

Če bi se to res zgodilo, bi se Bohorič, ki se je še vedno lahko zanašal na zaščito kranjskih deželnihih stanov, izpolnitvi ukaza gotovo poskušal izogniti. Ne gre prezreti, da je celo Felicijan Trubar kot zadnji superintendent kranjske protestantske Cerkve našel zatočišče na gradovih in ob naklonjenosti stanov ostal v deželi vse do aprila 1600.¹⁹⁰ Bohoriču pa ni gorelo pod nogami in se mu ni bilo treba skrivati. Po potrebi bi ga varovali deželni stanovi, ki so bili tedaj še izrazito protestantski. Čemu bi se potemtako izselil, doma pa pustil hišo in družino, o katerih imamo poročila še več kot eno desetletje? Leta 1598, ko je prenehala protestantska cerkvena organizacija in je njene duhovnike doletel ukaz o izgonu, pač ni mogoče primerjati z letom 1941 ali 1945. Adam Bohorič glede na znane okoliščine pred smrtjo ni zapustil Kranjske in najverjetneje tudi ne Ljubljane, kjer je izpričan še v začetku 17. stoletja, najprej kot živ in nato posredno kot pokojni. Tako ne drži ponavljajoča se trditev, da je zadnjič omenjen 20. novembra 1598.¹⁹¹

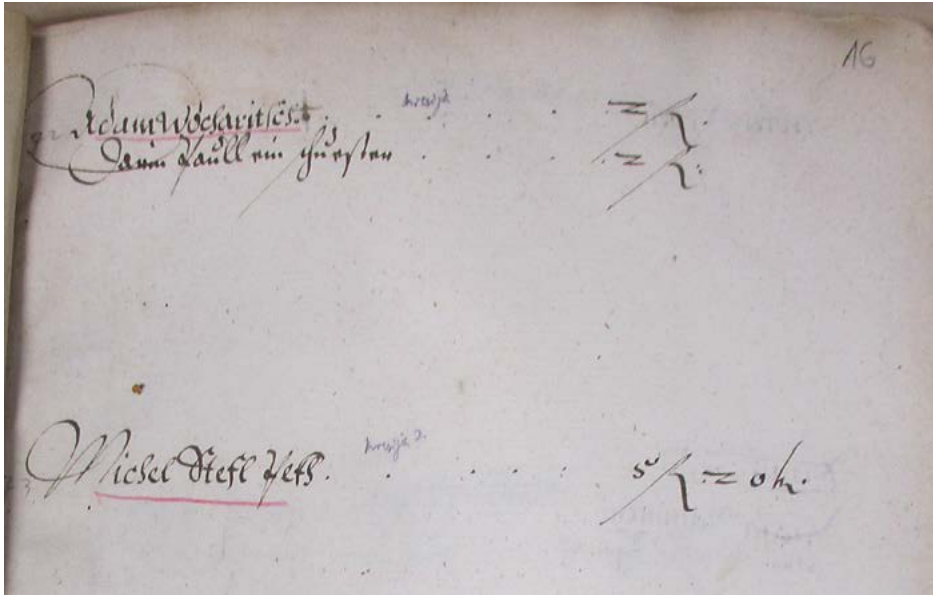
¹⁸⁷ Prav tam, str. 102.

¹⁸⁸ Kočvar, Patent nadvojvode Ferdinanda, str. 53–58.

¹⁸⁹ Stanovski poverjeniki so v pismu stanovom 30. marca 1598 predlagali nastavev novega rektorja stanovske šole namesto Bohoriča (*Pachoritsch*), ki je star in telesno šibek (*vmb alters vnd leibs blödigh-keit willen*) (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 89, fasc. 54/4, sn. 4, pag. 245–246, 30. 3. 1598). V nedatirani prošnji stanovom, da bi odkupili njegovo knjižnico – prošnja je bila zavrnjena 5. septembra 1598 – je Bohorič napovedal, da že vidi svoj skorajšnji konec (ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, šk. 21/2, sveženj gradiva o Bohoriču in Dalmatinu, dokument, s. d. 1598 (hranišče arhiv deželnihih stanov, fasc. 54/2), prepis Walterja Šmida).

¹⁹⁰ Rajhman, Trubar (Truber) Felicijan, str. 205.

¹⁹¹ V najnovejšem muzejskem katalogu Mestnega muzeja Ljubljana lahko preberemo celo tole: »Adam Bohorič (1520, Brestanica – 1598, Alzacija) [...] Ko so po ukazu nadvojvode Ferdinanda leta 1598 šolo

Omemba Adama Bohoriča v ljubljanski mestni davčni knjigi za leto 1600 (SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII, šk. 429, knj. 1, davčna knjiga 1600–1603, fol. 16r).

Če bi se res izselil, bi vsekakor lahko računal na finančno popotnico kranjskih deželnih stanov, a tega za razliko od Felicijana Trubarja ali Marka Kumprehta ni v stanovskih sejnih zapisnikih. Tudi o tem, da bi se skrival na kakšnem kranjskem gradu in deloval v nasprotju z deželnoknežjimi ukazi, ni nobenega sledu. Čas njegove smrti je mogoče okvirno določiti na podlagi najstarejše mestne davčne knjige, ki pokriva obdobje od leta 1600 do 1603. Ime Adama Bohoriča (*Adam Wocharitsch*) še najdemo pri odmeri davka za leto 1600, ki ima datum 20. marec 1601.¹⁹² Tedaj je imel na območju Mestnega trga (*Am Platz*) hišno posest, od katere je plačeval dva goldinarja, prav toliko kot njegov podnajemnik čevljar Pavel (*darin Paul der schuester*).¹⁹³ Ko pa so Ljubljancani 27. avgusta 1602 odmerjali davek za naslednja tri leta od 1601 do 1603,¹⁹⁴ so namesto Bohoriča navedeni kot obdavčenci njegovi dediči (*Adam Wocharitsch Erben*) z obveznostjo 6 goldinarjev in omenjeni čevljar

zaprli, je bil Bohorič izgnan iz domovine, še istega leta je umrl v Nemčiji.« Žmuc, *Knjiga. Znanje. Razum*, str. 76.

¹⁹² SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII, šk. 429, knj. 1, davčna knjiga 1600–1603, fol. 3r.

¹⁹³ Prav tam, fol. 16r.

¹⁹⁴ Prav tam, fol. 97r.

s 4 goldinarji.¹⁹⁵ Formulacija dediči neizpodbitno pomeni, da Bohorič tedaj ni več mogel biti med živimi. In če so bili pri davčni odmeri uporabljeni ažurirani podatki, o čemer prav tako ne bi smelo biti dvoma – hišo Felicijana Trubarja so denimo medtem prevzeli deželni stanovi¹⁹⁶ –, se je torej Adam Bohorič poslovil od tega sveta v časovnem razponu 17 mesecev, tj. po 20. marcu 1601 in pred 27. avgustom 1602. Preminil je daleč od Nemčije, najverjetneje v domači postelji na Špitalski ulici, star blizu osemdeset let, bolan in prizadet ob dejstvu, da je bila protestantska cerkvena organizacija na Kranjskem zatrta, da je stanovska šola ugasnila oziroma prešla v roke jezuitov in da so številne protestantske knjige, ne le slovenske, končale v ognju.¹⁹⁷

Izključeno je, da bi bil Adam Bohorič, ki ga srečamo v davčnih knjigah, v resnici njegov sin Adam ml., o katerem po letu 1589 ni zanesljivih podatkov. Ta bi bil v davčni knjigi leta 1600 za razlikovanje od očeta prejkone označen kot Adam ml., a tudi če ne, z njim nikakor ne bi bilo mogoče povezati Bohoričevega po imenu neznanega zeta, ki je davek od hiše plačeval od leta 1604 dalje.¹⁹⁸ Tedaj 36-letni Adam ml. (rojen 1568), ki leta 1588 potrjeno še ni imel družine in je naslednje leto (1589) še študiral, bi 15 let pozneje (1604) komajda lahko imel zeta, za povrh pa bi moral biti vsaj že od leta 1602 pokojni.

Ne preseneča, da o smrti Adama Bohoriča neposredno ne poroča noben razpoložljiv vir. Kakšen podatek v zvezi s pokojnikovo zapuščino, denimo terjatve upnikov in podobno, bi se našel v zapisnikih mestnega sveta, ki so imeli hkrati vlogo mestnih sodnih protokolov, toda v vrsti teh zija vrzel ravno za čas od leta 1602 do 1605.¹⁹⁹ V gradivu kranjskih deželnih stanov in vicedomskega urada ni bil doslej najden noben zapis, ki bi izrecno govoril o Bohoriču kot pokojnem, pri čemer je vprašanje, ali je smrt ostarelega nekdanjega »šolmoštra« sploh pritegnila pozornost oblasti. Kranjski vicedom je malo prej, v letih 1599 in 1600, tu in tam izrekel kazen posameznim meščanom zaradi protestantskega krsta otroka na kakšnem gradu in zaradi nekatoliškega pogreba svojca,²⁰⁰ nad Bohoričem kot nemeščanom in nekdanjim

¹⁹⁵ Prav tam, fol. 109r.

¹⁹⁶ Prav tam, fol. 14r.

¹⁹⁷ O dogajanju v tem času v Ljubljani gl. zlasti strnjen pregled v: Kočever, Patent nadvojvode Ferdinanda, str. 58–60.

¹⁹⁸ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII, šk. 429, knj. 2, davčna knjiga 1604–1606, s. p., Am Platz.

¹⁹⁹ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, popis.

²⁰⁰ Nadvojvoda Ferdinand je 18. septembra 1599 opozoril vicedoma Jožefa pl. Rabatto, naj udejani odločbo in ukrepa zoper ljubljanska meščana Amschla in Schweigerja in zoper neko Waldmanovo. Vicedom je nato 9. februarja 1600 pozval ljubljanskega župana, naj magistrat od meščana Hansa Amschla, ki si je že prislужil kazen 100 zlatih dukatov, v treh dneh izterja poleg te še drugo kazen v višini 50 tolarjev, ker je nekaj dni prej iz kljubovanja nesel otroka h krstu k »bandiziranemu« predikantu na grad Turjak (Dimitz, Urkunden zur Geschichte, str. 106). Iste dne je vicedom prejel nadvojvodov ukaz, naj

stanovskim uradnikom pa takšnih pristojnosti niti ni imel. Tako smo prikrajšani za poročilo o razburjenju ali negodovanju, ki ga je pri katoliški deželno knežji oblasti v deželi utegnil povzročiti njegov pogreb. Če je ta za razliko od izzivalnega pogreba trgovca Marka Stettnerja marca 1599²⁰¹ minil brez protestantskih ekscesov, ni bilo razloga za oblastno poročilo. Poleg tega je bilo vzdušje v Ljubljani dve do tri leta po Stettnerjevem pogrebu, ko se je poslovil Bohorič, neprimerno manj napeto. Tako si zlahka predstavljamo, da so truplo Adama Bohoriča brez glasnih protestantskih molitev in petja odnesli na župnijsko pokopališče pri Sv. Petru, kjer so protestante na zanje določenem delu božje njive pokopavali še leta 1621.²⁰² Še več, glede na to, da protestantskih duhovnikov v Ljubljani ni bilo več, ni nemogoče, da je pokojnika pokopal katoliški duhovnik. In ker Bohorič ob smrti ni bil več javna osebnost, so sodobna uradna poročila njegov odhod s tega sveta tem lažje prezrla.

Vsaj del njegove družine je tudi pozneje ostal v Ljubljani. Po davčni knjigi za obdobje 1601–1603 so, kot rečeno, imeli hišo njegovi dediči (*Adam Wacharitsch Erben*), ki so plačevali 6 goldinarjev davka, najemnik pa 4 goldinarje.²⁰³ Po naslednji davčni knjigi za časovni razpon 1604–1606 je imel enako višino davka Adamov zet neznanega imena (*Adam Wacharitsch aiden*), medtem ko je najemnikovo ime izgubilo.²⁰⁴ Nato zija v vrsti davčnih knjig štiriletna vrzel do leta 1610, vendar našo radovednost v tem času deloma poteši knjiga sodnih zapisnikov, iz katere izvemo, da je gospa Doroteja Bohorič leta 1608 želela hišo v Špitalski ulici (*in der Spital Gassen gelegen*) prepisati (*aufschlagen*) Ulriku Šušteršiču. Takoj so vskočili protireformacijski komisarji in na podlagi dekreta zahtevali plačilo desetega pfeniga, tj. desetine od kupnine.²⁰⁵ Vidimo torej, da je bila lastnica hiše še vedno Adamova vdova Doroteja – zet je potemtakem zgolj plačeval davek –, zahteva po desetem pfenigu pa priča, da je Doroteja nameravala zapustiti Kranjsko in dedne dežele. Plačilu te obveznosti so bili namreč podvrženi verski izseljenci iz meščanskih vrst in plemenitenci²⁰⁶

---

ugotovi, ali je ljubljanski meščan Khöl res nesel otroka krstit na grad Repnje, in ga, če je stvar resnična, kaznuje enako kot Amschla in Schweigerja (prav tam, str. 106). Zaradi nekatoliškega pogreba in krsta bi morali plačati kazen »gospo« Stettnerjeva in Leberwurstova. Ljubljansko mestno predstojništvo je 29. novembra 1599 vicedomu odgovorilo, da se je pokojni Stettner, ki ga kazen dejansko zadeva, še za življenja odrekel meščanskim pravicam, a je bilo vicedomu kljub temu naloženo izterjati 500 dukatov, dediči pokojnega Leberwursta pa so deželnega kneza medtem prosili za spregled kazni v višini 100 dukatov (prav tam, str. 107).

²⁰¹ Dimitz, *Urkunden zur Geschichte*, str. 102.

²⁰² [Dimitz], *Decreta visitationis Apostolicae*, str. 31.

²⁰³ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII, šk. 429, knj. 1, davčna knjiga 1600–1603, fol. 109r.

²⁰⁴ Prav tam, knj. 2, davčna knjiga 1604–1606, s. p., Am Platz.

²⁰⁵ Prav tam, Cod. I, knj. 20, mestni sejni zapisniki 1608, fol. 47r, 14. 3. 1608.

²⁰⁶ O desetem pfenigu: Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 22. O primerih plačila: SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 261, I/135, lit. R XIV–8.

in Doroteja je nemara računala, da sama ne spada v to kategorijo, ker je vdova deželno stanovskega uslužbenca. Bržkone je bila namenjena k hčerki Juditi Kumpreht, če je ta še živela. Po vsem sodeč ni pričakovala, da jo bo doletela takšna »kazen«, ki so jo odmerjali izseljenim meščanom, zato je prodajo razveljavila. S tem pa si je nemudoma nakopala tožbo kupca, ki je zahteval in pred mestnim sodiščem dosegel vrnitev že plačanih 300 goldinarjev v treh dneh.²⁰⁷ Kaj se je potem dogajalo s hišo in kako je pristala v drugih rokah, ne vemo, ker manjkajo sodni zapisniki za leti 1610 in 1611.²⁰⁸ Kot rečeno, je leta 1612 že bila v rokah Janeza Berlina.²⁰⁹

Dorotejino ime v omenjenih zapisnikih zadnjič zasledimo istega leta 1612, ko jo je vdova Evfemija Raming tožila za dobrih 44 goldinarjev, mestno sodišče pa je od Doroteje Bohorič, izrecno označene kot gospa in vdova, zahtevalo, naj njen zastopnik v 14 dneh predloži pisno poročilo.²¹⁰ Ker v davčni knjigi, ki se začne leta 1610, ni več Bohoričev, ampak je njihovo hišo vsaj od leta 1612 imel že znani Janez Berlin, je Doroteja prebivala drugje ali pa kot gostačka oziroma preužitkarica kar v hiši, ki jo je medtem prodala. Vsekakor se je še zadrževala v mestu, saj je sicer ne bi bilo mogoče tožiti. Sodni zapisniki, iz katerih bi o njej bržčas izvedeli še kaj, denimo v zvezi z njeno zapuščino ali prodajo hiše, so odtlej žal ohranjeni zelo fragmentarno. Kakor koli, ni izključeno, da je poleg vdove Doroteje ostala v Ljubljani tudi hči Adama Bohoriča, katere mož brez znanega priimka je nekaj časa plačeval davek od Bohoričeve hiše. Žal morebitni Bohoričevi potomci, ki bi se seveda morali pokatoličaniti, niso izsledljivi, saj ne poznamo ne njihovih imen ne očetovega priimka. Prav tako ni pojasnjeno, ali je bil sorodnik Adama Bohoriča Ljubljčan Peter Bohorič (*Bochoritsch*), ki se je leta 1622 imatrikuliral kot kandidat prava na univerzi v protestantski Jeni.²¹¹ Glede na starost bi lahko šlo za Adamovega vnuka, sina Adama Bohoriča ml., rojenega neznano kje v začetku 17. stoletja. Morda je v otroštvu kot sirota prišel k sorodnikom v očetovo rodno mesto, s katerim se je ob vpisu na univerzo tudi identificiral, ali pa je šlo za kakšnega Adamovega sorodnika iz Posavja, ki se je šolal v Ljubljani in je tam nemara živel pri Bohoričevih. Drugih Bohoričev namreč v tem času v Ljubljani ne srečamo,²¹² kar seveda ne pomeni, da jih ni bilo in da z Adamovim rodom niso bili v sorodu. Če se je omenjeni Peter dotlej šolal pri ljubljanskih jezuitih, je pomenljivo, da je odšel študirat na protestantsko univerzo,

²⁰⁷ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I, knj. 20, mestni sejni zapisniki 1608, fol. 51v, 17. 3. 1608.

²⁰⁸ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, popis.

²⁰⁹ Prav tam, Cod. XVII, šk. 429, knj. 2, davčna knjiga 1610–1612, fol. 18v–19r.

²¹⁰ Prav tam, Cod. I, knj. 22, mestni sejni zapisniki 1612, fol. 29r–29v, 20. 2. 1612.

²¹¹ Cindrič, *Ljubljanski izobraženci*, str. 89.

²¹² Prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602, Ind R 1588–1621; SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, imenska kartoteka k Cod. I in XIII.

Spomenik Adama Bohoriča v Krškem, avtor Matjaž Počivavšek
(foto Nina Sotelšek, fototeka Mestnega muzeja Krško).

Arcticæ horulæ succisivæ,

DE LATINOCAR-
NIOLANA LITERATURA, AD
LATINÆ LINGVÆ ANALOGIAM
accommodata, Vnde Moschovitica, Rutenica,
Polonica, Boëmica & Lusatica lingua, cum
Dalmatica & Croatica cognatio,
facile deprehenditur.

PRAEMITTUNTUR HIS OMNI-
bus, tabellæ aliquot, Cyrillicam & Glagoliti-
cam, & in his Rutenicam & Moscho-
viticam Orthographiam
continentes,

ADAMI BOHORIZH.

*Dono caly nika à vno fratre Andrea Burgi
die 16. Aprilis 1681. Hen. Sch. Silesia*

ΚΡΗΜΛ: ΔΙ-ΚΑΠ:

ВСАКА ЯЗЫКЪ СПОЗНАТИ ХОЩЕ БОГА.

ΥΠΑΚΕΙΝ ΕΝ ΘΕΟΥ ΕΠΙΒΟΛΗΝ ΕΛΠΙΣ ΕΣΤΙΝ.

Vfaki jesik bode Boga sposnal.

Omnis lingua confitebitur Deo.

πάσα γλώσσα ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ.

WVITEBERGÆ

ANNO M. D. LXXXVIII

Bohoričeva slovnica *Arcticæ horulæ succivæ* (*Proste zimske urice*), Wittenberg 1584.

in za protestantsko usmerjenega človeka razumljivo, da ga ni bilo med člani jezuitske kongregacije Marije Vnebozete, v katero so vstopili skoraj vsi ljubljanski študenti.²¹³

GLAVNE UGOTOVITVE

500-letnico Bohoričevega rojstva smo vsekakor praznovali nekaj let prezgodaj, saj je prišel na svet šele okoli leta 1524. Tako bi bilo pol tisočletja Adama Bohoriča primerneje zaznamovati leta 2024, ko mineva tudi 440 let od izdaje njegove slovnice in od izida prvega popolnega slovenskega prevoda Svetega pisma, ki nam ga je dal Bohoričev najuspešnejši in najznamenitejši učenec Jurij Dalmatin. Bohoričeva zgodnja povezava s Krškim, ki jo je izpostavil ob vpisu na dunajsko univerzo, ko se njegovo ime sploh prvič pojavi v virih skupaj z navedbo, da je Štajerec (1543), najverjetneje pomeni, da je v Krškem dobil elementarno izobrazbo, lahko pa bi se v krško gospostvo s štajerske strani Save preselila vsa njegova družina. Ne nazadnje bi lahko šele tu, na Kranjskem, dobila priimek po krajih izvora pod Bohorjem. Bohorič pozneje v Krškem ni vodil lastne šole, ampak mestno oziroma mestno-župnijsko šolo, kar je v nasprotju z dosedanjim prepričanjem trajalo manj kot 12 let. Nekaj je novih ugotovitev o njegovi družini, pri čemer kaže poudariti, da se je oženil s precej mlajšo hčerko celjskega meščana Dorotejo Muhič, ki je bila bržkone njegova druga žena, rodila pa mu je vsaj osem otrok, od katerih so potrjeno odrasli trije. Uveljavljeno prepričanje, da je Adam Bohorič zadnjič izpričan 20. novembra 1598 in da je najbrž umrl kot izgnanec nekje na Nemškem, prepričljivo demantira zlasti davčna knjiga mesta Ljubljane. Njegovo smrt postavljam v Ljubljano, kot kraj pokopa se ponuja pokopališče pri Sv. Petru, konec Bohoričevega zemeljskega življenja pa je mogoče opredeliti z letnicama 1601 ali 1602.

²¹³ SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 75–93 (obdobje 1613–1622).

JURIJ DALMATIN (OK. 1547–1589) V LUČI IDENTITETE IN DRUŽINSKEGA OKOLJA

Ko je Primož Trubar 19. marca 1584 vojvodi Ludviku Württemberškemu poslal v imenu kranjskih deželnih stanov tri izvode pravkar natisnjenega slovenskega prevoda Svetega pisma, je o prevodu zapisal, da mu zelo ugaja, o prevajalcu pa naslednje zgovorne besede: »Vrh tega je pokojni oče vaše knežje milosti [vojvoda Krištof] Jurija Dalmatina, ki sem ga pred 19 leti [1565] v svojem drugem pregnanstvu kot revnega šolarja poleg svojih dveh sinov peljal iz Kranjske, najprej spravil v Bebenhausen, nato v Tiferinov štipendij, kjer je ob marljivem študiju bral tudi moje slovenske knjige in toliko napredoval, da je začel prevajati Staro zavezo.«²¹⁴ Vojvoda Ludvik, sin Dalmatinovega dobrotnika, je tako nemara ugledal Dalmatinovo Biblijo celo malo prej kakor člani kranjskih deželnih stanov, ki so za njen natis nosili glavno breme in so prve izvode na Kranjsko pretihotapljene knjige morda držali v rokah februarja, sicer pa pred 26. aprilom 1584.²¹⁵ S prvim popolnim prevodom Svetega pisma se je slovenščina dokončno uvrstila med razvite knjižne jezike, med zgodnejše, ki so zapisano Božjo besedo izpovedali v celoti.

---

²¹⁴ Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 290.

²¹⁵ Kidrič, *Dalmatin Jurij*, str. 119.

IZVOR IN PRIMARNA DRUŽINA

Kdo in od kod je bil Jurij Dalmatin, ki ga je Trubar ob izidu Svetega pisma označil kot nekdanjega revnega šolarja s Kranjskega in ki je kot Dalmatin podpisan izključno v lastnih slovenskih tiskih? V nemških rokopisnih virih – pisnih, poročilih, zapisnikih – bomo njegov priimek praviloma našli v latinski obliki *Dalminatus*, kot se je dosledno podpisoval sam, tudi ko je šlo za nemško besedilo, tako vedno v latinskem kontekstu in z latinsko obliko osebnega imena *Georgius*,²¹⁶ npr. *M. [agister] Georgius Dalminatus sacrarum literarum in Schola Tübingensi Studiosus*.²¹⁷ Drugi, denimo Trubar, so ga včasih imenovali tudi *Dalmata*,²¹⁸ kar je bilo latinsko poimenovanje za Dalmatinca in je velikokrat izpričano v univerzitetnih matrikah kot oznaka geografskega izvora študentov.²¹⁹ Kot *Dalminatus*, brez latinske končnice *-us*, se naš ob Trubarju najpomembnejši protestantski pisec in člani njegove družine pojavljajo v nemških virih le izjemoma, in sicer v ljubljanskih mestnih sodnih zapisnikih, računskih in davčnih knjigah, ki odražajo živo rabo priimka tako v slovenščini kot v nemščini.²²⁰ Ni dvoma, da so Jurija Dalmatina v običajnih življenjskih situacijah imenovali Dalmatin, učeni krogi in tudi deželni stanovi pa so vselej pazili, da so njegov priimek zapisovali in sklanjali latinsko – *Dalminatus*, *Dalmatini*, *Dalminato* itd.

Latinski različici *Dalminatus* in *Dalmata* še izraziteje kot *Dalminatus* pričata o zavesti zapisovalcev, kakšen je izvorni pomen priimka: Dalmatinec, torej nekdo, ki bodisi prihaja iz Dalmacije bodisi od tam izvira. Pri tem se postavlja eno ključnih vprašanj naše obravnave, in sicer, kakšna je bila dejanska zveza Jurija Dalmatina z Dalmacijo in kje je njegov priimek nastal.

Sam priimek ima v slovenskem prostoru v morfološkem pogledu vrsto vzporednic v priimkih s končnico *-in*, npr. Jakopin, Gregorin, Potrpin, Pobežin.²²¹ Najdemo jih tudi kot oznako za etnični oziroma geografski izvor, kot izpeljanko iz etnonimov

²¹⁶ Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 46, 56, 63, 66, 69, 74, 78, 84, 89, 93, 96, 97, 101, 105, 109, 112, 118, 130, 142, 144, 153 in 165. Prim. Kidrič, Dalmatin Jurij, str. 116.

²¹⁷ Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 56.

²¹⁸ Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 227, 233, 236 in 241. Prim. Kidrič, Dalmatin Jurij, str. 116. – Sebastjan Krelj, ki je kot Vipavec pisal vedno latinsko, se je prav tako dosledno podpisoval v latinizirani obliki *Crel(l)ius* (Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 37, 39, 42; Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 186 in 198), samo enkrat pravi Dalmatin zanj v rodilniku: *des herrn Krellij* (prav tam, str. 54).

²¹⁹ Gall – Szaivert (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. III. Band*, str. 97, 144, 149, 150, 169; Andritsch (ur.), *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 1*, str. 16, 17, 23, 36, 43, 47, 145.

²²⁰ ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, imenska kartoteka k Cod. I in XIII, Dalmatin.

²²¹ Bezljaj, *Začasni slovar*, str. 179, 224, 460 in 476.

Hrvat in Oger: Hrvatini, Hrovatini, Ogrini, Vogrini ipd.²²² Toda kolikor je znano, ni razen Jurija Dalmatina, njegove žene in otrok nikoli izpričan kognomen Dalmatin, kar je zelo pomenljivo.²²³ Seveda je prav mogoče, da je obstajal tudi neodvisno od Dalmatinove ožje družine, a je medtem že izumrl, kot denimo priimek Trubar, ki se na Trubarjevi rodni Rašici prvotno pojavlja kot Trobar in ga do začetka 17. stoletja srečujemo tudi zunaj Dolenjske, potem pa ne več.²²⁴ Vendar pa se pri Juriju Dalmatinu vsiljuje močan pomislek, da Dalmatin ni bil njegov prvotni priimek, ampak si ga je nadel sam. Kot bomo videli, je območje Krškega, od koder je izviral, v njegovem času zelo dobro pokrito z viri, ki razodevajo množico rodbinskih imen, ne da bi bilo katero vsaj približno podobno Dalmatinovemu.²²⁵

Šestnajsto stoletje, sredi katerega je Jurij Dalmatin ugledal luč sveta (okoli leta 1547), je bilo obdobje intenzivnega nastajanja in utrjevanja priimkov, ki sicer še dolgo, vse do jožefinske dobe, niso bili nesprenmenljivi in dedni, tj. obvezno prenosljivi s staršev na otroke. Posameznik je lahko v svojem življenju (celo hkrati) uporabljal več kognomenov, odvisno od spremenljivega položaja (socialnega, geografskega, mikrolokacijskega), v katerem se je znašel.²²⁶ Znameniti humanist Mihael Tiffenus (1488–1555), čigar štipendijo je užival mladi Dalmatin in ki je postal vzgojitelj in svetovalec prej omenjenega württemberskega vojvode Kristofa, se je zaradi nenavadne usode – kot ugrabljenega otroka so ga našli v zapuščenem turškem taborišču – sprva imenoval Turk, a si je nato po nemškem imenu za Laško (Tüffer), kjer je odraščal, nadel humanistično zveneče ime Tiffenus.²²⁷ Tudi Primož Trubar (ok. 1508–1586), ki je samo priložnostno (1550) uporabil latinski psevdonim *Philopatridus Illiricus*,²²⁸

²²² Prav tam, str. 213, 410 in 684.

²²³ V Bezlajevem *Začasnem slovarju slovenskih priimkov*, ki ponuja celoten priimkovni fond v Sloveniji v obdobju 1931–1948, priimka Dalmatin ni (Bezlaj, *Začasni slovar*, str. 98). V drugi polovici 20. stoletja je nekdo očitno prevzel identiteto znamenitega protestantskega pisca. Na ljubljanskih Žalah so namreč leta 2003 pokopali Jurija Dalmatina, rojenega leta 1927, in leta 2023 v istem grobu še enega Jurija, ki se je rodil leta 1955 (<https://grobovi.zale.si/> – pridobljeno 27. 3. 2024). V začetku leta 2024 je bilo v Sloveniji šest Dalmatinov, pri čemer Statistični urad RS zaradi njihove maloštevilnosti ne omogoča vpogleda v razporeditev po statističnih regijah (<https://www.stat.si/imenarojstva#/names?lastname=-Dalmatin> – pridobljeno 27. 3. 2024).

²²⁴ Golec, Trubarjev rod, str. 353–378.

²²⁵ Izjema, ki to pravzaprav ni, je ime »gosпода« Hansa Dalmatinerja, s katerim je neznano kdaj pred letom 1614 posloval Franc Gall pl. Gallenstein, omenjenega leta umrli lastnik gospostva Brežice na štajerski strani Save. V njegovem zapuščinskem inventarju sta omenjeni dve nedatirani pravni zadevi; prvo je imel z Dalmatinerjem sam, drugo pa Sebastjan Leiser (StLA, Landrecht, K 242, v. Gall (1), fol. 12 in 19v, 29. 3. 1614).

²²⁶ Prim. Golec, Terezijanske reforme, str. 208.

²²⁷ Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 204–205 in 208. – O njegovem izvoru je Primož Trubar pisal leta 1585 v pismu vojvodi Ludviku Württemberskemu (Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 293 in 294).

²²⁸ Rajhman, Trubar (Truber) Primož, str. 211.

se po očetu ni pisal Trubar oz. Trobar, čeravno svojega očeta enkrat izrecno imenuje Mihéelj Trubar, ampak je priimek prevzel po materinem rodu, ker je bil unikatnejši in imenitnejši od očetovega priimka Malnar.²²⁹ Kot smo videli, ni izključeno, da je bil tudi Adam Bohorič (ok. 1524–1601/2) v svojem rodu prvi s tem priimkom, čeprav je že v njegovih rosnih letih izpričan neki duhovnik Bohorič. Poimenovanje po pogorju Bohor, izpod katerega je bil doma, bi si lahko nadel šele, ko se je znašel zunaj rodne okolja, denimo, ko se je šolal v Krškem.

Tako kot o Bohoriču – drugače kot o Trubarju – ne vemo, iz katerega kraja pod Bohorjem je izviral in kdo so bili njegovi starši, ostajajo tudi pri Dalmatinu neznanka njegov natančni geografski in socialni izvor ter imeni in priimek staršev. Kaj o Dalmatinovem izvoru pravzaprav vemo? Sam se je leta 1569 v pismu kranjskim deželnim stanovom, svojem najzgodnejšem ohranjenem pisanju sploh, podpisal kot Krčan (*Georgius Dalmatinus Gurckfeldianus etc.*).²³⁰ Na stanove se je kot študent univerze v Tübingenu, kjer je kot Tiffernov štipendist bival zadnja tri leta, obrnil s prošnjo za finančno podporo, ki so mu jo dotlej naklonili že dvakrat. V bližnji prihodnosti je pričakoval dosego naslova magister, za podporo pa ni prosil staršev, ker »jih zelo težita revščina in domača stiska ter mi zato ne morejo niti najmanj pomagati«.²³¹ O njegovem izvoru in začetnem šolanju izvemo največ iz pisma, ki ga je dve leti in pol pozneje, v začetku leta 1572, že kot magister poslal iz Esslingena kranjskim stanovskim poverjenikom, ožjemu vodstvu deželnih stanov. Če povzamemo: rojen na Kranjskem, skoraj do osemnajstega leta so ga vzgajali in vzdrževali starši, šolal se je v Krškem, kjer je njegov dom (*hab ich zu Gurckfeldt welches dann mein heymat ist*), pri Adamu Bohoriču, dokler ni bil ta iz šole odpuščen (najpozneje 1563), nato pa se je Dalmatin po nasvetu dobrih prijateljev in z dovoljenjem staršev odločil za drugo šolo v nemški deželi.²³² Kot je bilo že omenjeno, ga je Primož Trubar leta 1565 najprej spravil v Bebenhausen. Ob pisanju pisma poverjenikom je bil že več kot šest let deležen Tiffernove štipendije v Tübingenu, zdaj pa je »svoje skromne usluge« ponudil stanovom in »slovenski krščanski Cerkvi« (*der windischen Christlichen Kirche*). Navedel je še pomemben podatek, da je prišel pred enim letom (1571) na Kranjsko obiskat starše (*als ich vor einem Jar in daß Crainlandt meine liebe Eltern haimbzusuchen ankommen*).²³³

Žal o Dalmatinovem geografskem in socialnem zaledju nimamo tako povednega vira, kot je reverz za štipendijo, ki so jo kranjski deželni stanovi leta 1585 dodelili mlademu Vipavcu Matiji Trostu za študij v Tübingenu. V njem je ta zgodaj umrl

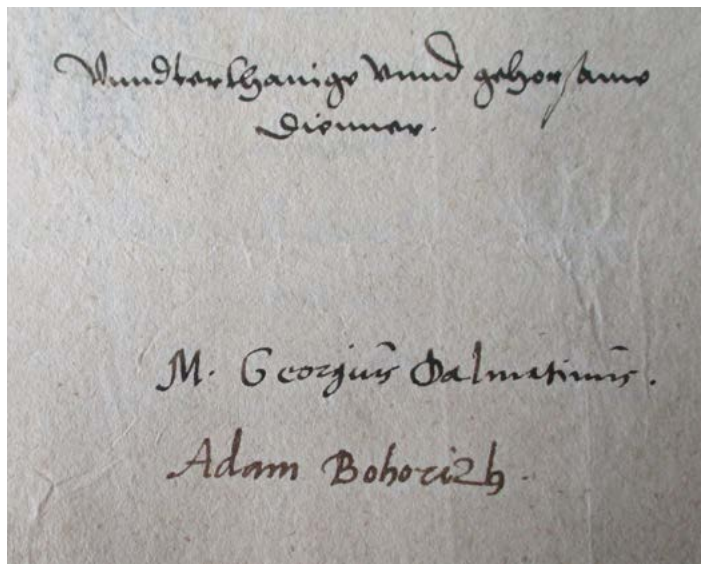
²²⁹ Golec, Trubarjev rod, str. 356–357 in 361–365.

²³⁰ Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 46.

²³¹ Prav tam, str. 46 in 47.

²³² Prav tam, str. 53–58.

²³³ Prav tam, str. 54 in 57.

Podpisa Jurija Dalmatina in Adama Bohoriča (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 88, fasc. 54/2, sn. 3, pag. 130, 30. 7. 1583).

prevajalec Andreaejeve pridige ob pogrebu Primoža Trubarja, tiskane leta 1588, o sebi povedal, da je sin pokojnega vipavskega tržana Kocjana Trosta in njegove žene Helene.²³⁴ Glede na Dalmatinovo izpričano šolanje v Krškem, »kjer je moj dom« (1572), samooznako Krčan (*Gurkfeldianus*) (1569) in Trubarjevo navedbo (1568), da je tübingenski študent *Georgius Dalmata* doma iz Krškega (*von Gurgveld bürtig*),²³⁵ bi moralo biti na dlani, da je Dalmatin enako kot mlajši Trost prihajal iz urbanega okolja, iz Krškega, ki je bilo približno sedemdeset let pred njegovim rojstvom, leta 1477, povzdignjeno iz trga v deželnoknežje mesto.²³⁶ Zelo verjetno je Jurij res odraščal pri starših v mestu, lahko pa bi bil tudi otrok podeželske okolice – tako kot Trubar ni izviral iz same vasi Rašica, ampak iz mlina v njeni neposredni bližini, kar je sam nekoč izrazil z besedami: »blizi mujga rojeniga domu per (!) Rastčici«. ²³⁷ In če oče prve slovenske knjige ne bi sam zapisal, kje se je rodil, urbarji gospodstva Turjak pa se ne bi ohranili, bi ga imeli za Turjačana, rojenega pač blizu turjaškega gradu, saj se je leta 1528 imatrikuliral na dunajsko univerzo kot »Primus Truber ex Aursperg«. ²³⁸ Tako kot so se študenti opredeljevali po domačem gospodstvu, župniji oziroma najbližjem

²³⁴ Rupel, *Nove najdbe*, str. 59.

²³⁵ Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, str. 227.

²³⁶ Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 39–40.

²³⁷ Golec, *Trubarjev rod*, str. 217.

²³⁸ Gall – Szaivert (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. III. Band*, str. 45.

mestu ali trgu – trški otrok Matija Trost denimo kot *Vipacensis Illyricus*,²³⁹ kar lahko pomeni poleg trga Vipava tudi širše Vipavsko (gospodstvo, župnijo) – za Dalmatina ni mogoče reči z gotovostjo, ampak le s precejšnjo verjetnostjo, da je izviral iz samega mesta Krško. Revščino njegovih leta 1571 še živečih staršev pa je treba razumeti kot relativno uboštvo, kot nezmožnost, da bi podpirali v tujini živečega sina študenta, torej nikakor ne nujno kot revščino glede na socialno okolje, v katerem so živeli. Ljubljčan Janž Znojilšek je, na primer, v svojem imenu in v imenu Adama Bohoriča mlajšega, ko sta bila leta 1588 sprejeta na univerzo v Wittenbergu, pisal kranjskim deželnim stanovom, da je premoženje starega učitelja Adama Bohoriča tako skromno, »da na žalost ne more pomagati več niti svojemu sinu«.²⁴⁰

Tudi Dalmatinov pečatnik z ničimer ne nakazuje, kakšnega socialnega izvora je bil oziroma s čim so se ukvarjali njegovi starši.²⁴¹ Za primerjavo povejmo, da je imel Primož Trubar na pečatniku tesarsko sekiro, s čimer je sporočal, da je sin tesarja, kar je sicer izpričal tudi v besedi.²⁴² Pečatnik Jurija Dalmatina pa prikazuje prekrizana predmeta, najverjetneje bakli, ki simbolizirata svetlobo oziroma učenost, in nad njima krono, ki bi utegnila biti krona Matere Božje.²⁴³

Iz časa, ko so Dalmatinovi starši potrjeno še živeli, imamo na voljo obsežen urbar krškega gospodstva iz leta 1570, ki zajema večino podložnikov na širšem območju Krškega – razen podanikov drugih zemljiških gospodov – in na srečo tudi popis plačnikov dvornega činža, ki so mu bili zavezani vsi gospodarji v mestu. Toda za razliko od priimka Bohorič, ki se pojavi vsaj pri njivi in vinogradu Adama Bohoriča,²⁴⁴ tedaj že rektorja stanovske šole v Ljubljani, tako v tem kot v naslednjem urbarju iz leta 1575 zamašimo kakršno koli sled za podložniki ali mestnimi ljudmi s priimkom Dalmatin oziroma kaj podobnega. Možnost, da urbarja priimka, če bi obstajal, ne bi zajela – niti pri hasnovalcih njiv in vinogradov ne –, je resnično majhna. Še posebej za mesto Krško, kjer je pri gospodarjih neredko navedeno tudi ime prejšnjega gospodarja oziroma hišno ime, npr. Blaže Rožič plačuje od oštata Jakoba Peitlerja, Boštjan Studenčar pa od Šterkove polovice oštata.²⁴⁵

²³⁹ Rupel, *Nove najdbe*, str. 55 in 59.

²⁴⁰ Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 157–158, 160–161.

²⁴¹ Znani so trije odtisi: SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 88, fasc. 54/2, sn. 3, pag. 325, 30. 5. 1583; pag. 326, 5. 7. 1583; pag. 366, 10. 9. 1583.

²⁴² Golec, *Kdo in od kod*, str. 58–59.

²⁴³ Gl. op 241. – Za pomensko razlago vsebine pečatnika se iskreno zahvaljujem izr. prof. dr. Tomislavu Galoviću iz Zagreba.

²⁴⁴ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1570, pag. 477 in 523; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1575 s. p., Zinss von Akhern vnd Wisen, Perkrecht zu der Herrschaft gehörig.

²⁴⁵ Gl. Prilogo 3, št. 46 oz. 39 in 66 oz. 59.

Veliko večja je verjetnost, da Dalmatinovih staršev okolica pod tem rodbinskim imenom ni poznala. Za mestno okolje sta se poleg tega ohranili mestna knjiga s sicer neredno vpisovanimi sodnimi in drugimi zadevami od leta 1539 dalje in s številnimi imeni novosprejetih meščanov od leta 1541,²⁴⁶ ter retrogradno sestavljena cehovska knjiga krojaškega ceha, v katero so vpisovali tudi člane krojaške bratovščine z drugimi poklici.²⁴⁷ Če je bil Jurij mestni otrok, potem se resničen priimek njegove družine skriva v naboru novosprejetih meščanov, hišnih in drugih gospodarjev, oseb, ki nastopajo v sodnih pravnih ali med člani krojaške bratovščine. Drugo vprašanje pa je, kako priti do spoznanja, za kateri priimek je šlo.

Literarni zgodovinarji se niso nikoli ukvarjali z vprašanjem, ali gre pri priimku Jurija Dalmatina za podedovani ali novoustvarjeni priimek. Pri Francetu Kidriču (1926) beremo: »Eden prednikov se je najbrž priselil iz Dalmacije ali preko Dalmacije, oče pa je bil po vsej priliki že sloveniziran ter je izvrševal najbrž kako obrt v Krškem.«²⁴⁸ Anton Slodnjak (1977) je domišljiji pustil še bolj prosto pot. Mladenič »z mediteranskim imenom« je bil po njegovem »potomec siromašnih ljudi, ki so se morebiti priselili v Slovenijo s Hrvaškega«, Dalmatinov »domači kraj« pa »mestece Krško«.²⁴⁹ Takšno nehistorično gledanje je lahko seveda silno zavajajoče. Najprej bi se bilo treba vprašati, kaj je v 16. stoletju veljalo za Dalmacijo oziroma katero prebivalstvo za Dalmatince, takoj zatem pa, kako bi siromašni ljudje iz južnih območij lahko pristali v Krškem oziroma njegovi okolici. Sodobne predstave v obeh primerih odpovedo. Dalmacija, po kateri si je naš prevajalec Svetega pisma nadel priimek, ki ga je dosledno uporabljal – ne samo kot dodatno oznako kakor na primer Vlačić Ilirik –, je bila v njegovem času in še pozneje veliko širši pojem od današnje Dalmacije. Takšna, kakršno poznamo danes, s političnimi mejami, kot jih je kot avstrijska dežela imela do leta 1918 (brez pozneje odpadle Boke Kotorske), je dobila vzhodno kopensko mejo šele leta 1718 po beneški zmagi nad Osmansko državo (gre za današnjo državno mejo med Hrvaško ter Bosno in Hercegovino). Na severu je na kopnem segala do južnega Velebita in na morju precej dlje navzgor do vključno otoka Raba.²⁵⁰ Da ne govorimo o srednjeveški in še posebej antični Dalmaciji, ki je zajemala znaten del zahodnega Balkana – na vzhodu do Drine in na severu do Kolpe.²⁵¹ Zlasti proti severu se njene geografske meje nikakor niso ujemale s političnimi. Dalmacija 16. stoletja, denimo, ni bila samo beneška Dalmacija, ampak

²⁴⁶ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Mesto Krško, mestna knjiga.

²⁴⁷ SI AS 501, Krojaški ceh v Krškem, šk. 1, bratovščinska knjiga, pag. 26–31.

²⁴⁸ Kidrič, Dalmatin Jurij, str. 116.

²⁴⁹ Slodnjak, Jurij Dalmatin, str. 71.

²⁵⁰ Prim. Dugački – Regan (ur.), *Hrvatski povijesni atlas*, str. 232–233 in 254–255.

²⁵¹ Prav tam, str. 62–63.

se je imelo za Dalmatince prebivalstvo, ki je živelo vse do meje Svetega rimskega cesarstva na Kolpi (torej do današnje slovensko-hrvaške državne meje) in deloma tudi v mejah Cesarstva v Istri, kar velja še posebej za izobražence. Med dunajskimi in graškimi študenti z opredelitvijo Dalmatinec (Dalmata) ne srečamo samo Splitčanov, Šibenčanov, Trogirčanov ali Hvarčanov, ampak v nič manjšem številu študente, ki so se identificirali z Istro, istrskim Pazinom in Lupoglavom, s Kastvom, še zlasti pa s Senjem in Reko,²⁵² posamezniki celo s Trstom in Vipavsko.²⁵³ Ko si je Dalmatin kot humanist in izobraženec nadel ime po tej antični pokrajini, bi torej lahko imel v mislih zelo širok prostor, bodisi Dalmacijo svojega časa, razdeljeno med Beneško republiko, Ogrsko kraljestvo, Osmansko državo in Sveto rimsko cesarstvo (v delu Istre), ali pa antično Dalmacijo. Na vsak način je s priimkom hotel povedati, da segajo njegove korenine (tudi) v prostor južno od Kolpe in Gorjancev.

Toda kam konkretno? Žal ne vemo, kdo od prednikov in kdaj naj bi se priselil v Dalmatinove rodne kraje v kranjskem Posavju. Za način priselitve se ponujata predvsem dve možnosti, ki sta odvisni od tega, ali je bil cilj priselitve mesto Krško ali njegova kmečka okolica. Če se je Jurijev prednik priselil naravnost v Krško, skorajda ni mogel biti kaj drugega kot obrtnik ali trgovec in je prišel sam, morda še s kakšnim tovarišem, težko s celo družino. Če pa se je priselil na podeželje, je moral biti kmečki človek, ki ga je v svet pognala sila, in sicer najprej in najverjetneje osmanska pustošenja oziroma zasedba njegove ožje domovine. Tak človek bi sam ali z ožjo družino prišel le izjemoma, veliko prej organizirano kot begunec in kolonist na dodobra izpraznjeno Krško polje, kjer bi postal podložnik enega od gospodstev.

Najprej si pobleže oglejmo prvo možnost, priselitev iz vzhodnojadranskega prostora v mesto Krško. Da si obrtnik ali mali trgovec izbere Krško, ki je bilo v prvi polovici 16. stoletja dokaj perspektivno in za slovenske razmere srednje veliko mesto, bi bilo razumljivo. Tak človek bi bil glede na gospodarske in politične razmere veliko prej »Dalmatinec« iz enega od istrskih ali kvarnerskih mest in mestec kakor iz prostora južno od Velebita. Tako poznamo v Ljubljani uspešno trgovsko rodbino Frankovič,

²⁵² Dalmatinci (Dalmata) iz prostora severno od današnje Dalmacije so bili doma: iz Istre (Dunaj 1552), istrskega Pazina (Dunaj 1576, Gradec 1605), Lupoglava v Istri (Gradec 1595), iz Senja (Gradec 1605, 1640, 1649, 1650 in 1654, Dunaj 1660), z Reke (Gradec 1628, 1633, 1635, 1640, 1641 in 1649) in iz Kastva (Dunaj 1667) (Gall – Szaivert (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. III. Band*, str. 97, 169; *V. Band*, 1659/60–1688/89, str. 6 in 38); Andritsch (ur.), *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 1*, str. 95, 145, 183, 184, 260, 266; *Band 2*, str. 41, 176, 182, 196, 238, 246, 262, 281 in 284). Kot Dalmatinci so se še v drugi polovici 18. stoletja (med 1771 in 1780) opredeljevali nekateri graški študenti, doma z obeh strani Kolpe: iz Broda na Kolpi, Dragatuša v Beli krajini in Kostela (Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 30 in 91).

²⁵³ Takšna sta bila dva dunajska študenta leta 1556 oz. 1558: *Zacharias Bonaza Dalmata Tergesinus* in *Stephanus Grosel ex Wipach Dalmata* (Gall – Szaivert (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. III. Band*, str. 144 in 149).

katere poslovne zveze z Reko dajejo slutiti, da se je njen začetnik pred sredo 16. stoletja priselil iz Istre ali Hrvaškega primorja.²⁵⁴ Nadaljnja pot za zaslužkom je iz Ljubljane vsekakor lahko vodila tudi v Krško, tako po kopnem kot po Savi, ki je v 16. stoletju postajala vse pomembnejša prometnica.²⁵⁵ Praviloma bi bil tak priseljenc že od doma osebno svoboden in samski, v Krškem pa bi si sčasoma ustvaril družino ter ob izpolnitvi pogoja, da si je kupil hišo in se oženil, dobil meščanske pravice. V novo okolje bi bodisi prinesel priimek svojih staršev ali pa bi v času intenzivnega nastajanja priimkov tega dobil oziroma si ga nadel sam šele v Krškem.

Že znani viri o krškem mestnem prebivalstvu iz 16. stoletja poznajo več priimkov Krčanov, ki zvenijo hrvaško oziroma jih najdemo tako na Slovenskem kot na Hrvaškem. Takšni so do leta 1570 (navedena je samo najzgodnejša omemba, razen pri krojačih, ki niso časovno opredeljeni):²⁵⁶ Domin (krojač), Drapošaj (1562), Draguša(n) (urbar 1570), Gluhak (1560), Gardina (1541), Gregorič (meščan od 1563), Juršič/Juršič (meščan od 1563), Juršak (krojač), Jakšič (urbar 1570), Jankovič (urbar 1570), Jančič (meščan od 1541, mestni sodnik 1557), Kerušič (1556), Kodrič (krojač), Končič (kovač, meščan od 1558), Knežič (čevljar, meščan od 1558), Krajač (od 1546), Kupič (meščan od 1562), Lasič/Lašič (čevljar, meščan od 1549), Lončarič (čevljar, meščan od 1541), Markovič (meščan od 1569), Mečarič (meščan od 1558), Maršetič (sodar, meščan od 1563), Mavrič (krojač), Marinčič (krojač, meščan od 1558), Marič (urbar 1570), Migalič (jermenar, meščan od 1567), Pečič (padar, meščan od 1558), Peric (od 1551), Radovan (meščan od 1563), Repič (meščan od 1569), Silvestrič (1551), Stanič (krojač), Starčič (meščan od 1562), Šelepčič (1543 že pokojni), Španjol (urbar 1570), Turšič (meščan od 1549), Uglasič (urbar 1570), Ulešič (meščan od 1569), Velčič (1570) in Venčič (od 1551). Kombinacije imena in priimka, ki kažejo na posameznikov bolj ali manj verjeten neslovenski izvor, so: Krajačev sin Ivan, Jurko Lašič, Mikola Maršetič, Ivan Markovič in Jurka Ulešič. Končno bi bil iz dalmatinskega obnebja zlahka tudi zlatar Aberti (meščan od 1549). Priimek Španjol, kot se je leta 1570 pisal tedaj že nekdanji posestnik oštata v mestu, je, mimogrede, najmočnejše razširjen na otoku Rabu,²⁵⁷ od koder je bil doma glagoljaški duhovnik Frančeško V(a) lentič, ki se je leta 1583 v Kamnjah na Vipavskem v glagolici podpisal kot »Dalmatin

²⁵⁴ Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*, str. 113.

²⁵⁵ Umek, *Promet po Savi*, str. 263–270.

²⁵⁶ V urbarju iz leta 1570 so upoštevani plačniki dvornega činža ter hasnovalci njiv in travnikov (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 464–530). Kadar ne gre za urbar, se letnica nanaša na omembo v mestni knjigi (za novosprejete meščane gl. Prilogo 2; ostali: SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Mesto Krško, mestna knjiga, fol. 11v, 14r, 42r, 53r, 53v, 59v, 61r, 62r), pri članih krojaškega ceha pa letnic ne poznamo (SI AS 501, Krojaški ceh v Krškem, šk. 1, bratovščinska knjiga, pag. 26–31). Prim. Priloge 1–3.

²⁵⁷ <https://actacroatica.com/hr/surname/%C5%Aopanjol/> (pridobljeno 5. 8. 2020).

od Raba«. ²⁵⁸ Njegova samooznaka Dalmatin potrjuje, kako so se v ljudskem jeziku imenovali Dalmatinci na severnem Jadranu in kako so jih utegnili naslavljati tudi v slovenskem prostoru. Vzemimo še primer hrvaškega protestantskega pisca in prevajalca Antona Dalmate, ki je med drugim deloval v Ljubljani, kjer je leta 1579 tudi umrl. V hrvaški enciklopedistiki je za razliko od slovenske imenovan Anton Dalmatin ²⁵⁹ in tako ga v slovenskem besedilu imenuje tudi Matija Trost (1588): »Z [...] Antoniom Dalmatinom«. ²⁶⁰

Zgornji nabor krških mestnih priimkov, ki bi bili lahko neslovenskega izvora, bo morda kdaj prišel prav, če se bo kateri od njih zasvetil v kakšnem (še neznanem) viru skupaj z imenom Jurija Dalmatina. Na tak način je bila ugotovljena identiteta Trubarjevega sorodnika Luke Zweckla oziroma Lukeža Klinca, prevajalca nemških pesmi v slovenščino, ki ga je Trubar enkrat imenoval »moj sorodnik«. Omembe njegovih poslovnih in sorodstvenih razmerij v Ljubljani in Višnji Gori so razkrile, da je bil Višnjan in da je prvotni priimek Klinc po preselitvi v Ljubljano ponemčil v Zweckl (Cvekelj). ²⁶¹ Če bomo kdaj naleteli na podatek, da je imel Dalmatin kakšno pravdo s kom iz Krškega, zlasti če bo taisti označen kot njegov krvni ali priženjeni sorodnik, bomo prejkone bliže odgovoru, kako se je Jurijeva družina dejansko pisala. Glede na dobro dokumentiranost krškega mestnega življa se bo odkrivanje Dalmatinovih domačih razmer lahko še nadaljevalo.

Druga možnost priselitve iz širšega dalmatinskega prostora se, kot rečeno, nanaša na nesvobodne osebe, podložnike. Glede na znana dejstva o migracijskih tokovih na Krško polje približno poldrugo desetletje pred Dalmatinovim rojstvom, obstaja še veliko večja verjetnost, da so njegovi predniki prišli na Kranjsko po tej poti. Njihov prihod so pogojevala osmanska pustošenja in zasedba glavnine hrvaškega etničnega prostora po bitki pri Mohaču leta 1526. Begunci so se pod vodstvom zemljiških gospodov organizirano pomikali proti severu in poselili takratno zahodno Ogrsko vse do Moravske (današnji gradiščanski Hrvati). ²⁶² Za našo problematiko je ključnega pomena skromen vir, ki je bil najden na Dunaju. Zastavni imetnik gospodstva Krško Ivan (Hans) Ungnad, sicer znan protestant, pozneje ustanovitelj Biblijskega zavoda v Urachu, je leta 1534 dunajski dvorni komori poročal, da je krško gospodstvo skoraj opustelo, zdaj pa ga je spet dodobra naselil, in sicer »s Hrvati in drugimi ljudmi« (*mit Krabathen vnd annderen Personen*), ki jih je za nekaj let oprostil činža

²⁵⁸ Marušič, *Primorski čas pretekli*, str. 23.

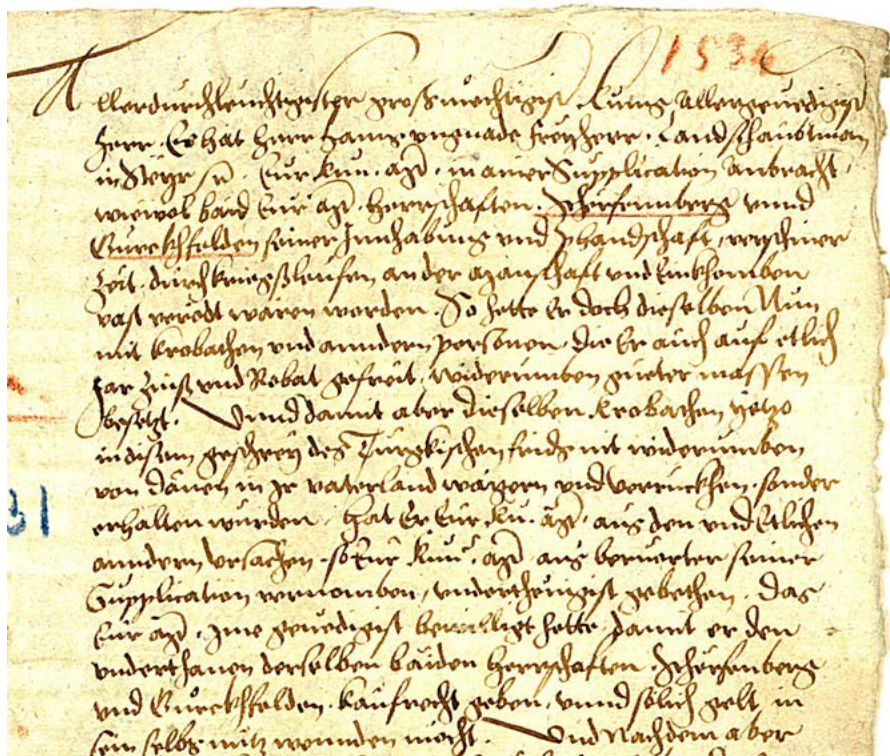
²⁵⁹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3148> (pridobljeno 5. 8. 2020).

²⁶⁰ Rupel, *Nove najdbe*, str. 67. – V ljubljanski protestantski mrliški matici je ob smrti imenovan tako, kot so ga dejansko klicali: *Anthoni Dalmata* (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 285v).

²⁶¹ Golec, *Komaj znano*, str. 6–22.

²⁶² Prim. Budak, *Hrvatska i Slavonija*, str. 104.

Poročilo iz leta 1534 o Ungnadovi naselitvi Hrvatov v zastavnem gospostvu Krško (ÖStA, AVAFHKA, Innerösterreichische Herrschaftsakten, K 22, G–31, fol. 1r).

in tlake.²⁶³ Trubar je tri desetletja pozneje (1562) upravičeno vključil v naslednjo trditev tudi okolico Krškega: »Preprosto ljudstvo zgornjih slovenskih dežel, namreč tisti v Slovenski marki, ki živijo na Metliškem, okoli Novega mesta, Krškega in tam okoli, imajo skoraj značaj in običaje Hrvatov in Srbov, ki so pred Turki in iz Turčije pribežali k njim.«²⁶⁴

O številčnosti priseljenega prebivalstva nazorno pričata dva urbarja krškega gospostva iz sedemdesetih let 16. stoletja (1570 in 1575).²⁶⁵ Po ugotovitvah Jožeta

²⁶³ ÖStA, AVAFHKA, Innerösterreichische Herrschaftsakten, K 22, G–31, fol. 1–2, 19. 3. 1534. Prim. Adamček, *Agrarni odnosi*, str. 258. – O naselitvi Hrvatov malo pred letom 1534 gl. Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 77.

²⁶⁴ Po objavi v: Sakrausky (ur.), *Primus Truber*, str. 210; prim. slovenski prevod: Rupel (ur.), *Slovenski protestantski pisci*, str. 124.

²⁶⁵ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575.

Koropca je bilo tedaj na Krškem polju kar 11 od 14 vasi skoraj povsem »uskoških« pa tudi v krškem hribovskem uradu je bila med podložniki petina priseljencev.²⁶⁶ Alohtonih priimkov je v urbarjih absolutno preveč, da bi navedli vse. Srečujemo priimke, kot so Dojmovič, Dijankovič, Ratkovič, Uглаšič, Vidošič, Račić, Srbčić²⁶⁷ in podobno, od katerih jih je nekaj izpričanih tudi v mestu Krško, kamor so prišli s kmečkimi priseljenci iz okolice, komaj kateri neposredno po priselitvi v krško gospodstvo. Hrvaški izvor in ohranjanje jezika potrjujejo v najstarejšem ohranjenem urbarju (1570) tudi nekatera osebna imena, tista, ki so jih zapisali v izvorni obliki, npr. Petrica Vukovič in Ivan Dijankovič v Skopicah, Barič Čarič v Župeči vasi, Mikula Vrag v Krški vasi, Stipan Uглаšič na Hrastju, Mikula Matelič ter Juvan (Ivan) in Vide Srbčić na Drnovem in drugi.²⁶⁸ Kako dolgo so priseljenci, pravno izenačeni s podložniki staroselci, obdržali svoj jezik in hrvaško identiteto, je bilo odvisno od več dejavnikov in močno lokalno pogojeno. Za ohranjanje obojega nikakor niso mogle biti ugodne naslednje okoliščine: pomešanost s staroselci, ločenost od rojakov na Hrvaškem in tudi od »Hrvatov« v Beli krajini ter odsotnost hrvaške duhovščine. Na hrvaška osebna imena (Ive, Grga, Mate idr.) naletimo tako na Krškem polju kot tudi v prostoru med Savo in Gorjanci precej pogosto še sredi 18. stoletja, mnogi priimki pa so se ohranili do danes.²⁶⁹

V času, ko je Jurij Dalmatin v Krškem ali bližini prišel na svet, bi bila glede na številčnost hrvaških priseljencev v krškem gospodstvu najverjetnejša razlaga za njegovo »dalmatinsko« poreklo naslednja: mati je bila domačinka, bodisi iz mesta bodisi iz okolice, oče pa otrok priseljske družine, ki je prišla na Kranjsko okoli leta 1530 s kolonisti begunci s Hrvaškega, prejkone iz Like ali s Korduna. Zelo verjetno se je oče v mestu izučil neke obrti in si ustvaril dom, najsi se je kam priženil ali pa kupil hišo. Tako bo držala Kidričeva domneva, da je bil Jurijev oče že sloveniziran mestni obrtnik.²⁷⁰ Jurij sam je odraščal v slovenskem okolju in njegova materinščina je bila krški govor. Martina Orožen, ki je raziskovala dialektalizme v njegovem jeziku, ni zaznala kakšnih čakavskih elementov, ampak samo veliko število besed, ki jih danes ne poznamo, ne da bi lahko odgovorila, od kod so bile. Kot je zapisala, lahko samo občudujemo Dalmatinovo izjemno poznavanje in obvladovanje besedja.²⁷¹ Temu gre dodati, da se je njegov ozir na kajkavsko in čakavsko soseščino, ki je v Bibliji

²⁶⁶ Koropec, Krško v obdobju, str. 52. – Koropec ni vedel za Ungnadovo naselitev Hrvatov niti ni navedel etničnega ali geografskega izvora priseljencev.

²⁶⁷ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1570, pag. 321, 333, 386, 406, 415, 416, 424.

²⁶⁸ Prav tam, pag. 328, 333, 395, 403, 417, 421, 424, 429.

²⁶⁹ Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 76.

²⁷⁰ Kidrič, *Dalmatin Jurij*, str. 116.

²⁷¹ Orožen, *Dialektalizmi v jeziku*, zlasti str. 98. Prim. Tudi: Melita Zemljak Jontes, *Posavsko narečje*.

izpričan v Registru, prejkone opiral tudi na najbližjo čakavščino, ki jo je lahko slišal na Krškem polju.²⁷²

V zvezi z Dalmatinovo identiteto se postavlja ključno vprašanje, zakaj naš prevajalec Svetega pisma ni uporabljal očetovega priimka ali tako kot Trubar vsaj materinega, ampak se je odločil za umetni humanistični kognomen Dalmatinus – tako kot si je pred njim najdenček Mihael iz Laškega, imenovan Turk, raje nadel priimek Tiffenus. Bržkone je imel njegov pravi priimek neko »napako«, bodisi da ni bil lep (npr. Vrag, Uglasič) ali pa ga je bilo težko izgovarjati in zapisovati. Očitno je tudi hotel spoštovati in poudariti izvor svojih prednikov, za kaj takega pa je bilo kot nalašč dalmatinsko ime – kot staro antično in v humanističnem svetu temu ustrezno prepoznavno. Morda ga je k rabi takšnega priimka nagovoril njegov učitelj Adam Bohorič v Krškem, morda se je za priimek Dalmatin odločil šele na Nemškem po Tiffenovem zgledu, potem ko je bil deležen njegove štipendije. Kakor koli, ko se Dalmatinovo ime leta 1566 ob imatrikulaciji na univerzo v Tübingenu prvič pojavi v virih, je Jurij že bil Dalmatinus, a ne Dalmata, kar je pomenilo Dalmatinca, ampak Dalmatinus s Kranjskega (*Georgius Dalmatinus Corniolanus*).²⁷³

Drugo vprašanje je, kako so priimek v njegovem času izgovarjali. Kot rečeno, je v ljubljanskih mestnih in vicedomskih sodnih zapisnikih okrajšan v Dalmatin, tako kot je naveden tudi v vseh slovenskih tiskih. V slednjih ga vedno srečamo le v roditeljskem in tožiljskem (*Dalmatina*), nikoli v imenovalniku.²⁷⁴ Priimek Dalmatin je mogoče brati na tri načine: prvič kot Dálmatin v skladu z današnjo slovensko izreko, drugič kot Dalmátin, česar slovenska ušesa ne prenesejo, in tretjič kot Dalmatín, s poudarkom na zadnjem zlogu. Izgovarjava Dálmatin je povzeta po nemški, analogija s priimki tipa Potrpin, Jakopin, Vogrin ipd. pa govori v prid slovenski izreki Dalmatín. Tudi pri slovenski različici njegovega osebnega imena, ki je enako kot priimek ne poznamo v imenovalniku, stvar ni tako preprosta. V Krškem je v 16. stoletju najti kar nekaj zapisov imena Jurij kot *Juri*,²⁷⁵ vendar ni rečeno, da niso Dalmatina v resnici klicali skrajšano Jur. Ob zapisih njegovega imena – *Iuria*, *Iurja* in *Jurja* – sicer avtomatično predvidevamo izgovarjavo drugega samoglasnika [i] – Jurija, prav lahko pa bi bil tudi izpuščen, torej: Jurja. Kakor koli, naš Jurij Dalmatin je bil v

²⁷² Opozoriti gre na alohtono čakavsko narečje na pobočju Gorjancev, katerega relikti so se ohranili v nekaj vaseh jugovzhodno od Kostanjevice in v dveh vaseh jugovzhodno od Sv. Križa – Podbočja. Na omenjene čakavske drobce je prvi opozoril Peter Kozler (1853, 1854) in temu ustrezno pri Kostanjevici tudi začrtal potek slovensko-hrvaške etnične meje na škodo Slovencev. Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 76.

²⁷³ Hermelink (ur.), *Die Matrikeln der Universität Tübingen*, str. 467.

²⁷⁴ V slovenskih tiskanih besedilih iz 16. stoletja se njegovo ime prvič pojavi leta 1574 v Trubarjevem delu *Ta celi katebismus v roditeljsku Iuria Dalmatina*, nato pa do leta 1595 v oblikah: največkrat *Iuria* oziroma *Iurja Dalmatina*, enkrat *Jurja Dalmatina* (*Karsčanske lepe molitve*, 1584) in nekajkrat okrajšano kot *I. Dalmatina*, (ZRC SAZU, ISJFR, Lastnoimenska kartoteka, Dalmatin).

²⁷⁵ Gl. Prilogi 2 in 3.

latinščini Dalmátinus, naglašeno na tretjem samoglasniku, v nemščini Dálmatin z naglasom na prvem zlogu, v slovenščini pa gotovo Dalmatín, nemara sploh Jur Dalmatín in ne Jurij.

SEKUNDARNA DRUŽINA

Kot smo videli, ne vemo o Dalmatinovi primarni družini nič določnega, niti tega, kako so se pisali njegovi starši, ki so še živeli leta 1571, ko jih je sin, zdaj že magister, leto dni pred dokončno vrnitvijo na Kranjsko obiskal. Vse védenje o njegovi sekundarni družini pa je omejeno na čas od leta 1580 dalje, ko se v ljubljanski protestantski matični knjigi začnejo pojavljati imena otrok. Ker je ohranjen samo mrliški del matice, vodene od začetka leta 1578 dalje, smo za podatke o krstih in morebitnih prejšnjih smrtih Dalmatinovih otrok prikrajšani. Najprej mu je umrla hčerka Katarina, pokopana 6. septembra 1580 na pokopališču pri Sv. Petru.²⁷⁶ Čez dobri dve leti, 24. oktobra 1582, je na istem mestu sledil pogreb druge hčerkice Ane,²⁷⁷ o kateri prav tako ne vemo, koliko je bila stara. Skoraj gotovo je bil od obeh omenjenih hčerk starejši sin Janez, ki je preminil 28. maja 1584, star devet let, in se je torej rodil leta 1575. Naslednji dan so ga odnesli k slovenski torkovi pridigi (*zur windischen erchtag predig*), ki jo je imel predikant Janž Schweiger, in od tam k Sv. Petru.²⁷⁸ Prav tiste dni so v Ljubljani razpečevali pošiljke Svetega pisma, ki so skrivaj prispele od tiskarja v Wittenbergu.²⁷⁹ Veselja nad uspehom pa Dalmatinu ni grenila le smrt sina Janeza. Samo dobra dva tedna za sinom so namreč 13. junija nesli skupaj k pogrebu dve deklici, hčerkici Adama Bohoriča in Jurija Dalmatina, katerih imen ne poznamo.²⁸⁰ Slednjič je v mrliški matici 16. julija 1587, tik preden vpisovanje preneha, zabeležen še pogreb Dalmatinovega triinpolletnega sina Marka, rojenega torej nekako v začetku leta 1584, za katerega je imel nagrobno pridigo Felicijan Trubar.²⁸¹ V dobrih devetih letih in pol, kolikor jih pokriva mrliška matica (1578–1587), je torej Jurij Dalmatin izgubil pet otrok. Kot bomo videli, je imel poleg teh vsaj še dve hčerki, Suzano in Barbaro, ki ju edini poznamo kot odrasli. Koliko otrok se mu je rodilo – znanih je sedem ali osem – in kdaj se je poročil, ostaja neznanka, čeprav

²⁷⁶ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 295v. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 73.

²⁷⁷ Prav tam, fol. 306v. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 89.

²⁷⁸ Prav tam, fol. 310v. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 95.

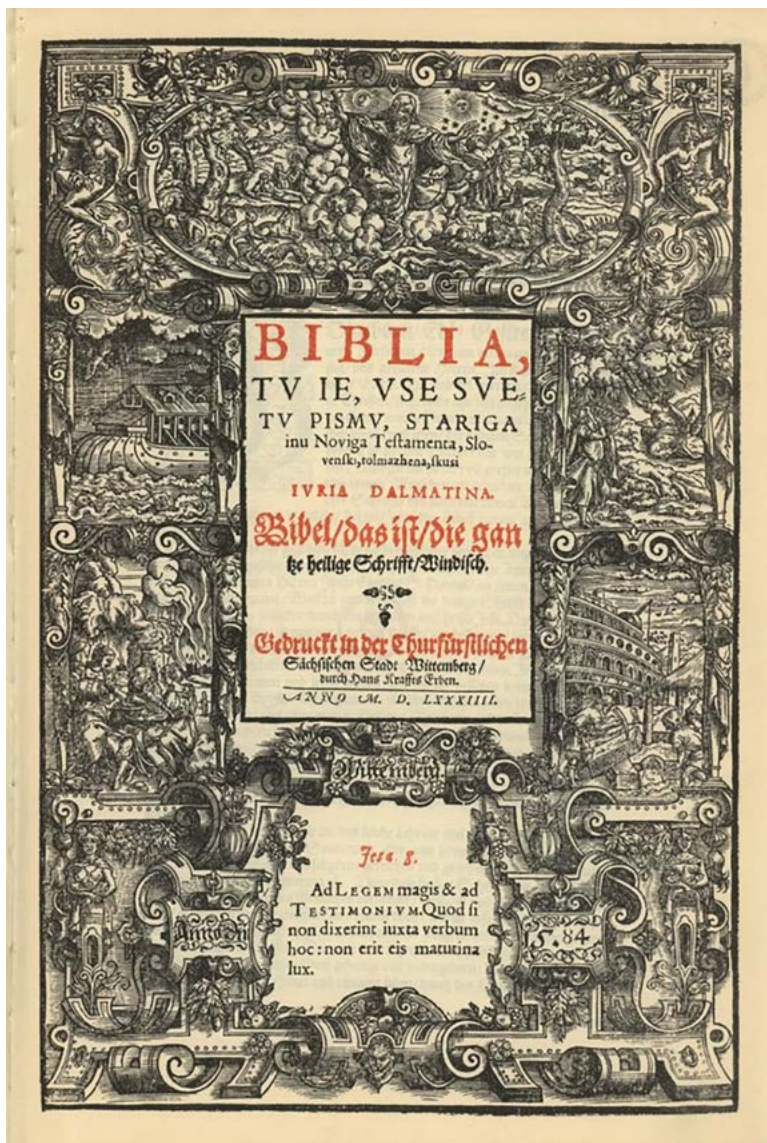
²⁷⁹ Kidrič, *Dalmatin Jurij*, str. 119.

²⁸⁰ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 310v. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 95.

²⁸¹ Prav tam, fol. 321v. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 110–111.

Spomenik Jurija Dalmatina v Krškem, avtorica Vladimira Štoviček
(foto Nina Sotelšek, fototeka Mestnega muzeja Krško).

Dalmatinova Biblija, Wittenberg 1584.

je iz fragmentov prepisov iz krstne in poročne matice mogoče rekonstruirati tudi manjši del krstov in porok.²⁸² Iz teh fragmentov izvemo za tri krstne in tri poročne obrede, ki jih je Dalmatin opravil kot ljubljanski predikant, medtem ko iz vpisov v ohranjeni mrliški matici izvemo, da je med letoma 1578 in 1586 vodil vsaj 29 pogrebnih obredov.²⁸³ V mrliško matico so retrogradno vpisani tudi krsti šestih otrok Adama Bohoriča za čas do 1578, pri čemer se Dalmatin pojavi dvakrat kot krščevalec: leta 1573 in 1576.²⁸⁴ K sreči je v mrliški matici pomotoma zabeležen in nato prečrtan krst Dalmatinove hčerke Elizabete 3. avgusta 1580. Vpis razkriva ime žene oziroma matere Barbare, krščevalca Gašperja Kumpergerja in imena treh botrov, od katerih sta bila dva imenitna. Kot botri so zapisani: predikant Krištof Spindler, baronica Doroteja Auersperg, žena deželnega glavarja, ter vdova Marjeta Eisvogel,²⁸⁵ najbrž meščanka. Elizabeta je zelo verjetno identična s tisto Dalmatinovo hčerkico brez imena, ki so jo pokopali 13. junija 1584 skupaj s hčerkico Adama Bohoriča.

Otroci Jurija Dalmatina in Barbare, rojene Jauntaler, drugič poročene Metz

Ime	Čas in kraj rojstva	Poznejša usoda
Janez (<i>Ioannes</i>)	1575 (v Ljubljani)	umrl 28. 5. 1584, pokopan 29. 5. 1584 pri Sv. Petru, po mrliški matici star 9 let
Katarina (<i>Catherina</i>)	najbrž ne pred 1575 (v Ljubljani)	pokopana 6. 9. 1580 pri Sv. Petru
Ana (<i>Anna</i>)	najbrž ne pred 1577 (v Ljubljani)	pokopana 24. 10. 1582 pri Sv. Petru
N. hčerkica (<i>ein töchterl</i>)	najbrž ne pred 1579 (v Ljubljani), zelo verjetno identična z Elizabeto	pokopana 13. 6. 1584 pri Sv. Petru
Elizabeta (<i>Elizabeth</i>)	krščena 3. 8. 1580 v Ljubljani, krščevalec Gašper Kumperger, botri: predikant Krištof Spindler, baronica Doroteja Auersperg, žena deželnega glavarja, ter vdova Marjeta Eisvogel	zelo verjetno pokopana 13. 6. 1584 pri Sv. Petru in identična z deklico brez znanega imena
Marko (<i>Marcus</i>)	konec leta 1583 ali v začetku 1584 (v Ljubljani)	pokopan 16. 7. 1587 pri Sv. Petru, po mrliški matici star tri leta in pol

²⁸² Žabota, *Protestantizem v Ljubljani*, str. 212–248.

²⁸³ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587, fol. 282v–317v. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 55–105.

²⁸⁴ Prav tam, fol. 280v–282r. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 50–53.

²⁸⁵ Prav tam, fol. 293v. Prim. Žabota, *Matična knjiga*, str. 71.

Suzana (<i>Susana</i>)	okvirno okrog 1580, ne pa tega leta (v Ljubljani)	poročena 25. 9. 1611 v Ljubljani z Janezom Legatom (<i>Joannes Legat</i>), umrla po 25. 8. 1618 neznano kdaj in kje, mati treh v Ljubljani rojenih hčera: Ludovike (krščena 31. 5. 1613), Ane (k. 11. 6. 1616) in Marije (k. 25. 8. 1618)
Barbara (<i>Barbara</i>)	po 1580 (v Ljubljani)	poročena 29. 1. 1614 v Ljubljani z Ambrožem Cukulinom (<i>Ambrosius Zuklin</i>), umrla pred 16. 4. 1617 (v Ljubljani), mati dveh v Ljubljani rojenih otrok: Eve (krščena 7. 4. 1615) in Janeza (k. 3. 6. 1616)

Podatke o Dalmatinovih otrocih iz protestantske matične knjige je poznal že France Kidrič in jih leta 1926 objavil v geslu o Dalmatinu v *Slovenskem biografskem leksikonu*, kjer je o ženi Barbari zapisal, da njen dekliški priimek ni znan.²⁸⁶ Tega je med drugo svetovno vojno identificiral ljubljanski mestni arhivar Vladislav Fabjančič. V knjigi ljubljanskih hiš, ki je še več kot pol stoletja ostala omejena na nekaj tipkopisnih izvodov, je zgolj v opombi zabeležil, da je bila Barbara Dalmatin hči meščana Blaža Jauntalerja in njegove prve žene.²⁸⁷ Širši javnosti je ta podatek postal dostopen leta 1952 v prispevku Antona Svetine v *Drugem Trubarjevem zborniku*,²⁸⁸ kjer so objavljeni tudi vsi podatki o otrocih iz protestantske matice.²⁸⁹ Barbarin izvor razkriva listina iz leta 1582, s katero sta ljubljanski meščan Janez Kumperger kot varuh dedičev pokojnega Blaža Jauntalerja, in Barbara, Jauntalerjeva hči iz njegovega prvega zakona z ženo Heleno, zdaj žena magistra Jurija Dalmatina, predikanta kranjskih deželnih stanov, prodala od staršev podedovano hišo na Starem trgu pri lipi. Hiša je stala med hišama Viljema Heusla in Matevža Staudacherja, kupil pa jo je meščan in »nemški učitelj« Matija Venezianer.²⁹⁰ Jauntalerjeva hiša je skoraj brez dvoma del današnje hiše na Gornjem trgu 1, kjer v davčnih knjigah, vodenih od leta 1600, srečujemo učitelja Venezianerja.²⁹¹

Pri Svetinovi obelodanitvi izvora Dalmatinove žene Barbare je potem tudi ostalo. Vendar je na podlagi mestnih sodnih zapisnikov zgodbo mogoče vsaj nekoliko razširiti. Dalmatinov tast Blaž Jauntaler bodisi ni bil protestant, kar bi bilo zelo nenavadno, ali pa je umrl pred začetkom leta 1578, ko se začena protestantska mrliška matica. V njej namreč ni najti nikogar z njegovim priimkom. V nepopolno ohranjenih sodnih

²⁸⁶ Kidrič, Dalmatin Jurij, str. 117. – V bibliografskem geslu o Bohoriču, objavljenem leta 1925, Kidrič še nima matičnih podatkov o Bohoričevih otrocih (Kidrič, Bohorič Adam, str. 49–52).

²⁸⁷ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg*, s. p., Stari trg 28.

²⁸⁸ Svetina, *Protestantizem v Ljubljani*, str. 166.

²⁸⁹ Prav tam, str. 170–171.

²⁹⁰ SI AS 1063, Zbirka listin, Kronološka serija, št. 1705, 1582 III. 9., Ljubljana.

²⁹¹ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg*, s. p., Gornji trg 1. Prim. Suhadolnik, Anžič, *Stari trg*, str. 65.

zapisnikih se njegovo ime pojavi štirikrat, najprej kot Anthaller leta 1548, ko so ga kot mizarja sprejeli med ljubljanske meščane.²⁹² Tedaj je torej že moral biti poročen in imeti v mestu hišno posest. Ne o prvi ne o drugi ženi ni znanega ničesar drugega kot ime prve žene Helene, ki je bila tudi Barbarina mati. Barbara je prišla na svet najpozneje okoli leta 1560; leta 1575 je namreč rodila sina Janeza (umrl 1584, star devet let), ki ni bil nujno najstarejši Dalmatinov otrok. Naslednjic srečamo ime Blaža Jauntalerja (*Blase Jauenthaller*) šele leta 1570, ko je kupoval drugo hišo na Starem trgu, vendar zanjo tedaj ni položil kupnine, zato se postopek ni nadaljeval.²⁹³ Zadnjic ga zasledimo kot živega leta 1571, ko so ga pred mestnim sodiščem terjali za nek dolg.²⁹⁴ Njegov priimek na prvi pogled kaže na izvor iz koroške Podjune (Jauntal), čemur nasprotuje zapis Anthaller ob prvi pojavitvi leta 1548. Nemara je bil to njegov prvotni priimek, ki se je v Ljubljani sčasoma preoblikoval v Jauntaler, tako kot ni izključeno, da je šlo prvotno za Auentalerja, za dobesedni prevod izvorno slovenskega priimka, ki bi se lahko glasil Logar (Aue – log, Tal – dolina).²⁹⁵

Dalmatinova družina torej ni prebivala v podedovani in prodani Jauntalerjevi hiši. Jurij je na neznan način, najverjetneje z nakupom, kmalu po prihodu v Ljubljano in nastopu službe stanovskega predikanta (1572)²⁹⁶ prišel do lastništva hiše na Starem trgu. Zanj izvemo iz sklepa v mestnih sejnih zapisnikih 7. novembra 1575, ko je bilo treba odstraniti sipino, ki jo je pred njegovo hišo naplaval dež z Rebri pod ljubljanskim gradom.²⁹⁷ Kot je ugotovil Vladislav Fabjančič, je šlo za hišo na današnjem Starem trgu 28, ki je četrto stoletja pozneje v prvi mestni davčni knjigi iz

²⁹² ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I, knj. 7, mestni sejni zapisniki 1548–1549, fol. 5, 2. 3. 1548.

²⁹³ Šlo je za hišo pokojnega Blaža Zorca ali Šorca med Engelshausnerjevo hišo in hišo Franca Honigsteinerja. Jauntalerju jo je nameraval prodati zastopnik lastnika Franca Frankoviča, ki ni hotel nadaljevati postopka, dokler ne bi dobil denarja (prav tam, knj. 10, mestni sejni zapisniki 1570, fol. 84v, 17. 3. 1570). Glede na to, da so Engelshausnerji vsaj od leta 1543 in še globoko v 17. stoletje imeli hišo na današnjem Starem trgu 26, ni pa znano, katera je bila Honigsteinerjeva, je šlo pri Zorčevi/Šorčevi hiši bodisi za hišo št. 24 bodisi št. 28 (Suhadolnik, Anžič, *Stari trg*, str. 162–164). Slednja je bila pozneje v lasti Jurija Dalmatina.

²⁹⁴ ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I, knj. 11, mestni sejni zapisniki 1571, fol. 138v in 174r. – Po smrti se njegovo ime pojavi v sodnih zapisnikih še leta 1588, ko sta varuha njegovih otrok Andrej Aleksandrin in Janez Kumperger v neki zadevi nastopila proti Matiju Venezianerju (prav tam, knj. 13, mestni sejni zapisniki 1587–1588, fol. 128v), ki ga poznamo kot kupca Jauntalerjeve hiše.

²⁹⁵ Taki prevodi priimkov v 16. stoletju in prej niso bili redki. Prim. Trubarjevega sorodnika Lukeža Klinca, ki je v Ljubljani postal Zweekl (Cvekelj) (Golec, Komaj znano, str. 6–22).

²⁹⁶ Dalmatin je bil ordiniran malo pred 14. junijem 1572 v Stuttgartu in je nastopil službo predikanta v Ljubljani tik pred 11. julijem istega leta; po svoji glavni dejavnosti je ves čas ostal ljubljanski predikant v službi kranjskih deželnih stanov (Kidrič, Dalmatin Jurij, str. 116).

²⁹⁷ ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I, knj. 12, mestni sejni zapisniki 1575, fol. 203v. Prim. Svetina, Protestantizem v Ljubljani, str. 165.

leta 1600 navedena kot last dedičev Jurija Dalmatina.²⁹⁸ Skoraj gotovo je prav to hišo leta 1570 kupoval in jo nazadnje tudi kupil Dalmatinov poznejši tast Blaž Jauntaler, saj je stala zraven Engelshauserjeve hiše, ki se v postopku kupoprodaje omenja kot sosednja.²⁹⁹ Potemtakem je Dalmatinu prinesla hišo v zakon žena, če ne celotne kupnine, pa vsaj znaten del.

Če povzamemo: magister Jurij Dalmatin, deželnotanovski predikant v Ljubljani, se je oženil z domačinko Barbaro Jauntaler najpozneje leta 1574, saj je naslednje leto dobil prvega znanega otroka. Tudi pridobitev hiše je morala sovpadati z ženitvijo. Ker so sodni zapisniki za obdobje 1572–74 izgubljeni, ne vemo, kdaj je prišla v Dalmatinove roke in kako. Dalmatinovi so v tej hiši živeli vseskozi do Jurijeve smrti leta 1589 in nato še dobrega četrto stoletja.

Jurij Dalmatin je bil sicer pogosto odsoten, najdlje v letih 1583–84, ko se je zaradi priprav na tisk slovenskega prevoda Svetega pisma mudil v Wittenbergu,³⁰⁰ a tudi pozneje. Nekaj manj kot štiri leta je od 1. novembra 1585 do konca svojega življenja upravljal župnijo Škocjan pri Turjaku, ki so jo protestanti odtegnili katoličanom s pomočjo njenega patrona Kristofa barona Auersperga s Turjaka. Dalmatin se na svojo župnijo ni preselil, ampak je imel tam vikarja Andreja Savinca. Njegove obveznosti v Ljubljani so se s tem nekoliko zmanjšale, župnijo pa je obiskoval le občasno. Tako je njegovo bivanje v Škocjanu izpričano za 6. avgust 1589,³⁰¹ kar je sploh zadnji podatek o Dalmatinu kot živem.

Preminil je še isti mesec, 31. avgusta 1589 v Ljubljani, in bil naslednjega dne pokopan na pokopališču pri Sv. Petru. Benedikt Piroter, ki je imel pred tem zanj pogrebno pridigo v špitalski cerkvi, središču kranjske protestantske Cerkve, je še zapisal, da je bil pokojnik predikant kranjskih deželnih stanov in župnik v Škocjanu pri Turjaku, umrl pa je okoli poldneva. Pridigar je izbral starozavezni odstavek preroka

Hiša Jurija Dalmatina je stala na lokaciji Stari trg 28 (foto: B. Golec, avgust 2020).

²⁹⁸ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg*, s. p., Stari trg 28. Prim. Suhadolnik, Anžič, *Stari trg*, str. 165.

²⁹⁹ Gl. op. 293.

³⁰⁰ Kidrič, *Jurij Dalmatin*, str. 116.

³⁰¹ Prav tam. Prim. Samec, *Jurij Dalmatin*, str. 173–179.

Izaije, ki govori o umiranju mladih zvestih mož, ki bi lahko Bogu in Cerkvi še dolgo služili. Vpis o smrti je še pravočasno prepisal in ga leta 1825 objavil slovničar Franc Metelko ter s tem rešil pozabe datum Dalmatinove smrti.³⁰² Ohranjeni del mrliške matice se namreč danes konča dobri dve leti prej. Okoliščin in vzroka smrti Jurija Dalmatina ne poznamo. Lahko da je preminil nenadoma, saj je bil dobre tri tedne prej še v svoji župniji. Poslovil se je, ko mu je bilo le kakšnih 42 let, in zapustil ženo z vsaj dvema otrokoma.

Zelo dolgo ni bilo o Dalmatinovi vdovi in morebitnih preživelih otrocih znanega ničesar. Kidrič je v biografskem geslu o Dalmatinu (1926) navedel, da je vdova Barbara 26. julija 1590 še živela v Ljubljani in da je naslednje leto »menda« še imela njegovo hišo na Starem trgu,³⁰³ Slodnjak (1977) pa je v svoji maniri sklenil: »Vsi otroci so mu pomrli že v nežni dobi.«³⁰⁴ Resnica je drugačna in jo je v svoji tipkopisni *Knjigi ljubljanskih hiš* nakazal že Fabjančič (1944), ki je v mestnih sejnih zapisnikih za leto 1615 našel dve Dalmatinovi odrasli hčerki, Suzano in Barbaro.³⁰⁵

Prvi Kidričev podatek o vdovi izvira iz prošnje, ki jo je skupaj z vdovo predikanta Gašperja Kumpergerja že pred časom naslovlila na deželne stanove, naj jima odobrijo prejetje moževe plače vsaj še pol leta po njegovi smrti, (superintendent) Krištof Spindler pa je nato 26. julija 1590 pisal Juriju baronu Khislu in stanovskim poverjenikom, da bi bilo to res krščansko in spodobno.³⁰⁶ Drugi podatek, ki se nanaša na hišo, bi se lahko opiral na vpis poroke v protestantsko matično knjigo, danes znan zgolj iz prepisa. 24. februarja 1591 je predikant Marko Kumprecht v hiši Barbare Dalmatin (*im haus fraven Barbara Dalmatinin wittib*) poročil mladoporočenca z Rakovnika.³⁰⁷ Za vdovo je potem za dolgo časa izginila sleherna sled, kar bi zlahka vodilo k domnevi, da je kmalu umrla.³⁰⁸ Toda Barbara Dalmatin je ob moževi smrti štela kvečjemu štirideset let, raje bliže trideset, in imela vsaj dve majhni nepreskrbljeni hčerki, zato ne preseneča, da je med letoma 1591 in 1595 še drugič stopila pred oltar.

Kdo je bil njen drugi mož, razkrivajo sodni protokoli vicedomskega sodišča v Ljubljani, pred katerim je Gregor Metz namesto žene Barbare 25. novembra 1595 tožil Adama Bohoriča in njegovo ženo za dolg 85 goldinarjev. Toliko naj bi zakonca dolgovala Barbarinemu prvemu soprogu Juriju Dalmatinu za tisk Biblije, a se je

³⁰² Metelko, *Lehrgebäude der slowenischen Sprache*, str. XX–XXI.

³⁰³ Kidrič, *Dalmatin Jurij*, str. 117.

³⁰⁴ Slodnjak, *Jurij Dalmatin*, str. 76.

³⁰⁵ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg*, s. p., Stari trg 28.

³⁰⁶ ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, šk. 21/2, sveženj gradiva o Bohoriču in Dalmatinu, prepis Walterja Šmida, dokument 26. 7. 1590 v arhivu kranjskih deželnih stanov, fasc. 54/2; danes ni v evidenci (prim. SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 88).

³⁰⁷ Žabota, *Matična knjiga*, str. 138.

³⁰⁸ Tako pravi o njej Marjan Dolgan (*Literarni leksikon Ljubljane*, str. 61).

izkazalo, da je bil dolg že poravnan.³⁰⁹ Barbaro Dalmatin je torej od prve polovice devetdesetih let 16. stoletja treba iskati v virih kot Barbaro Metz. In vendar ne vemo za zdaj o njej ničesar drugega. V ljubljanskih mestnih sodnih protokolih oziroma sejnih zapisnikih se do leta 1612 pojavlja samo ime njenega soproga Gregorja. Pred poroko, še za Dalmatinovega življenja, je v letih 1587 in 1588 izpričan kot višji nakladniški prejemnik in protipisar na Kranjskem, nato leta 1591 in 1601 kot oskrbnik pri Viljemu pl. Lambergu (v Mengšu), potem pa še večkrat, zlasti ker je precej kupčeval s hišami.³¹⁰ Njegovega priimka ni ne v mrliškem delu protestantske matice (1578–1587) ne v rekonstruiranih fragmentih njenega poročnega in krstnega dela ter nadaljevanja mrliških vpisov.³¹¹ Tako ne vemo, ali je pred poroko z Dalmatinovo vdovo že bil kdaj poročen. Kdaj po letu 1595 se je od tega sveta poslovila Barbara Dalmatin, rojena Jauntaler in vnovič poročena Metz, ostaja neznanka. Tudi če je Metz ostal do konca v njeni hiši, ni nujno, da ga je žena preživela. Potrjeno je le, da Gregor Metz v Ljubljani od leta 1600, ko se začnejo davčne knjige, ni premogel lastne hiše, od katere bi mestu plačeval davek.³¹²

Dalmatinova hiša na ljubljanskem Starem trgu je bila v mestnih davčnih knjigah do leta 1615 vodena kot hiša dedičev Jurija Dalmatina, od 1616 do 1628 pa dedičev Janeza Aša (Asch). V njej so poleg lastnikov prebivali in plačevali del davka različni najemniki, najprej doktor medicine Jožef Gandin (1604–1606).³¹³ Na srečo se je eden od njih leta 1615 sprl z Dalmatinovima hčerkama, tako da iz sodnega zapisnika izvemo, kdo so bili ti skrivnostni Dalmatinovi dediči oziroma dve dedinji. Ranocelnik Lenart Hanfling je tožil Dalmatinovi hčerki (*die Dalmatinischen töchter*), da sta njegovemu pokojnemu predhodniku Matevžu Friedrichu oddali sobo v najem za drugačno najemnino (*zinsweis ausgelassen*) in da nočeta plačati 220 goldinarjev (povračila). Mestni svet je Dalmatinovima hčerkama Suzani in Barbari naložil, naj

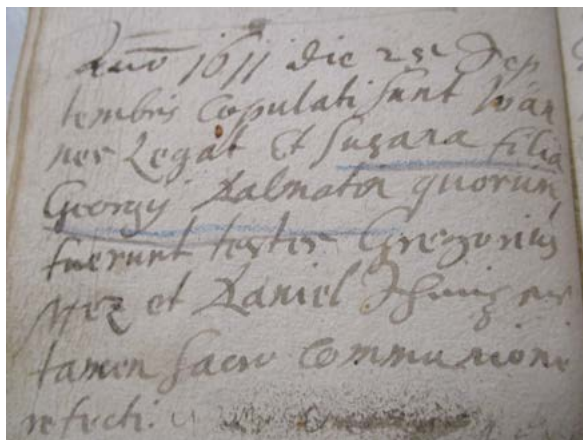
³⁰⁹ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 374, sodni protokoli 1591–1596, fol. 712, 25. 11. 1595.

³¹⁰ Zadnjič se omenja kot živ 20. julija 1612, njegova kupoprodajna pogodba iz leta 1599 pa še v zapisnikih 13. marca 1615 (ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I, knj. 16, mestni sejni zapisniki 1599, fol. 29, 29v, 31 in 64; knj. 18, mestni sejni zapisniki 1601–2, fol. 71v in 89; knj. 19, mestni sejni zapisniki 1605–6, fol. 111v, 113, 123v, 124 in 133v; knj. 22, mestni sejni zapisniki 1612, fol. 111–111v; knj. 23, mestni sejni zapisniki 1615, fol. 47–47v). – Viljem pl. Lamberg je imel po M. Smole med letoma 1590 in 1606 mengeški Stari grad, v začetku 17. stoletja pa tudi Češenik, Jablje in Črnelo (Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 635). Po J. B. Wittingu je bil Janez Viljem prvič poročen z Ano pl. Auersperg in drugič s Sabino pl. Auersperg, dočkal povzdignitev v baronstvo 18. februarja 1597 in umrl (padel) 13. maja 1598 pred Kanižo (Witting, *Beiträge zur Genealogie*, str. 181).

³¹¹ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/5, sn. 6, matična knjiga protestantske občine v Ljubljani 1578–1587; Žabota, *Matična knjiga*, str. 113–147.

³¹² ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII, šk. 429, knj. 1, davčna knjiga 1600–1603.

³¹³ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg*, s. p., Stari trg 28. Prim. Suhadolnik, Anžič, *Stari trg*, str. 165.

Vpis poroke Suzane Dalmatin z Janezom Legatom v ljubljanski poročni matici 25. septembra 1611 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1605–1632, pag. 48).

Hanflingu v enem mesecu izpraznita sobo ali pa mu v enakem roku izročita denar skupaj z obrestmi.³⁴⁴ Ker tega nista storili, je ranocelnik po dobrem mesecu pred sodiščem izposloval za uresničitev naloženega 14-dnevni rok.³⁴⁵ Sestri bi morali 220 goldinarjev vrniti Friedrichovim sirotam, nad katerimi je Hanfling prevzel varuštvo, kar izvemo iz sodnih zapisnikov takoj zatem, 8. januarja 1616. Mož ene od sester, Ambrož Cukulin (*Zuggelin*), sicer izdelovalec sabelj (*Säbelschmidt*), je v imenu svoje neimenovane žene in njene sestre kot Dalmatinovih dedinj prosil za podaljšanje roka do mihelovega istega leta (29. septembra).³⁴⁶ Dolg je bil nato poravnán v manj kot pol leta, saj je Hanfling že 30. junija prosil mestni svet, naj mu izroči 234 goldinarjev, ki so jih Dalmatinovi dediči že deponirali.³⁴⁷ Izplačilo tudi posredno pričá, zakaj se je hiša istega leta znašla v rokah novega lastnika. Dalmatinovi hčerki Barbara in Suzana sta dolg očitno lahko poravnali le iz kupnine zanjo. Glede na to, da se njuna mati, ki je bila prav tako dedinja, ne omenja več, je morala biti leta 1615 že pokojna,

Ena od obeh hčera je torej najpozneje leta 1615 postala žena Ambroža Cukulina, stan druge, samska ali poročena, pa iz mestnih sodnih zapisnikov ni razviden. Dejansko sta bili poročeni obe, vendar sta vpisa njunih porok v najstarejši poročni matici ljubljanske stolne župnije dvoumna, zato iz njiju brez referenčnih podatkov, kako je bilo sestrama ime, hčerk Jurija Dalmatina ne bi mogli z gotovostjo identificirati. Pri prvi je priimek naveden kot *Dalmata*, pri drugi pa kot *Tholmatinin* – v

³⁴⁴ ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I, knj. 23, mestni sejni zapisniki 1615, fol. 202v–203r, 5. II. 1615.

³⁴⁵ Prav tam, fol. 244, 14. 12. 1615.

³⁴⁶ Prav tam, knj. 24, mestni sejni zapisniki 1616, fol. 9r, 8. I. 1616.

³⁴⁷ Prav tam, fol. 134v, 30. 6. 1616.

ženski obliki s končnico *-in*. Prva se je 25. septembra 1611 omožila Suzana, ki je bila verjetno tudi starejša, rojena okvirno okoli leta 1580. V poročni matici je označena kot *Susana filia Georgii Dalmatae*. Njen soprog je bil Janez Legat, poročni prič pa nevestin očim Gregor Metz in Danijel Schmizer.³¹⁸

Legat je nedvomno identičen s Hansom Legatom, krojačem iz Radovljice, ki so mu pol leta pozneje, 30. marca 1612, podelili meščanske pravice.³¹⁹ Iz mestnih davčnih knjig ni razvidno, da bi imel v Ljubljani lastno hišo.³²⁰ Po vsem sodeč je meščanstvo pridobil na podlagi ženine dediščine, polovice Dalmatinove hiše na Starem trgu. V sodnih zapisnikih in drugih mestnih evidencah se njegovo ime odtlej ne pojavlja,³²¹ pač pa razkrivajo navzočnost zakoncev Janeza in Suzane Legat v Ljubljani krstne matične knjige. Med letoma 1613 in 1618 so se Legatoma rodile tri hčerke: Ludovika, krščena 31. maja 1613, Ana, ki so jo nesli h krstu 11. junija 1616, in Marija, krščena 25. avgusta 1618. Prvi in tretji hčerki je botroval Melhior Forest, drugi in tretji Sofija Peserl, prvi ob Forestu botra Ludovika Stapule, po kateri je krščenka dobila ime, in drugi ob botri Peserlovi Janez Ossi.³²²

Glede na poroko za sestro in navedbo v sodnih zapisnikih za Suzaninim imenom je bila Barbara mlajša sestra, rojena v začetku ali sredi osemdesetih let 16. stoletja. Že znanim Ambrožem Cukulinom (*Ambrosius Zuklin*) je stopila pred oltar dobri dve leti po Suzanini možitvi, 29. januarja 1614, ob vpisu v poročno matico pa so vsi drugi podatki izostali. Ni ne očetovega imena neveste ne imen prič ne česa drugega, ampak le prazen prostor za dopolnitev vpisa.³²³ Zakoncema Cukulin (*Zukberli, Zukerli*) sta se v naslednjih dveh letih rodila dva otroka. Hčerki Evi, krščeni 7. aprila 1615, sta botrovala Janez Aš (*Asch*), čigar dediči so od leta 1616 imeli Dalmatinovo hišo, in Sofija Peserl (*Pesserlin*), sinu Janezu pa 3. junija 1616 Matija Štrukl in Marjeta Appl.³²⁴

O konfesionalni pripadnosti obeh zakonskih parov ni dvoma. Kot pri mnogih drugih mladoporočencih je pri zakoncih Legat navedeno, da sta pred poroko ponovno opravila spoved.³²⁵ Izključeno je tudi, da bi se zakonca Legat in Cukulin poročila več let prej in bi bili njuni morebitni starejši otroci krščeni skrivaj po protestantskem

³¹⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1605–1632, pag. 48.

³¹⁹ ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I, knj. 23, mestni sejni zapisniki 1612, fol. 46v.

³²⁰ Prim. Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I.–VI. del.*

³²¹ ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, Rokopisne knjige, imenska kartoteka k Cod. I in XIII, Dalmatin.

³²² NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1607–1614, pag. 405; R 1614–1621, pag. 82 in 190. – Pri drugi hčerki je materino ime navedeno kot Zanka (*Sanka*).

³²³ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1605–1632, pag. 66.

³²⁴ Prav tam, R 1614–1621, pag. 23 in 81. – Pri Janezovem krstu je oče naveden kot izdelovalec sabelj (*Schabelmacher*).

³²⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1605–1632, pag. 48.

obredu. Prav tako ne Cukulin – o katerem pred poroko z Barbaro Dalmatin ne vemo ničesar³²⁶ – ne Radovljčan in krojač Legat jeseni 1615 nista navedena s svojima ženama na seznamu tistih maloštevilnih Ljubljčanov, ki so jih zaradi vztrajanja v protestantski veri klicali pred protireformacijsko komisijo.³²⁷ Hčerki Jurija Dalmatina se torej zaradi vere nista izselili iz habsburških dednih dežel, ampak sta se skupaj z veliko večino protestantov uklonili protireformaciji in se pokatoličani.

O nadaljnji usodi Dalmatinovih potomcev ne vemo za zdaj skoraj nič. Hči Barbara Cukulin je umrla kmalu po rojstvu drugega otroka, po krstu sina Janeza 3. junija 1616 in vsaj nekaj tednov pred Cukulinovo vnovično poroko 16. aprila 1617, ko je za ženo vzel neko Katarino Skalin,³²⁸ ki mu je nato med letoma 1619 in 1628 rodila še tri otroke.³²⁹ Mrliške matične knjige iz tega časa ni (vse do 1635), zato ne vemo, kdaj natanko je Barbara zapustila ta svet in ali sta v zgodnjih letih umrla tudi oba otroka. Dalmatinovi mlajši preživeli hčerki je bilo ob smrti manj kot 40 let.

Glede na to, da po letu 1635 v mrliških maticah ni niti njene sestre Suzane Legat in članov sestrine družine,³³⁰ lahko sklepamo, da so že pred tem vsi pomrli ali, kar je bolj verjetno, zapustili Ljubljano, potem ko sta Dalmatinovi hčerki morali prodati hišo. Tudi porok morebiti ovdovelega Janeza Legata ter Legatovih in Cukulinovih otrok ni zaslediti.³³¹ Ambrož Cukulin pa je še leta 1635 izpričan kot meščan in izdelovalec sabelj.³³² Meščanstvo je lahko dobil potem, ko je leta 1622 prišel do hišne posesti na Starem trgu (danes Gornji trg 24),³³³ nemara pa so mu tako kot Legatu meščanske pravice podelili že prej na račun priženjene polovice Dalmatinove hiše, a se iz tega časa niso ohranili mestni sejni in sodni zapisniki.³³⁴ Po davčnih knjigah je med letoma 1616 in 1618 še živel v Dalmatinovi, tedaj že Aševi hiši.³³⁵ Umrl je 5. marca 1641, v mrliški matici je označen kot 60-letni sabljarski mojster oziroma kovač

³²⁶ V ohranjenem mrliškem delu ljubljanske protestantske matice 1578–1596 ni nobenega Cukulina, kot tudi ne do leta 1615 v krstnih maticah stolne župnije, ki se začenjajo z letom 1588 (prav tam, Ind R 1588–1621).

³²⁷ Dimitz, *Urkunden zur Geschichte*, str. 120.

³²⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1605–1632, pag. 86.

³²⁹ 11. avgusta 1619 je bil krščen Mihael (*Zbukel*), 31. marca 1626 Marija (*Zukulin*) in 18. septembra 1628 Uršula (*Zukulin*); krstni botri so bili drugi kot v Cukulinovem prejšnjem zakonu (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1614–1621, pag. 236; R 1626–1631, pag. 11 in 69).

³³⁰ Prav tam, M 1635–1657, M 1658–1735.

³³¹ Prav tam, P 1605–1632, P 1632–1651.

³³² ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I, knj. 25, mestni sejni zapisniki, 1635, fol. 281v, 351v in 352r, 21. 7. 1635.

³³³ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg*, s. p., Florijanska ulica 24. Prim. Suhadolnik, Anžič, *Stari trg*, str. 90.

³³⁴ Ohranjeni so zapisniki za leta 1615, 1616 in 1633–36.

³³⁵ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš. I. del. Stari trg*, s. p., Stari trg 28.

sabelj (*framcarum magister*),³³⁶ kar pomeni, da se je rodil okoli leta 1581. V davčnih knjigah so mu od leta 1641 sledili poimensko neimenovani Cukulinovi dediči, nato pa od leta 1641 dediči Luka Zauna.³³⁷

O morebitnem nadaljnjem potomstvu Jurija Dalmatina torej za zdaj ni poročil. Njegov rod bi se nadaljeval, če je imel otroke kdo od njegovih petih vnukov z imeni Ludovika, Ana in Marija Legat ter Eva in Janez Cukulin. Kaže, da so Legatova dekleta pomrla ali pa so se skupaj s starši odselila, medtem ko je vdovec Cukulin ostal v Ljubljani, ne ve pa se, ali sta ga njegova otroka preživela ali ne. Kar zadeva priimek Dalmatin, je ugasnil leta 1614 s poroko mlajše hčerke Barbare, in to po manj kakor dveh generacijah, saj ga Jurij ni nosil od rojstva, ampak šele od šolskih ali verjetneje od študijskih let dalje.

GLAVNE UGOTOVITVE

Jurij Dalmatin, protestantski duhovnik in avtor prvega popolnega slovenskega prevoda Svetega pisma, ni vstopil v zgodovino s podedovanim priimkom, ampak si ga je nadel sam in se v humanistični maniri svojega časa podpisoval kot *Dalmatinus*. Latinski različici njegovega priimka, *Dalmatinus* in *Dalmata*, še izraziteje kot *Dalmatin* pričata o zavesti zapisovalcev, kakšen je izvorni pomen priimka: Dalmatinec, torej nekdo, ki bodisi prihaja iz Dalmacije bodisi od tam izvira. Veliko bolj kakor priselitev enega od prednikov kot obrtnika ali trgovca iz Dalmacije v mesto Krško je verjetno, da je Dalmatin po očetovi strani izviral iz družine hrvaških beguncev pred Turki, ki so se okoli leta 1530 kot kolonisti naselili na Krškem polju. Dalmacija je bila v njegovem času bistveno širši geografski pojem, ki je na severu segal vse do Kolpe. Jurij se je najverjetneje rodil v mestu Krško, v mešanem zakonu očeta Hrvata in matere domačinke. Poročil se je v Ljubljani z Barbaro Jauntaler, hčerko tamkajšnjega meščana, ki mu je rodila vsaj sedem otrok. V nasprotju s prepričanjem, da so mu vsi otroci pomrli že v otroštvu, se je izkazalo, da sta odrasli vsaj dve njegovi hčerki, ki sta se obe omožili, tako kot se je vnovič poročila njegova vdova. Znanih je tudi pet Dalmatinovih vnukov, vsa družina pa se je v procesu protireformacije pokatoličnila.

³³⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 53.

³³⁷ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih biš. I. del. Stari trg*, s. p., Florijanska ulica 24. Prim. Suhadolnik, Anžič, *Stari trg*, str. 90.

MESTO KRŠKO V 16. STOLETJU

V Bohoričevem in Dalmatinovem 16. stoletju, ko se je po Savi že odvijal živahen rečni promet, Krško z vodne strani ni dajalo vtisa mesta, saj proti reki ni imelo obzidja. Tako je bilo na desnem rečnem bregu mogoče neovirano pristati na mestnih tleh, medtem ko se je v »prava«, od vseh strani z obzidjem obdana mesta vstopalo le skozi mestna vrata. Kdor se je po vodni poti spustil po Savinji ali Savi in ni bil dobro poučen, je mislil, da je pristal v trgu, ne v mestu. Krško je namreč močno spominjalo na trge, kakršni so bili ob Savinji Laško, ob Savi pa Litija, Radeče in Sevnica (Krškemu najbližji trg Rajhenburg, današnja Brestanica, za razliko od naštetih ni ležal tik ob reki).³³⁸ Prva opazna razlika med obrečnimi trgi in Krškim je bila dolžina sklenjenega naselja (s poldrug kilometer dolgo glavno ulico, ki je nadomestila trg),³³⁹ druga pa ta, da je popotnik na začetku in koncu Krškega, najsi je prihajal gorvodno ali dolvodno, opazil zid, ki se je spuščal od vrha pobočja do Save in skozi katerega so na vsaki strani vodila mestna vrata. Šele ta fizična ovira je dala slutiti, da Krško morda le ni samo trg, tako kot je bila mesto sosednja Kostanjevica, ki je ležala na rečnem otoku in imela le dvoje mestnih vrat z dviznima mostovoma čez Krko, obzidja pa sploh ne.³⁴⁰ Toda po drugi strani so bila na Slovenskem deloma ali v celoti obzidana tudi nekatera trška naselja.³⁴¹ Da ima Krško mestne pravice in

---

³³⁸ Po E. Cevcu je bilo Krško »med vsemi našimi mesti in trgi [...] najbolj izrazit primerek "obrečnega mesta", stisnjena med reko in hribom« (Cevc, Kulturni spomeniki, str. 168).

³³⁹ Prav tam.

³⁴⁰ Kostanjevica, Krškemu najbližje mesto, je dobila mestne pravice med prvimi na Kranjskem in bila na Slovenskem edino mesto na rečnem otoku (Golec, Glavni poudarki, str. 159–161).

³⁴¹ Na Kranjskem so bili deloma ali v celoti obzidani trgi Senožeče, Mokronog in trije obkolpski trgi taborskega nastanka – Kostel, Vinica in Pobrežje (Golec, Senožeče in Prem, str. 368, 373–377; isti, Trg Mokronog, str. 9–11, 19–20, 27, 65, 70–74; isti, Nastanek in razvoj, str. 523–560), na slovenskem

velja za deželnoknežje mesto, se je moral tujec šele poučiti. In kadar to zanj ni imelo posebnega pomena, niti ni nujno izvedel, da gre za mesto. Zgovoren primer tega je jožefinski vojaški zemljevid iz let 1784–1787 ali t. i. jožefinska merjenja, ki o Krškem govorijo kot o trgu (*Marckt Gurckfeld oder Gertschko*).³⁴²

Tedaj Krško kljub zavajajočemu videzu ni bilo trg že več kot tristo let. Cesar Friderik III., deželni knez Kranjske, ki je krški trg prevzel v last leta 1469 od Katarine, vdove Ulrika II., zadnjega pripadnika rodbine grofov oz. knezov Celjskih,³⁴³ ga je namreč osem let pozneje povzdignil v deželnoknežje mesto. Krško spada med tiste štiri kranjske trge iz celjske dediščine, ki so po Friderikovi volji postali mesta v kratkem časovnem razponu sedmih let med letoma 1471 in 1478: poleg Krškega Kočevja (1471), Lož (1477) in Višnja Gora (1478). Tedaj ali malo pozneje, vsekakor pred koncem stoletja, se jim je očitno brez formalne povzdignitve pridružil še peti, prej prav tako celjski trg, Radovljica.³⁴⁴ Vprašanje je, ali bi kateri od njih sploh kdaj dobil mestni naslov in pravice, če Friderika ne bi v to prisilili obrambno-varnostni razlogi. Od leta 1469 so se namreč vrstili najhujši osmanski vpadi v slovenske dežele

Krško (*Gurckfeld*) na Zalteriusovem zemljevidu Kranjske iz leta 1569 (hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Posebne zbirke Boga Komelja).

Štajerskem Rogatec, Vitanje in Žalec (Curk, *Trgi in mesta*, str. 123–124, 140 in 147), v slovenskem delu Koroške pa Dravograd (prav tam, str. 84–85).

³⁴² Rajšp, *Slovenija na vojaškem zemljevidu. Opisi*, str. 273; *Karte*, sekcija 217. – Dve oznaki Krškega kot trga srečamo tudi v spisih kranjskih deželnih stanov leta 1510 (Verbič, *Deželnozbornski spisi I*, str. 32 in 33). Celo domači vir, urbar župnije Krško (Leskovec pri Krškem) iz leta 1677, govori o župniji pripadajočih oštatih v trgu (*in dem Markbt*), ne v mestu (SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 20, I/12, lit. G XXVII 14–1, urbar župnije Krško 1677, pag. 462).

³⁴³ Mlinarič, *Krško in njegova gosposčina*, str. 35.

³⁴⁴ Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 14–15; Gestrin, *Radovljica – vas*, str. 525.

in na ozemlje Cesarstva. Začeli so se tako rekoč tisti trenutek, ko se je Katarina Celjska, hči srbske vladarske rodbine Branković, odločila, da se preseli na osmansko ozemlje k svoji sestri Mari, vdovi po sultanu Mehmedu II. Kot vdovščino je Katarina dotlej uživala gospostvo Krško, v okviru katerega je bil tudi krški trg. Tako je začetek osmanskih vpadov tesno povezan s prehodom Krškega v cesarske oz. deželno knežje roke.³⁴⁵

SREDNJEVEŠKI TEMELJI

Pr eden se pomudimo ob Friderikovi ustanovitvi mesta Krško (1477), se vrnimo kakšno stoletje in pol v preteklost, ko je na bregu Save pod krškim gradom že obstajala naselbina obrtnikov in trgovcev. Njeni začetki so kot pri večini urbanih naselbin zaviti v temo. Vznik trga pod gradom Krško, prvič posredno izpričanim leta 1154,³⁴⁶ je treba razumeti (tudi) kot odgovor na nastanek dveh urbanih naselbin na drugi strani Save na salzburških posestih – Sevnice, kot trg prvič omenjene leta 1322 (posredno 1309), in Brežic, že leta 1322 izpričanih kot mesto (1315 še kot trg). Lahko pa bi bilo tudi obrnjeno in sta oba vzniknila za Krškim, čeprav se v virih pojavita pred njim.³⁴⁷ Ko se trg Krško leta 1343 prvič omenja (*in dem marcht ze Gurkueld*),³⁴⁸ je imel za seboj vsaj nekaj desetletij »urbane preteklosti«. ³⁴⁹ Skupaj z gospostvom je bil tedaj v rokah Svibenskih, ene najstarejših plemiških rodbin na Kranjskem, ki je imela krški grad s posestmi v fevdu od salzburških nadškofov. Hertnid Svibenski je omenjenega leta prodal stricu Herdegenu Ptujskemu svojo tretjino na krškem gradu in grajskem griču, svojih pet služabnikov z ženami in otroki ter 12 oštatorv v trgu, vse razen treh, na katerih sta »sedela« njegova ribič in lovec. Če glede na Hertnidovo lastništvo tretjine gradu hipotetično računamo, da je njegovih 15 oštatorv predstavljalo tretjino trga, je ta tedaj štel okoli 45 oštatorv (domcevcv). Naslednja omemba trga je osem let mlajša, iz leta 1351, ko so bratje Kolon, Rudolf in Viljem Svibenski začeli svoje krške posesti odprodajati Frideriku

³⁴⁵ Simoniti, *Turki so v deželi že*, str. 48, 50 sl.

³⁴⁶ Mlinarič, Krško in njegova gosposočina, str. 26–28; Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 742. – Kronološko prva posredna omemba Krškega leta 895 je ponaredek.

³⁴⁷ Krškemu najbližji trg Rajhenburg pod istoimenskim gradom na štajerski strani Save je mlajši, kot tak prvič omenjen šele leta 1432. Prim. prve omembe mest in trgov v: Bajt – Vidic (ur.), *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 77.

³⁴⁸ Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 75; Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 746. Prim. Mlinarič, Krško in njegova gosposočina, str. 32.

³⁴⁹ Ni gotovo, kje v Krškem, na gradu ali v kraju, je bila izdana listina bratov Svibenskih, datirana 24. decembra 1322 v Krškem (*datz Gurkvelde*) (Mlinarič, Krško in njegova gosposočina, str. 32).

Celjskemu, pri čemer je s prodajami prišel v Friderikove roke vsakič tudi del oštator v trgu. Friderik je tako v letih 1351–1358 od Svibenskih kupil grad Krško, 127 hub (kmetij) in pol ter dvor, hišo in 60 oštator in pol (od tega dva ribiška oštata), ki so ležali pod grajskim gričem in v trgu. Oštate je treba v celoti šteti kot del trga, h kateremu so torej spadali tudi tisti pod grajskim gričem. Leta 1357 je Friderik Celjski kupil tik ob trgu še dva dvora: prvega od dveh Krčanov (tržanov) pred trgov in drugega pri krškem gradu.³⁵⁰ Krško je bilo tako sredi 14. stoletja že znatna trška naselbina, ki je imela več oštator kakor trg Višnja Gora sto let pozneje (51 leta 1460), slabi dve desetletji pred povzdignitvijo v mesto.³⁵¹

Malo je o trgu Krško znanega iz stoletnega obdobja pod Celjskimi (1351/58–1456). Ti niso bili posebej velikodušni pri podeljevanju pravic svojim trgov in njihovim prebivalcem. Trg Celje so uradno povzdignili v mesto šele leta 1451 (šlo je sicer za formalizacijo), ko so že bili državni knezi (od 1436).³⁵² Podeljevanje mestnih pravic je bilo namreč pridržano knezom, trgi pa so bili nasprotno večinoma patrimonialne ustanove.³⁵³ Kot vse kaže, se je pod celjsko vladavino tudi trška samouprava v Krškem razvijala počasi. Od trških funkcionarjev je leta 1411 omenjen sodnik Celjskih grofov (*di graffen zu Cilli oder ir richter zu Gurckhfeld*), ki je bil očitno samo organ trškega gospoda in ne izvoljen od tržanov. Tudi deset let pozneje, 1421, govori Friderik Celjski o »našem sodniku in tržanih v Krškem«. ³⁵⁴ Če bi tržani pod Celjskimi že smeli sami voliti trškega sodnika, jim te pravice zelo verjetno ne bi podeljevala mestna ustanovna listina cesarja Friderika III. iz leta 1477.³⁵⁵ Leto pozneje izdana podobna Friderikova listina za Višnjo Goro takšne pravice, denimo, ne navaja zaradi samoumevnosti; cesar jo je namreč Višnji Gori podelil 17 let prej, leta 1461, ko je bila še trg.³⁵⁶

Krško, Višnja Gora, Lož in Kočevje so bili, kot rečeno, povzdignjeni v mesta v posebnih okoliščinah, potem ko je od zadnje ustanovitve kakšnega mesta na Slovenskem, habsburškega Novega mesta (1365),³⁵⁷ preteklo že več kot stoletje, če izvzamemo prej omenjeno Celje (1451). **Mestna ustanovna listina** za Krško, ki jo je Friderik III. izdal 5. marca 1477 na Dunaju,³⁵⁸ je po obliki in vsebini skoraj identična s tri dni pozneje

³⁵⁰ Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 32–35.

³⁵¹ Otorepec, Ob 500-letnici mesta, str. 282; Golec, Nova spoznanja, str. 110.

³⁵² Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 135–136.

³⁵³ Klebel, Die Städte und Märkte, str. 48; Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 1–3, 10–15.

³⁵⁴ Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 75. Prim. Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 38.

³⁵⁵ Po objavi v: Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 43.

³⁵⁶ Otorepec, Ob 500-letnici, str. 282–283; Golec, Nova spoznanja, str. 109.

³⁵⁷ Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 13–15.

³⁵⁸ 1477 III. 5., Dunaj, objava v: Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 42–44. Objava se opira na insert v potrditveni listini z dne 31. marca 1600, katere prepis se je nahajal na takratnem Inštitutu za zgodovino pri SAZU v Ljubljani, danes pa ni v evidenci.

izstavljeno ustanovno listino za Lož.³⁵⁹ Poleg uvodne navedbe, da so Turki trg Lož požgali (pri Krškem je govor le o ropanju in požiganju v gospodstvu), se razlikujeta samo v specifičnih določilih, ki se nanašajo na lokalne zadeve: na sejemske dneve, podobo mestnega grba, točenje dvornega vina pri Krškem oz. ribolov pri Ložu in na posebne pravice – pri Krškem glede uporabe lesa za gradnjo mesta, pri Ložu pa glede ponovne naselitve od Turkov požganega trga. V glavnini besedila obeh listin se razlikujeta zgolj imeni mest in sklicevanje na enake pravice, kot jih imajo »druga naša mesta in trgi« – v krškem primeru »na Štajerskem in posebej naše mesto Celje«, v loškem pa »na Kranjskem in posebej naše mesto Novo mesto«. Štajerska je v krškem privilegiju v tem kontekstu imenovana sedemkrat, od tega trikrat skupaj s Celjem, in tudi mestne pravice je Krško dobilo od Friderika kot deželnega kneza Štajerske (!).³⁶⁰ Na prvi pogled se zdi, da je šlo za uradniško pomoto, ker na Dunaju nekdo ni vedel, da leži Krško že na kranjski strani Save. Vendar je vsaj toliko verjeten razlog to, da so Krško iz zgodovinskih razlogov šteli za del Celjske grofije.³⁶¹ Zanimivo je, da se listina v določilu, ki govori o pravicah novih naseljencev, enako kot pri Ložu vendarle sklicuje na svoboščine, ki jih imajo »naši meščani v Novem mestu«, ne v Celju. Postavlja se vprašanje – ki pri vsej stvari ni bistveno – ali je Novo mesto prišlo v krško listino iz skupne konceptne predloge za obe mesti in gre torej za še eno pomoto ali pa se je v besedilu znašlo namenoma; priseljenci so imeli namreč v Novem mestu posebej ugodne in jasno definirane pogoje za naselitev. Podložnika, ki ga je njegov zemljiški gospod s pravdo zahteval nazaj in mu je bil prisojen, mesto ni bilo dolžno izročiti, ampak je lahko v 14 dneh neovirano odšel kamor koli, kar je naravnost podpiralo uhajanje kmetov in krepilo mestno prebivalstvo.³⁶²

Krška mestna ustanovna listina vsebuje poleg omenjenega naslednja določila in pravice. Friderik ukazuje Krško utrditi za obrambo, povzdiguje trg v mesto, njegove prebivalce (*unser leüth vnd vnderthon*), ki si v njem zgradijo hiše, pa v meščane z enakimi pravicami, kot jih imajo v njegovih drugih štajerskih mestih in trgih, posebej v Celju. Mesto dobi mestno pomirje,³⁶³ katerega meje so precej ohlapno opredeljene:

³⁵⁹ 1477 III. 8., Dunaj, objava v: Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 54–64.

³⁶⁰ Vprašanje doslej še ni bilo problematizirano (prim. Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 3; Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 39–40).

³⁶¹ Ko je leta 1497 postal župnik pri Krškem Nikolaj Durrer, je župnija označena kot »B. M. V. in Haslpach in Comitatu Cilie« (Koblar, Drobthinice iz furlanskih arhivov (1893), str. 60). Popis prejemkov in izdatkov nakladniških uradov za sol v Celjski grofiji za leto 1545 pa vključuje tudi dva urada na kranjski strani Save, Radeče in Krško (AT ÖStA, AVAFHKA, IÖHA, K 5, C-5, fol. 98r–99r).

³⁶² Vilfan, Novomeški mestni privilegij, str. 101.

³⁶³ Del stavka v zvezi s pomirjem in tudi sam izraz pomirje v Mlinaričevi objavi manjka (Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 42). Prim. vidimus listine v privilegiju nadvojvode Ferdinanda: SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. II, Civitatensia, Krško, 1600 III. 31., Gradec.

od mestnih njiv tik ob obzidanem mestu na »Virštajn« (*Wierstein*),³⁶⁴ od tam na Čretež in do župnišča (v Leskovcu) ter do tja, do koder sega mesto. Krški meščani imajo pravico iz svojih vrst izvoliti sodnika in svet, ki prisežeta njemu, njegovim naslednikom ali osebi, ki ji ti ukažejo. Sodnik in svet sodita v vseh zadevah na območju mestnega pomirja (*burgfried*), deželnemu knezu pa plačujeta sodnino (*das gericht gelt*), kot je bilo že dolgo v navadi (*von alter beerkhomen ist*). Mesto dobi pravico do dveh letnih sejmov, na sv. Ulrika in sv. Luka, s štirinajstdnevno sejmsko svoboščino pred in po obeh praznikih. Precej natanko je opisan podeljeni mestni grb s podobo sv. Janeza Evangelista, ki ga bodo meščani uporabljali pri pečatenju in vseh svojih poslih. Krčani so oproščeni prodaje dvornega vina in dolžni, kot je običajno, prodajati samo gornino (*pergkbrecht*) [gorninsko vino]. Oproščeni so tudi vsakršne tlake razen stavbne pri gradnji mesta. Dvorni činž (*hofzins*) [zakupnino za mestno zemljišče]³⁶⁵ odslej od meščanov in prebivalcev pobira mestni sodnik in ga izroča, komur je ukazano. Les za mestno utrdbo in gradnjo mesta je Krčanom dovoljeno sekati v Krakovskem gozdu. In končno, kdor ima v mestu hišo ali se ukvarja z obrtjo in trgovino, je dolžan nositi vsa bremena in se ravnati enako kakor drugi meščani.

V mestni ustanovni listini ni omenjen tedenski sejem, ker je bilo samo po sebi umevno, da ga je mesto imelo že prej, še kot trg. Prvo poročilo o tedenskem sejmu, sicer temelju vsakega pravega trga in mesta, je dvajset let mlajše, iz leta 1497. Jurij Thurn, svetovalec kralja Maksimilijana I., v katerem prepoznamo oskrbnika gospostva Krško, se je pri Maksimilijanu pritožil nad ravnanjem Hansa Rajhenburškega v zvezi s tedenskim sejmom v Krškem. Ta naj bi se po Thurnovih besedah odvijal »dlje, kakor pomnijo ljudje« (*lennger dann menschen gedechtnuss*), Maksimilijan pa je nato Rajhenburškemu ukazal, naj pusti sejem pri miru.³⁶⁶ Šele iz privilegija cesarja

Cesar Friderik III. (1415–1493), ustanovitelj mesta Krško (vir: svetovni splet).

³⁶⁴ O toponimu in njegovih poznejših zapisih gl. op. 604.

³⁶⁵ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 59.

³⁶⁶ AT ÖStA, HHStA, RK, Maximiliana, 6–3–60, 7. 3. 1497.

Ferdinanda I. mestu Krško iz leta 1563 za dodatni tedenski sejem ob sredah izvemo, da se je tedenski sejem dotlej odvijal ob nedeljah.³⁶⁷

Udejanjanje mestnih pravic v praksi je do konca srednjega veka dokumentirano le deloma, zlasti ker je na voljo zelo malo virov domače mestne provenience. Tako poznamo koncept Friderikovega ukaza, izdanega julija 1478 v Gradcu v zvezi z mestnim pomirjem. Krčani so si prilaščali večje območje, kot jim je pripadalo po dosegu njihovih njiv, zato je cesar ukazal štirim možem, in sicer krškemu gosposčinskemu oskrbniku Andreju Kraigu, (deželnemu) glavarju Kranjske, glavarju Zgornjega Celja in vicedomu na Kranjskem, naj se odpravijo v Krško, si pomirje ogledajo in ga označijo ter poskrbijo, da ne bo nič odtegnjenega gradu.³⁶⁸ Hkrati jim je z drugim ukazom naročil, naj popišejo znatno škodo, ki so jo v krškem gospodstvu povzročili Turki.³⁶⁹ Pomenljivo je dejstvo, da sta pri tem sodelovala tako kranjski deželni glavar kot vicedom. Pritegnitev celjskega glavarja je dejanje, ki Krško povezuje s podelitvijo mestnih pravic štajerskih mest, še posebej Celja, pri čemer o takšni povezavi pozneje ni več poročil. O razmerju med Krškim in kranjskim vicedomom v Ljubljani, ki so mu bila podrejena deželnoknežja mesta v deželi, prav tako ni drugih pričevanj pred 16. stoletjem, ko je vicedom v polni meri opravljal funkcijo deželnoknežjega namestnika, pristojnega za mesta. Tako ne vemo, ali je že v prvem obdobju mestnega obstoja izvajal prizivno, tj. drugo sodno instanco nad Krškim, ali je ta tedaj še ostajala v rokah gospodstva.

Za praktično udejanjanje svojih mestnih pravic ali mestnega prava so se Krčani, sledeč Friderikovi ustanovni listini, vsekakor nemudoma obrnili na mesto Celje. V posebno mestno knjigo, ki je ostala v uporabi še globoko v drugo polovico 17. stoletja, so najprej, morda celo že leta 1477, glede na pisavo pa najpozneje v začetku 16. stoletja zapisali člene mestnega prava, ki so jih izprosili od Celjanov in jih bodisi v enaki bodisi v nekoliko spremenjeni obliki poimenovali zapisano mestno pravo Krškega (*Die geschriben Stadrecht Gürkfelt*),³⁷⁰ o čemer bomo še govorili.

Uporaba mestnega pečata z grbom, ki ga mestu podeljuje ustanovna listina, je prvič izpričana tri leta po njegovi ustanovitvi, potem ko ni znano nobeno pečatenje z morebitnim trškim pečatom, niti iz omembe ne. Krčani so si dali izdelati srebrn pečatnik z letnico 1477 neposredno po povzdignitvi trga v mesto. Kot eden redkih srednjeveških pečatnikov slovenskih mest in trgov se je ohranil do danes. Prvo in

³⁶⁷ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 1563 VIII. 28., Dunaj, vidimus v: 1600 III. 31., Gradec (prepis).

³⁶⁸ Chmel, *Actenstücke und Briefe*, str. 920–921.

³⁶⁹ Prav tam, str. 921.

³⁷⁰ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 1r–9v.

edino pečatenje z njim pred koncem srednjega veka je iz leta 1480 pod listino, s katero je krški meščan prodal svojo hišo v mestu župniku iz sosednjega Vidma.³⁷¹ Da je imela posest v Krškem vsaj deloma prostolastni značaj že v njegovem trškem obdobju, priča leta 1411 prodajna listina tržana in njegove žene za klet in zidano kamro priorju tedaj komaj ustanovljene kartuzije Pleterje.³⁷²

Postavlja se vprašanje, kaj je Friderik mislil z mostnino (*prugrecht*) v Krškem, katere plačevanja je, tako kot mostnine v Ljubljani, 25. julija 1478 oprostil kostanjeviško cisterco, in sicer za vse blago, ki bi ga njeni podložniki prevažali čez mostove v omenjenih mestih.³⁷³ Ker se je ukaz glasil na mestna sodnika, sveta in meščane obeh mest, je šlo pri krški mostnini nesporno za prometno pristojbino komaj ustanovljenega krškega mesta, ne gospostva, o kateri pa ni nič znanega ne iz tedanjih ne iz poznejših virov. Očitno je bilo mišljeno (samovoljno uvedeno) pobiranje (sejemske) pristojbine pri mestnih vratih z dviznim mostom, za kar Krško ni imelo pravne podlage in se zato ni moglo obdržati. Za razliko od krške ustanovne listine je pobiranje mitnine navedeno v leto dni mlajši višnjegorski listini; to pristojbino so Višnjani pozneje začeli razlagati kot mostnino ali mostni denarič.³⁷⁴

Krško je torej dobilo mestne pravice, ki mu niso dajale nobenih posebnih dohodkov in ugodnosti. Poleg tega je formalno postalo mesto v varnostno zelo težkem obdobju. Od leta 1475 do 1480 so si sledili najhujši turški vpadi na to območje, še preden pa so se za nekaj let polegli (do 1494),³⁷⁵ je nasprotni savski breg, salzburški gospostvi Sevnica in Brežice, okupirala vojska ogrskega kralja Matije Korvina (1479–1491).³⁷⁶

Politično-upravni položaj mladega krškega mesta ob zatonu srednjega veka, ki smo se ga že dotaknili v zvezi z deželnim vicedomom, se je umeščal v splošni razvoj deželnoknežjih mest na Kranjskem. Kot deželnoknežje mesto je Krško spadalo v komorno premoženje v širšem smislu kakor vsa mesta v deželi razen Škofje Loke. Deželni knez mu je kot njegov mestni gospod zagotavljal potrebno zaščito in v zameno zanj vsako leto pobiral redni davek ter zahteval vojaške storitve. V drugi polovici 15. stoletja pa so se kranjska mesta začela vključevati v deželne stanove in postopoma prehajala izpod komornega pod stanovsko obdavčenje. Kot celota so

³⁷¹ Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 75–76; SI AS 1063, Zbirka listin, št. 5417, 1480 VIII. 16., s. l. – Vsekakor se na to nepremičnino nanašata prepoved oglejskega generalnega vikarja mestu Krško (*iudici, civibus et communitati oppidi Gurchfeld*) iz leta 1478 nalagati župniku v Vidmu kakršen koli davek za zgraditev njihovega mestnega obzidja in ukaz, naj mesto že pobrani denar vrne (StLA, All. Urk. Reihe, 1478 V. 2., Videm (7706)).

³⁷² SI AS 1063, Zbirka listin, št. 5548, 1411 IX. 29., s. l. Prim. Mlinarič, *Kartuzija Pleterje*, str. 154.

³⁷³ SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 179, prepisi listin kostanjeviškega samostana 1232–1405, fol. 266, 1478 VI. 24., Gradec. Prim. Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 233.

³⁷⁴ Golec, *Trgovski promet*, str. 78.

³⁷⁵ Jug, *Turški napadi (1943)*, str. 19–23, 27 in 34.

³⁷⁶ *Zgodovina Slovencev*, str. 243–244; Bajt – Vidic (ur.): *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 97–98.

predstavljala četrti stan oz. tretjega (če se plemiški ni delil na dva dela) in ostajala v deželnostanovskem okviru razmeroma nepomembna. Ker je bilo vsako mesto podrejeno mestnemu gospodu, niti deželnoknežja mesta z zastopstvom v stanovih niso imela do dežele tako neposrednega odnosa kot kak plemič. Nasproti mestnemu gospodu ni stal meščan, temveč občina svobodnih meščanov s političnimi, upravnimi in sodnimi pravicami. V nasprotju s predstavniki višjih stanov, ki so bili osebno člani deželnih stanov (prelati, gospodje ter vitezi in oprode), so bili meščani to le posredno kot del skupnosti z deželnostanovskim statusom.³⁷⁷ V zgodnjem obdobju kranjskih deželnih stanov srečujemo pri četrtem stanu v ospredju stara deželnoknežja mesta, v prvi vrsti Ljubljano, Kamnik in Kranj, medtem ko se mlajša pojavljajo le v »pasivni« vlogi, tako Krško predvsem v pritožbah zoper krškega gosposčinskega oskrbnika Jurija Thurna na začetku 16. stoletja.³⁷⁸

V **cerkvenoupravnem pogledu** je bilo Krško eno tistih mest, ki niso postala sedež župnije ne v srednjem ne v zgodnjem novem veku.³⁷⁹ Gre za pojav, ki je bil na Slovenskem precej pogost, da namreč srednjeveška mesta niso imela lastnih župnijskih središč. Župnijska cerkev je stala v sosednji vasi Leskovec, se je pa leskovška župnija predvsem zaradi župnikovega bivanja v trgu oz. mestu pogosto imenovala kar po njem – Krško.³⁸⁰ Vendar naslavljanje župnikov in župnije po Krškem ni bilo šele posledica bivanja župnikov v mestu, saj sega že v čas, ko še ni izpričan niti trg, ampak samo grad, oznaka Krško (Gurkfeld) pri duhovnikih in župnji pa se tedaj očitno nanaša na Krško polje.³⁸¹ Župnija, vseskozi spadajoča v oglejski patriarhat, je bila bogata in ugledna, ena redkih dolenskih dušnopastirskih postojank, ki je niso pridružili (inkorporirali) nobeni od obeh tamkajšnjih cisterc, ne Stični ne Kostanjevici, kot tudi ne leta 1493 ustanovljenemu novomeškemu kolegiatnemu kapitlju. Veljala je za »cesarsko« župnijo, ker je imel patronatske pravice nad njo deželni knez in s tem tudi pravico predlagati kandidata za župnika oglejskemu patriarhu kot krajevnemu škofu.³⁸²

V povezavi z leskovško župnijo je treba nujno opozoriti na **slovensko poimenovanje »Krški grad«** (Karski grad/Karški grad), ki ga najdemo v protokolih generalnega

³⁷⁷ Nared, *Dežela – knez – stanovi*, str. 167–168.

³⁷⁸ Prav tam, str. 172.

³⁷⁹ Leta 1768 je v Krškem nastal poseben vikariat leskovške župnije, ki se je kot samostojna župnija odcepil od slednje šele leta 1894 (Benedik, *Krško in okolica*, str. 158).

³⁸⁰ Tako jo leta 1689 imenuje tudi Valvasor in z alternativnim imenom leskovška (Valvasor, *Die Ebre VIII*, str. 742).

³⁸¹ Označevanje župnika po Krškem je prvič izpričano že leta 1291 in nato do konca srednjega veka še velikokrat (Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 742–749), npr. 1335 za leskovško Marijino cerkev kot: *plebanus ecclesie siue capelle sancte Marie in Gurgfeld* (prav tam, str. 743).

³⁸² Mlinarič, Celjan Martin Duelacher, str. 204; Benedik, *Krško in okolica*, str. 158.

vikarja oglejskega patriarha v Vidmu leta 1478. V tožbi krškega meščana (*ciuem ibidem [in Gurfefeld]*) Jurija Grajčiča (*Graycicz*) ali Gačiča (*Gaciz*) zoper župnika Primoža se oznaka »Karški grad« pojavi štirikrat, in sicer tako za župnijo oz. njen sedež (*Primum plebanum de Carschigrad, Pro Georgio Gaciz plebisano d(omi)ni Primi plebani in Carschigrad, Primo plebano in Carschigrad*) kakor za kraj (*pro Georgio Gaciz de Carschigrad*) ter ob alternativnem nemškem imenu Gurfefeld (*Primo plebano in Gurchfeld, Primi plebani in Gurfefeld*).³⁸³ Zakaj in od kod takšno ime, bo mogoče z večjo gotovostjo pojasniti ob morebitnih odkritjih njegovih dodatnih zapisov. Postavlja se namreč vprašanje, ali je bilo ime »Krški grad« prvotno poimenovanje za trg, od leta 1477 mesto, torej starejše od imena Krško, ali pa je šlo za videmsko »pisarniško iznajdbo«, ki ni imela opore v dejanskem slovenskem toponimu. S samim gradom, sedežem krškega gospostva, v konkretnem primeru vsekakor ni imelo nobene zveze. Potreba po takšnem zapisu je bila nemara posledica dejstva, da se je sedež župnije prenesel iz ogroženega Leskovca za mestno obzidje, kamor so se duhovniki zatekli pred osmanskimi napadalci.³⁸⁴

V zvezi z nastankom mesta se moramo nujno nekoliko natančneje pomuditi še pri njegovi **naselbinski zasnovi** ob povzdignitvi trga v mesto in pred tem. Bolj kot trdni odgovori se v zvezi s tem vsiljejo vprašanja, ki bodo rabila kot izhodišče za nadaljnje raziskave. Naselbine kot take se je Jože Mlinarič v svojem zgodovinskem orisu Krškega v srednjem veku le dotaknil, enako kot Jože Koropec v orisu 16. in 17. stoletja, saj je bilo pri obeh v ospredju dogajanje, prostor pa zgolj njegova kulisa (1977).³⁸⁵ O morfološki zasnovi Krškega je pozneje pisala Jelka Pirkovič (1982 in 1998),³⁸⁶ ki se je že lahko oprla na njuna spoznanja. Če se ustavimo le pri znanstvenih objavah in najpomembnejših avtorjih, je tehten tudi prispevek Živka Šebka o Valvasorjevih upodobitvah mesta (2008),³⁸⁷ ker posega v starejša obdobja. Izhodišče za poznejše obravnave pa je ponudil zlasti Ivan Lapajne (1894),³⁸⁸ ki je svoje trditve lahko deloma oprl še na sicer ne najbolj zanesljiv kolektivni spomin.

Mlinarič pri analizi mestne povzdignitvene listine Friderika III. iz leta 1477 pravi, da se je cesar odločil, »da napravi svoj trg Krško za obrambno trdnjavo« in da je »svoj utrjeni kraj povišal v mesto, kakor daleč je segala utrdba tega kraja«. S tem implicitno nakazuje, da je moralo biti Krško (deloma) utrjeno že dotlejš.³⁸⁹ Če natančno

³⁸³ AAU, ACAU, Acta Curiae, busta 330, Gestorum Civilium, fol. 20v, 21v, 23v in 24v. – Odkritje dolgujem svoji ženi Lilijani Žnidaršič Golec, ki se ji za podatke iskreno zahvaljujem.

³⁸⁴ O tem Benedik, Krško in okolica, str. 158.

³⁸⁵ Mlinarič, Krško in njegova gosposčina; Koropec, Krško v obdobju.

³⁸⁶ Pirkovič-Kocbek, Morfološka zasnova Krškega; Pirkovič, Dolenjska in Notranjska, str. III–III4.

³⁸⁷ Šebek, Nekaj razmišljanj.

³⁸⁸ Lapajne, *Krško in Krčani*.

³⁸⁹ Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 39.

beremo Friderikovo listino, govori ta le o tem, da je cesar ukazal zgraditi trdnjavo (*ain bevestigung zu pawen vnd zuetzurrichten*), ker so njegovi tržani in podložniki (*vnser bürger und leüth*) utrpeli od Turkov težka uničenja in škodo in bi jih še lahko pričakovali, če trdnjave ne bi postavili. Trdnjavo je cesar povzdignil v mesto, »kakor daleč bo zgrajena in (kar) bo v njej zajeto« (*als weit die paut vnd ingefangen wierdet*).³⁹⁰ Pri tem je pomenljivo, da za razliko od Loža, ki je mestno povzdignitveno listino dobil tri dni za Krškim, pri slednjem v listini ni omenjen požig trga, medtem ko naj bi Turki Lož popolnoma uničili in požgali, del trških prebivalcev pa pobili in odgnali.³⁹¹ Ker je imel Lož obzidje že sto let prej, leta 1380,³⁹² a so ga leta 1476 Turki kljub temu zavzeli in požgali,³⁹³ lahko upravičeno sklepamo, da je tudi Krško še kot trg premoglo obzidje. Slednje je trško naselbino ob ustreznih obrambi med najsilovitejšimi turškimi vpadi od leta 1469 dalje obvarovalo pred najhujšim.

Zgolj sklepati je mogoče, kje in kakšno naj bi bilo krško obzidje. Kot rečeno, ni Krškega nikoli obdajalo z vseh strani, ampak sta ga na dveh straneh varovali naravni oviri – na zahodni strmina Trške gore in na vzhodni Sava, na severu in jugu pa je obzidje teklo v obliki dveh vzporednih zapor, ki sta se spuščali do rečnega brega.³⁹⁴ Krško je premoglo še tretji zid, in sicer sredi mesta, ki ga je Lapajne (1894) označil kot prvotno južno stranico obzidja, »dokler je bilo mesto še majhno« in preden so postavili »druge hiše zunaj zidovja« proti Zatonu, kjer je zraslo novo obzidje. Ostanek tega zidu naj bi bil zid na Valvasorjevi upodobitvi, ki poteka od gradu v jugovzhodni smeri proti sredini mesta proti Žviki in se na polovici grajskega griča konča s stolpom.³⁹⁵ V 18. stoletju naj bi »tak zid« po Lapajnetu obstajal tudi še sredi mesta pri poznejšem okrajnem glavarstvu (danes stavba občine in upravne enote) in imel tri stolpe: eden je bil ob Savi, drugi ob strmini (»pri bregu«) – v obeh Lapajne navaja »ječe za meščane« –, srednji pa »je stal na štirih stebrih, pod njim je bila lopa, v kateri je visel kip Matere Božje«.³⁹⁶ Pri Valvasorju stolpa ob Savi ni mogoče prepoznati, ker ga nemara ni bilo več ali pa so ga pred tem močno prezidali, medtem ko sta druga dva stolpa zakrita pogledu na mesto s štajerske strani reke. J. Pirkovič Lapajnetovega opisa stolpov ni omenila in tudi ne tretjega obzidja, je pa na podlagi dejstva, da je na mestu današnje občinske stavbe (po franciscejski katastrski mapi iz leta 1825) stalo dvoje stavb, pomaknjenih globoko v prostor trga, sklepala, »da je bil tukaj nekoč konec urbane naselbine«. Izrazila je še domnevo, da bi tu lahko stal

³⁹⁰ Po objavi listine: prav tam, str. 42.

³⁹¹ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 54 in 60.

³⁹² Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 97–98.

³⁹³ Jug, *Turški napadi (1943)*, str. 20.

³⁹⁴ Pirkovič, *Dolenjska in Notranjska*, str. 112.

³⁹⁵ Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 35. Prim. Lapajnetovo interpretacijo v: Šebek, *Nekaj razmišljanj*, str. 109.

³⁹⁶ Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 35.

»mestni obrambni stolp, ki ga omenja tudi Valvazor«. ³⁹⁷ Ž. Šebek je Lapajnetovo razlago o obzidju iz časov, ko je bilo mesto še manjše, izpodbijal, ker obstoja obzidja in treh stolpov v 18. stoletju »ne potrjuje noben izmed znanih virov«. Za nastanek krajšega obzidja od gradu navzdol je ponudil drugačno razlago: da je bil zgrajen za obrambo naravnega dostopa do Krškega, po katerem je bilo mogoče priti po ozki, a lahko prehodni dolini mimo zahodnega vznožja grajskega griča. ³⁹⁸ Dejansko je obstoj srednjega stolpa v virih potrjen, in sicer malo preden so ga konec 18. stoletja porušili. Znano je tudi, da se je skozenj prišlo iz enega dela mesta v drugega, da je torej služil za nekakšna vrata. ³⁹⁹ Kot vse kaže, je stolp omenjen že poldrugo stoletje prej, leta 1637, ko je aretirani oskrbnik krškega gospostva, preden bi ga Krčani vrgli v ječo za tatove, pobegnil pri srednjem stolpu (!) (*bej den Mitern Thurn*). ⁴⁰⁰ Spomnimo, da sta po Lapajnetu obstajali dve ječi za meščane, ena v prvem in ena v zadnjem stolpu srednjega obzidja. Še več, kot bomo videli v nadaljevanju, je imel srednji stolp leta 1633 zelo verjetno funkcijo mestnega rotovža.

Glede na povedano ni nobenih dvomov o obzidju sredi mesta in stolpu, ki je razmejeval dva dela mesta, severnega in južnega. Arheološke raziskave območja okoli občinske stavbe bodo lahko razkrile njegovo natančno lokacijo, za naše vprašanje pa je ugotovitev pomembna toliko, da lahko sklepamo o obstoju obzidja – zapore med reko in grajskim hribom – že pred povzdignitvijo Krškega v mesto. Pozidava južno od tod do poznejšega južnega obzidja oz. zapore, ki jo prikazuje Valvazor in je potekala od savskega brega mimo severnega roba današnje policijske postaje naprej proti Trški gori, ⁴⁰¹ je morala biti mlajša. Za zdaj je mogoče samo sklepati, da je bilo območje južno od današnje občinske stavbe, prvotnih južnih mestnih vrat, pred

³⁹⁷ Pirkovič-Kocbek, Morfološka zasnova Krškega, str. 74–75. – S stolpom, ki ga omenja tudi Valvazor, je lahko mišljen le stolp v Krškem (*aus dem Thurn zu Gurkfeld*), iz katerega so uporni kmetje leta 1573 ustrelili uskoškega poveljnika Danijela Laserja (Valvazor, *Die Ehre XI*, str. 242).

³⁹⁸ Prim. Lapajnetovo interpretacijo v: Šebek, Nekaj razmišljanj, str. 109.

³⁹⁹ Krško mestno predstojništvo je leta 1788 poročalo okrožnemu uradu v Novem mestu, da ima mesto med drugim v lasti mestni stolp, ki stoji sredi mesta in je namenjen zaporu za meščane (*zum bürgerlichen Arrest gewidmete in der Mitte der Stadt gelegenen Stadtthurn*). Pri tem je poleg navedbe lege – sredi mesta – več kot pomenljiv podatek, da vodi skozi stolp pot iz enega dela mesta v drugega (*durch ihn geht der Weeg von einem Theil der Stadt in den andern*). Ko je šel stolp leta 1796 na dražbo in bil kmalu zatem porušen, je v poročilu okrožnega urada deželnemu glavarstvu imenovan mestna vrata (*Stadt Thor*). SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, II. registratura, šk. 117, fasc. 242, št. 3228/1790, 4. II. 1788, Einlage A; III. registratura, šk. 305, fasc. 52, št. 2993/1796, 4. 9. 1796).

⁴⁰⁰ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 21r.

⁴⁰¹ Šebek, Nekaj razmišljanj, str. 109. – Šebek utemeljeno zavrača Lapajnetovo lociranje obzidja v Zaton (Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 35) pa tudi trditev J. Pirkovič (brez reference nanjo), da lokacijo mestnih vrat nakazuje stičišče sedanje Dalmatinove ulice in Ceste krških žrtev (Pirkovič, *Dolenjska in Notranjska*, str. 112–113).

Krško po Valvasorjevi skicni knjigi 1678/79 (Valvasor, *Topografija Kranjske*, sl. 84).

povzdignitvijo Krškega iz trga v mesto še nepozidano ali slabo pozidano, več o tem pa bodo lahko povedale terenske raziskave. Postavitev utrdbe, omenjene v Friderikovi povzdignitveni listini 1477, bi bila lahko neposredno povezana z razširitvijo trškega oz. mestnega areala nizvodno ob Savi. Sto let pozneje, v času nastanka najstarejših ohranjenih krških gosposčinskih urbarjev (1570 in 1575), je mesto nesporno že segalo tako daleč na jug, kot ga prikazuje Valvasor.

Severno mestno obzidje je že od povzdignitve trga v mesto skoraj brez dvoma potekalo tako, kot ga kažejo Valvasorjeve upodobitve:⁴⁰² od gradu po prepadnem pobočju proti Savi, z dvema vmesnima obrambnima stolpoma in ob rečnem nabrežju s tretjim stolpom, s severnimi mestnimi vrati.⁴⁰³ Nepredstavljivo je, da bi teklo »v višini južnega roba Hočevarjevega trga, kjer je bil še ob koncu prejšnjega [19.] stoletja viden ostanek obrambnega jarka,« kot pravi J. Pirkovič.⁴⁰⁴ To bi namreč

⁴⁰² Valvasor, *Topografija Kranjske 1678–79*, sl. 95; isti, *Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, št. 262; isti, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, XI, str. 233.

⁴⁰³ Šebek, *Nekaj razmišljanj*, str. 108–109.

⁴⁰⁴ Pirkovič-Kocbek, *Morfološka zasnova Krškega*, str. 75. Na grafičnem prikazu za obdobje od 16. do 18. stoletja je severno obzidje sicer vrisano na severnem, ne na južnem robu Hočevarjevega trga (prav tam, str. 80).

pomenilo, da bi zunaj obzidanega mesta stala mestna, današnja župnijska cerkev sv. Janeza Evangelista, prav tako špital, špitalska cerkev sv. Duha (današnja galerija) in župnišče pod Goro, kar jasno zanikajo vsi trije Valvasorjevi prikazi. Tako bi bilo lahko le v zgodnejši, trški fazi naselbinskega razvoja, nikakor pa ne več v 17. stoletju in tudi ne v 16. stoletju. O cerkvi sv. Janeza Evangelista J. Pirkovič pravi, da je predstavljala »drugotno jedro prostorske organizacije mesta«, nastalo že po oblikovanju cestnega trga, in da »njena lokacija zaznamuje, kako daleč proti severu je segala prvotna naselbina«. ⁴⁹⁵

Je pa deloma mogoče pritrlditi naslednjim ugotovitvam Pirkovičeve: »Parcelacijska slika kaže, da je najstarejši del naselja z omenjenimi šestdesetimi oštati [toliko jih je sredi 14. stoletja po listinskih omembah naštel J. Mlinarič] treba iskati na severnem delu cestnega trga, to je med današnjim Hočevarjevim trgom in občinsko stavbo [prvotno južno obzidje]. Parcele ob zahodni stranici se končujejo pod pobočjem Trške gore, medtem ko so parcele na vzhodni strani krajše in se iztekajo proti savskemu bregu. Vendar ima tudi južni del Krškega med kapucinskim samostanom [iz 1640] in nekdanjim pristaniščem lamelasto parcelacijo in je strnjeno pozidan z nizom hiš.« ⁴⁹⁶

Pri tej razlagi moti, da bi šestdeset oštatorv iz srede 14. stoletja lahko razvrstili na kratki razdalji med občinsko stavbo in začetkom Hočevarjevega trga. Med njimi so bili, kot smo videli, tudi oštati, ki jih listine ne postavljajo v trg, ampak pod grajski grič, tj. »pod Goro«, kar pomeni v prostor od Hočevarjevega trga proti severu. Zelo pomenljivo je dejstvo, da so sestavjalci listin (1343–1358) sploh čutili potrebo po razlikovanju med tema dvema deloma Krškega. Enega so imeli za trg (v ožjem pomenu besede), drugega ne. In prav v tej delitvi gre iskati dvodelni nastanek krškega trga, pri čemer je prej vzniknil skrajni severni del pod gradom, kjer najdemo tudi ribiške in lovske oštate, vezane torej na potrebe gradu in njegovih stanovalcev. Drugotnega, poznejšega nastanka je bil trg v ožjem pomenu besede: od južne stranice Hočevarjevega trga, kjer je morda nekoč res stal obrambni zid (Pirkovičeva omenja ostanek jarka) – morebitno prvotno severno obzidje trga – do prvotnega južnega obzidja pri občinski stavbi. Lamelasta parcelacija je tukaj pravilnejša, cesta pa ravna, kar priča o načrtni zasnovi. V dobrem stoletju pred povzdignitvijo trga v mesto – od 1358 do 1477 – sta se oba dela, pridvorni pod gradom in ožje trški, že zlila v celoto. Tej je torej Friderik III. podelil mestne pravice in ukazal njeno pretvorbo v utrdbo oz. utrjeno mesto. Že obzidani trg se je zatem širil proti jugu, kjer so zgradili še eno, novo južno obzidje.

⁴⁹⁵ Pirkovič-Kocbek, Morfološka zasnova Krškega, str. 74. – Svojo tezo podkrepi s tem, da je ob severnem cerkvenem zidu stal mestni špital, »kar spet po svoje potrjuje domnevo, da se je tod mesto končalo; špitale so namreč po pravilu postavljali zunaj obzidja, ob glavnih mestnih vpadnicah« (prav tam).

⁴⁹⁶ Pirkovič, Dolenjska in Notranjska, str. 113.

Srednjeveško topografijo Krškega poznamo le v osnovnih obrisih. Od javnih stavb sta pred koncem srednjega veka neposredno dokumentirani zgolj dve – špital in šola – zelo verjetno pa se tudi omemba župnišča nanaša na stavbo v Krškem, ne v Leskovcu.

Začnimo pri cerkvenih objektih, od katerih je izrecno omenjena samo grajska kapela sv. Nikolaja, dve cerkvi v mestu pa posredno – sv. Janeza Evangelista in sv. Duha. Kot kaže, je **cerkev sv. Janeza Evangelista** obstajala že konec 14. stoletja. V ustanovni listini za kaplanijo sv. Nikolaja na krškem gradu iz leta 1391 je namreč pomenljiva navedba, naj njena duhovnika pazita, da ne bosta maševala, kadar bo maš pel župnik v župnijski cerkvi (v Leskovcu) ali »v cerkvi tukaj v kraju« (*aut in Ecclesia Pagi ibidem*).⁴⁰⁷ Cerkev je samo posredno omenjena tudi v mestni povzdignitvini listini cesarja Friderika III. iz leta 1477, kjer ta govori o podelitvi mestnega grba s podobo svetnika,⁴⁰⁸ zaščitnika Krškega. Leskovškemu župniku je, kot pravi A. Koblar, 2. maja 1478 oglejski patriarh v Vidmu ukazal, »naj se na Krškem maše ob nedeljah zopet opravljajo«,⁴⁰⁹ kar koli že to pomeni, bodisi da so začasno prenehale bodisi kaj drugega. Štiri leta pozneje je omenjen tudi prvi znani krški kaplan z imenom Mate (*Mathte capplan zü Gurkgfeld*),⁴¹⁰ vendar ne vemo, ali gre za grajskega ali mestnega kaplana. Mestna cerkev sv. Janeza Evangelista je sicer prvič izrecno izpričana v popisu cerkvenih dragocenosti leta 1526.⁴¹¹ Medtem ko za glavno krško cerkev v srednjem veku ne poznamo neposredne omembe, je drugače s kapelo sv. Nikolaja na krškem gradu, pri kateri sta grofa Herman in Viljem Celjski leta 1391 ustanovila kaplanijo z dvema kaplanoma.⁴¹² Kapela je skupaj z gradom preživela do začetka 18. stoletja.⁴¹³

Pred formalnim nastankom mesta je sredi 15. stoletja vzniknil tudi **špital**, ki pa sprva ni bil meščanski, temveč ustanova domačega župnika po naročilu in dotacijah zadnjih grofov Celjskih. O sami vzpostavitvi špitala in prvih desetletjih njegovega obstoja ni poročil. Šele ko je Krško postalo mesto, je cesar Friderik III. v začetku leta

⁴⁰⁷ Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 236. – Listina grofov Celjskih, Hermana in Viljema, izdana 24. februarja 1391 v Celju, je znana samo iz Valvasorjeve objave (prav tam, str. 235–236). Da je takrat v Krškem že stala cerkev, je sklepal M. Benedik, ki jo sicer pomotoma imenuje mestna, ko je bil kraj še trg (Benedik, *Krško in okolica*, str. 159). Nasprotno je bil E. Cevc mnenja, da je Janezova cerkev po vsej verjetnosti nastala šele v 15. stoletju, morda okoli srede stoletja (Cevc, *Kulturni spomeniki*, str. 167).

⁴⁰⁸ Po objavi v: Mlinarič, *Krško in njegova gosposčina*, str. 43.

⁴⁰⁹ Koblar, *Drobtinice iz furlanskih arhivov* (1891), str. 13.

⁴¹⁰ SI AS 1063, Zbirka listin, št. 5629, 1482 VII. 17., s. l. Prim. Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 749.

⁴¹¹ Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 225; Koblar, *Kranjske cerkvene dragocenosti*, str. 201.

⁴¹² Ustanovno listino, ki je danes ni v evidenci, je objavil Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 235–236. Prim. Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 217; Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 745.

⁴¹³ Po F. Pokornu je bil grad leta 1716 že podrt (NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, Leskovec pri Krškem, pola 7). Leta 1715 umrli leskovški župnik Janez Jurij Tratnik je privolil, da so oltar in parametre prenesli iz grajske kapele sv. Nikolaja v mestno cerkev sv. Janeza Evangelista (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 18, lit. G XVIII–1, pag. 29, s. d. [ok. 1720]).

1478 potrdil nedatirani darovnici, namenjeni za špital (*zu ainem spital*), prvo grofa Friderika († 1454) in drugo Katarine Celjske, vdove zadnjega Celjana Ulrika II., ki se je leta 1460 preselila v Dubrovnik, krško gospostvo pa leta 1469 prodala cesarju. Šlo je za posest, izločeno iz gospostva: oštati poleg pokopališča (*Freythof*) v Krškem, vas Brege s šestimi hubami, opustelo vas Vihre (*zu sannd Vlrich daselbst*), obe na Krškem polju, ter za nekaj njiv, travnik in del desetine v vasi Obrež v brežiškem gospostvu. Vso to posest sta Celjska izročila špitalu po krško-leskovškem župniku Martinu, nakar je na oštatu očitno nastala špitalska hiša. Že obstoječemu špitalu in ubožcem v njem (*dasselb spital vnd die armen*) je cesar samo potrdil uživanje in razpolaganje z darovanim imetjem, pri čemer je posebej naročil, naj jih štiti vsakokratni oskrbnik krškega gospostva, medtem ko mesta in njegovih organov niti ne omenja.⁴¹⁴

Ob špitalu je zelo verjetno še v 15. stoletju zrastle **špitalska cerkev sv. Duha**, prvič omenjena v popisu cerkvenih dragocenosti leta 1526.⁴¹⁵ Tako špital, ki naj bi bil naslonjen na severno stran pokopališkega zidu,⁴¹⁶ kot cerkev sta stala v neposredni bližini mestne cerkve sv. Janeza Evangelista. O cerkvi »sv. Duha v špitalu« Valvasor (1689) pravi, da ima dva oltarja in da so jo zgradili (*gestiftet*) meščani. Prej naj bi bila na tem mestu sedlarska delavnica, špital pa naj bi ustanovili (*fundirt*) gospodje Rajhenburški;⁴¹⁷ slednje, kot bomo videli, ne ustreza dejstvom. Špital je s prodajo na dražbi leta 1770 prešel skupaj s cerkvijo iz mestnih rok v last Jožefa grofa Auersperga s Šrajbarskega turna,⁴¹⁸ ki je na mestu stare leta 1777 zgradil novo baročno cerkev (danes galerija).⁴¹⁹

Kot zadnji sakralni objekt, izpričan pred 17. stoletjem, se omenja **cerkev oz. kapela sv. Florijana**, in sicer zgolj s patrocinijem. Najdemo ga v obeh gosposočinskih urbarjih leta 1570 in 1575 kot orientacijsko točko za lokacijo nekega vrta (*bej S: Florian; bej Sandt Flerian*).⁴²⁰ Tudi v njenem primeru bi lahko šlo še za srednjeveški nastanek. Češčenje sv. Florijana kot zaščitnika pred ognjem je bilo nemara povezano z nekim zgodnjim,

⁴¹⁴ SI AS 1063, Zbirka listin, št. 5417, 1478 I. 26., Gradec. Regest: Chmel, *Actenstücke und Briefe. Zweiter Band*, str. 889–890. – Friderikova darovnica župniku Martinu je vsekakor nastala po letu 1439, saj je bil tega leta župnik še Andrej Düring (Benedik, Krško in okolica, str. 159). Po Grudnu je župnik Martin »de Gurgfeldt« ustanovil špital okoli leta 1440 (Gruden, *Cerkvene razmere*, str. 105). Prejkone gre ustanovitev in obe darovnici postaviti v čas bliže letu 1450, saj se župnik Martin omenja v letih 1447 in 1451 (regesti listin 1447 X. 12., Krško in 1451 II. 24., s. l. v: Baraga, Kapiteljski arhiv, str. 73, 75).

⁴¹⁵ Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 225; Koblar, *Kranjske cerkvene dragocenosti*, str. 201.

⁴¹⁶ Pirkovič, *Dolenjska in Notranjska*, str. 112.

⁴¹⁷ Valvasor, *Die Ebre VIII*, str. 744.

⁴¹⁸ SI AS 785, Gospostvo Šrajbarski turn, fasc. 63, Špitalska cerkev sv. Duha v Krškem, 3. 4. 1770; prav tam, knj. 1, s. d.

⁴¹⁹ Kralj, *Transkripcija virov*, str. 514. Prim. Benedik, *Krško in okolica*, str. 162.

⁴²⁰ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 500; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.

danes neznanim požarom. Opozoriti je treba tudi na to, da so Krčani leta 1530, po turškem pustošenju, od kralja Ferdinanda izprosili tretji letni sejem prav na florijanovo.⁴²¹ Vsekakor pa tu niti ob kmečkem uporu 1573 še ni stala večja stavba, ampak kvečjemu kapela, saj so Krčani naslednje leto poročali, da sta zgoreli »obe cerkvi«,⁴²² kar pomeni mestna cerkev sv. Janeza Evangelista in špitalska cerkev sv. Duha. Sv. Florijana torej še niso šteli za pravo cerkev. Morda so mu že zgodaj namenili vlogo pokopališkega sakralnega objekta, ki je sicer v prvi vrsti pripadala največji mestni, poznejši vikariatni cerkvi sv. Janeza Evangelista. Cerkev sv. Florijana je konec 19. stoletja nadomestila nova pokopališka cerkev sv. Križa (danes prireditvena dvorana v parku).⁴²³

Težko je razlikovati, kdaj viri govorijo o **župnišču** v Krškem in kdaj v Leskovcu. Zdi se precej verjetno, da se zgraditev novega župnišča leta 1488, o kateri pripoveduje vir druge roke, nanaša na prestavitev sedeža leskovške župnije v obzidano mesto zaradi turške nevarnosti. Omenjenega leta naj bi cesar Friderik III. župniku Primožu (brez znanega priimka) odpustil vse davke na novo župnišče. Starega so mu namreč požgali Turki med enim svojih vpadov.⁴²⁴ Kot piše Metod Benedik, so se leskovški župniki v času turških vpadov večkrat zatekli za krško mestno obzidje in nekateri tam kar stalno bivali, zato so jih imenovali »krški župniki«. ⁴²⁵ Župnišče v mestu se sicer omenja pozno, šele v gosposčinskih urbarjih iz let 1570 in 1575. Tedaj je glede na zaporedje domov in prepoznavne oporne točke že stalo v severnem delu mesta blizu zgornjih mestnih vrat. V obeh urbarjih je v popisu plačnikov dvornega činža izrecno omenjeno »pod Goro«, naveden je vrt »pod gradom pri župnišču«, malo zatem pa majhna hiša »med mestnimi vrati in župnikovim zemljiščem«. ⁴²⁶ V začetku 17.

⁴²¹ V privilegiju je navedeno, da so Krčani utrpeli veliko škodo med prehodom (*Vberzug*) dednega sovražnika (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 1530 XI. 5., Dunaj, vidimus v: 1600 III. 31., Gradec).

⁴²² SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 418, fasc. 284, pag. 874 a–d, 21. 9. 1573; StLA, I.Ö. HK, Akten, 1574–VIII–23, 30. 8. 1574.

⁴²³ Höfler navaja za njeno prvo omembo šele letnico 1667 (Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 215).

⁴²⁴ Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 76. Prim. Benedik, Krško in okolica, str. 159. – Ni znano, od kod je Lapajne črpal te podatke. Pokorn citira samo Lapajneto, o Primožu pa pravi, da je bil leskovski župnik od 6. novembra 1474 do 22. marca 1488 (NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, Leskovec pri Krškem, pola 1). Koblar navaja leskovskega župnika Primoža zadnjič 22. marca 1482 in za njim 7. aprila 1497 Mateja Sterna (Koblar, Drobthinice iz furlanskih arhivov (1892), str. 61). Prvi podatek o Primožu ima z dne 6. novembra 1474, leta 1479 pa se je župnik sam označil kot star (Koblar, Drobthinice iz furlanskih arhivov (1893), str. 13). Letnica 1488 v zvezi z novim župniščem se zdi pozna. Morda je šlo – glede na enak datum 22. marec – v resnici za leto 1482.

⁴²⁵ Benedik, Krško in okolica, str. 158.

⁴²⁶ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 483 in 484; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.

stoletja ga je dodobra pozidal ali prezidal župnik Marko Khun (1601–1621).⁴²⁷ Skoraj brez dvoma je stavbo treba iskati na istem mestu kot danes ali v neposredni bližini.⁴²⁸ Po besedah krške kapucinske kronike iz srede 18. stoletja naj bi sicer prvi prenesel svoje bivališče iz Leskovca v Krško šele župnik Matija Bucella (1657–1669),⁴²⁹ a je trditev posledica pomanjkljivega poznavanja razmer v preteklih stoletjih.

Dobro desetletje po formalnem nastanku mesta se leta 1480 prvič omenja šola, česar smo se že dotaknili pri šolanju Adama Bohoriča. Srečamo jo v kupoprodajni listini za hišo in oštat, ki ležita v mestu nad hišo Hansa Kramarja proti šoli (*gegen der schuell gelegen*).⁴³⁰ Nekoliko vzvišena lega in pravni status prodane nepremičnine kot grajskega fevda (*purgkleben*) govorita v prid lokaciji nekje pod Goro. O naravi te šole ni znanega ničesar, v 16. stoletju pa srečujemo le učitelja in šolo kot ustanovo, ne kot stavbo. Slednjo bi pričakovali v obeh popisih plačnikov dvornega činža v urbarjih iz let 1570 in 1575, kjer pa je ni, kakor tudi ne zasledimo špitala in rotovža,⁴³¹ na katerega bomo v 16. stoletju naleteli prvič. Nobena od teh treh stavb namreč sestavljalcem urbarjev ni bila orientacijska točka pri lociranju mestnih nepremičnin.

SPLOŠNI ORIS KRŠKEGA V 16. STOLETJU IN PRVI ZAPIS NJEGOVEGA SLOVENSKEGA IMENA

V 16. stoletje, v katerem se je svet v temeljih predrugačil in povezal tesneje kot kdaj koli prej, Evropo pa so pretresala verska nasprotja, ki jih je v drugem desetletju sprožil nastop protestantizma, je Krško vstopilo kot tako rekoč obmejno mesto na jugovzhodnem robu Kranjske in Svetega rimskega cesarstva. Tako Cesarstvu kakor Kranjski in njenim deželno knežjim mestom je vladal kralj Maksimilijan I. Habsburški (1459–1519, od 1486/93 nemški kralj, od leta 1508 cesar), imenovan

⁴²⁷ O Khunu gl. Koblar, Drobotnice iz furlanskih arhivov (1892), str. 62; NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, Leskovec pri Krškem, pola 2. – Khun je malo pred smrtjo, leta 1621, datiral pismo v župnišču v Krškem: *Gurgfeldt Pfarhoff* (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 31. 3. 1621).

⁴²⁸ Glede na povedano – lega župnišča pod gradom blizu mestnih vrat in temeljita prezidava pred 1621 – ni dvoma, da je župnišče velika nadstropna stavba, ki jo na treh Valvasorjevih upodobitvah v letih 1678/79, 1679 in 1689 najdemo pred zgornjimi mestnimi vrati (Valvasor, *Topografija Kranjske 1678–79*, sl. 95; isti, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 262; isti, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, XI, str. 233).

⁴²⁹ Kralj, Transkripcija virov, str. 537. Prim. Benedik, Krško in okolica, str. 160.

⁴³⁰ SI AS 1063, Zbirka listin, št. 5417, 1480 VIII. 16., s. 1. Prim. Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 76.

⁴³¹ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 481–529; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.

tudi zadnji vitez, sicer pa zadnji vladar, ki se je z dvorom selil, preden se je njegov sin Ferdinand I. ustalil na Dunaju kot stalni cesarski in habsburški prestolnici. Kot mestni gospod Krškega in vseh kranjskih mest razen freisinške Škofje Loke je Maksimilijan tako kot že njegovi predhodniki prepuščal neposredni nadzor nad mesti kranjskemu vicedomu v Ljubljani. Vicedom je bil namestnik deželnega kneza za deželnoknežje ali t. i. komorno premoženje, v katero so poleg mest, vladarskega regala (mitnine, rude) in patronata nad nekaterimi cerkvenimi ustanovami spadala tudi deželnoknežja zemljiška gospodstva, med njimi gospodstvo Krško s sedežem na danes povsem razvaljenem starem krškem gradu tik nad mestom. Habsburžani so gospodstvo preko dvorne komore na Dunaju in od 1564 v Gradcu ter vicedomskega urada v Ljubljani prepuščali svojim deželnoknežjim oskrbnikom ali pa oddajali v zastavo zastavnim imetnikom.⁴³²

V začetku 16. stoletja, ko vicedomska oblast nad deželnoknežjimi mesti še ni bila povsem utrjena, je imelo Krško precejšnje težave z razvpitim Jurijem Thurnom, sicer svetovalcem Maksimilijana I. in njegovim diplomatom, od leta 1500 baronom, ki je bil oskrbnik več kranjskih deželnoknežjih gospodstev, med njimi od leta 1494 krškega.⁴³³ Prilastil si je, denimo, davčne obveznosti mesta in domače duhovščine do kranjskih deželnih stanov, onemogočal sklic kmečke vojske in v Krškem pobiral dvojno mitnino od deželanov in njihovih podložnikov, ki so prihajali v mesto na sejme. Kot tak je bil redno predmet stanovskih pritožb vladarju ter deležen njegove graje in opozoril.⁴³⁴ Prav Thurnovo samovoljje so imeli za enega od razlogov za veliki, t. i. slovenski kmečki upor leta 1515, vendar so kmetje njega samega ubili že tri leta prej na Kočevskem.⁴³⁵ Kot vse kaže, krški grad in mesto za razliko od sosednjih gradov in urbanih naselbin med uporom nista bila neposredno prizadeta.⁴³⁶ Samo za primerjavo povejmo, da jo je mesto odneslo veliko slabše med t. i. Gubčevim uporom 58 let pozneje, leta 1573, ko se je v njem odvil spopad, Krško pa je nato utrpelo še precejšnjo škodo zaradi divjanja uskokov in požara,⁴³⁷ o čemer bomo še govorili pri posestni in demografski podobi Krškega.

Prva desetletja 16. stoletja niso bila za širše krško območje ne mirno ne srečno obdobje. Če mu je bilo prizaneseno med kmečkim uporom 1515, so Krško polje vse

⁴³² Prim. Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 207–209; Žontar, *Kranjski deželni vicedom*, str. 304–308.

⁴³³ Hajdinjak, »Kmetje nimajo ...«, str. 50.

⁴³⁴ Verbič, *Deželnozborni spisi*, str. 21–22, 32, 62, 126; Nared, *Kranjski deželni stanovi*, str. 172, 268–269; Hajdinjak, »Kmetje nimajo ...«, str. 51–52.

⁴³⁵ Hajdinjak, »Kmetje nimajo ...«, str. 50 in 54. Prim. Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 95.

⁴³⁶ Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 119–120; Grafenauer, *Boj za staro pravdo*, str. 72–73; Hajdinjak, »Kmetje nimajo ...«, str. 67. Prim. Koropec, *Krško v obdobju*, str. 46.

⁴³⁷ Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 242–243, 247; Grafenauer, *Boj za staro pravdo*, str. 239, 257, 284, 291 in 294. Prim. Koropec, *Krško v obdobju*, str. 55.

do leta 1545 pretresali osmanski ali t. i. turški vpadi.⁴³⁸ Nič konkretnega ni znanega o napadu (*Vberzug*) pred letom 1530 (očitno med obleganjem Dunaja leto poprej), ki naj bi Krčanom povzročil veliko škode in jim je zato prinesel pravico do še enega letnega sejma.⁴³⁹ Med zadnjim napadom leta 1545 pa naj bi Turki po Valvasorju uničili in požgali vse vasi okoli Krškega.⁴⁴⁰ Zaradi obmejne lege je bilo Krško v tem in naslednjem stoletju med največkrat omenjenimi kraji zbiranja deželne vojske.⁴⁴¹

Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da je padec glavnine Ogrsko-hrvaškega kraljestva pod osmansko oblast približal mejo ozemlja dednega sovražnika na pičlih nekaj deset kilometrov. Po katastrofalni bitki pri Mohaču (1526), v kateri je padel ogrsko-hrvaški kralj Ludvik II. Jagelonski, je ostanke njegovega kraljestva v boju z rivalom Ivanom Zapoljo do leta 1540 slednjič prevzel Ferdinand I. Habsburški kot novoizvoljeni kralj.⁴⁴² S tem je kranjsko-hrvaška meja (tedaj dejansko še kranjsko-slavonska) postala iz državne meje notranja meja v skupnem habsburškem dinastičnem okviru in je ni bilo čutiti veliko drugače kakor kranjsko-štajersko deželno mejo na Savi med Krškim na kranjski in Vidmom na štajerski strani reke.

Krško gospostvo, zlasti njegov ravninski, krškopoljski del, je bilo med večdesetletnimi osmanskimi pustošenji dodobra izpraznjeno, njegovo kmečko prebivalstvo pobito, odpeljano v sužnost in pobeglo. Okoli leta 1530 so se v gospostvu, posebej na Krškem polju, naselili begunci katoliške vere iz hrvaškega prostora, ki so se kot podložniki vključili med staroselce,⁴⁴³ medtem ko so bližnji Žumberk, tedaj še del Kranjske, od tridesetih let dalje poselili pravoslavni uskoki s podeljenimi posebnimi pravicami in je v 16. stoletju postopoma postal sestavni del novooblikovane Vojne krajine.⁴⁴⁴ Krško je s tem pred pragom mesta in v sosednjih gospostvih dobilo nove, drugačne sosede ter izgubilo položaj klasičnega obmejnega mesta. V takih okoliščinah se je torej razvijalo, utrjevalo in polnilo z novim prebivalstvom mlado mesto, ki je svoje mestne pravice dolgovalo veliko bolj obrambni funkciji kakor gospodarskim.

In vendar je med štirimi oz. petimi kranjskimi deželnoknežjimi mesti iz dediščine po Celjskih doživelo ob precej manjši Višnji Gori največji **gospodarski in demografski napredek**, za kar se je moralo zahvaliti predvsem ugodni prometni legi. V smeri

⁴³⁸ Jug, *Turški napadi* (1943), str. 19–23, 27; isti, *Turški napadi* (1545), str. 35–36.

⁴³⁹ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, *Civitatensia*, Krško, 1530 XI. 5., Dunaj, vidimus v: 1600 III. 31., Gradec.

⁴⁴⁰ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 241.

⁴⁴¹ Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 82.

⁴⁴² Prim. Budak, *Hrvatska i Slavonija*, str. 19–20.

⁴⁴³ Koropec, *Krško v obdobju*, str. 52. O času naselitve: AT ÖStA, AVAFHKA, IÖHA, K 22, G–31, Gurkfeld, fol. 1r–2v, 19. 3. 1534; prim. Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 77.

⁴⁴⁴ O tem zlasti: Mal, *Uskočke seobe*, str. 22–32; Voje, *Slovenci pod pritiskom*, str. 130–131.

severozahod–jugovzhod ga je s svetom povezovala plovna reka Sava, ki je prav v 16. stoletju začela močneje pridobivati na pomenu kot vodna pot. Vzporedno z njo je po desnem bregu Save tekla cestna prometnica, ki se je pri Krški vasi združila z glavno dolensko cesto proti Samoboru in Zagrebu. Brod čez Savo v Krškem pa je bil eden številnih, omenjenih že v srednjem veku, ki so to cesto povezovali z alternativno vzporedno obnavsko cesto na levem bregu reke.⁴⁴⁵

O gospodarskem razvoju mesta pričajo konec 15. in v prvih desetletjih 16. stoletja skoraj samo vladarski privilegiji, medtem ko imamo zelo malo konkretnih podatkov. Mesto je leta 1530 pridobilo pravico do tretjega letnega sejma na praznik sv. Florijana, leta 1563 pa do dodatnega tedenskega sejma ob sredah.⁴⁴⁶ Lepo se je razvijala tudi mestna obrt, če upoštevamo, da sta v drugi polovici 16. stoletju tu že delovali dve cehovski združenji, čevljarški in krojaški ceh.⁴⁴⁷ V sedemdesetih letih dobimo v dveh urbarjih krškega gospostva natančen vpogled v posestno in demografsko stanje mesta,⁴⁴⁸ ki je bilo v tem času precej bolj obljudeno kot v naslednjih dveh stoletjih. Gospodarski in demografski razvoj Krškega sta sicer nekoliko prizadela že omenjena kmečki upor in z njim povezan požar (1573) ter kuga (1578), ki naj bi pomorila veliko ljudi, edino poročilo o njej pa je Valvasorjevo.⁴⁴⁹ Gledano v celoti je mesto ob Savi v 16. stoletju, posebej v njegovi mirnejši drugi polovici, doživljalo vzpon. Zlasti glede na poznejša poročila o gospodarskem nazadovanju in praznjenju⁴⁵⁰ lahko to obdobje njegove zgodovine označimo kot cvetoče.

Kljub očitnemu napredku pa je imelo Krško določene strukturne pomanjkljivosti, ki so ga pestile še v naslednjih stoletjih in jih je mogoče imenovati stalnica. O njih so Krčani, kolikor vemo, prvič spregovorili leta 1535, ko so Ivana (Hansa) Ungnada, zastavnega imetnika krškega gospostva in štajerskega deželnega glavarja, prosili, naj zanje posreduje pri deželnem knezu kralju Ferdinandu.⁴⁵¹ Če povzamemo to prošnjo in poznejša tovrstna poročila Krčanov,⁴⁵² so jih močno ovirale okoliške mitnine in odsotnost lastnih trgovskih pristojbin, skupaj z dejstvom, da mesto ni premglo lastnih zemljišč in da so Krčani težko prišli do potrebnega lesa.

⁴⁴⁵ Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 206 (zemljevid), 236, 258–259.

⁴⁴⁶ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 1530 XI. 5., Dunaj, in 1563 VIII. 28., Dunaj, vidimus v: 1600 III. 31., Gradec. Prim. Koropec, *Krško v obdobju*, str. 46 in 47.

⁴⁴⁷ Golia, *Slovenica v spisih*, str. 214; Otorepec, *Rokodelstvo in obrt*, str. 19.

⁴⁴⁸ Gl. Prilogo 3.

⁴⁴⁹ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 242. Prim. Golec, *Kužne epidemije*, str. 29–30.

⁴⁵⁰ Golec, *Družba v mestih*, str. 685–691.

⁴⁵¹ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 31. 8. 1535.

⁴⁵² SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, 25. 8. 1655; s. d. (Berichts copie, 1677), 13. 4. 1686, 12.–13. 5. 1744.

Za mesto, gospodarsko močno pripeto na domače zemljiško gospostvo, iz katerega se je leta 1477 izločilo, so bili življenjskega pomena dobri odnosi z imetniki gospostva in njihovimi upravitelji. Po slabih izkušnjah z Jurijem Thurnom v začetku 16. stoletja so bili odnosi vsekakor boljši naslednjih šestdeset let, ko so deželnoknežjemu gospostvu gospodarili s Thurni sorodstveno povezani baroni Ungnadi, večidel kot zastavni imetniki in nazadnje kratko obdobje kot lastniki. Od leta 1527 je imel gospostvo v dosmrtni zastavi Ivan (Hans) Ungnad,⁴⁵³ vojskovodja, celjski glavar in vicedom ter do 1555, ko se je kot odločen protestant odselil na Nemško, četrto stoletja štajerski deželni glavar.⁴⁵⁴ Kot zastavna imetnika sta se nato izmenjevala njegova sinova Ludvik in Krištof. Slednji je gospostvo leta 1586 kupil v last in ga najpozneje leta 1592 prodal Inocencu Mosconu,⁴⁵⁵ čigar rodbina je gospodarila globoko v drugo polovico 17. stoletja.⁴⁵⁶

Ivan (Hans) Ungnad (1493–1564), zastavni imetnik gospostva Krško in štajerski deželni glavar (vir: svetovni splet).

⁴⁵³ Baron Ivan Ungnad in njegov najstarejši sin sta dobila gospostvi Krško in Svibno v dosmrtno zastavo za 6000 renskih goldinarjev in 1000 goldinarjev stavbnine (*paugelt*) 25. aprila 1527 (*Zadravec, Zastave in prodaje*, str. 26). Ungnad je bil od leta 1525 poročen z Ano, hčerko pokojnega Jurija Thurna; Thurnovi vdovi Heleni, rojeni grofici Frankopan, je za hčerko uspelo obdržati kranjska deželnoknežja gospostva Kočevje, Svibno in Krško ter Samobor na Hrvaškem (Hajdinjak, »Kmetje nimajo ...«, str. 54; prim. *Zadravec, Zastave in prodaje*, str. 34, 51–52, 107–108 in 138). Kralj Ferdinand I. je 17. septembra 1551 Ungnadu dovolil, da gospostvo Krško za 8000 renskih goldinarjev za deset let izroči bratoma Jakobu in Jerneju pl. Raunachu (*Zadravec, Zastave in prodaje*, str. 132).

⁴⁵⁴ Lisac, Ungnad Ivan, str. 289–292.

⁴⁵⁵ Po Ungnadovem odhodu na Nemško (1555) je deželni knez gospostvo za kratek čas prepustil Krištofu Gallu, nato pa izročil Krištofu Ungnadu, ki ga je po Koropcu imel v letih 1562–1575 (Koropec, Krško v obdobju, str. 47 in 55). Očitno mu je bilo leta 1562 uradno podeljeno, sicer pa ga je leta 1559 nedvomno imel oče, ki je tedaj že bival v tujini (Lisac, Ungnad Ivan, str. 290–291). Po Koropčevih dognanjih je gospostvo leta 1575 prevzel Krištofov brat Ludvik, sicer celjski vicedom in brežiški graščak, za njim pa zopet Krištof, ki ga je leta 1586 kupil v last, ne da bi v celoti poravnal kupnino; Moscon leta 1592 ni mogel dobiti kupnega pisma, dokler ne bi poravnal preostalega dolga (Koropec, Krško v obdobju, str. 55, 56 in 58). Ungnad je sicer že leta 1586 za pet let zastavil gospostvo Mosconu (StLA, I.Ö. HK, Akten, 1586–VIII–22, 21. 8. 1586; 1591–V–147, 24. 5. 1591).

⁴⁵⁶ Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 264. – Smoletova navaja napačne, deloma po Valvasorju povzete podatke o prehajanju lastništva do Mosconov (prav tam).

Precej slabše, kot bi pričakovali, so z viri osvetljene **verske in cerkvene razmere**. Pogrešamo predvsem zapise prve roke tako katoliške kot protestantske strani.⁴⁵⁷ Slednja je lastno cerkveno organizacijo v deželi vzpostavljala od leta 1560 pod pokroviteljstvom in z neposrednim angažmajem kranjskih deželnih stanov, konec pa doživela z odločnimi protireformacijskimi ukrepi nadvojvode Ferdinanda leta 1598.⁴⁵⁸ V Krškem je bil razvoj podoben kot v drugih mestih, pri čemer nas, zlasti če imamo pred očmi pomen Adama Bohoriča in Jurija Dalmatina, preseneča, kako malo je bilo doslej mogoče ugotoviti o krških protestantih nasploh in o njihovi cerkveni organiziranosti. Tako ne vemo niti tega, ali je mesto po kratkotrajnem nastopu predikanta Hansa Weixlerja (1567)⁴⁵⁹ še kdaj imelo stalnega oz. stalnejšega luteranskega duhovnika.

Zelo malo je iz 16. stoletja znanega tudi o **krški šoli** in njenih učiteljih. Vsa spoznanja so bila predstavljena v poglavju o Adamu Bohoriču, po čigar slovesu od učiteljske službe ni o šolstvu nobenih podatkov skoraj celih sto let.⁴⁶⁰ Kot edini poimensko znani krški šolnik in zadnji v 16. stoletju je izpričan prav Bohorič, o njem kot učitelju in šoli kot taki pa še največ izvemo iz pisanja njegovega učenca Jurija Dalmatina. Krško je moralo biti vsekakor že pred Bohoričevim nastopom pomembno izobraževalno središče, o čemer priča visoko število univerzitetnikov, ki so se z njim identificirali v univerzitetnih matrikah.⁴⁶¹

Leto 1584, ko sta znamenita Krčana, nekdanji učitelj Bohorič in njegov nekdanji učenec Dalmatin, položila trdne temelje slovenskemu knjižnemu jeziku – prvi s prvo in dolgo edino slovnico, drugi pa s prvim popolnim prevodom Svetega pisma – se je zgodilo še nekaj, kar bi bilo samo po sebi brez posebne teže, če danes ne bi

⁴⁵⁷ Kratek, vendar celovit, zaokrožen in hkrati poglobljen pregled dogajanj je nazadnje leta 2006 podala Daša Pahor (Pahor, *Župnijska cerkev*, str. 14–18).

⁴⁵⁸ Prim. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 642 sl. in 823 sl.

⁴⁵⁹ O tem zlasti: Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 19–20.

⁴⁶⁰ Izjema je omemba učitelja v špitalskem urbarju z letnico 1534, ki pa je v resnici nastal konec 16. ali v začetku 17. stoletja (gl. op. 586 in 587).

⁴⁶¹ V primerjavi z drugimi mesti in trgi na Kranjskem se je Krško po zastopanosti študentov znašlo visoko na lestvici (prim. Janžekovič, *Slovenski študenti*; Ožinger, *Študenti iz slovenskih dežel*; Cindrič, *Matrike kot vir*). Na leta 1365 ustanovljeni dunajski univerzi srečujemo študente, ki so se identificirali s Krškim, od leta 1409; do vključno leta 1500 skupaj 20, v 16. stoletju pa 12, zadnjega leta 1565 (Gall (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. I. Band*, str. 481; Szaivert – Gall (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. II. Band. Register*, str. 117, 231, 333, 336, 345, 665, 684 in 700; Gall – Szaivert (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. III. Band*, str. 73, 194, 226, 235, 242, 274, 306, 309, 342, 429 in 448; prim. Gall – Paulhart (ur.), *Die Matrikel der Universität Wien. IV. Band*). Pri tem je treba upoštevati, da intenzivnost osebnih podatkov v matrikah ni bila v vseh obdobjih enaka, zato določen del študentov v teh številkah ni zajet. Na leta 1585 ustanovljeni graški univerzi ne najdemo do konca stoletja nikogar iz Krškega, če izvzamemo dijaka v gramatikalnem razredu (Andritsch (ur.), *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 1*, str. 167).

imelo epitete »prvi«. Gre za **prvi znani zapis slovenskega krajevnega imena Krško (Kerschko)**, če izvzamemo dobrih sto let starejše poimenovanje »Krški grad« iz leta 1478.⁴⁶² Na slovensko ime je, ne da bi ga označil kot prvo ali posebej poudaril, zgolj mimogrede opozoril Jože Koropec ob 500-letnici krških mestnih pravic (1977). Pri tem ni navedel, v katerem viru je na zapis naletel, ampak je v opombi le sumarno citiral vire, ki se v glavnem nanašajo na mestne sodnike.⁴⁶³ Pregled citiranih arhivskih virov, shranjenih v Arhivu Republike Slovenije in Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, ni dal rezultatov. Zelo verjetno je Koropčeva najdba povezana z njegovim delom v avstrijskih arhivih, zlasti v graškem deželnem.

Najstarejši doslej znani slovenski zapis imena Krško iz leta 1584 je, če ga primerjamo s prvimi znanimi slovenskimi omembami drugih naših mest, med zgodnejšimi. Krško sicer močno zaostaja za Ljubljano (1409)⁴⁶⁴ ali Novim mestom (1419), katerih imeni se pojavita v latinskih virih zgodnjega 15. stoletja.⁴⁶⁵ Sočasno s Krškim srečamo slovensko ime za sosednje mesto Brežice (1584 in 1587)⁴⁶⁶ in tri desetletja pozneje za Kostanjevico (1615).⁴⁶⁷ Iz prve polovice 17. stoletja je znana omemba slovenskega imena Krško v hrvaški listini iz leta 1627, napisani na gradu Mokrice,⁴⁶⁸ nato pa se ime Krško pojavi pri Valvasorju (1678/79, 1679 in 1689: *Kërsko*).⁴⁶⁹ Kranjski polihistor

⁴⁶² Gl. op. 383.

⁴⁶³ Koropec, Krško v obdobju, str. 58 in op. 35.

⁴⁶⁴ V literaturi se ponavlja trditev, da je *Luwigana* iz leta 1146 slovenska in romanska oziroma slovansko-romanska oblika imena, a ga je glede na okoliščine vendarle težko imeti za slovenskega. V poznem srednjem veku je v virih iz bližnjega romanskega obnebjja – iz Trsta, Vidma, Čedadu in drugih krajev – najti več podobnih romaniziranih oblik imena Ljubljane, zlasti *Glubiana*, tudi *Iubiana*, *Lubiana*, *Glublana* ipd. Vir, nastal leta 1409 v Čedadu, pa pozna obliko, v kateri se Ljubljana pozneje četr tisočletja skoraj vedno pojavlja v slovensčini: *Lublana* (*Martino de Lublana*) (Golec, Slovenska toponimika, str. 319).

⁴⁶⁵ V viru iz Trsta je Novo mesto označeno kot *Noua mesta* in *Nouameista* (Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 1106).

⁴⁶⁶ V ordinacijskih zapisnikih oglejskega patriarhata v Vidmu je leta 1584 navedeno posvečenje subdiakona *de Bresiz in Styria*, leta 1587 pa podelitev štirih nižjih redov kleriku *de Breschze* in posvečenje subdiakona *de Bresizze in Styria* (AAU, ACAU, Ordinanze sacre, busta 629, Ordinandum Examen Annorum 1577, 1578, 1579, 80, 81, 82, 83 Sub Regimine R(everendissi)mi D(omi)ni Pauli Byzantii, fol. 48r (22. 9. 1584); Ordinationvm secundus sub Regimine R(everendissi)mi ser Pauli Bizantii, fol. 15r (18. 9. 1587) in 16r (18. 12. 1587)). Za podatke se iskreno zahvaljujem svoji ženi Lilijani Žnidaršič Golec. V Brežicah nastali hrvaški dokument iz leta 1643 je datiran: *dan V Brescezb* (Arhiv HAZU, Acta Croatica, DC–X–94, 18. VII. 1643).

⁴⁶⁷ ... *das stattel Khosstanouiz zu theütsch Landtstrafs; zu Khostanouiz* (Golec, Glavni poudarki, str. 145, op. 1).

⁴⁶⁸ Toponim Krško je zajet v listini Marte Gregorijanec v naslovu barona Moscona: *Dni Joannis Baptistae Moskon de Kerschko, liberi baronis etc.* (Arhiv HAZU, Acta Croatica, DC–VI–382, 22. 8. 1627).

⁴⁶⁹ Valvasor, *Topografija Kranjske 1678–79*, sl. 95; isti, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 262; isti, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, XI, str. 234.

v svojih domoznanskih delih prvi navaja slovenska imena vseh kranjskih mest in trgov, pri čemer je to za nekatere tudi prva znana omemba.

VIRI ZA ZGODOVINO KRŠKEGA V 16. STOLETJU

Na Slovenskem je razmeroma malo dobro ohranjenih mestnih arhivov, posebej ko gre za starejše gradivo, nastalo do vključno 16. stoletja. Na Kranjskem sta izjemi samo dve mesti, med manjšimi Višnja Gora in med večjimi Ljubljana.⁴⁷⁰

Virov o Krškem v 16. stoletju na splošno ni tako malo, so pa – kot za večino slovenskih mest – raztreseni po različnih arhivskih fondih, v več arhivskih ustanovah doma in na tujem. Zelo malo zapisov iz tega razburkanega stoletja se je do 19. stoletja, ko se je prebudilo zanimanje za preteklost, ohranilo v samem Krškem, kjer ni danes shranjen noben izvirni dokument iz tega časa. Sredi 19. stoletja so od tam prenesli v arhiv Historičnega društva za Kranjsko v Ljubljani skupaj z mlajšimi edini zdaj še ohranjeni arhivski dokument, ki je nastal oz. nastajal že v Bohoričevem in Dalmatinovem stoletju.⁴⁷¹ Gre za mestno knjigo z vpisi iz 140-letnega časovnega razpona od leta 1539 do 1679, potem ko so vanjo že okoli leta 1500, morda pa celo neposredno po povzdignitvi trga v mesto, zapisali člene mestnega prava.⁴⁷²

⁴⁷⁰ SI AS 166, Mesto Višnja Gora; SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige; SI ZAL, LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura.

⁴⁷¹ Verzeichniss (1846), str. 70–71. – Skupno 25 dokumentov iz mestnega arhiva je društvu leta 1846 izročil krški okrajni komisar Vilhelm Mack. Z izjemo mestne knjige, imenovane »Chronik der stad Gurfeld aus dem 16. und 17. Jahrhunderte«, so vsi izvirali iz časovnega razpona od leta 1601 do 1809. Leto poprej, poleti 1845, si je krški mestni arhiv med svojim obiskom dolenskih arhivov ogledal član Historičnega društva Franz von Hermannsthal, čigar poročilo, ki ga je pozneje (1860) povzel A. Dimitz, govori o mestnem arhivu kot o skoraj samo še razsulu (*fast nur mebr Trümmer*) (Dimitz, Vereins=Nachrichten, str. 22). Zanimivo je, da poročilo omenja letne račune in zapisnike mestnega sveta (*Jabresrechnungen und alte Rathspocolle*), ki naj bi segali še v 15. stoletje in so bili zato izločeni, vendar ni pozneje o njih nobenega sledu. Prejkone je Hermannsthal z zapisniki mislil mestno knjigo, vprašanje pa je, kaj se je zgodilo z letnimi računi. I. Lapajne je Hermannsthalovo poročilo pomotoma postavil v leto 1860 (Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 44–45).

⁴⁷² SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga. – O provenienci knjige priča objavljeni seznam pridobitev Historičnega društva v letu 1846 (Verzeichniss (1846), str. 71). Ni znano, kako in kdaj se je med krškimi mestnimi dokumenti znašel drugi iz 16. stoletja, sodobni prepis prošnje mesta štajerskemu deželnemu glavarju Ivanu (Hansu) Ungnadu, sicer zastavnemu imetniku krškega gospostva, iz leta 1535 (prav tam, 31. 8. 1535), ki ima žig Historičnega društva, ni pa ga na omenjenem seznamu. Teža tega dokumenta je, da Krčani v njem prvič sami spregovorijo o sebi in svojem mestu. V ta sklop dokumentov je od neznanu kod prišel tudi veliko mlajši prepis mestnih privilegijev (iz 19. stoletja) od mestne ustanovne listine (1477) dalje, ki jih je 31. marca 1600 v Gradcu potrdil nadvojvoda Ferdinand (prav tam, 31. 3. 1600, prepis). Na seznamu pridobitev iz Krškega leta 1846 ga ni (Verzeichniss (1846), str. 70–71). Po vsem sodeč je identičen s prepisom na seznamu listin in rokopisov, ki

Tudi arhivsko gradivo krškega gospostva, pozneje združenega z gospostvom Šrajbarski turn, je za ta čas izgubljeno,⁴⁷³ tako kot ni iz 16. stoletja nobenega dokumenta v krškem župnijskem arhivu.⁴⁷⁴ Je pa po starejšem mestnem in cerkvenem gradivu sredi 18. stoletja posegel pisec kronike krškega kapucinskega samostana,⁴⁷⁵ ki po Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske* (1689)⁴⁷⁶ prva prinaša vpogled v preteklost mesta ob Savi, ne da bi šlo za praktične oz. pragmatične namene (prošnje, pritožbe ipd.).

Tako je Krško tega časa mogoče raziskovati predvsem po dokumentih v arhivih svetnih in cerkvenih ustanov na višji ravni – deželni, naddeželni, škofijski. Najpomembnejši je arhiv deželnega vicedoma za Kranjsko, oblastva s sedežem v Ljubljani, ki je bilo do ukinitve sredi 18. stoletja neposredno nadrejena instanca za deželnoknežja mesta, vmesna stopnja med mesti in deželnim knezom kot mestnim gospodom.⁴⁷⁷ Krško je dobro dokumentirano tudi v arhivu kranjskih deželnih stanov, najvišjega organa deželne samouprave, pri katerih so deželnoknežja mesta sestavljala četrto kurijo z najmanj politične teže, gradivo o njih pa se nanaša predvsem na obdavčenje in varnost v širšem pomenu.⁴⁷⁸ Na naddeželni ravni so pomembni dokumenti shranjeni v arhivskih fondih notranjeavstrijskih deželnoknežjih oblastev v Gradcu, kamor so naše dežele neposredno spadale od oblikovanja Notranje Avstrije (1564),⁴⁷⁹ in pred tem dvornih oblastev na Dunaju, zlasti spodnjeavstrijske dvorne komore.⁴⁸⁰

Podobno je s cerkvenimi viri, najsi gre za dokumente katoliške ali protestantske provenience. Poleg nadškofijskega arhiva v Vidmu (Udine), naslednika arhiva oglejskega patriarhata, kamor je spadala župnija Leskovec pri Krškem,⁴⁸¹ je tudi za cerkveno področje pomembno gradivo kranjskega deželnega vicedoma, saj je bila

---

jih je društvo z nakupom pridobilo naslednje leto 1847: »Gnaden= und Freiheits=Patente der Stadt Gurkfeld. In Abschrift.« (Verzeichniss (1847), str. 52).

⁴⁷³ Prim. Smole, *Graščina Šrajbarski turn*. – V tem fondu je od gradiva iz 16. stoletja, povezanega z mestom Krško, le urbar meščanskega špitala z antedatirano letnico 1534 (SI AS 785, Gospostvo Šrajbarski turn, fasc. 61, Civitatensia).

⁴⁷⁴ Župnijski arhiv Krško; NŠAL, ŽA Krško, popis.

⁴⁷⁵ Objava: Kralj, *Transkripcija virov*, str. 427–591. Piščev vir za seznam mestnih sodnikov je bila mestna knjiga (prav tam, str. 471 in 487).

⁴⁷⁶ Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 233–242.

⁴⁷⁷ Na mesto Krško se nanašajo predvsem spisi v: SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII.

⁴⁷⁸ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., predvsem Deželne zadeve (šk. 410–560, fasc. 281c–312c); krajevna kartoteka, Krško.

⁴⁷⁹ Za to obdobje je ključno gradivo notranjeavstrijske dvorne komore (StLA, I.Ö. HK), medtem ko se gradivo vlade začinja šele leta 1615.

⁴⁸⁰ AT ÖStA, AVAFHKA, IÖHA, K 22, G–31, Gurkfeld.

⁴⁸¹ Od objav gl. Koblarjeve izvlečke virov za župnijo Leskovec (Koblar, *Drobtinice iz furlanskih arhivov* (1891), str. 13–14; 2 (1892), str. 61–63; 3 (1893), str. 60–61) ter vizitacijo Pavla Bizancija iz leta 1581 (Höfler, *Trije popisi*, str. 38–41).

In die Martij 1550 hat ich für mich ^{und 3000} ~~und 3000~~ feinstgaltiger
 der feinsten Dinst bester gerodt unparisches braunes der feinsten
 nachspracher runder als feinst weißer ein yndt. dem braunen
 brauntes ein yndt. weiß ist weiß feinst gult unparischer
 plüsch yndt. gult die roten für unparisch gult unparischer
 gult unparischer by das brauntes ein yndt. dem braunen
 die weiß die roten kein feinst gult unparischer
 sind mit feinst ist der yndt. dem unparisches braunen
 weidener sein feinst unparischer ist unparisches
 brauntes die feinst gult unparischer wider alle
 die feinst feinst gult feinst ist er gar dem gult unparischer
 gult

Ich habende feinstgaltiger sein einge nach dem der vollen
 gult unparischer. von unparischer sein unparischer gult dem
 wegen eines bester gult. so ist feinst unparischer
 haben das feinst nicht bester gult unparischer
 unparischer sein unparischer so ist bester gult
 ist das gult bester unparischer und bester unparischer
 bester aus 23 mit in dem feinstgaltiger sein
 was alle unparischer sein unparischer. der dem sein dem
 vollen sein unparischer sein unparischer 28 ist unparischer
 alle in unparischer unparischer unparischer so ist unparischer
 unparischer unparischer unparischer unparischer unparischer
 unparischer unparischer unparischer unparischer unparischer

47

Stran iz krške mestne knjige (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 47r).

župnija pod deželnoknežjim patronatom.⁴⁸² Za obdobje protestantizma je ključnega pomena arhiv kranjskih deželnih stanov, ki so protestantsko organizacijo na Kranjskem vzpostavili in jo do njene zaukazane razpustitve leta 1598 vzdrževali,⁴⁸³ medtem ko je gradivo same evangeličanske Cerkve izgubljeno tako za lokalno raven kakor za deželno (superintendent).⁴⁸⁴

Za Krško je posebej značilno, da se najpomembnejši viri o zgodovini mesta zgostijo v prvi polovici 70. let stoletja, kar sovpada z Gubčevim kmečkim uporom 1573 in posledicami po njegovem zatrtju. Tako sta v letih 1570 in 1575 v izjemno kratkem časovnem razponu nastala dva novoreformirana urbarja deželnoknežjega gospostva Krško,⁴⁸⁵ ki sta na eni strani ključna vira za razmerje med gospostvom in mestom, na drugi pa s popisoma plačnikov dvornega činža prva ponujata celovit vpogled v posestno, lastniško in tudi demografsko strukturo mesta, kakršnega nimamo nato vse do terezijanskega katastra sredi 18. stoletja. Poleg obeh urbarjev, v katerih je v ospredju agrarno gospodarstvo, so dragocen vir za krške gospodarske razmere obračuni gosposčinskega mitničarja za obdobje 1569–1574,⁴⁸⁶ kar je v večstoletnem časovnem razponu osamljen vir te vrste.

Pomudili se bomo samo ob najpomembnejšem viru domače provenience, **krški mestni knjigi**, tudi kot uvod v naslednji razdelek, v katerem bomo spregovorili o pravnem položaju mesta in mestni samoupravi. Mestna knjiga ne spada med doslej zelo opažene vire za preteklost Krškega in slovenskih mest sploh, čeprav je znana že od srede 19. stoletja, ko je prišla iz mesta ob Savi v arhiv Historičnega društva in nato Kranjskega deželnega muzeja.⁴⁸⁷ Delček njene vsebine je bil še v 19. stoletju predstavljen širši strokovni javnosti z dvema objavama v strokovni periodiki (1860 in 1899), predvsem z vpisi analistične vsebine iz prve polovice 17. stoletja.⁴⁸⁸ Podatki in

⁴⁸² Gl. objavo regestov vicedomskih dokumentov do srede 18. stoletja, zlasti: Smole, *Vicedomski urad*, 2. del, str. 34–38, 79–97, 161–171, 216–220 in 267–300.

⁴⁸³ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., zlasti razdelek Evangeličanska vera (šk. 87–99, fasc. 54–54i), pri čemer je Krško zelo malo zastopano.

⁴⁸⁴ Ohranjena je le matrika ljubljanske protestantske občine (objava: Žabota, *Matična knjiga*).

⁴⁸⁵ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575. Prim. obravnavo v: Koropec, Krško v obdobju, str. 47–49 in 52–56.

⁴⁸⁶ SI AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, šk. 284, Mitninske zadeve – Krško 1569–1574, obračuni dohodkov mitnine in brodnine 1. 5. 1569–30. 4. 1570, 1. 5. 1570–30. 4. 1571, 1. 5. 1571–30. 4. 1572, 1. 5. 1572–31. 12. 1572, 1. 1. 1573–31. 12. 1573 in 1. 1. 1574–31. 12. 1574. Prim. obravnavo v: Umek, Promet po Savi.

⁴⁸⁷ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, ovitek. Prim. Verzeichniss (1846), str. 71; Koblar, Iz kronike krškega mesta, str. 19.

⁴⁸⁸ Prva objava sega še v leto 1860, ko je August Dimitz v glasilu *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* priobčil jezikovno posodobljene »anale mesta Krško« ([Dimitz], *Annalen der landesfürstlichen Stadt Gurkfeld*, str. 84–85). Neodvisno od njega je Anton Koblar leta 1899 v *Izvestjih Muzejskega*

posamezni odlomki iz obeh objav »krških analov« se sicer vsaj od Dimitzove *Geschichte Krains* (1875)⁴⁸⁹ pojavljajo v historiografskih delih, upoštevani so bili v domoznanski literaturi⁴⁹⁰ ter pri obravnavah kužnih epidemij in potresov.⁴⁹¹ Preseneča pa spoznanje, da je krška mestna knjiga kot taka ostala domala pozabljena v 20. stoletju, ko je Krško doživelo precej temeljito obravnavo svoje zgodovine.⁴⁹² Nenavadno je zlasti dejstvo, da ni po njej posegel nobeden od avtorjev zbornika v počastitev 500-letnice mesta (1977). Iz razprav, ki s stališča različnih ved obravnavajo starejšo mestno zgodovino, tako ni mogoče niti slutiti njenega obstoja.⁴⁹³

Krška mestna knjiga je v slovenskem prostoru precejšnja posebnost. Njena vsebina je raznolika, zato je v literaturo upravičeno prišla kot »krška kronika«. ⁴⁹⁴ Tudi obdobje nastajanja je izjemno dolgo. Obsegalo bi lahko več kot dve stoletji, potencialno od leta 1477 do zadnjega datiranega vpisa leta 1679. Knjiga je bila prvotno namenjena zapisu mestnega prava, ki ga je Krško izprosil od celjskega mestnega sodnika in sveta in je brez datacije zapisano na prvih devetih listih. Kot kaže, je na koncu odpadel vsaj en list s člani in morebitno datacijo, glede na pisavo pa se zapis umešča bolj v 15. kot v začetek 16. stoletja.⁴⁹⁵ Med letoma 1539 in 1583 so v knjigo na različnih mestih sporadično in brez sistematike vpisali posamezne sodne primere, nekaj sklepov normativne narave (mestnega sveta in meščanske občine) ter sprejeme

---

društva za Kranjsko v slovenščini objavil prispevek, v katerem je po mestni knjigi navedel imena krških sodnikov in pisarjev ter omenil nekaj sodnih primerov in drugih zanimivosti (Koblar, *Iz kronike krškega mesta*, str. 19–24).

⁴⁸⁹ Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 407–408 in 435.

⁴⁹⁰ V prvi monografiji o Krškem se je Ivan Lapajne analov komajda dotaknil, vira pa ni niti omenil (Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 32). Čeprav je poznal objavljene sezname mestnega arhivskega gradiva, ki ga je prevzelo Historično društvo (prav tam, str. 44–45), je najboljše in najpomembnejši dokument prezrl. Ne da bi za to vedel, je sicer iz mestne knjige črpal posredno. Nepopolni seznam mestnih sodnikov (1543–1799), ki ga je našel v kroniki krškega kapucinskega samostana (prav tam, str. 43), se namreč opira na imena starejših sodnikov iz mestne knjige (gl. objavo: Kralj, *Transkripcija virov*, str. 471 in 487).

⁴⁹¹ Radics, *Erdbeben in Gurfeld*, str. 60–61; Travner, *Kuga na Slovenskem*, str. 103–104; Ribarič, *Potresi v Sloveniji*, str. 56–57; Golec, *Kužne epidemije*, str. 39–40.

⁴⁹² V sedemdesetih ali osemdesetih letih je imel knjigo v rokah Božo Otorepec, ki je oštevilčil prvih devet listov z zapisom mestnega prava. Iz knjige je nekaj podatkov črpal avtor te knjige za svoje magistrsko delo (1997) in doktorsko disertacijo (1999) ter podatke o krški rodbini Duelacher posredoval za objavo J. Mlinariču (Mlinarič, *Celjan Martin Duelacher*, str. 203).

⁴⁹³ Koropec, *Krško v obdobju*, str. 56, citira Dimitzov prispevek iz leta 1860, nikjer pa ne omenja krške mestne knjige.

⁴⁹⁴ Ko je krški okrajni komisar Viljem Mack knjigo leta 1846 izročil ljubljanskemu Historičnemu društvu, je dobila oznako »Chronik der Stadt Gurfeld aus dem 16ten und 17ten Jahrhundert« (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, ovitek; Verzeichniss (1846), str. 71). Koblar jo je pol stoletja pozneje imenoval »kronika krškega mesta« in »mestna kronika« (Koblar, *Iz kronike krškega mesta*, str. 19).

⁴⁹⁵ Za mnenje o času nastanka se iskreno zahvaljujem kolegu dr. Matjažu Bizjaku.

novih meščanov (1541–1581). Po skoraj dveh desetletjih je med letoma 1601 in 1679 sledila drugačna vsebina, prav tako raztresena po knjigi: poleg sprejemov novih meščanov (1610–1679) in ene normativne zabeležke (1610) še zapisi o volitvah mestnih sodnikov (1601–1669) in spomina vrednih dogodkih – mestni anali (1601–1646). Mestna knjiga je tako v 16. stoletju služila trem namenom: ob normativnem besedilu – mestnem pravu – je postala prostor zapisovanja tistih sodnih primerov in sklepov, ki so se zdeli pomembni za kolektivni spomin mesta, ter z enakim namenom ovekovečenja imen novosprejetih meščanov. Zanimivo je, da so sodni primeri, tako civilni kot kazenski, povsem običajni, kot bi jih pisarji hoteli zabeležiti samo za poznejše zgledovanje po vsebini ali obliki. Knjiga ni bila nikoli kronološko vodena evidenca sodnih protokolov oz. sej mestnega sveta, ampak so le-te v kronološkem zaporedju zapisovali v druge, danes v celoti izgubljene knjige.⁴⁹⁶ Že sodobniki so jo imenovali mestna knjiga, o čemer pričajo tri oznake ob sprejemih meščanov med letoma 1558 in 1610,⁴⁹⁷ leta 1670 pa so jo ob enakem dejanju označili kot matrikulo ali mestno spominsko knjigo.⁴⁹⁸ Krška mestna knjiga je vsekakor vir, ki bi si zaslužil natančno analizo in objavo. V kombinaciji z gosposčinskima urbarjema iz let 1570 in 1575 bo lahko temelj prosopografske študije o Krčanih 16. stoletja in plastičnega prikaza življenja v mestu ob Savi v Bohoričevem in Dalmatinovem času. V pričujočem delu so v prilogah tabelarično prikazani samo seznama mestnih sodnikov in pisarjev (Priloga 1) in novosprejetih meščanov (Priloga 2) ter komparativno oba popisa plačnikov dvornega činža po urbarjih (Priloga 3).

PRAVNI POLOŽAJ MESTA IN MESTNA SAMOUPRAVA

Krška mestna samouprava je temeljila na ustanovni listini cesarja Friderika III. iz leta 1477 in preko te na svoboščinah in **mestnem pravu** štajerskih mest, posebej Celja. V uvodnih besedah v mestni knjigi, sprva namenjeni samo zapisu mestnega prava, celjski mestni sodnik in svet v prvi osebi govorita o prepisu (vidimusu) celjskega mestnega prava, ki sta ga posredovala Krčanom na njihovo prošnjo. Prepisu po vsem sodeč manjka zadnji del, zapisan na enem ali več danes izgubljenih listih. Ker prvima dvema členoma sledi naslov »Zapisano mestno pravo Krškega« (*Die geschriben Stadrecht Gürkfelt*) in ker celjska predloga besedila ni znana, ne vemo, kateri

⁴⁹⁶ Posamezne primere sodb, vpisanih v 16. stoletju v mestne sodne protokole, poznamo iz prepisov v sodnih protokolih vicedomskega sodišča v Ljubljani kot prizivne instance za krško mestno sodišče in sodišča drugih kranjskih deželnoknežjih mest (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 372, sodni protokoli 1554–1557, fol. 151–152, 155, 169, 224–225).

⁴⁹⁷ 1558: *In das Statt Puech* (fol. 48r), 1581: *In das Stadt Puech* (fol. 39r), 1610: *In das Statpuech* (fol. 33r).

⁴⁹⁸ ... *in dise Matricul oder Stattdenkbuch einverleibt* (fol. 17v).

členi manjkajo, kateri so izvirni in kateri morda že prilagojeni krškim razmeram. Besedilo ni sistematično, ampak na videz neurejeno, ker sledi neki notranji logiki kot srednjeveški pravni predpisi sploh.⁴⁹⁹ Veliko ključnih elementov pogrešamo, npr. strukturo mestnih organov in njihove pristojnosti, na drugi strani pa se členi nemalo ukvarjajo tudi z (nepomembnimi) podrobnostmi v zvezi z delovanjem mestnega sveta in sodišča, vzdrževanjem reda in čistoče, s tržnim redom, višino sodnih kazni ipd. V nadaljevanju se bomo ustavili le pri tistih, ki so pomembni za razumevanje delovanja mestne samouprave, kot jo sicer poznamo iz konkretnih primerov. Pri tem je treba upoštevati, da je praksa s časovno distanco nujno začela odstopati od normativa, ki je bil pogosto le načelne narave, bolj priporočilo kakor obveza.

Po prvem določilu je imelo mesto pravico vsako leto izvoliti sodnika in svet (*Richter Vnnd Rate*),⁵⁰⁰ pri čemer ni povedano, kdaj se volitve odvijajo in kdo izvoljenega sodnika potrjuje,⁵⁰¹ pač pa v nadaljevanju beremo, da ju postavlja (voli) občina (*mit der gemain wissen*), tj. skupnost polnopravnih meščanov.⁵⁰² Sodnik in svet sta se morala sestajati vsak drugi petek zjutraj in obravnavati zadeve, ki jih sodnik ni mogel rešiti v preteklih 14 dneh,⁵⁰³ pri vseh pravnih poslih pa je moral imeti sodnik ob sebi mestnega pisarja (*den stadschrajber*).⁵⁰⁴ Sodna veča (*Panntading*) je bila predpisana enkrat na leto, prav tako brez določitve dneva.⁵⁰⁵ Za mestnega svétnika sta dve poimenovanji: *Rather*, ki je bilo sicer običajnejše (Ratsherr), a se tu pojavi samo v zvezi s prisego (*Aines Rathern aijd*),⁵⁰⁶ in večkrat izpričani izraz *Ratman*,⁵⁰⁷ za katerega je iz konteksta jasno, da gre za sinonim. Za organ z imenom štirje iz občine oz. četrtniki iz občine (*die Vierer von der gemajn*) izvemo le mimogrede iz člena, ki govori o varovanju tajnosti in neprimernem govorjenju. Naveden je v hierarhičnem redu za sodnikom in svetom,⁵⁰⁸ nič pa ni povedanega o njegovih nalogah in pristojnostih. Od mestnih uslužbencev srečamo poleg mestnega pisarja še sodnega slugo (*Der Franpot*),⁵⁰⁹ biriča (*dem schergen*)⁵¹⁰ ter v zvezi s prodajo mesa cenilca (*der schatzer*).⁵¹¹

⁴⁹⁹ Prim. Vilfan, Novomeški mestni privilegij, str. 92–93.

⁵⁰⁰ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 1 r.

⁵⁰¹ Prav tam, fol. 1r.

⁵⁰² Prav tam, fol. iv.

⁵⁰³ Prav tam, fol. iv.

⁵⁰⁴ Prav tam, fol. 2v.

⁵⁰⁵ Prav tam, fol. 6r–6v.

⁵⁰⁶ Prav tam, fol. 8r–8v.

⁵⁰⁷ Prav tam, fol. 2r, 2v, 5v, 7r, 8v.

⁵⁰⁸ Prav tam, fol. 5v.

⁵⁰⁹ Prav tam, fol. 2r.

⁵¹⁰ Prav tam, fol. 7r.

⁵¹¹ Prav tam, fol. 4v.

Mestni privilegij cesarja Friderika III. z dne 5. marca 1477 je na prošnjo Krčanov doživel do leta 1600 še štiri vladarske potrditve, kot je bilo za tovrstne privilegije običajno. Najprej ga je 13. julija 1495 v Wormsu v nespremenjeni obliki potrdil Friderikov sin kralj Maksimilijan I. in nato 20. avgusta 1523 v Dunajskem Novem mestu vnuk nadvojvoda Ferdinand (od 1531 nemški kralj Ferdinand I. in 1558–1564 cesar). V obdobju Notranje Avstrije (1564–1619) kot samostojne entitete (deželne unije) v okviru Cesarstva sta sledili potrditvi Ferdinandovega sina nadvojvode Karla 13. februarja 1567 v Gradcu in Karlovega sina nadvojvode Ferdinanda (od 1619 cesarja) prav tam 31. marca 1600. Poleg tega so Krčani v 16. stoletju izposlovali še dva posebna privilegija v zvezi s sejemskimi pravicami. Zaradi velike škode, povzročene med prehodom »dednega sovražnika«, jim je bodoči kralj Ferdinand s privilegijem, izstavljenim 5. novembra 1530 na Dunaju, poleg dotodanjih dveh sejmov, poletnega na ulrikovo (4. julija) in jesenskega na lukovo (18. oktobra), podelil še pravico do tretjega, na florijanovo (4. maja) s svoboščinami dan pred in dan po prazniku. 33 let pozneje je Krškemu uspelo dobiti tudi dodaten tedenski sejemski dan ob sredah, in sicer s privilegijem cesarja Ferdinanda I., izdanim 28. avgusta 1563 na Dunaju.⁵¹²

V krškem mestnem pravu in podeljenih deželnoknežjih privilegijih pogrešamo kakršno koli omembo mestu nadrejenih oblastev kot tudi krškega gospostva, s katerim je bilo kljub izvzetosti iz njegovega ozemlja vseskozi na različne načine organsko povezano. O **razmerju med mestom in gospostvom** smo do srede 16. stoletja slabo poučeni. Kot je bilo že omenjeno, si je krški gospod Jurij Thurn v začetku stoletja lastil pobiranje davka od mesta, kar je tedaj že bilo v pristojnosti kranjskih deželnih stanov. Najpozneje po kmečkem uporu 1515 so se zadeve tudi na tem področju uredile. Mesto je gospostvu še naprej odvajalo tisti dve dajatvi, za kateri je Friderik III. v mestni ustanovni listini določil, da ju je dolžno plačevati mestnemu gospodu: sodnino od mestnega sodišča, »kakor je bila navada že od nekdaj« (*das gericht gelt vom gericht vnd vom stabs [...] als von alter heerhomen ist*), in dvorni činž (*hofzins*), ki naj ga poslej vsakokratni mestni sodnik pobere od meščanov in prebivalcev mesta (*von vnsern bürgern und leüthen daselbs*) ter ga izroči njemu ali komur on ukaže.⁵¹³

⁵¹² Po prepisu privilegija nadvojvode Ferdinanda z dne 31. marca 1600 z inseriranimi privilegiji iz časovnega razpona od 1477 do 1567 (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 31. 3. 1600). Prepis je nastal sredi 19. stoletja, skoraj brez dvoma na podlagi Ferdinandovega privilegija iz leta 1600, ki ga je F. von Hermannsthal leta 1845 videl v Krškem skupaj z mlajšimi (vladarskimi) privilegiji iz let 1660, 1706, 1757 in 1784 (Dimitz, Vereins=Nachrichten, str. 9). Na seznamu listin in rokopisov, ki jih je leta 1847 z nakupi pridobilo Historično društvo za Kranjsko, je naveden tudi prepis nedatiranih svoboščin mesta Krško (Gnaden= und Freiheits=Patente der Stadt Gurkfeld. In Abschrift) (Verzeichniss (1847), str. 52). O posameznih privilegijih in njihovih hraniščih prim. Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 39; Koropec, Krško v obdobju, str. 46 in 47.

⁵¹³ Po objavi: Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 43.

Koliko sta obveznosti znašali in kako je njuno plačevanje potekalo v praksi, izvemo prvič iz dveh urbarjev krškega gospostva slabih sto let pozneje, leta 1570 in 1575. Oba urbarja navajata natančno porazdelitev dvornega činža med posamezne obveznike, ki ga je bilo mesto dolžno vsako leto plačevati od oštatov in zemljišč.⁵¹⁴ Pobiral ga je mestni sodnik in ga izročal gosposčinskemu oskrbniku na dan sv. Miklavža (6. decembra).⁵¹⁵ Samo mlajši od obeh urbarjev omenja v tem okviru tudi remanenco ali sodnino (*Remanenz oder Gericht Gelt*). Mesto jo je plačevalo vsako leto na vnebohod v višini 26 renskih goldinarjev in 40 krajcarjev oziroma en goldinar manj; tega je dobil mestni sel (*dem Statpoten*), ker je bil gradu vseskozi na razpolago (*gewärtig*).⁵¹⁶ Poleg tega so Krčani po mlajšem od obeh urbarjev kot skupnost dolgovali gospostvu še letno naturalno dajatev 20 krških mernikov ovsa (*habern Gurckfelder Maß*) za pašo živine na gmajni (*für den Pluembesuech in der Gemain*).⁵¹⁷ Vsem trem obveznostim mesta je nato mogoče slediti v prvo polovico 19. stoletja in so se po vsem sodeč obdržale vse do zemljiške odveze.⁵¹⁸

Poleg skupnih mestnih obveznosti do gospostva so obstajale še individualne. Vsak meščan, ki je v mestu točil vino, je bil dolžan stočiti vse desetinsko vino, pripadlo gospostvu od vinogradov na Trški gori, medtem ko je za podložnike izrecno zapisano, da takšne obveznosti nimajo.⁵¹⁹ Ob pomanjkanju mestnih zemljišč so posamezni Krčani jemali v zakup gosposčinske njive in travnike,⁵²⁰ skoraj samo

⁵¹⁴ Urbar iz leta 1570 nalaga obveznost mestu kot celoti in govori o plačilu v grad (*In Geschloß Gurgckhfeldenn*) v črnih kovancih (*mit Schwarzer Munß*), po reformiranem urbarju iz leta 1575 pa so bili obvezniki meščani Krškega od svojih oštatov in zemljišč ter prejemnik krško gospostvo (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 481; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.). Sumarna višina dajatve v urbarjih ni navedena.

⁵¹⁵ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Stifftäg bey der Herrschafft.

⁵¹⁶ Prav tam, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.

⁵¹⁷ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 444; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Alben vnd Pluembesuech.

⁵¹⁸ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII-8, 25. 8. 1655; šk. 277, I/140, lit. S XXI/5, 5. 2. 1724; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA N 239, No. 8, s. d. (1756); SI AS 785, Gospostvo Šrajbarski turn, fasc. 61, Civitatensia, Civitatensia-Računi, obračun 1809-1811.

⁵¹⁹ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Taferner.

⁵²⁰ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 464-480; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Zinnss von Akhern vnd Wisen. – Skoraj vsa imena najdemo med Krčani, plačniki dvornega činža. Leta 1570 je pri posameznikih dopisano, da je zemlja (postala) kupnopravna, opustela ali bila pritegnjena k pristavi.

mestne ljudi pa najdemo tudi med plačniki gornine (*Perkhrecht*) na Trški gori,⁵²¹ pri čemer so posebej plačevali vinsko desetino, in sicer dve tretjini gospodstvu in tretjino krškemu župniku.⁵²² Kdor je v gosposčinskih gozdovih pasel svinje, je bil zavezan plačilu žirnine (*Aaßrecht*), kar je avtomatično veljalo tudi za mestne ljudi,⁵²³ prav tako pa so gospodstvu pripadale ribolovne pravice na Savi.⁵²⁴ Gledano v celoti so bili mesto in njegovi prebivalci z gmotnimi obveznostmi močno navezani na gospodstvo. Kot bomo videli pri obravnavi gospodarstva, je gospodstvu v celoti pripadalo tudi pobiranje mitnine in brodnine na mestnih tleh.

V mestni ustanovni listini je zelo ohlapno opredeljena hierarhija organov mestne samouprave. Meščani so dobili pravico iz svojih vrst izvoliti sodnika in svet, ki sta morala, tako kot v drugih deželno knežjih mestih Štajerske, priseči in se zavezati (*swern vnd gewendliche pflichte vnd eydes thuen*) Frideriku III., njegovim naslednikom ali temu, kogar določi on oziroma oni.⁵²⁵ Najbolj praktično je bilo seveda priseganje pred zastavnim imetnikom krškega gospodstva ali njegovim upraviteljem, veliko bolj kot pa pred vicedomom v Celju ali Ljubljani. Po vsem sodeč je bilo samoumevno tudi to, komu pripada prizivna ali druga sodna instanca. Da je oboje še nekako do srede 16. stoletja spadalo (tudi) v domeno krškega gospodstva, pričajo pritožbe cesarju Ferdinandu I., ki jih je nanj leta 1559 ali kakšno leto prej naslovil takratni zastavni imetnik gospodstva Ivan (Hans) Ungnad, in sicer preko svojih sinov, ker je sam že živel na tujem. Prva pritožba je zadevala gospodstvo Krško, ki ga je imel Ungnad z vso jurisdikcijo (kot zastavni imetnik) že več kot trideset let, tamkajšnji meščani pa so zavračali prisego (*die Glubdt zu thuen*) imetniku oz. njegovemu upravitelju in niso dovoljevali apelacije (z mestnega sodišča) na gospodstvo (*auch die Apelation in das Schlos zulassen*). Ungnad se je še posebej pritoževal nad tem, da naj bi njegovo cesarsko veličanstvo dopuščalo (*verbleiben haben lassen sollen*), da sodnik in meščani niso dolžni priseči in (od gospodstva) dobiti potrditev (izvoljenega sodnika) (*angeregte Glubdt zuthuen und bestatigung zu empfangen*). Kako se je zadeva iztekla, ne vemo, cesarjevo odločitev (*Bescheid*) naj bi sporočila dvorna pisarna.⁵²⁶

⁵²¹ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1570, pag. 522–538; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1575, s. p., *Perkhrecht zu der Herrschaft gehörig, Statt Perg.*

⁵²² SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1575, s. p., *Weinzehendt.*

⁵²³ Prav tam, *Aaßrecht.*

⁵²⁴ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1570, pag. 578–579; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1575, s. p., *Vischwasser.*

⁵²⁵ Po objavi: Mlinarič, *Krško in njegova gosposčina*, str. 43.

⁵²⁶ AT ÖStA, AVAFHKA, Innerösterreichische Herrschaftsakten, K 22, G–31, Gurkfeld, fol. 21r, 16. 5. 1559.

Ni dvoma, da je pri potrjevanju novoizvoljenih mestnih sodnikov in pri prizivni instanci za krško mestno sodišče prišlo v Ungnadovem času do določenih sprememb. V najstarejših ohranjenih sodnih zapisnikih ljubljanskega vicedomskega sodišča (od 1554 dalje), ki je med drugim obravnavalo prizive na sodbe sodišč deželnoknežjih mest na Kranjskem, najdemo obravnave krških sodb od začetka leta 1556.⁵²⁷ To še ne pomeni, da takšna praksa ni obstajala že prej, le da druga sodna instanca ni bila jasno opredeljena in so se Krčani s prizivi nemara v glavnem obračali na krško gospostvo. V mestni knjigi kaže na takšno prakso sodni primer iz leta 1540, kjer beremo, da je Ivan Ungnad (neznano kdaj pred tem) oprostil meščana Jurija Hirschenfelderja krivde za dve pogrešani srebrni čaši, ki mu ju je oporočno volil krški župnik Mihael Guttenfelder.⁵²⁸ Ni gotovo, od kdaj natanko so morali mestni sodniki po potrditev mandata k vicedomu v Ljubljano, vsekakor že leta 1559. Najstarejši dopis v seriji dopisov mesta vicedomu o izvolitvah je sicer iz leta 1586.⁵²⁹

Od srede 16. stoletja se je mesto z izjemo kolektivnih gmotnih obveznosti (remanenca ali sodnina, dvorni činž in dajatev za pašo) dokončno osamosvojilo od gospostva, ki je do leta 1586 še ostajalo v zastavnem imetništvu, nato pa prešlo v zasebne plemiške roke.⁵³⁰ Kot bomo videli v nadaljevanju, je mesto na tleh svojega pomirja imelo tudi deželskosodne pristojnosti, tj. pravico kaznovati težja kazniva dejanja. O tem, kdaj se je takšna praksa uveljavila, viri molčijo.

Med mestom in gospostvom je tako kot drugje prihajalo do občasnih napetosti in nasprotij. Največji incident z gosposčinskim upraviteljem poznamo iz poznejšega časa, iz leta 1637, ko se je znašel v analih mesta v krški mestni knjigi.⁵³¹ V 16. stoletju sta evidentirana dva manjša spora, oba v zvezi z gosposčinskim oskrbnikom (upraviteljem) Mihaelom Mikuzem. Tako je bilo leta 1579 na zborovanju celotne meščanske občine imenovano odposlanstvo k baronu Kristofu Ungnadu – zastavnemu imetniku, ki verjetno ni prebival v Krškem – in doseglo, da Mikuz pri dvornem vinu (*Hoffwein*) ni smel več obračunavati za vedro 23 bokalov kakor zadnji dve leti, ampak le 21, kot

⁵²⁷ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 372, sodni protokoli 1554–1557, fol. 151–152, 155, 169 in 224–225.

⁵²⁸ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 10v. – O Guttenfelderju ni znanega ničesar. Očitno je umrl najpozneje leta 1534, ko je deželni knez in kralj Ferdinand I. oglejskemu patriarhu prezentiral za župnika Martina Duelacherja (Mlinarič, Martin Duelacher, str. 204).

⁵²⁹ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, G VIII–1, 26. 6. 1586.

⁵³⁰ O lastništvu Koropec, Krško v obdobju, str. 58.

⁵³¹ Ko je oskrbnik Adam Versertzenstein leta 1637 meščanom odtujil del živine in so ga ti hoteli vreči v ječo, se je rešil z begom čez Savo, nato pa je zanj posredoval graščak Jošt Jožef baron Moscon (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 21r–21v).

je veljalo »od nekdanj«. ⁵³² V istem času je štiri leta, od 1576 do 1580, tekla pravda pred ljubljanskim vicedomskim sodiščem, ker je Mikuž meščanom odvzel »zgorjnjo klavžo« (*wegen endtziehung der Obern Clausen daselbß*), očitno severni krak obzidja ali njegov zgornji del. Vicedom je ukazal podreti tam postavljene kašče in drugo (*Gäden vnnd anders*) ter odstraniti rovt, ki ga je Mikuž dal narediti na gmajni. Zastavni imetnik Krištof Ungnad je moral polovico naložene kazni odšteti vicedomskemu sodišču, drugo polovico pa mestu in temu poravnati sodne stroške. ⁵³³

Mesto v političnem pomenu besede so bili njegovi **meščani**, tj. moški, ki jih je meščanska občina sprejela v svoje vrste, tako da je vsakemu posebej podelila meščanske pravice. ⁵³⁴ Običajno je moral biti meščan pred sprejemom oženjen in lastnik hiše ali pa se je vsaj zavezal, da bo izpolnil oba temeljna pogoja. ⁵³⁵ V Krškem sprejemni pogoji niso mogli biti bistveno drugačni kakor v drugih manjših mestih, tako da je bila v meščanski stan sprejeta večina hišnih gospodarjev. Posredno priča o tem veliko število novosprejetih meščanov, katerih imena so v mestno knjigo bolj ali manj redno zapisovali v dveh obdobjih, 1541–1581 in 1610–1679. O sočasnem številu krških meščanov nimamo nobenega podatka ne za 16. ne za 17. stoletje. Za primerjavo lahko pritegnemo samo približne številke iz poznejšega časa. Ob vicedomski vizitaciji leta 1744, ko je imelo Krško manj hiš in prebivalcev kakor v 16. stoletju, so Krčani izpričali, da je vseh meščanov okoli 60 in toliko tudi članov meščanske občine, meščanskih hiš (kar pomeni vseh zasebnih hiš) pa 93. ⁵³⁶

Posamezniku podeljeno meščanstvo ni bilo dedno, tako da so morali za sprejem med meščane kakor vsi drugi posebej zaprositi tudi sinovi domačih meščanov. ⁵³⁷ V mestni knjigi je za 16. stoletje dokumentiranih 139 oz. 140 poimensko in deloma tudi s poklicem izpričanih novosprejetih meščanov v časovnem razponu 40 let od 1541 do 1581. Sprejemi, skupno 11, so se odvijali na različne dneve v letu, število hkrati sprejetih oseb pa je močno variiralo – od samo enega novega meščana (1549) do 33 (1558). ⁵³⁸ Ponavljajoči se priimki novosprejetih članov krške meščanske občine kažejo,

⁵³² Prav tam, fol. 46r.

⁵³³ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–2, 1. 6. 1580, pag. 206–219. – Ungnad obveznosti do leta 1585 še ni poravnal (prav tam, 25. 7. 1585). Koropec v zvezi s tem piše o odvzemu »zgornje kluzhe« (Koropec, Krško v obdobju, str. 56), na drugem mestu pa govori o travnikih »pri mestu pri Klužah (*Khlausen*)« (prav tam, str. 53).

⁵³⁴ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 161.

⁵³⁵ Prim. zlasti Svetina, Pogoji za sprejem, str. 156–166.

⁵³⁶ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–5, 12. 5. 1744, 13. 5. 1744.

⁵³⁷ Svetina, Pogoji za sprejem, str. 155.

⁵³⁸ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Histo-ričnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 39r, 46v, 48r–48v, 51r–52v in 54r–54v.

katere družine so bile številčno močnejše, v mestu stanovitnejše pa tudi premožnejše. Sprejemi so prikazani na koncu poglavja v Prilogi 2.

Drugi stalni prebivalci mesta, ki niso spadali med privilegirane sloje – kar so bili duhovniki, plemiči in določeni uradniki – in niso nikoli dobili meščanskih pravic, so veljali za **mestne gostače** (*Inwohner*).⁵³⁹ Izraz je v Krškem v 16. stoletju izpričan v sklepu meščanske občine leta 1574 (*denen Inwohnerin die von gemainer stat nicht aufgenomen seindt worden*) v zvezi z omejenim trgovanjem zanje.⁵⁴⁰

Za 16. stoletje vemo zelo malo o strukturi in sestavi **mestnih organov**, predvsem ker imamo opraviti z neugodno strukturo virov domače proveniencije. Pogrešamo namreč zlasti mestne sodne zapisnike oz. zapisnike mestnega sveta, tako da se moramo zadovoljiti s selektivnimi primeri iz sodne prakse v mestni knjigi.

Medtem ko je številčna in personalna sestava organov uganka, precej dobro poznamo imena mestnih sodnikov, do leta 1583 iz mestne knjige in nato od 1586 iz dopisov mesta o izvolitvah, poslanih vicedomu v Ljubljano. Seznam krških sodnikov od leta 1539 do 1600 je objavljen v Prilogi 1. Kot je bilo običajno zlasti v manjših mestih, so nekateri posamezniki zasedali položaj dlje časa, npr. Miklavž Laibacher, Valentin Fleischhacker (mesar) in Peter Brumnik. Po splošnem pravilu, ki je veljalo za mesta, so v Krškem imeli sodniške volitve vsako leto, kar je za sodnika in svet določeno tudi v zapisu od Celja pridobljenega mestnega prava.⁵⁴¹ O predlagalni pravici, volilnih upravičencih in poteku volitev pa iz razpoložljivih virov ni znanega ničesar. Vsekakor so volili vsi polnopravni meščani. Da so volitve potekale na binkoštni torek (*Pfingst Erichitag*), in to »po starih mestnih privilegijih in običaju« (*Vnsern altebergebrachten priuilegien vnd stadit gebrauch nach*), prvič izvemo leta 1586 iz dopisa mesta vicedomu.⁵⁴² Enoletni sodniški mandat je torej v Krškem zaradi premakljivosti praznika trajal različno dolgo. Šele od sedemdesetih let 17. stoletja je izpričano, da je notranji svet predlagal meščanski občini v izvolitev tri kandidate iz svojih vrst,⁵⁴³ kar ni samoumevno za prejšnje čase.

Mestnega sodnika je v odsotnosti nadomeščal sodni upravitelj (*Gerichtsverwalter*), tako tudi v primeru, če novi sodnik ni bil pravočasno izvoljen, kot se je zgodilo leta 1594, ko so Krčani zamujali z volitvami zaradi pettedenske nastanitve 800 štajerskih in karnijskih vojakov (*ein verwaltter*).⁵⁴⁴

⁵³⁹ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 162–165.

⁵⁴⁰ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. II, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 44v.

⁵⁴¹ Prav tam, fol. 1r.

⁵⁴² SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1, 26. 6. 1586.

⁵⁴³ Prav tam, 28. 8. 1676, 18. 8. 1679, 13. 8. 1680.

⁵⁴⁴ Prav tam, 21. 7. 1594.

V 16. stoletju v Krškem ni potrjena klasična struktura mestnih organov, ki je bila v zgodnjem novem veku običajna za naša mesta: notranji in zunanji mestni svet ter občina (vseh) polnopravnih meščanov.⁵⁴⁵ Kot bomo videli, srečujemo oba sveta šele veliko pozneje, od sedemdesetih let 17. stoletja, pa še to z neenotnimi poimenovanji.

Vse kaže, da se mestni svet v 16. stoletju še ni delil na notranji svet kot ožji in zunanji svet kot širši organ mestne samouprave. Poleg mestnega sodnika so izpričani samo svet, občina meščanov in organ štirih oz. četrtnikov iz občine, vsi že v zapisu mestnega prava iz okoli leta 1500,⁵⁴⁶ nato pa še v vpisih v mestni knjigi. Sinonima za mestni svet (1540: *Rat*)⁵⁴⁷ sta bila tudi gospodje (*Herren*, npr. 1539: *die Heren*),⁵⁴⁸ ko je šlo za sklep normativne narave, a tudi pri sodnih obravnavah (npr. okoli 1550),⁵⁴⁹ v sodnih primerih pa prisledniki (*Beisitzer*, npr. 1539: *die payschizar*).⁵⁵⁰ Meščanska občina (*Gemeinde*, npr. 1574: *ein Ersame gemein*),⁵⁵¹ skupnost polnopravnih meščanov, je občasnno sklepala o pomembnejših skupnih zadevah. Takšna je bila tudi naložitev denarne kazni sodniku Juriju Lašiču zaradi njegovega večkratnega nedopustnega vedenja (1579).⁵⁵²

Nikjer pa ni izpričano, koliko članov je štel mestni svet in koliko meščanska občina. Po analogiji z drugimi mesti bi jih bilo v svetu 12. Pri posameznih sodnih primerih najdemo imena navzočih mož, skupno tudi do 20,⁵⁵³ ki pa jih ni mogoče enačiti s svetniki, čeprav so vsaj prvonavedeni to nedvomno bili. Struktura mestnih organov je v grobih potezah še najbolj vidna iz sklepa, sprejetega na zborovanju celotne meščanske občine (*In der versammlung der ganzen gemein albie*), na katerem so imenovali odposlance h graščaku Krištofu baronu Ungnadu, in sicer šest iz sveta (*auß dem Rath*), med temi mestnega sodnika, in štiri iz občine (*auß der gemein*).⁵⁵⁴ V slednjih prepoznamo organ četrtnikov iz občine (*die Vierer von der gemajjn*), ki ga za sodnikom in občino bežno omenja že zapis mestnega prava, prejetega od mesta Celje.⁵⁵⁵ Četrtnike srečamo tudi leta 1571, ko je mestni svet sklenil, da bodo v bodoče denarno kaznovani meščani, ki se bodo upirali izvolitvi v ta organ (*zu vier von der*

⁵⁴⁵ Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 35–36; Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 159–160.

⁵⁴⁶ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. II, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 1r, iv in 5v.

⁵⁴⁷ Prav tam, npr. fol. 10r.

⁵⁴⁸ Prav tam, fol. 60r

⁵⁴⁹ Prav tam, fol. 47v.

⁵⁵⁰ Prav tam, fol. 62v

⁵⁵¹ Prav tam, fol. 44v.

⁵⁵² Prav tam, fol. 60r.

⁵⁵³ Npr. 17 leta 1541 (prav tam, fol. 61r) in 20 leta 1556 (fol. 62r).

⁵⁵⁴ Prav tam, fol. 46r.

⁵⁵⁵ Prav tam, fol. 5v.

gemein erwelt nit wellen sein).⁵⁵⁶ Iz njegovega poimenovanja izhaja, da so bili (vsaj prvotno) štirje, kar implicitno potrjuje zgornji primer iz leta 1579, in da so izhajali iz meščanske občine.⁵⁵⁷ Ne vemo pa, kakšne pristojnosti so imeli in ali gre za zametek poznejšega zunanjega mestnega sveta.

V istem času srečujemo tak organ (*die Vierer, die vier von der Gemein*) tudi v sosednjih Brežicah, ki so prav tako imele mestno pravo štajerskih mest. Tam je organ »štirih iz občine« v prvi tretjini 17. stoletja po vsem sodeč prerasel v notranji mestni svet, pri čemer je šlo za spreminjajoča se poimenovanja istih organov, čemur lahko natanko sledimo po mestnih zapisnikih.⁵⁵⁸ Vendar brežiškega razvoja mestnih organov ni mogoče primerjati s krškim, kaj šele, da bi tamkajšnje vzorce prenašali na sosednje mesto. Ob odsotnosti mestnih zapisnikov je za Krško mogoče domnevati dvojje: da je organ, imenovan štirje iz občine, v 17. stoletju postal zunanji mestni svet ali pa se je ta izoblikoval neodvisno od njega in so bili četrtniki iz 16. stoletja istovetni s poznejšimi četrtnimi mojstri (*Viertlmaister*), tj. z nekakšnim sodnikovim izvršilnim organom. Četrtni mojstri srečamo leta 1674, ko so šli skupaj s sodnikom kot davčni eksekutorji nekemu meščanu zapečatit klet.⁵⁵⁹ V istem času, leta 1677, zasledimo tudi štiri iz občine (*die Vier von der Gemein*), in sicer kot kupce ovsa, ki ga je mesto plačevalo gospostvu, kupnino pa so nato možem odračunali od njihovega davka in kontribucije.⁵⁶⁰ Organ, ki bi ga drugje imenovali zunanji svet, je v Krškem malo prej, leta 1668, izpričan v mestni knjigi kot »odbor (iz) občine«, in sicer za mestnim svetom pri sodnikovi pogostitvi in sprejemu novih meščanov (*in versambleten völlig Rath Vnd außschus der Gemeinde; Einem ers: Rath, und auß Schusß von der Gemeinde*).⁵⁶¹ Kot zunanji svet je poimenovan leta 1674 v dopisu vicedomu o izvolitvi novega sodnika,⁵⁶² torej v dokumentu za zunanjo rabo, prejkone po splošni poimenovalni praksi, tako kot od leta 1676 v istih dopisih srečujemo notranji svet v vlogi predlagatelja kandidatov za sodnika.⁵⁶³ Ob vicedomski vizitaciji mesta leta 1744 je notranji svet štel osem, zunanji pa sedem svetnikov, pri čemer se v istem viru še vedno govori tudi o svetu in odboru (meščanske) občine.⁵⁶⁴

⁵⁵⁶ Prav tam, fol. 55r.

⁵⁵⁷ Leta 1561 je med pričami listinjenja neke sodne listine za osmimi imeni in pred mestnim pisarjem kot zadnjim naveden in nato prečrtan eden iz občine (*auß der gmain*) (prav tam, fol. 50r).

⁵⁵⁸ Golec, Podoba brežiške mestne družbe, str. 18–19; Dolenc, *Pravne razmere*, str. 14–15.

⁵⁵⁹ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–3, 17. 2. 1674.

⁵⁶⁰ Prav tam, lit. G VIII–8, s. d., Berichts Copie (1677).

⁵⁶¹ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 32r.

⁵⁶² SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1, 23. 8. 1674.

⁵⁶³ Prav tam, 28. 8. 1676, 18. 8. 1679, 13. 8. 1680.

⁵⁶⁴ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–5, 12. 5. 1744, 13. 5. 1744.

Po zapisu mestnega prava so Krčani tudi svet, tako kot sodnika, volili vsako leto.⁵⁶⁵ Volitve članov sveta za razliko od sodniških volitev niso dokumentirane, znano je le upiranje izvolitvi med štiri iz občine, kar je moral mestni svet leta 1571 sankcionirati z denarno kaznijo.⁵⁶⁶ V dopisu vicedomu leta 1594, v katerem mestni sodnik in svet pojasnjujeta razloge za zamudo pri volitvah mestnega sodnika, je omenjena (od vicedoma očitana) zamuda pri »nadomestitvi drugih uradov«, tj. funkcij oz. služb (*auch Ersetzung anderer Empter*),⁵⁶⁷ kar kaže na sočasnost volitev članov organov s sodniškimi volitvami.

V mestih slovenskega in širšega prostora je bilo članstvo v mestnih organih sprva podvrženo menjavi, t. i. mutaciji, pri kateri je nižji organ vsako leto odpoklical v svoje vrste del članov višjega in ta iz članov nižjega izbral nove.⁵⁶⁸ Ko pa se je v mestih habsburških dednih dežel od 16. stoletja postopoma uveljavilo načelo, da ima vsak organ sam pravico odločati o svoji sestavi, je meščanom preostalo le soodločanje ob volitvah predstojnika občine in najvišjih mestnih uradnikov na čelu s sodnikom.⁵⁶⁹ Potem ko so mutacijo v 17. stoletju odpravili v Ljubljani in je članstvo v obeh svetih postalo dosmrtno – v notranjem leta 1628 in v zunanjem 1692 –, naj bi po F. Zwitteru na Kranjskem to reformo »pač posnemala tudi druga mesta«. ⁵⁷⁰ Tak razvoj je potrjen za največji gorenjski mesti Kranj in Škofja Loka, kjer so mutacijo odpravili šele v prvi polovici 18. stoletja,⁵⁷¹ prav tako je v prvi polovici 18. stoletja ni več imela Višnja Gora.⁵⁷² Zanimivo je, da je ni poznal že novi volivni red za Novo mesto iz leta 1573, ki je predpisoval zapolnjevanje organov le v primerih, ko se je kakšno mesto izpraznilo zaradi smrti.⁵⁷³ Za Krško ne vemo, ali so mutacijo sploh kdaj odpravili in jo nadomestili z načeloma dosmrtnim članstvom; slednje se je lahko končalo tudi predčasno, in sicer zaradi odstopa ali odstavitve iz kazenskih razlogov.

Medtem ko ni v 16. stoletju niti enkrat izpričana personalna sestava mestnega sveta, imamo vsaj nekaj podatkov o **mestnih pisarjih** kot nepogrešljivih uslužbencih mesta in pomočnikih mestnega sodnika. Kot smo videli pri obravnavi mestnega prava, je sodnik pri vseh pravnih poslih moral imeti ob sebi pisarja. Iz mestne knjige

⁵⁶⁵ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 1r.

⁵⁶⁶ Prav tam, fol. 55r.

⁵⁶⁷ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, G VIII–1, 21. 7. 1594.

⁵⁶⁸ Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 36; Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 160–161.

⁵⁶⁹ Mathis, *Zur Bevölkerungsstruktur*, str. 1092.

⁵⁷⁰ Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 36.

⁵⁷¹ Kranjčani so se za stalni svet zavzemali pri notranjeavstrijski vladi sicer že v 17. stoletju, a so ga uvedli šele leta 1728 (Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 207–209, 226), odprava mutacije v obeh svetih Škofje Loke pa je bila predmet novega mestnega reda iz poznega leta 1747 (Žontar, *Novi škofjeloški*, str. 132–135).

⁵⁷² Golec, *Elite v majhnih mestih*, str. 224.

⁵⁷³ Vrhovec, *Zgodovina Novega mesta*, dodatek II.

so znana imena petih mestnih pisarjev, od katerih je le eden izpričan dvakrat, prvi, Urban Behaim (1548), pa samo posredno kot podpisnik. Njegova pisava se v knjigi pojavlja od samega začetka (1539),⁵⁷⁴ nato je med pričami pravnih dejanj enkrat naveden prvi (1541)⁵⁷⁵ in enkrat takoj za sodnikom (1546).⁵⁷⁶ Če bi sledili pisavam, bi lahko natančneje določili, koliko časa je deloval kateri od pisarjev. Zanimivi sta še dve imeni. Mihael Mikuž, ki smo ga že srečali kot gosposčinskega oskrbnika oz. upravitelja (od 1566 do 1585),⁵⁷⁷ je pred tem leta 1561 izpričan kot mestni pisar⁵⁷⁸ in še prej leta 1558 med novosprejetimi meščani.⁵⁷⁹ Prejkone je imel sočasno dve službi Volf Wartperger, omenjen kot mestni pisar leta 1583,⁵⁸⁰ nato pa kot protipisar krškega nakladniškega urada (mitnice) dve leti pozneje, ko so ga zaradi malomarnega dela zamenjali.⁵⁸¹ Kdo je bil zadnji v 16. stoletju izpričani mestni pisar, o katerem vemo le to, da je pripadal luteranski veroizpovedi, lahko samo ugibamo. Deželni vicedom je leta 1598 od Krčanov zahteval njegovo odstavitev in zamenjavo s katoliškim pisarjem.⁵⁸²

Tako kot ne poznamo imena tega moža, ostajajo brezimni mestni sli. Gosposčinski urbar iz leta 1575 pri plačilu remanence navaja, da je bil sel (*dem Stattpoten*) ves čas na razpolago tudi gradu.⁵⁸³ Krško je imelo še svoje mestne merilce, ki jih srečamo v mestni knjigi v zvezi z nakupom žita (*die Statmesser*),⁵⁸⁴ in mestne vratarje, od katerih poznamo enega po imenu, in sicer Jakoba Gregoriča, že nekdanjega vratarja (*gewesner thorbuetter*), ko so ga leta 1563 sprejeli med meščane.⁵⁸⁵

Ni jasno, kdaj je pod upravo mesta prišel **mestni špital**, nastal sredi 15. stoletja. »Urbar ubožnega špitala mesta Krško iz leta 1534« (*Vrbarium Deß Armen Spittall der Statt Gurgfeldt De Anno 1534.*), kot se glasi naslov edinega ohranjenega špitalskega urbarja pred sredo 18. stoletja, je zavajajoč tako po dataciji kot po vsebini. Pečaten je z velikim mestnim pečatom, vendar ni datiran, ampak zgolj navaja, da je v njem

⁵⁷⁴ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 10r.

⁵⁷⁵ Prav tam, fol. 61r.

⁵⁷⁶ Prav tam, fol. 58v.

⁵⁷⁷ Koropec, Krško v obdobju, str. 47.

⁵⁷⁸ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 50r.

⁵⁷⁹ Prav tam, fol. 48v.

⁵⁸⁰ Prav tam, fol. 15v.

⁵⁸¹ StLA, I.Ö. HK, Akten, 1585–VI–16, 5. 5. 1585, prav tam, 29. 6. 1585.

⁵⁸² SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1, 27. 5. 1598.

⁵⁸³ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.

⁵⁸⁴ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 45r.

⁵⁸⁵ Prav tam, fol. 52r.

popisano imenje in posesti daroval špitalu (*gestiftet vnnd doniert*) prvega dne leta 1534 vitez Jurij starejši Rajhenburški, gospod Brežic in Šrajbarskega Turna.⁵⁸⁶ V resnici je urbar lahko nastal šele konec 16. ali v začetku 17. stoletja, o čemer pričajo imena nekaterih v njem navedenih meščanov.⁵⁸⁷ Tudi vloga viteza Rajhenburškega je močno vprašljiva.⁵⁸⁸ Jurij omenjenega leta vsekakor ni mogel donirati celotne špitalske posesti, saj je njena glavnina – vasi Brege in Vihre s podložniki na skupno osmih hubah in pol – pripadala špitalu že v drugi polovici 15. stoletja.⁵⁸⁹ Omenjeni urbar navaja poleg podložnikov in desetih ter njiv, ki jih je mesto dajalo v najem za vzdrževanje špitala, tudi dohodke vsakokratnega špitalskega mojstra (*einem Jeden Spitalmeister*) od zakupa njiv. Vsakokratni mestni pisar (*einen jeden Stattschreiber*) pa je kot dodatno plačilo užival majhno špitalsko njivo na mestnem polju. Tako špital kot špitalska cerkev sv. Duha sta bila leta 1573, ob zatrtju kmečkega upora, prizadeta zaradi požara.⁵⁹⁰ Do srede 18. stoletja je nato o delovanju špitalske ustanove znanega le malo.⁵⁹¹

⁵⁸⁶ SI AS 785, Gospostvo Šrajbarski turn, fasc. 61, urbar meščanskega špitala Krško 1534, s. p. – Urbar ima platnice iz 18. stoletja, ki jih je bržčas dobil, potem ko je špital leta 1770 postal last turnskega graščaka Jožefa grofa Auersperga in je urbar prišel na Šrajbarski turn (SI AS 785, Gospostvo Šrajbarski turn, fasc. 63, Špitalska cerkev sv. Duha v Krškem, 3. 4. 1770; prav tam, knj. 1, s. d.). Ohranjen je tudi v prepisu krškega, tj. leskovškega župnika Ludvika Lazarinija, datiranem 22. februarja 1769 v župnišču v Krškem (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 109, RDA, N 115, No. 5). V gradivu terezijanskega katastra sta poleg tega prepisa še izvleček iz urbarja iz let 1754–1755 in štifni register iz leta 1756 (prav tam, No. 7 in No. 6).

⁵⁸⁷ Pri vrtnem činžu sta takšna Baltazar Scherer, ki ga srečamo v urbarjih gospostva Krško iz let 1570 in 1575 med plačniki dvornega činža, leta 1563 pa kot Baltazarja Radovana s poklicem »Scherer« med novosprejetimi meščani (gl. Prilogi 2 in 3), ter Hans Trometter, čigar ime se pojavi šele leta 1615 pred protireformacijsko komisijo (gl. op. 860). Tudi vsi štirje plačniki činža od skednjeve, popisanega na koncu urbarja, so izpričani pozno: Luka Kunec je bil mestni sodnik od leta 1601, Peter Omerzel je dobil meščanske pravice leta 1569, Jurij Čede 1577 in Gašper Kurin 1581 (gl. Prilogi 2 in 3). Primerjava rokopisa v urbarju z rokopisi v krški mestni knjigi in dopisih mesta kranjskemu vicedomu ni prinesla neizpodbitne ugotovitve o piscu in času nastanka urbarja. Pisava je sicer zelo podobna zapisu iz leta 1610 v mestni knjigi (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 40v).

⁵⁸⁸ Nenavadno je že to, da je Jurij Rajhenburški naveden kot starejši, saj ni za njim znan noben drug Jurij, ki bi bil potemtakem Jurij mlajši. Po Koropcu je zadnji Rajhenburški z imenom Jurij izpričan med letoma 1522 in 1541, imenuje pa ga Jurij V. Pred njim se je tako imenoval njegov stric Jurij IV., ki se zadnjič omenja leta 1478 (Koropec, Brestanica z okolico, str. 64, 68–69).

⁵⁸⁹ Gl. op. 414.

⁵⁹⁰ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 418, fasc. 284, pag. 874 a–d, 21. 9. 1573; StLA, I.Ö. HK, Akten, 1574–VIII–23, 30. 8. 1574.

⁵⁹¹ V vicedomski vizitaciji leta 1744 beremo o pobotnici za špitalsko desetino z dne 25. septembra 1676 in o izdatkih mesta za špital, ki so znašali dobra 302 goldinarja, pri čemer je bilo treba posebej upoštevati prispevek za vzdrževanje oskrbovancev špitala (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–5, 12. 5. 1744, 13. 5. 1744).

Od **znamenj mestne oblasti** je treba na prvem mestu omeniti **mestni grb**, ki ga je Krškemu z ustanovno listino (1477) podelil Friderik III. Na heraldični desni strani je bila podoba Janeza Evangelista, ki se takrat sploh prvič omenja in priča o starosti krške mestne cerkve. Kot rečeno, je dalo mesto kmalu po povzdignitvi izdelati **pečatnik** s podeljenim grbom, napisom in ustanovno letnico 1477. O njegovem zgodnjem nastanku priča edini znani primer uporabe še v srednjem veku, leta 1480. V drugi polovici 16. stoletja je Krško začelo uporabljati še manjši pečatnik, prav tako okrogel in izdelan iz srebra, katerega odtis je ohranjen na mnogih dopisih kranjskemu vicedomu od leta 1586 dalje. Oba pečatnika hrani danes Posavski muzej Brežice skupaj s krško **sodniško palico** iz leta 1628.⁵⁹²

Ni dvoma, da je Krško v 16. stoletju že imelo **mestno hišo ali rotovž** in da s tem imenom niso označevali zgolj domovanja vsakokratnega mestnega sodnika, kjer bi se sestajali mestni organi. Stavba ni omenjena v nobenem od obeh popisov dvornega činža (1570 in 1575), prvič zato, ker ni bila zavezana tej dajatvi, in drugič, ker popisovalcem ni služila za orientacijsko točko, kot denimo mestna vrata, župnišče, župnikov vrt ipd. Najprej jo srečamo leta 1548 ob sklepu mestnega sodnika, sveta in celotne občine o izročitvi neke hiše, podpisanem *in richtes hauß* (*Gerichtshaus*),⁵⁹³ kolikor ne gre za pisarjev spodrseljaj in je bila mišljena sodnikova hiša (*richters hauß*). Nato je izpričana leta 1561 z oznako komun (*am khamaun*), ko sta se v njej ali pred njo zbrala mestni svet in občina ter uradno prepustila vrt novemu posestniku.⁵⁹⁴ Da je šlo res za javno zgradbo, dovolj jasno izhaja iz sklepa meščanske občine leta 1574, po katerem je moral vsak meščan prinesiti v sodno hišo (*in das gerichtshauß*) svojo mestno žitno mero,⁵⁹⁵ in še posebej iz pisma župnika Marka Khuna mestnemu sodniku in svetu leta 1621, ki govori o »njihovem rotovžu« (*in Ihren Rathauß, in Rath Hauß*).⁵⁹⁶ O lokaciji krške mestne hiše v tem času lahko zgolj ugibamo. Izročilo, ki jo povezuje z »nekim stolpom«, v 17. stoletju prodanim graščaku, nima opore v virih. Ti razkrivajo samo lokacijo zadnjega, konec 18. stoletja porušenega rotovža, ki je stal tik ob Savi v neposredni bližini današnjega Mestnega muzeja Krško.⁵⁹⁷

⁵⁹² Otarepec, *Srednjeveški pečati*, str. 75–80. Prim. fotografijo vseh treh predmetov v: Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 37.

⁵⁹³ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 58r.

⁵⁹⁴ Prav tam, fol. 59v.

⁵⁹⁵ Prav tam, fol. 45r.

⁵⁹⁶ Prav tam, Civitatensia, Krško, 31. 3. 1621.

⁵⁹⁷ Veliko vprašanje je, kako zanesljive so naslednje besede I. Lapajnetja iz leta 1894, saj se sklicuje na zelo negotovo izročilo in listino. »Po ustnem izročilu so imeli Krčani svojo mestno svetovalnico v nekem stolpu, kjer so hranili tudi svoje stare listine in stara pisma, torej so svoj arhiv shranjevali. Kakor posnamemo iz neke listine iz 17. stoletja, so bili Krčani stolp s svetovalnico vred prodali graščaku – za živež, žito in vino.« (Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 44). Iz mlajših virov ni nič znanega o kakem stolpu

Zelo verjetno pa se omemba rotovža kot komuna, ki jo najdemo leta 1633 v analih v mestni knjigi, nanaša na srednji stolp obzidja, potekajočega po sredi mesta. Kot smo videli, se je skozi ta stolp prišlo iz enega dela mesta v drugega in je bil pred porušenjem konec 18. stoletja označen kot mestna vrata. Pomenljiva je navedba v mestnih analih iz omenjenega leta, saj pravi, da so se med poplavo vozili z ladjami (čolni) skozi (!) komun (*durch den Camaun*).⁵⁹⁸

Nazadnje se bomo posvetili še vprašanju, kaj je bilo **mestno ozemlje** v pravnem smislu in kakšno oblast je mesto na njem izvajalo. Iz ozemlja mesta sta bili nedvomno izvzeti dve stavbi, ki ju kot takih ni v popisih dvornega činža leta 1570 in 1575 – župnišče in špital. Medtem ko prvega srečujemo kot orientacijsko točko (npr. za oštac pod Goro pri župnišču ali za vrt pod gradom pri župnišču), ni drugi omenjen v nobeni zvezi.⁵⁹⁹ Oba sta v terezijanskem katastru iz srede 18. stoletja navedena med svobodnimi hišami in vrtovi (*Freje Häußer, undt Gärten*), župnišče kot stavba, špital pa le kot posestnik vrta, ker špitalov kot takih v dolenskih mestih niso popisovali.⁶⁰⁰

Zunaj mestnega obzidja – to je v Krškem obdajalo samo južno in severno stran mesta – se je mesto v pravnem pogledu raztezalo do meja **mestnega pomirja**, ki je ležalo znotraj deželskega sodišča gospodstva Krško. Na tem ozemlju so mestni organi izvajali policijsko in sodno oblast.⁶⁰¹ V 16. stoletju je obseg pomirja opisan le v urbarju iz leta 1575, tudi tu zelo kratko in z enakimi besedami kakor v mestni ustanovni listini iz leta 1477.⁶⁰² Pozneje iz analov v krški mestni knjigi pri letu 1636

---

v mestu, ki bi bil v rokah krških ali turnskih graščakov, ugotoviti pa je mogoče, kje je stal (zadnji) krški rotovž, ki so ga podrli leta 1796. Glede na župnijsko knjigo status animarum, po kateri je imel kot »Domus Judicialis« hišno št. 82 in nobenih stanovalcev (NŠAL, ŽA Krško, Statusi animarum, fasc. 1, status animarum 1792–1804, s. p.), je šlo za neposredno bližino današnje t. i. Kaplanove hiše (Mestni muzej Krško). Stal je tik ob Savi, kjer je bil po sodobnem poročilu v napoto obrečni vlečni poti (SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, III. registratura, šk. 394, fasc. 52, 1795, Nr. 3245/2660, 22. 9. 1796). Glede na to, da je od njegovega porušenja minilo manj kot sto let, izročilo pa ga, sodeč po Lapajnetu, konec 19. stoletja na tem mestu ni več pomnilo, je tem bolj vprašljivo povezovanje še starejšega rotovža z »nekim stolpom«.

⁵⁹⁸ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 19v.

⁵⁹⁹ Gl. Prilogo 1.

⁶⁰⁰ V kategoriji svobodnih hiš in vrtoev so bili popisani še vrt cerkve sv. Florijana in dve po nastanku mlajši stavbi, c.-kr. provianta hiša in brodninska hiša grofa Aleksandra Auersperga, tedaj že južno od mesta (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13. 6. 1752). O nepopisovanju špitalov: Golec, Zemljiški katastri, str. 291.

⁶⁰¹ Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 18–19; Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 166.

⁶⁰² SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1575, s. p., Gmaines Statls Purkhfrids Pidmärkh. – Urbar iz leta 1570 pomirje samo omenja in pravi, da leži okoli krškega gradu znotraj deželskega sodišča (SI AS 1, Vicedomski urad za

Krška mestna pečatnika iz leta 1477 in iz druge polovice 16. stoletja; hrani ju Posavski muzej Brežice, razstavljena sta v Mestnem muzeju Krško (foto Tomaž Grdin, fototeka Mestnega muzeja Krško).

izvemo, da so bile meje pomirja popravljene (*berechnet*) pred 40 leti,⁶⁰³ torej konec 16. stoletja. Potek meje, kot ga navaja stoletje mlajši krški urbar leta 1695, je sicer v osnovi enak kakor prej, le opis je zdaj natančnejši in upošteva korekcijo.⁶⁰⁴

Sodna oblast posameznega mestnega sodišča je v teritorialnem pogledu obsegala območje mestnega pomirja brez imunitet. Na njegovih tleh je bilo mesto pristojno za vse civilnopravne zadeve in za kazenskopravne zadeve nepriviligiranih oseb, tako domačinov kot tujcev.⁶⁰⁵ Prizivno instanco za rabsodbe mestnih sodišč je, kot rečeno, predstavljalo vicedomsko sodišče v Ljubljani, proti rabsodbam slednjega pa je bila

---

Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 581). O opisu pomirja v mestni ustanovni listini iz leta 1477 gl. op. 363.

⁶⁰³ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Histroičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 21v.

⁶⁰⁴ »... alß oberhalb von der Sau beÿm Creüz von Dirnstain Vnter Zesta hinab zu der Wisen neben Tschretesch nach der anhöhe hinab auf Slapouiz zum Prünl auf Thurnamhardt, von dorth auf Haßlpach hinabwerthß zu Ende der Pfarrohfflichen Wisen zu dem Prunn hinter dem Paumbgarthen auf die türkische Vberfuhr, zu dem Saustromb von dorth hinauf biß wider zum Dirnstain wie eß alles mit Markhstainer außgezeichnet zusehen.« (AT ÖStA, HHStA, Archiv Auersperg, C 48/12, konv. 1, Urbar Gurkfeld 1695, s. p., Landtgerichts Confinen). V tem opisu je drugačen dvakratni zapis prve mejne točke kot *Dirnstain* (»Suhi kamen«), medtem ko se leta 1477 glasi *Wierstein* in leta 1575 *Wiernstain*. Pomenljivo je, da se toponim v takšni obliki pojavi že pri opisu ribolovnih voda v urbarju leta 1575: *Dürren Stain oberhalb Gurgfeld gegen Reyhenburg* (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p. Vischwasser). Ta oblika je nastala neodvisno od verjetne prepisovalske napake v mestnem privilegiju. V 70. letih 16. in konec 17. stoletja je lokacija tudi natančnejša, tako da jo lahko opredelimo takole: ob Savi, nad Krškim proti Rajhenburgu, pri križu in pod vasjo Cesta.

⁶⁰⁵ Prim. Svetina, *Metlika*, str. 90–92.

mogoča pritožba na notranjeavstrijsko vlado v Gradcu.⁶⁰⁶ Poleg nižjesodne oblasti, tj. civilnega in nižjega kazenskega sodstva (*Burgfriedobrigkeit*), so lahko mesta posedovala tudi deželno sodišče (*Landgericht*) in s tem pravico do izvrševanja krvnega sodstva.⁶⁰⁷ Potem ko je Kranjska v 16. stoletju uvedla deželnega krvnega sodnika, se je deželskosodni značaj mestnega pomirja odražal v tem, da so smela mesta sama sprožiti sodni proces in poklicati krvnega sodnika iz Ljubljane. Deželna sodišča so se namreč odtlej delila na maloštevilna privilegirana, ki so sama vzdrževala kvalificiranega krvnega sodnika – med mesti edinole Ljubljana –, in neprilegirana, kjer je krvnim pravdam predsedoval v ta namen poklicani krvni sodnik kot deželnoknežji organ, uslužbenec vicedomskega urada.⁶⁰⁸ Zlasti mlajša mesta, kot je bilo tudi Krško, so bila pozno izločena iz zemljiških gospostev in njihovih deželskih sodišč ter so deželskosodne pravice uveljavila šele sčasoma, denimo tedaj, ko se je vodenje krvnosodnih procesov preneslo z deželskih sodnikov na deželnega krvnega sodnika in se je postavilo vprašanje, kdo bo zanj plačeval sodne stroške.

Najzgodnejše predpise, da mesto pokliče in plača krvnega sodnika za sojenje zločincem, prijetim v mestnem pomirju, srečamo pri dolenskih mestih v Kočevju in Višnji Gori, dveh sočasno s Krškim ustanovljenih mestih, in sicer v sedemdesetih letih 16. stoletja v reformiranih urbarjih kočevskega in višnjegorskega gospodstva. Reformirani urbarji drugih gospodstev, iz katerih so se izločila posamezna mesta, o tem molčijo, tako tudi oba urbarja gospodstva Krško (1570 in 1575). V sosednji Kostanjevici so, denimo, v tem času deželskosodne pravice izgubili.⁶⁰⁹ Kolikor navedena praksa v Krškem v 16. stoletju še ni bila utečena, se je uveljavila pozneje, o čemer pričajo konkretni primeri iz druge polovice 17. stoletja,⁶¹⁰ o posedovanju deželskega sodišča, ki naj bi jih več stalo kot jim prinašalo, pa tedaj izrecno poročajo tudi Krčani

⁶⁰⁶ Polec, *Razpored sodnih instanc*, str. 127–128. – Bogat vir za proučevanje sodnega poslovanja mestnih sodišč so obravnave pritožb v vicedomskih sodnih protokolih, ohranjenih z daljšimi vrzeli za obdobje 1554–1667 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 372–377).

⁶⁰⁷ Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 34.

⁶⁰⁸ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 213; Polec, *Razpored sodnih instanc*, str. 120.

⁶⁰⁹ Golec, *Družba v mestih*, str. 374–375. – Kostanjevičani so konec 16. stoletja skušali sami voditi krvnosodni postopek s poklicanim deželnim krvnim sodnikom in zločincev niso hoteli izročiti deželskemu sodišču, vendar so jim deželnoknežji komisarji tako ravnanje leta 1588, ob sestavi reformiranega urbarja, dokončno prepovedali (prav tam, str. 375).

⁶¹⁰ Iz dopisa mesta deželnemu vicedomu o izvolitvi novega mestnega sodnika za leto 1669–70 izhaja, da so Krčani poklicali krvnega sodnika za sojenje zaradi detomora (1665) in sojenje mestnemu pazniku (1668), ki sta se obe končali s smrtno kaznijo (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1, 16. 10. 1669). V začetku 18. stoletja naj bi Krčani opustili justifikacije čarovnic samo zaradi mestnega uboštva, ker niso več zmogli plačevati krvnega sodnika iz Ljubljane (Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 39). Žal je pogrešan malefični protokol iz leta 1628, ki je iz krškega mestnega arhiva leta 1846 prišel v roke Historičnega društva za Kranjsko v Ljubljani (*Verzeichniss* (1846), str. 70).

sami (1686).⁶¹¹ Na deželskosodne pristojnosti krškega mestnega pomirja kaže sicer že urbar iz leta 1575 v razdelku o kaznih, kjer pravi, da lastnik gospostva kaznuje vsa kazniva dejanja v tem deželskem sodišču, ki jih zagrešijo tu živeči in drugi podložniki, razen v »svobodnih pomirjih« (*Außer der befreidten Purkhfrid*).⁶¹² Temu pa neposredno sledita opisa meja krškega deželskega sodišča⁶¹³ in mestnega pomirja.⁶¹⁴

Od deželskosodnih pristojnosti mesta na tleh mestnega pomirja je treba razlikovati ustaljeno prakso krvnosodnih ali malefičnih procesov v mestih, ko je šlo za storilce, prijete v deželskem sodišču teritorialnega gospostva. Krvne pravde – sojenja za najtežje zločine, za katere je bila zagrožena smrtna kazen – so namreč največkrat potekale v mestih in trgih, ki so dajali na voljo zgolj prostor in prisednike, tako tudi Krško, ob gradovih pa praviloma le tedaj, ko v deželskem sodišču ni bilo javnega trga,⁶¹⁵ npr. v sosednjem gospostvu Rekštanj.⁶¹⁶ Za Krško gosposčinski urbar iz leta 1575 govori o vabljenju po »nekaj svetnikov iz sosednjih krajev« (mest in trgov), ne da bi jih naštel (*von den Negst umbgelegnen Flekben Etliche Raths freund*), ter »celotnega sveta v mestecu Krško« (*Neben dem völligen Rath im Statl Gurkhfeld*).⁶¹⁷ Sicer pa so po nekaj krških meščanov vabili še na krvne pravde drugih sosednjih in bližnjih gospostev. Krčani so tako od sedemdesetih let 16. stoletja navedeni kot prisedniki v urbarjih gospostev Kostanjevica, Radeče in Brežice.⁶¹⁸ Nedvomno so bili vabljeni tudi v deželska sodišča Rekštanj, Rajhenburg in Sevnica.⁶¹⁹

Urbar iz leta 1570 razkriva še neko ne nepomembno podrobnost, ki je pet let mlajši urbar ne pozna. Določilo o deželskem sodišču, ki znotraj njegovega obsega

⁶¹¹ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, 13. 4. 1686.

⁶¹² SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Straffen, Pueß vnd Wändl.

⁶¹³ Prav tam, Landgerichts Pidmärkh vnd Gezirkh der Herrschafft Gurkhfeld.

⁶¹⁴ Prav tam, Gmaines Statls Purkhfrids Pidmärkh.

⁶¹⁵ Golec, *Družba v mestih*, str. 376.

⁶¹⁶ SI AS 1074, Zbirka urbarjev, I/42u (SI AS 1074/97), novoreformirani urbar Rekštanj 1575, pag. 117.

⁶¹⁷ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Fürderung des Malefiz Recht.

⁶¹⁸ V Kostanjevici so bila na krvnih pravadah zastopana mesta Kostanjevica, Novo mesto in Krško (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzins etc.; SI ZAC 7, Zbirka urbarjev, 142 U, novoreformirani urbar gospostva Kostanjevica 1588, fol. 135; urbar iz leta 1625 prim. Mlinarič, *Kostanjeviško gospostvo*, str. 73), v Radečah radeški trški sodnik in svet ter prisedniki iz Krškega in malega trga Svibno (SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 107, I/60, lit. S X, urbar gospostva Žebnik oziroma Radeče 1576, pag. 318–319; lit. S XI, urbar gospostva Radeče 1602, pag. 503–504), v Brežicah pa po urbarju iz leta 1585 svetniki iz Brežic, Kostanjevice, Krškega, iz trga Rajhenburg in z Vidma, ki ni imel niti trškega statusa (Golec, *Podoba brežiške mestne družbe*, str. 16).

⁶¹⁹ Rekštanjski novoreformirani urbar iz leta 1575 govori samo o prisednikih iz okoliških krajev (*Flekben*) in županih (SI AS 1074, Zbirka urbarjev I/42u (SI AS 1074/97), novoreformirani urbar Rekštanj 1575, pag. 117), urbarji za Rajhenburg in Sevnico, ki bi vsebovali takšne podatke, pa so pogrešani.

samo omenja mestno pomirje, govori o obveznosti lastnika gospostva, da mestu za vsakega sodno usmrčenega zločinca brez ugovarjanja plača stroške za krvnega sodnika in rablja v višini 50 reparjev (*Patzen*), tj. 3 goldinarje in 20 krajcarjev, ter da mora sam vzdrževati sodnega slugo.⁶²⁰ A gospostvo te obveznosti ni redno izpolnjevalo. Tako je mesto leta 1636 takratnemu lastniku gospostva Janezu Krstniku baronu Mosconu odpovedalo nadaljnje plačevanje stroškov za krvno sodstvo, ki jih je dolga leta neupravičeno poravnavało sólo.⁶²¹

Ni še bila izrečena zadnja beseda o tem, kje se je končala zadnja pot na smrt obsojenih oseb. Koropec pri obravnavi gosposčinskih urbarjev iz let 1570 in 1575 pravi, da so vislice stale pri »Pruckl«.⁶²² Podatek navaja za opisom meja deželskega sodišča (1575), vendar ga v urbarju na tem mestu ni.⁶²³ Kje je bil ta »mostič«, bo treba še raziskati. Namig ponuja Lapajne, ko v zvezi s čarovniškimi procesi v začetku 18. stoletja navaja: »Copernice so devali ob glavo na krškem polji ob Savi proti Leskovcu (ob potoku Žlapovec).«⁶²⁴ Dejansko je bil Žlapovec po opisu meja mestnega pomirja iz leta 1695 ena od mejnih točk med mestnim pomirjem in deželskim sodiščem krškega gospostva (*nach der Anhöbe hinab auf Slapouiz zum Prünl auf Thurnamhardt*)⁶²⁵ in kot tak zelo primeren kraj za morišče. Jožefinski vojaški zemljevid iz osemdesetih let 18. stoletja, ki je za lokacije vislic prvovrsten vir – s posebnima topografskima znakoma za kamnite in lesene vislice –, le-teh na območju Krškega ne prikazuje.⁶²⁶

GOSPODARSKE RAZMERE – MED RAZCVETOM IN OVIRAMI

Mlado mesto, ki je pridobitev mestnih pravic sicer dolgovalo predvsem varnostno-obrambnim razlogom, je imelo že prej tudi dobre naravne in druge pogoje za gospodarski razvoj. V 16. stoletju se je ob tehničnem napredku in spremenjenih političnih razmerah bolj kakor v srednjem veku pokazala prednost lege

⁶²⁰ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 581.

⁶²¹ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 21v. – Zapis se glede na sklicevanje na zapis iz leta 1636 vsekakor nanaša na junij 1636, čeprav sledi vpisu o vnovični izvolitvi Mihaela Koprive 2. junija 1637.

⁶²² Koropec, *Krško v obdobju*, str. 54.

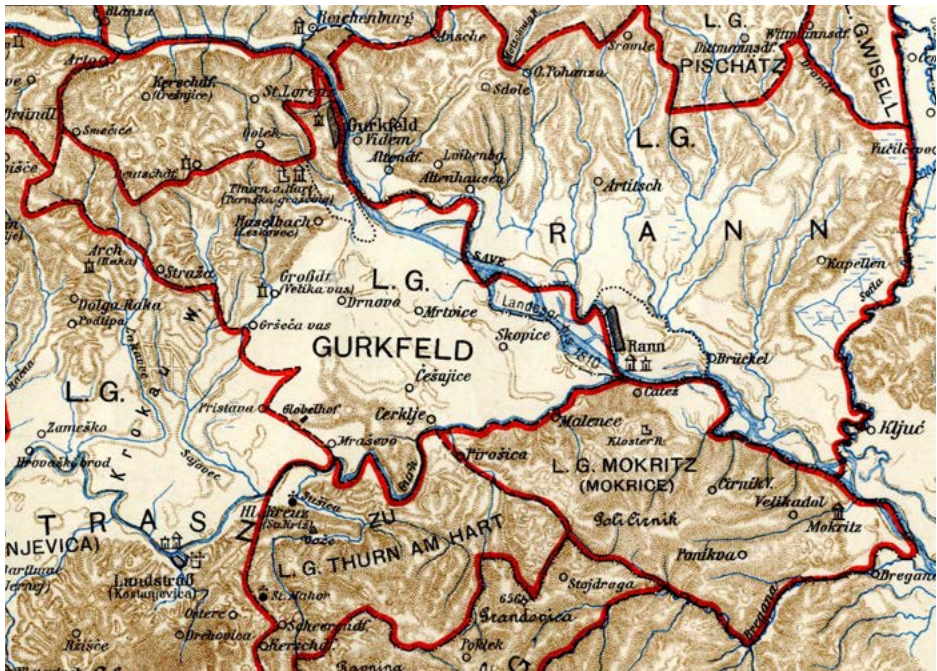
⁶²³ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Gmaines Statls Purkhfrids Pidmärkh.

⁶²⁴ Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 40.

⁶²⁵ AT ÖStA, HHStA, Archiv Auersperg, C 48/12, konv. 1, Urbar Gurkfeld 1695, s. p., Landtgerichts Confinen.

⁶²⁶ Rajšp, *Slovenija na vojaškem zemljevidu. Karte*, sekcija 217.

Deželsko sodišče Krško (L. G. Gurkfeld) s črtkano vrisanim potekom mestnega pomirja na skrajnem severnem koncu (*Historischer Atlas*, Bl. 36).

mesta ob plovni reki, največji vodni žili Kranjske, ki je krško območje povezovala s širokim jugovzhodnim prostorom onstran deželne meje. Savska plovba takrat še zdaleč ni imela tolikšnega pomena in obsega kakor v zlati dobi, tj. v drugi polovici 18. in zlasti prvi polovici 19. stoletja,⁶²⁷ je pa Krško povzdignila nad raven lokalno omejenega urbanega središča, tj. zgolj enega od mest, ki z obrtnimi izdelki in trgovino zadovoljujejo predvsem potrebe okoliškega prebivalstva.

Razen v času neposredne turške nevarnosti je mesto v dobi zgodnjega kapitalizma doživljalo gospodarski vzpon. Habsburška pridobitev ostankov Ogrsko-hrvaškega kraljestva, v drugi četrtini 16. stoletja večinoma vključenega v Osmansko državo, je slovenske dežele in tem bolj obmejni krški prostor povezovala s sosednjo Slavonijo ali Slovenjem, kot se je tedaj imenovala današnja severozahodna Hrvaška s prestolnico v Zagrebu.

Gospodarske povezave s tem čezmejnimi prostorom so bile močne že prej, zlasti trgovina z morskimi soljo in ogrskim žitom. Oskrbnik krškega gospostva Jurij Thurn je leta 1497 v odgovoru na očitke kralja Maksimilijana I., da sta s sorodnikom Vidom

⁶²⁷ O savski plovbi gl. zlasti Šebek, *Krško*.

Thurnom v Krškem uvedla novo mitnino (*mit der mewt bewerung angefangen*), to označil kot neresnico, s katero so ju hoteli pri vladarju očrnuti Jurij Elacher in nekateri drugi. Maksimilijan je zaradi obtožb prepovedal v deželi trgovino s soljo, kar naj bi »ubogim ljudem« na Kranjskem povzročilo veliko škodo. V Krškem so namreč sol vedno menjavali z Ogrri za njihovo žito, zdaj pa se je ogrska trgovina z žitom, kožami, voskom, medom, bakrom in drugim blagom preusmerila na Bakar, kar škodi tudi deželnoknežjim mitninam in drugim prihodkom.⁶²⁸

Maksimilijanov ukrep je bil očitno le kratkotrajen. Živahna čezmejna trgovina je ponovno dokumentirana tik pred usodno bitko pri Mohaču, in sicer na zborovanju stanovskih zastopnikov vseh avstrijskih dežel v Augsburgu na prelomu leta 1525 in 1526. Odposlanci kranjskih deželnoknežjih mest so imeli v zvezi z osnutkom novega policijskega reda med drugim pripombe na trgovino s soljo, ki da je povsod v rokah meščanov, le pri njih je v domeni kmetov, ki na Kranjskem, Štajerskem, v Slovenski marki, Slavoniji in drugod zamenjujejo sol za žito. Kmetje prevzemajo od Slavoncev žito navadno v Brežicah, Kostanjevici in Krškem.⁶²⁹ Malo zatem, leta 1530, je Krškemu uspelo od kralja Ferdinanda pridobiti pravico do tretjega letnega sejma – poleg poletnega na ulrikovo (4. julija) in jesenskega na lukovo (18. oktobra) –, in sicer spomladi na florijanovo (4. maja), a se je ta sejem smel odvijati le tri dni.⁶³⁰

Krško je bilo skozi celotno 16. stoletje pomembno sejmsko središče. Tedenskemu sejmu ob nedeljah, nedvomno utečenemu že v njegovi zgodnji trški dobi,⁶³¹ se je namreč pridružil še drugi ob sredah, ki so ga Krčani izposlovali leta 1563 od istega vladarja, zdaj cesarja Ferdinanda I.⁶³² K prošnji za dodatni tedenski sejem jih je vsekakor spodbudila konkurenca novega sobotnega sejma v Brežicah,⁶³³ s pridobitvijo še enega semanjskega dne pa je Krško postalo v primerjavi z veliko večino mest na Slovenskem v tem pogledu privilegirano. O poteku sejmov, trgovskem blagu in obsegu sejmskega prometa ne vemo za 16. stoletje sicer nič konkretnega.

Več poročil o sejmih imamo od srede 17. stoletja, ko so bili zaradi spremenjenih gospodarskih tokov in lokalnih težav močno prizadeti. Lega ob mejni reki Savi je

⁶²⁸ AT ÖStA, HHStA, RK, Maximiliana, 8–1–42, s. d. (pred 29. II. 1497).

⁶²⁹ Žontar, Nastanek, gospodarska in družbena problematika, str. 51.

⁶³⁰ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 1530 XI. 5., Dunaj, vidimus v: 1600 III. 31., Gradec.

⁶³¹ Tedenski sejem je kot zelo star prvič izpričan leta 1497 (AT ÖStA, HHStA, RK, Maximiliana, 6–3–60, 7. 3. 1497), nato pa ga v virih ponovno srečamo šele leta 1562 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–5, 14. I. 1562).

⁶³² SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 1563 VIII. 28., Dunaj, vidimus v: 1600 III. 31., Gradec.

⁶³³ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–5, 14. I. 1562.

imela za mestno gospodarstvo namreč tudi svoje negativne strani. Za prehod oseb in blaga čez reko je bilo obvezno plačilo več pristojbin, in sicer brodnine in mitnine krškemu gospostvu ter sredstvenine in raznih naklad deželnim stanovom. Vse to je od Krškega odvrčalo sejmarje s Štajerskega in Hrvaškega, škodilo pa tudi trgovanju Krčanov z nasprotnim bregom in njegovim zaledjem. Sava je tako za krško mestno gospodarstvo predstavljala oviro, ki je mestu odtegovala pomemben del naravnega zaledja. Nedvomno niso bile majhne posredne koristi Krčanov od savske prehodne trgovine in kmečkega trgovanja s soljo, a je imela mestna blagajna pri tem le neznamenit dobiček, saj Krško ni premoglo mitninske, skladiščne ali kakšne druge komorne pravice.⁶³⁴ Smelo je pobirati samo sejemske pristojbine, o katerih pa ni iz 16. stoletja ničesar znanega. Šele v terezijanskem katastru sredi 18. stoletja zasledimo med komornimi prihodki solno merico, ki so jo plačevali tuji prodajalci soli (*bierorths von fremden verkauffenden Saltz, das einfallende Maßl*) in je prinašala skromnih 7 goldinarjev na leto,⁶³⁵ sicer pa nobene še tako majhne stojnine, kot denimo v sosednji Kostanjevici, kjer so med komornimi prihodki prikazali dobrih 59 goldinarjev mostnine (*Bruken Zobl*) in 2 goldinarja stojnine (*Stand gelder*).⁶³⁶ Terezijanski kataster izkazuje kot komorni prihodek krškega mesta tudi vinsko mero (*Wein Maßsereij*) v višini 5 goldinarjev, ki pa ni bila vezana samo na sejme.⁶³⁷

Za mestna komorna gospodarstva, tj. za mestno blagajno, je bila razumljivo zelo pomembna pravica do pobiranja raznih tranzitnih in sejmskih mitnin. Mesta so si skušala na različne načine pridobiti vsaj omejeno oblast in nadzor nad tem vitalnim področjem, izvorno pridržanim vladarskemu regalu. Kolikor so trgovsko-prometne pristojbine ostale v rokah zemljiškega gospostva, se je namreč kmalu porodilo vprašanje prestiža, povezano s temeljnim vprašanjem, kdo je na mestnih tleh dejanski gospodar. Temu ustrezno so mesta stremela, da si pridobijo mitnice v čim širši okolici, kar jim je omogočalo preprečevati tihotapstvo in navezovati promet na mestno naselbino.⁶³⁸

Mitnina v gosposčinskih, nemestnih rokah je v Krškem tako za mestno komorno gospodarstvo kot za meščansko trgovino predstavljala nevšečnost in vsaj potencialno, če že ne realno nevarnost. Krčani so se že leta 1535 implicitno pritoževali, da ne premorejo nobene mitnice,⁶³⁹ prehod čez Savo pa so jim pozneje, v 17. in 18. stoletju, poleg gosposčinske mitnine in brodnine na Savi oteževale vedno nove pristojbine,

⁶³⁴ Prav tam, lit. G VIII–8, s. d., Berichts Copie (1677), 13. 4. 1686; lit. G VIII–15, 4. 5. 1674.

⁶³⁵ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 2, 13. 6. 1752.

⁶³⁶ Prav tam, N 240, No. 26 (kalkulacijska tabela), s. d.

⁶³⁷ Prav tam, N 239, No. 2, 13. 6. 1752.

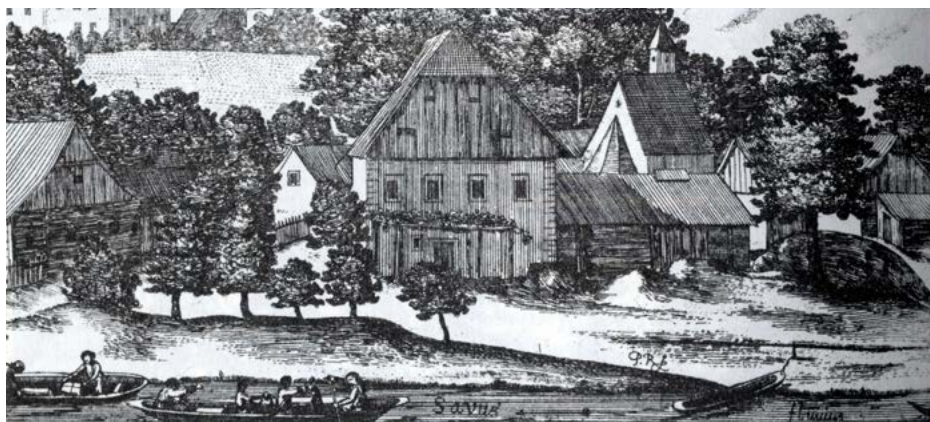
⁶³⁸ Golec, *Družba v mestih*, str. 523.

⁶³⁹ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 15. 8. 1535.

ki so sejmarje s Štajerskega in Hrvaškega odvrčale od Krškega. Tudi zato so drago plačali kužno zaporo sredi 17. stoletja, saj naj bi se prav med njenim trajanjem začeli sejmi na nasprotnem bregu reke v Vidmu, zaradi katerih so močno oslabei krški sejmi.⁶⁴⁰ Pred letom 1744 jih je prizadela še prestavitev gosposčinskega broda iz mesta, ker potujočim odtlej ni bilo več treba do broda skozi Krško.⁶⁴¹

Tako kot Krško je brez lastne mitnice ostal Lož, povzdignjen v mesto sočasno z mestom ob Savi (1477). Več sreče sta imeli drugi dve od štirih kranjskih mest, ki jih je ustanovil Friderik III., Kočevje (1471) in Višnja Gora (1478). Slednja je ob potrditvi mestnih pravic dobila pravico do pobiranja mostnine, cesar Friderik pa ji je že prej, še kot trgu, pomagal tako, da je dal trgu v zakup mitnino v celotnem višnjegorskem deželskem sodišču, kar je ostalo stalnica do začetka 18. stoletja. Tudi Kočevje je leta 1564 dobilo privilegij za mostnino, a so pobiranje že čez dobro desetletje prenesli iz mesta na drugo lokacijo. Ni znano, da bi se tudi Krško kdaj potegovalo za podobne pravice, a če se je, pri tem ni bilo uspešno. Sosednji Kostanjevici je, nasprotno, leta 1533 uspelo izprositi mostnino, ki jo je mesto pobiralo ob letnih in tedenskih sedmanjnih dneh, pri čemer naj bi ob tem času veljala oprostitev gosposčinske mitnine. Drugi krški mestni sosed, Novo mesto, je bil v tem pogledu močno privilegiran vsaj že od prve polovice 15. stoletja, saj sta mitninska in skladiščna pravica predstavljali nadvse pomemben vir njegovih prihodkov.⁶⁴²

V Krškem srečujemo v 16. stoletju **dve vrsti mitnic** – gosposčinsko mitnico in nakladniški urad –, ki sta imeli različne korenine, a sta bili v tehnično-organizacijskem

Savske ladje pri Kompolju po Valvasorju, 1689 (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 188).

⁶⁴⁰ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, s. d., Berichts Copie (1677), 13. 4. 1686; lit. G VIII–15, 4. 5. 1674.

⁶⁴¹ Prav tam, lit. G VIII–5, 12. 5. 1744, 13. 5. 1744.

⁶⁴² Golec, *Družba v mestih*, str. 523–524.

Prečkanje Save po Valvasorju, 1689 (Valvasor, *Die Ebre II*, str. 202).

pogledu tesno povezani. Začetki gosposčinske mitnice so segali globoko v srednji vek, še v čas pred nastankom trške naselbine. Mitnica v Krškem se namreč prvič omenja v babenberskem urbarju 1230–1246.⁶⁴³ Sredi 15. stoletja pa se je začela v notranjeavstrijskih deželah pojavljati nova oblika prometnih pristojbin – naklade (*aufschlag*), imenovane tudi doklada in nabitek, ki jih na Slovenskem srečujemo od konca 60. let. Povezane so bile s cesarjem Friderikom III. kot deželnim knezom in njegovo fiskalno politiko. Pobirali so jih dodatno k mitnini na posameznih mitninskih postajah od nekaterih vrst blaga, ki so ga transportirali in prodajali v večjih količinah in je prinašalo deželnemu knezu večje dohodke – od živine, kož, železa in železnih izdelkov, vina, žita, platna, soli idr.⁶⁴⁴ T. i. nakladniški urad bi tudi v Krškem utegnil nastati še pred koncem srednjega veka, potrjeno pa je obstajal leta 1545, ko ga najdemo na seznamu nakladniških uradov za morsko sol v Celjski grofiji.⁶⁴⁵ Takratni nakladniški prejemnik se je imenoval Otmar Verlič (*Ottmair Werlitsch Einember zu Gurckfeldt*) in je vzdrževal dva (mitniška) hlapca,⁶⁴⁶ krški urad pa je bil med osmimi

⁶⁴³ Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 39–40.

⁶⁴⁴ Prav tam, str. 172.

⁶⁴⁵ AT ÖStA, AVAFHKA, IÖHA, K 5, C-5, fol. 98r in 99r.

⁶⁴⁶ Prav tam, fol. 99r. – V krški mestni knjigi je leta 1560 omenjena njegova vdova Helena, pokojni Otmar pa označen kot meščan in nakladniški protipisar za morsko sol (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. II, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 49r).

v Celjski grofiji četrti najdonosnejši s slabo desetino celotnih prihodkov in skoraj desetkrat donosnejši od brežiškega.⁶⁴⁷ Verličev naslednik nakladnik Joahim Part je omenjan med letoma 1551 in 1560.⁶⁴⁸ V Partovem času, leta 1556, je deželni knez za potrebe krškega nakladniškega urada ali uradne hiše (*umb das Amthaus Gurckhfeldn*) kupil zasebno hišo, ki je glede na navedbo lokacije »v mestu pod grajskim vrtom«⁶⁴⁹ identična z uradno hišo v urbarjih iz let 1570 in 1575, v katerih je navedena skoraj na koncu.⁶⁵⁰ Nakladnik, postavljen od dunajske in nato graške dvorne komore ter v tem času še vedno podrejen višjemu prejemiškemu uradu na Vranskem,⁶⁵¹ je bil hkrati gosposčinski mitničar in kot tak odgovoren gospodstvu. Takšna dvojnost se je obdržala tudi po prodaji gospodstva v zasebne roke (1586).⁶⁵²

Gosposčinska urbarja iz 70. let se dobro dopolnjujeta glede narave gosposčinske mitnice in treh lokacij pobiranja mitnine. Po urbarju iz leta 1570 je gospodstvo po starem običaju (*wie von altter Herkbummen, vnnd bisher der prauch gewesen*) pobiralo mitnino (*die Mautt*) na brodu (*Am Furdt*), pri »klavži« (*auch bej der Clausen*) in v

⁶⁴⁷ V sedmih mesecih od 1. junija do 31. decembra 1545 so posamezni nakladniški uradi zabeležili takšne prihodke (zaokroženo na goldinar): Celje – 193 goldinarjev, Vrnsko – 1087 (!), Gornji Grad – 83 (skupaj s pobranimi kaznimi), Laško – 226, Radeče – 54, Sevnica – 307 (skupaj s kaznimi), Krško – 201 (skupaj s kaznimi) in Brežice – le 20 goldinarjev, skupno nekaj manj kot 2175 goldinarjev (AT ÖStA, AVAFHKA, IÖHA, K 5, C–5, fol. 98r).

⁶⁴⁸ V krški mestni knjigi se Joahim Part leta 1551 omenja v vlogi priče pravnega dejanja kot kraljevi prejemnik (*Jochum Partt Rom. Khu. Mt. einnehmer daselb*) (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 53v). Devet let pozneje, leta 1560, je v istem viru določene imenovan kraljevi prejemnik naklade na morsko sol (*Joachim Partt der Zeitt Rom. Khu Mt. Meersaltz Aufschlag Einember albie zu Gurkhfelden*) (fol. 49r).

⁶⁴⁹ Kupno pismo sta izstavila prodajalca Blaž in Magdalena Schartner, predmet prodaje pa so bili oštata, hiša, hlev in vrt v mestu pod grajskim vrtom (*vndter dem Gschloßgarten*) poleg oštata Martina Esiha z letno obveznostjo dvornega činža do krškega gospodstva v višini 30 črnih pfenigov in enega kopuna (StLA, Innerösterreichische Urkundenreihe, Urk. 388, 3. X. 1556, Gurkfelden).

⁶⁵⁰ Po obeh urbarjih je nakladnik (*Aufschlager*) plačeval za uradno hišo (*vom Ambt Hauß; von dem Ambthauß*) dvorni činž 10 krajcarjev in enega kopuna, Martin Esih pa je omenjen samo leta 1575 kot že nekdanji imetnik vrta (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1570, pag. 518; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.).

⁶⁵¹ Ob nastavitvi novega krškega nakladniškega prejemnika Danijela Hamerstila leta 1584 je krški prejemniški urad označen kot inkorporirana podružnica vranskega (*als ein Filiall Incorporiert*), natančno pa so tudi opredeljene obveznosti novega prejemnika (StLA, I.Ö. HK, Registratur, Registraturbuch 1584, fol. 56r–57v, 15. 3. 1584). O razmerju z vranskim višjim prejemniškim uradom tudi: prav tam, Repertorien, 1566, fol. 12; 1585, fol. 34; I.Ö. HK, Registratur, Exemptbuch 1574, fol. 92. Prim. tudi: Koropec, Vrnsko v srednjem veku, str. 229.

⁶⁵² Koropec brez razlikovanja med gosposčinskimi mitničarji in nakladniki (prejemniki) navaja imena šestih »mitničarjev«, ki so sledili Mojzesu Herrenbergerju od leta 1584 do 1637 (Koropec, Krško v obdobju, str. 58).

Krški vasi (*zu Mugkbendorff*).⁶⁵³ Prav tako mu je pripadala običajna brodnina (*das gewendlich Vrfurgeldt*) (od brodov) povsod pri Krškem, nad in pod njim (*allendthalben bej ob vnnd vnderhalb Gurgkhfeldt*).⁶⁵⁴ Pet let mlajši novoreformirani urbar iz leta 1575 govori o mitnici v mestu (*Im Statl daselbst*) in njenih dveh podružnicah (*Ain Mauth vnd Zwo filial oder zue Meüth*), pod »klavžo« (*vndter der Clausen*) in v Krški vasi (*Zu Mukbendorff*), skupaj z brodom (*Sambt dem Vrfar*). Tu sledi opisu še natančna mitninska in brodninska tarifa (*Tariffa*),⁶⁵⁵ ki je prejšnji urbar nima in je z nekaj modifikacijami enaka mitninskemu in brodninskemu redu krškega gospostva z letnico 1566 (*Mauth vnd Vriffur Ordnung zu der Herrschafft Gurgkhfeldt geherig*). Naslov slednjega je ključen za razumevanje, kaj pomeni »klavža« in kje se nahaja: pod krškim gradom (*In der Khlaussen vnderterm Geschloß*).⁶⁵⁶ Mitnino so torej v samem Krškem pobirali na dveh lokacijah, obeh v severnem delu mesta: na brodu (skupaj z brodnino) in v »klavži«.

Pri popisu dvornega činža, dajatve mesta gospostvu od zemljišč, navajata urbarja iz 70. let obe mitninski hiši: t. i. uradno hišo, kar pomeni nakladniški urad, in mitninsko hišico v »klavži«. Obe se pojavita pri koncu popisa, navedbe okoliških lokacij pa neizpodbitno pričajo, da gre za zgornji, severni konec mesta pod gradom. Mitnica v »klavži« je dokumentirana s tamkajšnjo mitninsko hišico (*von Maut Heussel Inn der Khlaussen; vom Mauthheüsl in der Clausen*), od katere je dvorni činž plačeval Marko Schwarzenberger.⁶⁵⁷ Označevanje lokacije hišice s »klavžo« kaže na severno obzidje, kar v obeh popisih potrjujeta umeščenost med kašče in bližina hišice Jakoba Maurerja, locirane med mestna vrata in župnikov vrt (*ain Khleinß Heussel zwischen Stat Thor vnnd Pharers Grundt; von ainem klainen Heüßl zwischen der Statthor vnd des Pfarers Grundt*).⁶⁵⁸ Ta mitnica je torej prestrezala ljudi in blago, vstopajoče skozi severna mestna vrata.

⁶⁵³ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 203.

⁶⁵⁴ Prav tam, pag. 204.

⁶⁵⁵ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Meuth vnd Vrfar Gelt.

⁶⁵⁶ »Mauth vnd Vriffur Ordnung zu der Herrschafft Gurgkhfeldt geherig Vnnd In der Stat, auch zu Muckhendarrff vnnd in der Khlaussen vnderterm Geschloß aintzunemen Ist wie volgt. 1566« (SI AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, šk. 284, Mitninske zadeve – Krško 1569–1574).

⁶⁵⁷ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 516; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.

⁶⁵⁸ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 515–516; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.

Glavna mestna mitnica, na kateri so hkrati pobirali tudi brodnino čez Savo in deželnoknežjo naklado, pa je bila v t. i. uradni hiši v lasti deželnega kneza.⁶⁵⁹ V letih 1570 in 1575 je od te hiše, obakrat popisane blizu mitninske hišice v »klavži«, v popisu kot predpredzadnje, plačeval dvorni činž nakladnik (*Aufschlager*).⁶⁶⁰ Na tej obrežni lokaciji so torej zaračunavali vse prometne pristojbine od trgovskega blaga, ki je prihajalo v Krško ali šlo skozenj po kopnem, po vodi in čez Savo. Pri t. i. uradni hiši gre poleg župnišča in špitala za edino svetno stavbo iz 16. stoletja, katere lokacijo lahko s precejšnjo gotovostjo identificiramo še danes, ker imamo o njej dovolj podatkov iz tistega časa in ker je verjetno ohranila namembnost še v drugo polovico 18. stoletja. Odtlej ji je mogoče kontinuirano slediti po hišni, urbarski in nato še parcelni številki. Stala je ob Savi, severno od cerkve sv. Duha, danes na lokaciji Valvasorjevo nabrežje št. 5.⁶⁶¹

V tem delu mesta ima Valvasor na vseh treh upodobitvah – skicni in obeh bakroreznih⁶⁶² – preprost brod, prislonjen na rečni breg, ki ga sestavljata dva čolna in nanju prečno položene deske. Brod je torej v njegovem času še bil tukaj, pri čemer je moralo biti tudi pristajališče drugje na nasprotni strani Save, severno od vasi Videm

⁶⁵⁹ Mitnica, ki so jo kmečki uporniki februarja 1573 oplenili (Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 243), je bila identična z uradno hišo (StLA, I.Ö. HK, Akten, 1574–XI–26, 3. II. 1574: »durch die Rebellischen vnnnderthanen zerstörte amtheuser«).

⁶⁶⁰ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 518; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p. Hernach volgen die Hofzins etc.

⁶⁶¹ V prvem popisu krških hiš iz leta 1749 je stavba predstavljena kot »hiša dvorne komore, zdaj kraljevska uradna hiša« (*Hoff Camerall Haus, jetzo das Königl. Ambt Haus*) z dvema vrtovoma, izjemoma pa ne pove, iz katerega materiala je zgrajena (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. I. 1749). Tri leta mlajši popis donosa od hiš (1752) jo imenuje »hiša dvorne komore ali podružnične mitnice« (*Hoff Cammeral oder Filial=Mauthbauß*) in razkriva, da gre za najdonosnejšo stavbo v mestu z letnim donosom 20 goldinarjev; to je natanko toliko, kot je znašal letni donos sosednje, zidane gosposočinske hiše gospostva Krško (prav tam, No. 7, 13. 6. 1752). Zaporedje hiš v obeh popisih potrjuje lokacijo mitninske hiše na mestu, kjer je »cesarsko-kraljeva mitninska hiša« (*K. K. Mauthamt*) prikazana tri četrt stoletja pozneje na franciscejski katastrski mapi (1825) kot zidana hiša št. 75 z notranjim dvoriščem (stavbna parcela 31) in dolgim vrtom v širini hiše (zemljiška parcela 129), ki sega vse do ulice Pod goro (med današnjim Hočevarjevim trgom in župniščem) (SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list V; zapisnik stavbnih parcel, 20. 4. 1825; zapisnik zemljiških parcel, 27. 4. 1825). Stavba je ob prvem oštevilčenju hiš leta 1771 dobila hišno številko 71 in je leta 1792 v statusu animarum označena kot »Domus Bancalis« (NŠAL, ŽA Krško, Statusi animarum, fasc. 1, status animarum 1792–1804, s. p.). Po preštevilčenju hiš leta 1816 je imela hišno številko 75, pod katero jo najdemo v franciscejskem katastru. Lokaciji mitninskega urada od srede 18. stoletja zlahka sledimo zlasti s pomočjo rektifikacijske številke 68, ki jo ima v štiftnem registru iz leta 1756 kot »hiša dvorne komore« (*Hoff Camerall Haus*) (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 8, s. d.).

⁶⁶² Valvasor, *Topografija Kranjske 1678–79*, sl. 95; isti, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 262; isti, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, XI, str. 233.

in ne tako kakor pozneje tik pod vasjo.⁶⁶³ Prestavitev broda na južno stran mesta, zunaj južnih mestnih vrat,⁶⁶⁴ je povezana z že omenjenim pričevanjem Krčanov ob vicedomski vizitaciji leta 1744, da zdaj, drugače kot »pred leti«, do broda ni več treba skozi mesto, kar škodi njihovemu gospodarstvu in poslom.⁶⁶⁵ Glede na Valvasorjeve upodobitve in dejstvo, da ni v mestnih pritožbah iz 17. stoletja nikjer govora o tem problemu,⁶⁶⁶ so brod prestavili bodisi konec 17. stoletja bodisi v začetku 18., vsekakor nekaj let ali desetletij pred letom 1744. Ni izključeno, da je manj pomemben brod vozil z ravnine južno od mesta do Vidma (občasno) že prej. V potrditvenem pismu grofa Friderika Celjskega grajski kapeli sv. Nikolaja iz leta 1421 je, denimo, omenjen oštat »na spodnjem brodu« (*in dem niedern Urfor*).⁶⁶⁷

V urbarju iz leta 1575 se v popisu dvornega činža pojavi še ena mitninska hiša (*Ist An jezo das Mauthauß*). Pripadal ji je oštat Martina Ferka, ki ga v pet let starejšem urbarju ne najdemo.⁶⁶⁸ Pri tem je pomenljivo dvoje. Hiša je navedena na drugem koncu popisa kakor uradna hiša in mitninska hišica v »klavži«, bliže sredini, Ferkov priimek pa kaže na poklic brodnika. Morda je šlo za začasno lokacijo, ker so uradno hišo po požaru (1573) še obnavljali.

Samo v letih okoli kmečkega upora 1573 je natančno dokumentiran tudi promet na mitnicah in brodu, in sicer v letnih registrih gosposčinske mitnine in brodnine

⁶⁶³ Šebek navaja, da Valvasorjeva lokacija broda ni točna, ampak naj bi ga pomaknil proti severu, ker je skušal znotraj mestnega obzidja zajeti čim več za naselje pomembnih objektov (Šebek, Nekaj razmišljanj, str. 113), tako denimo tudi cerkev sv. Rozalije (prav tam, str. 107). Ob Šebkovi predpostavki, da je bila začetna postaja broda tudi v Valvasorjevem času na ravnini zunaj mestnega obzidja in končna za skalo, imenovano Videmska, Valvasorjeva lokacija pristajališča resnično ne bi mogla biti na pravem mestu, saj bi se moral brod do Vidma spustiti kakih tristo metrov, pri čemer bi bila plovba mimo Jermanove skale in njenih brzic povsem nemogoča (prav tam, str. 113). Prim. Šebek, *Krško*, str. 35.

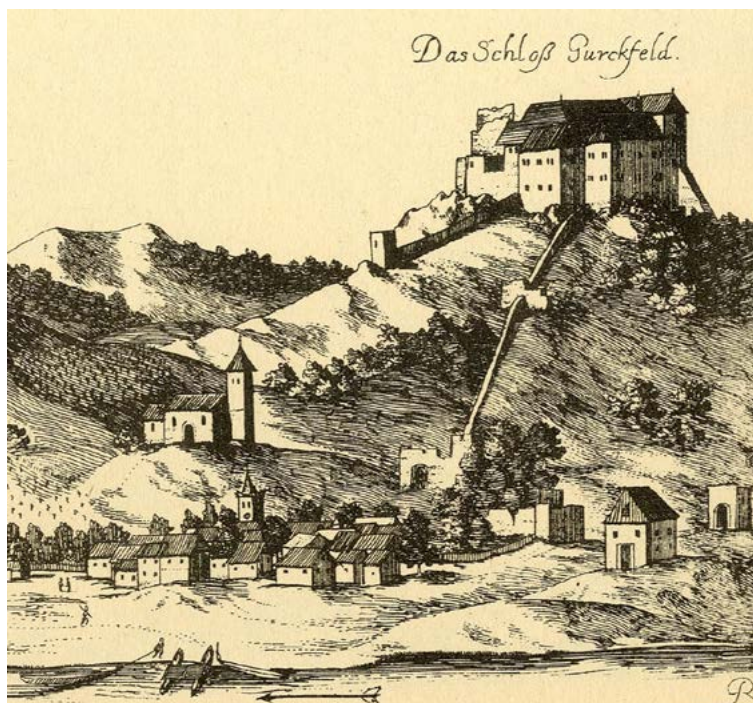
⁶⁶⁴ Ko je bil brod že nekaj časa pod mestom, omenja popis donosa od hiš v terezijanskem katastru (1752) brodninsko hišo grofa Aleksandra Auersperga (*Graff Alexander von Auersperg Überfuhr Hauß*) (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13. 6. 1752). Ker je navedena na koncu popisa med »svobodnimi hišami in vrtovi«, ni mogoče ugotoviti njene lokacije, donos 2 goldinarja pa jo uvršča v spodnjo tretjino krških domov, kjer so se znašle izključno lesene hiše in hišice (Golec, Zemljiški kataster, str. 294, 297). Brodninska hiša je leta 1771 dobila hišno številko 5 (NŠAL, ŽA Krško, Statusi animarum, fasc. 1, status animarum 1792–1804, s. p.), ki jo je obdržala tudi po hišnem preštevilčenju leta 1816. V statusu animarum iz leta 1822 je hiša označena kot brodninska (*Uiberfuhrhaus*) in brez stanovalcev (NŠAL, ŽA Krško, Statusi animarum, fasc. 1, status animarum 1822, s. p.). Na franciscejski katastrski mapi iz leta 1825 je prikazana kot zidana hiša s stavbno številko 337 in v lasti grofa Antona Auersperga (SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list VIII; zapisnik stavbnih parcel, 20. 4. 1825).

⁶⁶⁵ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–5, 12. 5. 1744.

⁶⁶⁶ Prav tam, lit. G VIII–8, 25. 8. 1655; s. d. (Berichts copie, 1677), 13. 4. 1686.

⁶⁶⁷ 1421 III. 26., Krško, objava v: Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 237.

⁶⁶⁸ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 494; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p. Hernach volgen die Hofzins etc.

Zgornji del Krškega po Valvasorjevi *Topografiji Kranjske*, 1679
(Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, sl. 84).

za obdobje od 1569 do 1574.⁶⁶⁹ Gre za prepise po posameznih dnevih vodenih evidenc mitničarja in hkrati deželnoknežjega nakladnika (nakladniškega prejemnika) Mojzesa Herrenbergerja.⁶⁷⁰ Iz tega vira si je mogoče ustvariti le delno sliko o trgovskem in osebnem prometu. Večji del trgovskega blaga so tovorili ali prevažali z vozovi, samo manjši je šel po Savi na splavih in čolnih (po posameznih letih 5–12 % vseh prihodkov).⁶⁷¹ Splavarji, ki so mimo Krškega prevažali splave z lesom, so bili skoraj vsi z Ljubnega v Zgornji Savinjski dolini, lastniki trgovskega blaga na vodni poti pa Ljubljančani.⁶⁷² Mitnina in brodnina kažeta na živahno trgovsko pot z Ogrske

⁶⁶⁹ SI AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, šk. 284, Mitninske zadeve – Krško 1569–1574, obračuni dohodkov mitnine in brodnine 1. 5. 1569–30. 4. 1570, 1. 5. 1570–30. 4. 1571, 1. 5. 1571–30. 4. 1572, 1. 5. 1572–31. 12. 1572, 1. 1. 1573–31. 12. 1573 in 1. 1. 1574–31. 12. 1574. Prim. obravnavo v: Umek, *Promet po Savi*.

⁶⁷⁰ Mojzes Herrenberger je dobil nakladniški urad v Krškem (*Aufschlagambt in Gurckfeldt*) leta 1565, dotlej pa je bil protipisar pri enakem uradu v Sevnici (StLA, I.Ö. HK, Registratur, Registraturbuch 1565, fol. 86). Umril je nedolgo pred 15. marcem 1584 (*jungst gestorbnen*), ko je bil na njegovo mesto imenovan Danijel Hamerstil (prav tam, Registraturbuch 1584, fol. 56r).

⁶⁷¹ Umek, *Promet po Savi*, str. 268.

⁶⁷² Prav tam, str. 263–264.

prek Ptuja, Radgone, Krškega in po Dolenjski, po kateri so gnali vole proti Beneški republiki, v šestih letih skupaj več kot 20.000, ne da bi bili pri tem udeleženi tudi krški trgovci. Volovska tranzitna trgovina je po posameznih letih dosegala zelo različen delež dohodkov, od manj kot desetine do skoraj polovice.⁶⁷³ Za večino prihodkov v obračunih ni navedeno, od koga so izvirali in za kakšno blago je šlo. Prav tako ni nikoli omenjena mitnica v Krškem, za razliko od drugih dveh v Krški vasi in »klavži«, ki izkazujeta zelo majhne prihodke. To še ne pomeni, da so mitnino in/ali brodnino od vsega ostalega blaga pobrali na krški mitnici. Če o tem ne more biti dvoma za tisto blago, ki je pripotovalo po Savi, je za velik delež volov mogoče sklepati, da so šli skozi mitnico v Krški vasi.⁶⁷⁴ V poseben register so zapisovali brodnino, ki so jo plačevali meščani, prebivalci vasi Videm onstran Save in mlinarji. Za vsako leto je navedena le sumarno, njena višina je bila precej konstantna (okoli 7,5–9,7 goldinarja), delež v celotnih letnih prihodkih pa majhen (povprečno okoli 6 %).⁶⁷⁵ Domačini so potemtakem pri brodnini vendarle uživali določene ugodnosti.⁶⁷⁶ V zvezi z mitnino pa je treba povedati, da so je bili po mitninskem redu iz leta 1566 oproščeni tujci, ki so na tedenski sejem pripeljali žito.⁶⁷⁷

Če so bili prvi steber trgovinske dejavnosti v Krškem tedenski in letni sejmi, so drugega predstavljali **domači trgovci in kramarji**. Oprijemljivih podatkov o nosilcih, obsegu in donosnosti poklicne trgovine je za Krško in večino drugih kranjskih mest v celotnem zgodnjem veku zelo malo. Mestoma se v virih pojavijo imena trgovcev in kramarjev, pri čemer je stanovska oznaka največkrat tudi edini podatek o njihovi poklicni dejavnosti. Poročila mestnih predstojništev in manj pristranskih oglednih komisij praviloma opravijo s trgovskim stanom zelo pavšalno, ko skoraj vsa absolutizirajo upad ali celo popolno odsotnost vsakršne trgovine in obrti. Če je iz višine trgovsko-prometnih pristojbin mogoče vsaj približno sklepati o spremembah v obsegu prehodne in sejemske trgovine, smo glede poklicnih trgovcev in kramarjev odvisni skoraj izključno od narativnih virov. Kolikor razpolagamo s kvantitativnimi podatki, gre zopet le za posamezne fiskalne odmere in kvečjemu še za bolj malo povedne zapuščinske inventarje.⁶⁷⁸ Med slednjimi pa ne poznamo nobenega iz Krškega.

⁶⁷³ Prav tam, str. 268.

⁶⁷⁴ Prim. Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 236.

⁶⁷⁵ Gl. op. 669.

⁶⁷⁶ Na to kaže tudi izročilo, ki ga je konec 19. stoletja zapisal Lapajne: »Mestna last je bil brod, morebiti le v starih časih, pozneje prilastili so si ga bili že lastniki Starega gradu [krški grad], vendar so Krčani imeli pri prevažanju predpravice. Pa te predpravice so bili Krčani svoje dni (menda v 19. stoletju še le) za malo odškodnino (za gozde v Žviki) izročili Turnski graščini [z gospostvom Krško združenemu gospostvu Šrajbarski turn].« Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 44.

⁶⁷⁷ SI AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, šk. 284, Mitninske zadeve – Krško 1569–1574, mitninski red 1566. Prim. Umek, *Promet po Savi*, str. 267.

⁶⁷⁸ Golec, *Družba v mestih*, str. 535.

Vse do popisa obrtnega davka v terezijanskem katastru sredi 18. stoletja ne dobimo pregleda nad številom poklicnih trgovcev in kramarjev v mestih niti iz redkih numeričnih virov fiskalne narave. Čeprav gre za veliko mlajši vir, kaže iz njega za primerjavo povzeti nekaj glavnih ugotovitev. Krško je bilo s svojimi sedmimi kramarji po številu pripadnikov trgovskega stanu med sedmimi dolensjkimi mesti na drugem mestu za Novim mestom s 24 nosilci (11 trgovcev in 13 kramarjev) in pred Višnjo Goro, ki je imela tri kramarje. Več kot druga dolenska mesta jih je premogel notranjski Lož (štiri kramarje). V gorenjskih mestih je bila trgovina znatno močnejša. Poleg Ljubljane (25 trgovcev in 16 kramarjev) sta imela več poklicnih trgovcev tudi vsa tri precej večja mesta Kranj (en trgovec, 17 kramarjev), Škofja Loka (devet trgovcev, štirje kramarji) in Kamnik (s posebnim kramarskim cehom in neznanim številom članov), manjša Radovljica pa najverjetneje manj (popis govori o »nekaj kramarjih«).⁶⁷⁹ Dolenska in notranjska meščanska trgovina je v tej dobi po obsegu in pomenu očitno še močnejše zaostajala za gorenjsko, kot bi sodili na podlagi terezijanske davčne rektifikacije. Kot izhaja iz razdelitve predpisanega vojnega posojila za leto 1758, je bilo namreč dolenskim meščanskim trgovcem mogoče naložiti le zelo majhen del od skupnega bremena 10.000 goldinarjev. Od 85 z vojnim posojilom obremenjenih največjih kranjskih trgovcev je bilo samo deset dolenskih, od tega osem novomeških in dva krška, ki so skupaj plačali manj kot 6 % omenjene vsote. Novo mesto in Krško sta se lahko po pomenu trgovine primerjala le s Tržičem, ki je bil samo trg, ne mesto, ter z Radovljico in Kamnikom, po moči posameznih trgovcev pa zgolj s Kamnikom.⁶⁸⁰

Koliko trgovcev je Krško premoglo v 16. stoletju oz. v določenem delu tega stoletja in kako močni so bili, ostaja neznanka. Nekaj njihovih imen poznamo iz krške mestne knjige in seznamov plačnikov dvornega činža v obeh gosposočinskih urbarjih. Po en kramar je postal meščan leta 1541 (Krištof Hostopf) in 1558 (Peter Stainer),⁶⁸¹ v urbarjih pa je Kramer samo priimek nekaj oseb: vdove Jurija Kramerja, Lenarta Kramerja (samo 1575), nekdanjega gospodarja Luka Kramerja in nekdanje gospodarice.⁶⁸² Vsekakor je domači trgovini in trgovcem nemalo koristilo, da se je v tem času dobršen del prometa preusmeril z dolenskih cest na plovno pot po reki

⁶⁷⁹ Prav tam, str. 536. – Krško: SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. II4, RDA, N 141, No. 8, 1756.

⁶⁸⁰ Noben dolenski mestni trgovec namreč ni prevzel večjega bremena kot 100 goldinarjev, in še to samo trije v Novem mestu. Obema Krčanoma so naložili po 50 goldinarjev, enako vsoto trem Novomeščanom, enemu 25 goldinarjev in sploh ničesar plačila nezmožni trgovčevi vdovi. Največji dolenski mestni trgovci so tako v deželnem merilu spadali na spodnji rob srednje velikih, medtem ko je ostalih sedem polnilo vrste napol kramarskih malih trgovcev. Prav tam, str. 536–537; po: Valenčič, Trgovina na Kranjskem, str. 218 sl.

⁶⁸¹ Gl. Prilogo 2.

⁶⁸² Gl. Prilogo 3.

Savi, nad čimer so se v šestdesetih letih pritoževali Novomeščani.⁶⁸³ Sklepati je mogoče, da je Krško v 16. stoletju premoglo razmeroma močan sloj poklicnih trgovcev in kramarjev. Še več, medtem ko so na prehodu v 17. stoletje iz Novega mesta in Višnje Gore prihajale slabe vesti o gospodarskem in demografskem stanju – trgovina naj bi v obeh mestih propadla in trgovci obubožali⁶⁸⁴ – je bilo Krško med trgovsko pomembnimi dolensjkimi mesti tedaj najmanj prizadeto. Krški trgovci – ne vemo sicer kateri in koliko – so se namreč leta 1597 povezali v nekakšno monopolno družbo in hoteli v mestu odpraviti svobodno trgovino s soljo, s tem pa so se zapletli v dve desetletji trajajoče spore.⁶⁸⁵

Tako kot je bilo Krško za dolenske razmere močno trgovsko središče, velja enako tudi za njegovo **meščansko obrt**, pri čemer je bil obrtniški stan neprimerno številčnejši. Za izhodišče lahko tudi tu posežemo po mlajšem viru, terezijanskem katastru iz srede 18. stoletja. Glede zastopanosti posameznih obrti je moč ugotoviti, da jih je bilo tedaj kak ducat splošno razširjenih in tako navzočih v domala vsakem mestu. Kot nepogrešljive dejavnosti moramo označiti čevljarsko-usnjarsko obrt, mesarstvo, krojaštvo, tkalstvo, tesarstvo in kovaštvo, skratka obrti, ki so bile najbolj razširjene tudi na podeželju. Skladno z večjo specializacijo obrti se je število obrtnikov posamezne stroke nižalo. Število različnih obrti je bilo hkrati tesno povezano z velikostjo in gospodarskim pomenom posameznega mesta. Tako izkazujejo sezname obrtnega davka v Novem mestu 34 obdavčenih obrti, v Višnji Gori 21, v Krškem 14, v Črnomlju in Kostanjevici po deset, v Metliki devet, v Kočevju pa samo sedem. Ugledne in ozko specializirane dejavnosti so bile na Dolenjskem v veliki večini zastopane le v Novem mestu.⁶⁸⁶

Na vprašanje, v kolikšni meri ustrezata podoba srede 18. stoletja tudi prejšnjim obdobjem, je moč odgovoriti pritrnilno le na splošno, medtem ko v zvezi s konkretnimi poklici skoraj ni podatkov. Glede na znatna nihanja v obljudenosti in gospodarski moči so mesta na področju obrti nesporno doživljala spremembe, ni pa dvoma, da so najpogostejša rokodelstva vseskozi zavzemala prva mesta. Za potrditev navedenega pogrešamo preglede poklicne strukture tudi v maloštevilnih ohranjenih davčnih in urbarialnih popisih. Največ podatkov o poklicih je med dolensjkimi mesti na voljo ravno za Krško, kjer poznamo iz 16. stoletja poklicno dejavnost dobršnega dela novosprejetih meščanov, vpisanih v mestno knjigo v 40-letnem obdobju od 1541 do

⁶⁸³ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 256, I/133, lit. R II–I, 25. 4. 1564. Prim. tudi: Golec, *Trgovski promet*, str. 92.

⁶⁸⁴ Golec, *Družba v mestih*, str. 538–539.

⁶⁸⁵ Koropec, *Krško v obdobju*, str. 58. – Malo povedo tudi spisi o tem v vicedomskem arhivu (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–14).

⁶⁸⁶ Golec, *Družba v mestih*, str. 548.

1581,⁶⁸⁷ nekaj poklicev pa razkrivata tudi popisa plačnikov dvornega činža v urbarjih iz let 1570 in 1575.⁶⁸⁸

V naslednji preglednici je številčnemu stanju obrtnikov iz 16. stoletja za primerjavo dodan pregled plačnikov obrtnega davka v terezijanskem katastru sredi 18. stoletja.⁶⁸⁹ Medtem ko podatki v katastru ponujajo številčno stanje samostojnih obrtnikov leta 1756, so podatki iz navedenih virov za 16. stoletje lahko samo orientacijski. Jasnejšo sliko dajejo navedbe poklicev za novosprejete meščane v štiridesetletnem časovnem razponu 1541–1581, pri čemer moramo upoštevati dvoje: 1) da ne vemo, kolikšen delež v tem času sprejetih novih meščanov je zajet v seznamih mestne knjige, in 2) da je pri skupno 139 osebah poklic naveden za manj kakor polovico (61 ali 43,9 %),⁶⁹⁰ za dodatnih deset oseb pa lahko o njihovi poklicni dejavnosti sklepamo iz obrtniškega priimka. Za ugotavljanje zastopanosti posamezne obrti v mestu sta neprimerno manj uporabna popisa dvornega činža v urbarjih iz sedemdesetih let 16. stoletja. V starejšem urbarju iz leta 1570 je poklic naveden zgolj pri devetih (6,4 %) od skupno 141 posestnikov, obrtniški priimek pa jih ima 16 (11,3 %). Če prištejemo tudi nekdanje gospodarje, ki jih popis omenja pri nekaterih plačnikih, je takih z obrtniškim priimkom še dodatnih 11.

obrotni davek	1756	obrotniki med novosprejetimi meščani	1541–1581	obrotniki med plačniki dvornega činža	1570
usnarji in čevljarji	11 + 5	čevljarji	20	čevljarji	3
krojači	7	krojači	14	krojači	1
tkalci	4	tkalci	5	tkalci	2
mesarji	3	sodarji	3		
klobučarji	2	zidarji	2		
krznarji	2	mesarji	2		
mizarji	2	krznarji	2		
slikarji	2	strižci/brivci ⁶⁹¹	2		
tesarji	1	kovači	2	kovači	1
zidarji	1	tesarji	2		

⁶⁸⁷ Gl. Prilogo 2.

⁶⁸⁸ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 481–529; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p. Hernach volgen die Hofzins etc.

⁶⁸⁹ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 8, 1756.

⁶⁹⁰ K poklicem je šteta tudi edina slovenska poklicna oznaka žganjar, ki jo srečamo leta 1569 pri novem meščanu, vpisanem kot *Vrban Kbreinitsch Sgeiner*.

⁶⁹¹ V izvorniku: *Scherer*.

kiparji	1	padarji	1		
ključavničarji	1	zlatarji	1		
kovači	1	vrečarji	1		
		jermenarji	1	jermenarji	1
		steklarji	1		
		ključavničarji	1	ključavničarji	1
		žganjarji	1		
Skupaj	43	Skupaj	61	Skupaj	9

V obeh virih iz 16. stoletja naštejemo največ čevljarjev, enako kot sredi 18. stoletja. Zanimivo je, da v 16. stoletju ni nobenega usnjarja, niti po priimku. Sicer pa so tako leta 1756 kot med novosprejetimi meščani v razponu 1541–1581 na prvih mestih čevljarji, krojači in tkalci, na četrtem pa v 16. stoletju sodarji, ki jih sredi 18. stoletja sploh pogrešamo (očitno se je obrt medtem prenesla na podeželje) in jih po številčnosti kot četrti nadomeščajo mesarji. Teh je bilo v 16. stoletju v Krškem nasploh veliko in so edini poklic, za katerega v tem času poznamo natančno število obrtnikov. Urbar iz leta 1570 navaja namreč devet mesarskih klopi (mesnic) v rokah sedmih imetnikov; v kmečkem uporu jih je najmanj šest pogorelo, saj so bile po urbarju iz leta 1575 trenutno še opuščene.⁶⁹² Tako sredi 18. stoletja kot v 16. stoletju ni noben drug poklic zastopan z več kakor enim ali dvema predstavnikoma. V 18. stoletju pogrešamo poleg sodarskega naslednje poklice: strižec/brivec, padar, zlatar, vrečar, jermenar, ključavničar, steklar in žganjar, na novo pa sta se pojavila klobučarski in kiparski.

V Krškem zgodnjega novega veka so tako močno prevladovale oblačilno-obutvene obrti, v 16. stoletju pa tudi pozneje slabo zastopana mesarska. Visoko število čevljarjev in mesarjev kaže na pomen živalskih kož, s katerimi so krško proizvodnjo zalagali po živahnih trgovskih poteh s Hrvaškega in Ogrskega.⁶⁹³ Obutveni izdelki krških čevljarjev so imeli tako kot oblačila krojačev in platno tkalcev odjemalce ne le na lokalnem, ampak nedvomno na širšem tržišču. Tudi sedem mesarjev je leta 1570 lahko zalagalo potrebe na obeh straneh Save.

Številčnost krških čevljarjev in krojačev se je odrazila v **cehovski organiziranosti**. Primerjava sedmih dolenjskih mest pokaže, kako število cehov, čas njihovega organiziranja in stopnja s privilegiji podeljenih pravic zrcalijo zaporedje mest glede na moč obrtnih dejavnosti v zgodnjem novem veku. Vodilnemu Novemu mestu z

⁶⁹² SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1575, s. p. Hernach volgen die Hofzinns etc.

⁶⁹³ O teh poročajo viri iz 17. stoletja: SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, 13. 4. 1686; prav tam, lit. G VIII–15, 4. 5. 1674.

osmimi stanovskimi združenji sledita Krško in Višnja Gora z dvema oziroma tremi cehi, drugje pa so se stanovsko povezali samo številčno najmočnejši mestni obrtniki – čevljarji in usnjarji.⁶⁹⁴

Zgodnja organiziranost nekaterih priča o moči določene stroke pa tudi o potrebah povezovanja v boju proti konkurentom iz drugih mest in s podeželja. V dolenskem prostoru, ki je opazno zaostajal za gorenjskim, je leta 1488 kot prva omenjena čevljarska bratovščina v Novem mestu. Večino cehov srečamo prvič šele takrat, ko je že obstoječe stanovsko-religiozno združenje prosilo za deželnoknežji privilegij. V obravnavanem prostoru gre za pojav od druge polovice 16. stoletja, medtem ko so dotlej vsa znana svoboščinska pisma izdali nižji oblastni organi. Najstarejše ohranjene cehovske listine pripadajo kovaškemu (1512) in čevljarskemu cehu (1555) v Višnji Gori, potrdil pa jih je kranjski vicedom.⁶⁹⁵

Sredi 16. stoletja so imeli zapisana cehovska pravila tudi čevljarji v Krškem, saj jih je mestni sodnik leta 1569 posredoval čevljarskemu cehu v Metliki. Kakšna je bila njihova vsebina in kdo jih je izdal, ni znano.⁶⁹⁶ Vemo le, da so krški čevljarji leta 1580 prosili nadvojvoda Karla za potrditev cehovskega reda in da so leta 1586, ko so mu predložili v potrditev osnutek, zatrjevali, da jim je red zgorel v požaru leta 1573. Kranjski deželni vicedom je tedaj poročal v Gradec o pomislekih in potrebi po korigiranju šestega člana, nakar ni o ugodni rešitvi prošnje ničesar znanega.⁶⁹⁷ Čevljarjem ni uspelo niti leta 1615, ampak so se morali zadovoljiti le s kopijo Ferdinandovega patenta zoper »štererje«.⁶⁹⁸

Kar pa zadeva krške krojače, se postavlja vprašanje, ali je pristen cehovski red, ki naj bi jim ga leta 1574 potrdil nadvojvoda Karel in je znan samo iz prepisa v njihovi bratovščinski knjigi.⁶⁹⁹ V slednjo so namreč pred njim prepisali tri starejše dokumente iz let 1399, 1430 in 1513,⁷⁰⁰ ki so vsekakor falsifikati. Za vse, vključno s Karlovim, je B. Otorepec ugotavljal, da naj bi jih sredi ali proti koncu 16. stoletja v Krškem

⁶⁹⁴ Golec, *Družba v mestih*, str. 545–546.

⁶⁹⁵ Prav tam, str. 540.

⁶⁹⁶ Golia, *Slovenica v spisih*, str. 214.

⁶⁹⁷ SI AS, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 289, I/147, lit. Z IV–1, i. 8. 1580, 24. 4. 1586.

⁶⁹⁸ Prav tam, 30. 5. 1615. – Samo na ta patent se je mesto Krško lahko sklicevalo leta 1706, ko je vicedomu med drugim poročalo o svoboščinah svojih čevljarjev in usnjarjev (prav tam, 27. 4. 1706). Leta 1615 je bratovščina čevljarskega ceha v Krškem sicer znova prosila za cehovski red, kot so ga imeli drugi cehi v mestih in trgih (prav tam, s. d., *zaznamki na prošnji od 16. 11. 1615 do 21. 1. 1616*). Ohranjena sta tudi dva nedatirana prepisa osnutka cehovskega reda iz tega časa, saj je naslov na hrbtu zapisan na prvem z isto roko, kot je pod prošnjo podpisan mestni pisar Nikolaj Holmberger (prav tam, *Schuester ordnung und freyheits Concept*; SI AS 500, Čevljarski ceh v Krškem [Cehi, šk. 2], *Schuester ordnung und Freyheits Concept*). Glede na vsebino šestega člana ta osnutek cehovskega reda ni bil enak tistemu, ki so ga krški čevljarji predložili leta 1586.

⁶⁹⁹ SI AS 501, Krojaški ceh v Krškem [Cehi, šk. 2], bratovščinska knjiga, pag. 10–16.

⁷⁰⁰ Prav tam, pag. 1–9.

prepisali, verjetno iz nekega cehovskega registra ljubljanskih krojačev, pri čemer so namesto krajevnega imena Ljubljana preprosto vstavili Krško.⁷⁰¹ Ljubljančani so svoj najstarejši privilegij resnično dobili leta 1399 od avstrijskega vojvode Viljema,⁷⁰² ni pa znano, da bi kdaj prejeli tudi našete tri mlajše dokumente. Po Otorepcu je trditev o štirih falsificiranih dokumentih povzel Mlinarič in dodal, da so Krčani dali te listine kasneje potrditi za svoje,⁷⁰³ kar prav tako ni izpričano. Karlov privilegij, izdan 23. avgusta 1574 v Gradcu, prejšnjih treh ne omenja in je vsekakor pristen. Nekaj mesecev prej je namreč graška notranjeavstrijska vlada pri kranjskem vicedomu poizvedovala glede prošnje krškega krojaškega ceha za potrditev njihovega reda, potem ko so utrpeli škodo med kmečkim uporom.⁷⁰⁴ Prepis privilegija vsebuje prav to in samo to – notranja pravila (*Ordnung*), po katerih so se krojači ravnali že dotlej (*bis anber gehalten worden*),⁷⁰⁵ brez kakšnih posebnih zahtev in omejitev za podeželje, ki so jih skušali neuspešno uveljaviti čevljarji. Prepisi vseh štirih dokumentov so napisani z isto roko in torej niso mogli nastati pred letom 1574, vpisovanje v bratovščinsko knjigo pa se je nadaljevalo okoli leta 1627.⁷⁰⁶ Seznam umrlih članov bratovščine v njej⁷⁰⁷ dokazuje, da je bratovščina, ki je imela svoj Marijin oltar v mestni cerkvi sv. Janeza Evangelista,⁷⁰⁸ obstajala vsaj že v zadnjih desetletjih 16. stoletja, saj najdemo precej imen med plačniki dvornega činža (1570 in 1575) in v mestni knjigi.⁷⁰⁹

Obrt posebne vrste, s katero so se mnogi ukvarjali samo priložnostno, je bila točenje vina oz. gostilničarstvo. Vinotočev je moralo biti v Krškem v 16. stoletju glede na takratno velikost mesta vsaj toliko, kot jih izkazuje terezijanski kataster sredi 18. stoletja. Tedaj so jih našteali 25, od tega štiri stalne, kar pomeni, da je prišla dejavnost na skoraj vsako četrto hišo.⁷¹⁰ Od dolenskih mest sta jih imeli več le dve precej večji, Novo mesto (57, od tega 20 stalnih) in Metlika (42), pol manj mala Kostanjevica (12), druga mesta pa manj kot deset, pri čemer ne poznamo števila za Črnomelj, ki je tako kot mesta z največ vinotoči, vključno s Krškim, ležal na

⁷⁰¹ Otorepec, Rokodelstvo in obrt, str. 19.

⁷⁰² Prav tam, str. 25–26.

⁷⁰³ Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 38.

⁷⁰⁴ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 291, I/149, lit. Z VII–1, t. 4. 1574.

⁷⁰⁵ SI AS 501, Krojaški ceh v Krškem [Cehi, šk. 2], bratovščinska knjiga, pag. 10.

⁷⁰⁶ Če izvzamemo prepise starejših privilegijev, je najzgodnejši zapis datiran leta 1610, vendar napisan sočasno z drugim iz leta 1627 (prav tam, pag. 38), redno pa si sledijo od leta 1630 (pag. 20–25).

⁷⁰⁷ Prav tam, pag. 26–33.

⁷⁰⁸ Prav tam, pag. 1.

⁷⁰⁹ Ime prvega umrlega člana Matije Mačka iz drugih virov ni znano. Naslednji trije, Fabjan Laibacher, Boštjan Končić in Peter Marinčič, pa so navedeni med plačniki dvornega činža (gl. Prilogo 3). Končića in Marinčiča, oba s krojaškim poklicem, najdemo leta 1558 tudi med novosprejetimi meščani (gl. Prilogo 2).

⁷¹⁰ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 5, 14. 3. 1754.

vinorodnem območju.⁷¹¹ O točenju vina v Krškem imamo za 16. stoletje le normativni zapis v mlajšem od obeh urbarjev. Kot pravi novoreformirani urbar iz leta 1575, je bil vsak meščan, ki je v mestu točil vino, dolžan v celoti stočiti desetinsko vino od vinogradov na Trški gori.⁷¹²

S točenjem in lastno pridelavo vina prehajamo na področje **agrarnega gospodarstva**, ki je bilo v vseh manjših mestih še kako pomembna dejavnost. Pri tem je Krčane pestilo dejstvo, da ni mesto zunaj obzidja premoglo skoraj nobenih lastnih agrarnih površin, da ne govorimo o kakšnih podložnikih mesta kot zemljiškega gospoda. Zelo jasno je to povedano v terezijanskem katastru sredi 18. stoletja,⁷¹³ ki ponuja prvi celoviti pregled nad agrarnim gospodarstvom Krškega sploh. Če kataster primerjamo s tem, kar lahko razberemo iz virov 16. stoletja, daje vtis, kot da opisuje stanje izpred dveh stoletij. Mesto ni imelo nobenega lastnega gozda, zato je bilo treba potrebni stavbni in kurilni les kupovati. Rogato živino je paslo na gosposčinski gmajni Vrbina in za to plačevalo gospostvu Krško letno 80 četrtnik žita odvetščine (*Vogteij getrajid*), toliko kot po urbarjih iz let 1570 in 1575, ko je dajatev izražena v 20 krških mernikih ovsa.⁷¹⁴ Premoglo je sicer majhno in slabo gmajno za pašo konj in maloštevilne črne živine, kjer ni smel pasti nihče drug. Ta gmajna je v urbarjih iz 16. stoletja nekajkrat omenjena pri dvornem činžu, ker so imeli posamezniki na njej nekaj vrtov, skednjevi in njivo.⁷¹⁵ V katastru je izrecno zapisano, da mestu kot takemu (*die Stadt qua Stadt*) ni pripadala nobena njiva, travnik, vinograd, mlin ali kak drug vodni obrat, ki so bili v rokah meščanov. Premoglo ni nobenih ribnikov in ribolovnih pravic, razen da je smel vsak meščan na savskem bregu loviti majhne ribe, vendar ne z mrežo.⁷¹⁶

Za zemljišča na pravno mestnih tleh znotraj mestnega obzidja, ki so pripadala posameznikom, je mesto pobiralo davek, o čemer za 16. stoletje ni konkretnih poročil, v pristojnosti mesta pa je bilo tudi pobiranje dvornega činža za krško gospostvo. Kot pričata popisa te dajatve v urbarjih leta 1570 in 1575, je vsak tretji posestnik premogel (dodaten) vrt,⁷¹⁷ medtem ko je bil en (hišni) vrt pri mnogih po

⁷¹¹ Golec, *Družba v mestih*, str. 551–553.

⁷¹² SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Taferner.

⁷¹³ Prav tam, šk. 140, RDA, N 239, No. 1, 13. 6. 1752.

⁷¹⁴ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 444; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Alben vnd Pluembesuech.

⁷¹⁵ Gl. Prilogo 3.

⁷¹⁶ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 1, 13. 6. 1752.

⁷¹⁷ Gl. Prilogo 3. – Leta 1570 je vrt (33,6 %) naveden pri 49 od 146 posestnih enot. Po enega je imelo 29 enot, po dva 13, po tri dve, po pol vrta štiri in četrt vrta ena. Leta 1575 je vrt popisan pri 47 (31,8 %) od 148 posestnih enot, in sicer: po en vrt pri 31 enotah, po dva pri 10, po trije pri dveh, pol vrta pri treh in četrt pri eni.

vsej verjetnosti vštet že v oštat.⁷¹⁸ Sicer pa so bili Krčani prisiljeni jemati v zakup gosposčinske njive, travnike in vinograde. Leta 1570 naštejemo med hasnovalci njiv in travnikov 59 imen, pet let pozneje pa le še 45, zlasti zaradi vključitve posameznih zemljišč v dominikalno zemljo.⁷¹⁹ Skoraj samo Krčani so navedeni tudi med plačniki gornine (*Perkbrecht*) na Trški gori, v obeh urbarjih po 73 imen.⁷²⁰

Malokatero mesto je pomanjkanje lastnih zemljišč občutilo tako izrazito kakor Krško. Še več, mesto ob Savi ni premoglo skoraj nobenih drugih **komornih prihodkov**. Ti so sredi 18. stoletja po terezijanskem katastru znašali zanemarljivih 13 goldinarjev – poleg že omenjene solne merice (7 gld) in vinske mere (5 gld) še en goldinar od ribolova.⁷²¹ Uboštvo krške mestne komore pride še posebej do izraza v medmestnih primerjavah. Tako so Krškemu leta 1756 od skupnih mestnih prihodkov (*Communitäts Nutzung*) naračunali manj kot 2 goldinarja davka (kontribucije), kar je bilo med 12 kranjskimi deželnoknežjimi mesti daleč najmanj. Celo Kostanjevica je imela s slabimi 5 goldinarji skoraj dvainpolkrat tolikšno obveznost. Za primerjavo povejmo, da je Ljubljana plačevala dobrih 1033 goldinarjev, Kranj slabih 608, Novo mesto slabih 137, druga mesta pa med dobrih 10 in slabih 100 goldinarjev.⁷²²

Skromni komorni prihodki Krškega so se nedvomno odrazili **na davčni odmeri** z začetka 16. stoletja, ki je – ob dodajanju novih obveznosti – ostala praktično nespremenjena do nastanka terezijanskega katastra. T. i. imenjsko rento, na podlagi katere so deželnoknežja mesta plačevala redni davek (davek na imenjsko rento) v prejemniški urad kranjskih deželnih stanov, so odmerili leta 1504, torej v času

⁷¹⁸ V prid sklepanju, da so hišni vrt v obeh urbarjih upoštevali kot del oštata, popisali pa samo dodatne vrtove, govori terezijanski kataster sredi 18. stoletja (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749). Od 100 takratnih posestnikov, ki so vsi razen enega, gospodarja pustega oštata, imeli po eno hišo, skupaj 99 hiš, jih je bilo brez vrta 13. Sicer pa so posamezni gospodarji (87) premogli od enega do tri vrtove zelo različnih velikosti, skupno 111. Od tega je slaba polovica vrtov (47) ležala pri hiši (*Garthen/Gartbel bejm Hauß* oz. *darbey* oz. *darzu*), 12 jih kataster locira pod Goro, po eden je naveden pod gradom, na gmajni, pri hlevu in za zidom/obzidjem (*hinter der Mauer*), 38 pa jih je označenih zgolj kot vrt.

⁷¹⁹ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 464–480; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Zinnss von Akhern vnd Wissen. – Skoraj vsa imena najdemo med Krčani, plačniki dvornega činža. Leta 1570 je pri posameznikih dopisano, da je zemlja (postala) kupnopravna, opustela ali bila pritegnjena k pristavi.

⁷²⁰ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 522–538; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Perkrecht zu der Herrschaft gehörig, Statt Perg.

⁷²¹ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 14, s. d. (kalkulacijska tabela).

⁷²² SI AS 6, Repräsentanz in komora za Kranjsko, šk. 88, fasc. XXVIII, No. 12, Summarium, s. d. 1756.

neposredno po najhujših turških pustošenjih,⁷²³ s čimer so bila majhna obmejna mesta dolgoročno postavljena v fiskalno ugodnejši položaj. Med sedmimi dolenskimimi mesti so v razponu imenjske rente obstajale velikanske razlike, in sicer kar v razmerju 25 : 1 med Novim mestom in Kostanjevico. Fiksiranje osnovne odmere leta 1542 praktično ni prineslo nobenih sprememb, saj edinole za mesta ni bila na novo izračunana, ampak so preprosto za tretjino znižali odmero z začetka 16. stoletja.⁷²⁴ Kot je razvidno iz spodnje preglednice, je Krško s tretjim mestom pustilo za seboj štiri dolenska mesta. Plačevalo je skoraj pol manj od Višnje Gore in le slabo sedmino imenjske rente Novega mesta, za petami sta mu bila Metlika in Kočevje, znatno manjšo obveznost pa sta imela Črnomelj in Kostanjevica.

Imenjska renta dolenskih mest po ustalitvi leta 1542

Mesto	Imenjska renta v goldinarjih in krajcarjih
Novo mesto	333, 40
Višnja Gora	84, 40
Krško	45, 5
Metlika (od 1565)	42, 11
Kočevje	40, 0
Črnomelj (od 1568)	21, 0
Kostanjevica	13, 20
Skupaj	579, 56

Za razumevanje gospodarskih razmer v Krškem v 16. stoletju je ilustrativno poslansko pismo, ki so ga meščani leta 1535 poslali v Gradec štajerskemu deželnemu glavarju Ivanu (Hansu) Ungnadu, sicer zastavnemu imetniku gospostva Krško.⁷²⁵ Ker govori o težavah, ki so ostajale v bistvu bolj ali manj konstantne še veliko pozneje, si ga kaže ogledati natančneje. Krčani so na Ungnada računali kot na posrednika svojih prošelj pri kralju Ferdinandu. S takšno prošnjo so namreč nastopili v uvodu pisma, katerega vsebina govori o njihovih potrebah in željah. V nevarnih časih so

⁷²³ Vilfan, *Zgodovina neposrednih davkov*, str. 431; prim. isti, *Pravna zgodovina*, str. 319.

⁷²⁴ SI AS 173, *Imenjska knjiga za Kranjsko*, gl. knj. 4 (1546–1618), fol. 302r–307. – Pozneje se je tako določena postavka povečala samo leta 1565 pri Metliki zaradi dokupa posesti na podeželju, medtem ko je bila tri leta zatem sploh šele določena za Črnomelj, ki je tedaj prišel iz zasebnih rok pod pristojnost dvorne komore.

⁷²⁵ SI AS 1080, *Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko*, šk. 8, fasc. 11, *Civitatensia, Krško*, 31. 8. 1535.

Ferdinanda prosili za finančno pomoč pri utrditvi mesta in prejeli 90 goldinarjev, kar pa je bilo za izvedbo gradnje veliko premalo, zato so morali poseči globoko v lastni žep. Ker ni imelo mesto prav nobenih dohodkov (*wier aber zu gemainen stat gar in nichts khein aufheben haben*) in ni niti vsak dvajseti med njimi premogel kakšnega majhnega premoženja, naj bi gradnjo le težko dokončali, zato so kralja prosili za ponovno pomoč. Druga težava se je nanašala na sejmsko trgovino. Krško je imelo semanji dan na ulrikovo in lukovo, vendar se je na praznik sv. Luka odvijal tudi sejem v Novem mestu, kjer so sejmarji uživali več ugodnosti, saj so bili tri dni zaporedoma oproščeni vsake mitnine in naklade. Tako krška letna sejma nista mogla napredovati, ampak sta ugasnila (*nit aufnemen mugen, sondern abtilget sein*). Krčani so Ungnada prosili, naj posreduje pri kralju, da bi tudi oni dobili enake svoboščine za svoj sejem na praznik sv. Florijana. V tretji točki so potožili nad slabo preskrbljenostjo z lesom, ki ga tudi ni bilo mogoče kupiti od kmetov, odkar je Sigmund Weichselberger prepovedal werneškim, rajhenburškim in drugim svojim podložnikom prodajo lesa Krčanom. V četrti in zadnji točki so se pritoževali nad krivico, da so Novomeščani dve ogrski milji od mesta oproščeni plačila sleherne mitnine in naklade, medtem ko »ubogi meščani Krškega« ne pridejo s svojim še tako skromnim sejmskim blagom brez plačila čez Savo in niti četrto ure daleč, pogosto pa morajo plačevati več, kot bi bilo prav. Poudarili so, da se njihove svoboščine, dobljene od cesarja (Friderika III.) in zdaj ponovno potrjene od kralja (Ferdinanda), sklicujejo na svoboščine Celja in Novega mesta, zato jih stiska žene, da Ungnada prosijo za posredovanje pri kralju za rešitev svojih težav. O uslišanju prošenj ni znanega ničesar. Morda je Ungnad za prosilce izposloval vsaj enkratni denarni prispevek, saj je bila obramba dežele v tem času visoko na vladarjevi lestvici prioritet. A tudi če je do tega prišlo, niso bile odpravljene glavne težave, saj so se zelo podobne pritožbe Krčanov vrstile še več kot dve stoletji.⁷²⁶

POSESTNO IN DEMOGRAFSKO STANJE

Krško je edino kranjsko mesto, katerega posestno stanje lahko deloma izrazimo v številkah že za sredo 14. stoletja, ko se šele začenja omenjati kot trg in je v njem izpričanih 60 oštator in pol.⁷²⁷ Zgodaj, najverjetneje še kot trg, je po velikosti prekosilo sosednje štajerske Brežice, ki so postale mesto vsaj poldrugo stoletje pred njim. Okoli leta 1526 so premogle le 50 posestnih enot, ki jih lahko štejemo za

⁷²⁶ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, 25. 8. 1655; s. d. (Berichts copie, 1677), 13. 4. 1686, 12.–13. 5. 1744.

⁷²⁷ Mlinarič, Krško in njegova gosposčina, str. 32–36.

Severna polovica Mencingerjeve hiše, nekoč samostojna hiša, kjer so bile odkrite freske iz 16. stoletja
(foto Boris Golec).

Upodobitve oseb na freskah iz 16. stoletja v Mencingerjevi hiši (foto Nina Sorešček, foroteka Mestnega muzeja Krško).

domove, leta 1585 pa v mestu in predmestjih skupaj 69.⁷²⁸ Krško je bilo kmalu večje tudi od Kostanjevice, najbližjega mesta na kranjski strani Save, za katero imamo pozne podatke o naseljenosti in ki naj ne bi imela nikoli več kakor 81 domov.⁷²⁹ Oba, Kostanjevica in Krško, prva kot najstarejše in drugo kot eno najmlajših dolenjskih mest, sta ostajala v senci Novega mesta, kjer so leta 1515 popisali 272 oštator, od tega že tedaj desetino opustelih.⁷³⁰

V obljudenosti je Krško lahko napredovalo že pod Celjskimi (1351–1456), povzdignitev v deželno knežje mesto (1477) in sprostitev ovir za naseljevanje v utrjeni naselbini pa sta mu omogočili še hitrejšo rast. Kako se je širilo in polnilo z novimi domovi, razpoložljivi viri ne povedo. Izjema je pritožba kranjskega deželnega glavarja in vicedoma kralju Maksimilijanu čez mesti Novo mesto in Krško iz leta 1500, v kateri sta omenjena funkcionarja orisala »nasilno naseljevanje« podložnikov kranjskih deželanov v obe mesti. Takšna praksa je bila vsekakor izjemna, neobičajen način polnjenja mest z novimi prebivalci. Maksimilijanove prepovedi takega početja Novomeščani niso spoštovali in naj bi samo v zadnjem času ulovili in zadržali pet podložnikov, medtem ko so bili Krčani pri tem očitno udeleženi precej manj, saj so v dokumentu zgolj omenjeni.⁷³¹

Temeljni vir o posestni in demografski sliki Krškega v 16. stoletju sta doslej že večkrat omenjena popisa plačnikov dvornega činža, dajatve, ki jo je mesto kot skupnost dolgovalo krškemu gospostvu, zato sta se popisa znašla v obeh novoreformiranih urbarjih iz let 1570 in 1575. Nadaljnjih 174 let, vse do terezijanskega katastra (1749),⁷³² ne razpolagamo z nobenim popisom mestnih posestnikov ali obdavčencev, ampak zgolj z dvema seznamoma opustelih in obubožanih domov, nastalima v letih 1655 in 1677.⁷³³ Stanje virov o posesti je sicer primerljivo s tistim v večini kranjskih mest. Pred terezijanskim katastrom je njihovo posestno stanje, gledano v celoti, zelo slabo dokumentirano. Po davčnih registrih kot primarnem viru je posest od 16. stoletja mogoče kontinuirano spremljati samo v Višnji Gori (od 1566)⁷³⁴ in neposredno zatem v Ljubljani (od 1600).⁷³⁵ Za druga mesta so registri ohranjeni le fragmentarno, za večino pa – tako kot za Krško – niti eden. V 16. stoletju pričajo o mestnih

⁷²⁸ Golec, *Podoba brežiške mestne družbe*, str. 22, 25–26, 35–46.

⁷²⁹ Golec, *Glavni poudarki*, str. 164.

⁷³⁰ Matijevič, *Novomeške hiše*, str. 36–38.

⁷³¹ AT ÖStA, HHStA, RK, Maximiliana, 10–4–9, 5. II. 1500.

⁷³² SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. I. 1749; prim. Golec, *Zemljiški katastri*, str. 297.

⁷³³ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, 25. 8. 1655; s. d. (Berichts copie, 1677).

⁷³⁴ SI AS 166, Mesto Višnja Gora, fasc. 4.

⁷³⁵ SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XVII.

posestnikih in njihovi posesti samo posamezni sezname različne namembnosti. Taki so maloštevilni popisi urbarskih dajatev zemljiškemu gospodstvu, iz katerega se je posamezno mesto izločilo, in še redkejši popisi mestnih oštator (domcev), začeni z omenjenim novomeškim iz leta 1515.

Natančno število hiš v Krškem in vseh ostalih mestih na Kranjskem poznamo šele za sredo 18. stoletja, ko so bile hiše v okviru terezijanskega katastra prvič predmet enotno zasnovanega popisa. Od 13 mest (brez istrskega dela dežele) se je Krško s 108 stanovanjskimi objekti znašlo na sedmem mestu, tj. natanko na sredini. Med sedmimi dolenskimimi mesti je za las prekosilo Črnomelj, tako da je bilo tretje za Novim mestom in Metliko, ki ji je drugo mesto zagotavljalo predvsem nesorazmerno veliko predmestje. Če mesto ob Savi primerjamo z najmanjšim kranjskim mestom, s sosednjo Kostanjevico, je imelo več kakor dvakrat toliko domov, močno pa je zaostajalo za svojim drugim sosedom, dolenskim velikanom Novim mestom.⁷³⁶ Zaporedje mest je bilo v 16. stoletju morda nekoliko drugačno, a ne bistveno. Krško je verjetno tudi tedaj »tekmovalo« s Črnomljem, pri čemer je imelo to belokranjsko mesto razmeroma veliko predmestje, ki ga Krško ni poznalo, saj je premoglo dovolj naselitvenega prostora znotraj obzidja.

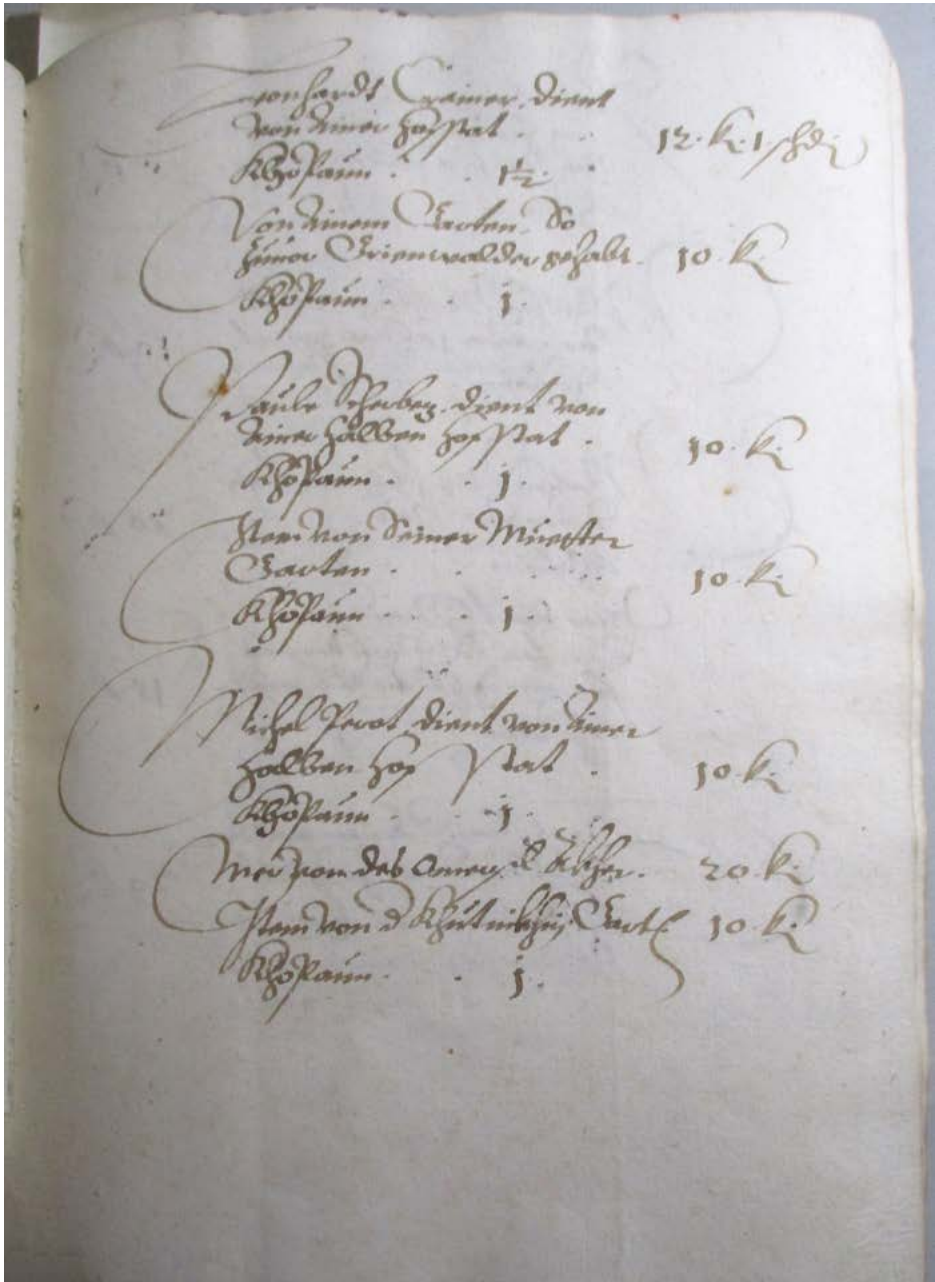
Letno dajatev **dvorni činž** (*hofzins*) od oštator in zemljišč (*von hofstetten vnd gründen*) je Krško dolgovalo gospodstvu še iz časov, ko je bilo trg. Njeno porazdelitev med posamezne mestne gospodarje so vnesli v deželno knežja urbarja krškega gospodstva iz let 1570 in 1575,⁷³⁷ medtem ko jo v mlajših urbarjih srečujemo le v obliki sumarnih navedb.⁷³⁸

Osnovna posestna enota v mestu je bil oštat (domec), značilen za urbana naselja nasploh. Slaba četrtina nekoč celih oštator se je medtem že razdelila na polovične in četrtinske, pri čemer višina dvornega činža ni bila sorazmerna z velikostjo oštata, saj so izkazane obremenitve precej različne. Poleg oštator najdemo še nekaj različno opredeljenih hiš, vrtove, kašče in zemljišča, izjemoma tudi skedenj, njivo, pustoto in rovt, nekatere od teh zunaj mesta na gmajni.

⁷³⁶ Leta 1752 je bilo število hiš v kranjskih mestih naslednje: Ljubljana 327, s predmestji 675, Novo mesto 262, Kranj 154, s predmestjema 210, Škofja Loka 120, s predmestjem 204, Kamnik 86, s predmestjem 218, Metlika 49, s predmestjem 167, Krško 108, Črnomelj 74, s predmestjem 104, Lož 84, Kočevje 82, Radovljica 47, s predmestjem 71, Višnja Gora 66 in Kostanjevica 52 (Golec, Zemljiški katastri, str. 292).

⁷³⁷ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1570, pag. 481–529; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1575, s. p. Hernach volgen die Hofzins etc.

⁷³⁸ Dvorni činž je po obeh urbarjih iz druge polovice 17. stoletja po odbitku dobrih dveh goldinarjev prinašal gospodstvu 41 goldinarjev, 30 krajcarjev in dva pfeniga ter 164 kopunov (SI AS 1074, Zbirka urbarjev, I/25u (SI AS 1074/80), urbar gospodstva Krško 1653–1658, pag. 115–116); AT ÖStA, HHStA, Archiv Auersperg, C 48/12, konv. 1, Urbar Gurkfeld 1695, s. p., Hoffzinß).

Stran s popisom plačnikov dvornega činža v urbarju gospostva Krško iz leta 1575 (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p.).

Popisa sta primerjalno objavljena v Prilogi 3, v spodnji preglednici pa so sumarno navedene posamezne vrste posestnih enot.

Nepremičnine in posestniki	urbar 1570	urbar 1575
Število posestnih enot	146	148
Število različnih posestnikov	141	143
Število stavbišč:	149	158
celi oštati	74	81
polovični oštati	26	30
četrtnski oštati	31	27
hiša	–	1
hišica	1	1
mlinska hišica	1	1
staro zidovje	1	1
zidovje (<i>mauer</i>)	2	2
uradna hiša	1	1
mitninska hišica	1	1
zidan »štok«	1	1
kašče (<i>gaden</i>)	10	11
Število vrtov:		
celi	61	57
polovični	4	3
četrtnski	1	1
Drugo:		
zemljišče	5	4
njiva	1	1
skedenj in njiva	1	0
skedenj	2	3
rovt	1	1
pustota (hlev)	1	2
del	2	2
brez navedbe posesti	5	5

Število posestnikov s stavbiščem (oštati, hiša idr.) je bilo manjše od števila vseh posestnikov. Leta 1570 tako naštejemo 141 različnih posestnikov, od katerih jih je stavbišče – enega ali več – premoglo 117. Do leta 1575 se je število posestnikov povečalo za dva, na 143, med njimi pa jih je imelo vsaj eno stavbišče 121.

Popisa iz sedemdesetih let 16. stoletja torej ne govorita naravnost o domovih oz. hišah, ampak o vrstah stavbišč. Da bi dobili število naseljenih domov, moramo od skupno 149 (1570) oziroma 158 (1575) stavbišč odšteti 10 oziroma 11 kašč (*garden*). Pet jih je bilo v rokah kmetov iz okoliških vasi, za ostalih pet oziroma šest pa ni takega podatka. Ob predpostavkah, da kašče niso imele stalnih prebivalcev in da ostala stavbišča (oštati, deli oštator idr.) v resnici označujejo stanovanjske stavbe, je bilo leta 1570 v Krškem 139 stanovanjskih zgradb in pet let pozneje 147. Pri petih popisanih osebah, pri katerih je zapisana samo dajatev in ne tudi nepremičnina, ter pri posestnikih, ki so imeli samo vrt ali zemljišče (leta 1570 je bilo takih osem in leta 1575 pet), je šlo za mestne obrtnike oziroma gostače brez lastnega doma. V petletnem časovnem razmiku 1570–1575 je mesto statistično pridobilo eno kaščo in osem novih domov, ki so jih deloma postavili dotedanji gostači.⁷³⁹ Popis iz leta 1575 izkazuje sicer povečanje za enajst stavbišč, vendar sta dva oštata zaradi prepisovalske napake navedena dvakrat.⁷⁴⁰ Neupoštevane so ostale svobodne hiše, če je v Krškem v sedemdesetih letih 16. stoletja poleg župnišča in špitala sploh bila katera.

Zaporedje popisanih posestnikov je v obeh popisih v osnovi enako, pri čemer urbar iz leta 1575 izpušča sedem posestnikov in jih navaja na povsem drugem mestu, blizu konca (1570: št. 39–45, 1575: št. 122–127 in 129), popolnoma drugje pa ima tudi posest mestnega sodnika (1570: št. 143, 1575: št. 21). Iz omemb nekaterih lokacij (pod Goro, župnišče, mestna vrata, pod gradom) je mogoče ugotoviti le približen potek popisovanja, ki je vsekakor moralo slediti fizičnemu zaporedju. Oba popisa se začneta v zgornjem delu mesta z oštatom Gregorja Lašiča, ki je ležal nedaleč od oštata petopopisanega posestnika Jurija Karbuška pod Goro poleg župnišča. Tam se popisa tudi skleneta, potem ko zaokrožita po mestu, tako da se pri južnem obzidju obrneta proti severu. Pri koncu namreč srečamo omembe župnikovega zemljišča, gradu pa tudi mitnice »v klavži« in mestnih vrat. Le peščico posesti je mogoče z veliko verjetnostjo locirati, tako nakladniški urad (mitnico) in župnišče. Pri posameznih dodatnih posestnih enotah so navedene še druge lokacije (na brodu, gmajni, pri studencu, pri apnenici), bodisi znotraj bodisi zunaj mestnega obzidja, ki pa nimajo nobene zveze z zaporedjem v popisu.

⁷³⁹ Nekateri posestniki vrtov in zemljišč, ki so bili po urbarju leta 1570 še brez lastnega doma, so si pred letom 1575 postavili stavbo, denimo Gašper Fleischhacker hišo (št. 112 oz. 118) in Miklavž Puntar kaščo (št. 127 oz. 128). Drugi so se medtem uvrstili med gostače, prepustili hišo zetu ali tujemu kupcu in si pridržali le malo zemljišč.

⁷⁴⁰ Gre za oštata Nikolaja Paderja, Podrekov oštata in en vrt. Najprej so pravilno navedeni pri Janezu Kurfedu (št. 38), tako kot že leta 1570 (št. 38), nato pa pomotoma še pri Pavlu Velčiču (Belčiču), ki je imel samo kaščo (št. 126).

Iz popisov izvemo zelo malo o **stavbni podobi** Krškega. Le nekajkrat je na oštatu navedena hiša ali hišica, posebej pa mlinska hišica, mitninska hišica in t. i. uradna (nakladniška) hiša, staro zidovje in zidan »štok«. Poudarek, da je določena stavba zidana, kaže na pretežno lesene gradnje, kar jasno potrjuje precej mlajši vir, terezijanski kataster sredi 18. stoletja. Krško je poleg Višnje Gore edino kranjsko mesto, za katero poznamo iz katastra tudi gradbeni material za veliko večino hiš (lesena, zidana, napol zidana). Od leta 1749 popisanih 99 hiš (vseh so tri leta pozneje našteji 108) je bilo povsem lesenih 77 ali več kot tri četrtine (77,7 %), sedem (7,1 %) je označenih kot napol zidanih in napol lesenih, zidanih pa samo 14 oz. 15 (15,2 %), če mednje štejemo tudi t. i. uradno hišo (nakladniški urad), edino hišo brez navedbe gradbenega materiala. Zidane hiše so bile večje in markantnejše od lesenih in so glede na zaporedje popisovanja večinoma stale vzdolž glavne mestne ulice.⁷⁴¹ Primerljivo podobo gradbenega stanja si lahko predstavljamo za 16. stoletje, pri čemer je mogoče sklepati, da je bil tedaj delež lesenih stanovanjskih objektov še nekoliko višji.

V popisih dvornega činža iz sedemdesetih let 16. stoletja zato pritegne posebno pozornost zidan »štok« (*von ainem Gemaurtten stockb; von Ainem Gemaurten Stokb*), prvič, ker je šlo za zidan objekt, in drugič, ker oznaka »štok« kaže na večjo, nadstropno hišo.⁷⁴² Leta 1570 ga je posedovala vdova Maruša Pantl, pet let pozneje pa oskrbnik krškega gospostva Mihael Mikuž. Glede na vrstni red popisovanja je stal v zgornjem, severnem delu mesta, pri čemer je pomenljivo, da je bilo eno od treh »zidovij« v mestu (*Maur*) neposredni sosed »štoka«, in sicer staro zidovje Lenarta Glaserja (*von ainer Altten Maur; von Ainer Alten Maur*).⁷⁴³ Zelo verjetno je treba ti dve stavbi iskati med tremi sosednjimi, sredi 18. stoletja nadpovprečno velikimi in donosnimi zidanimi hišami ob glavni ulici, od katerih je bilo srednjo mogoče identificirati kot zadnji dom v njej leta 1693 umrlega Janeza Vajkarda Valvasorja.⁷⁴⁴ Ni gotovo, ali je poznejša Valvasorjeva hiša 120 let prej že imela nadstropje, z gotovostjo pa to vemo za njeno severno sosedo, ki danes skupaj z nekdanjo Valvasorjevo hišo sestavlja Mencingerjevo hišo. V nadstropju te hiše so odkrili in leta 2013 javnosti predstavili renesančno stensko poslikavo, med drugim moške in ženske portrete v horizontalnih pasovih. Nabor hiš na popisih dvornega činža, ki bi lahko bile identične s to lokacijo, se je

⁷⁴¹ Golec, *Zemljiški katastri*, str. 297–298.

⁷⁴² V slovenskem prostoru najdemo poimenovanje Štok npr. za grajsko pristavo v Pilštanju (Curk, *Trgi in mesta*, str. 108) in za dvorec v Svetem Lovrencu pri Preboldu (Dolinar, *Pogled v preteklost*, str. 19–20). Prim. enega od pomenov izraza *Stöckel*: »kleiner herrenhausartiger Bau mit einem Stockwerke im Gegensatz zum ebenerdigen Bauernhause und zum sog. Schlüssel« (Unger – Khull, *Steirischer Wortschatz*, str. 579).

⁷⁴³ 1570: št. 19 in 20, 1575: št. 17 in 19 (gl. Prilogo 3).

⁷⁴⁴ Golec, *Valvasorjeva hiša*, str. 79–130.

s Pantlovim oz. Mikuževim zidanim »štokom« močno zožil. Še več, pomenljivo je dejstvo, da je »štok« med letoma 1570 in 1575 prišel v last gosposčinskega oskrbnika Mikuža, ki bi mu glede na socialni položaj tem prej pripisali lastništvo takšne hiše, če že ne tudi naročništva poslikave. Grba na slednji imata sicer značilnosti grbov sorodstveno povezanih rodbin Ungnad in Werneck. Krištof Ungnad, zadnji krški graščak iz te rodovine, je bil namreč poročen v družino Werneck.⁷⁴⁵

Popisa dvornega činža, med katerima je petletni časovni razmik, povesta nekaj tudi o dinamiki lastniških sprememb in menjavi prebivalstva. Če vzamemo za izhodišče 146 posestnih enot leta 1570, ugotovimo, da se je lastnik v naslednjih petih letih zamenjal na 16 posestih ali dobri desetini (11 %), pri čemer je bilo v enem primeru drugo le osebno ime, ne tudi priimek, enkrat pa je vdova prejšnjega lastnika obdržala vrt. Med temi posestmi sta dve izginili, medtem ko so se tri pojavile povsem na novo. Računati je treba tudi s tem, da vse lastniške spremembe (še) niso bile zavedene v urbarju, kar je za dva primera tudi potrjeno.⁷⁴⁶ Prav tako moramo upoštevati, da petletni časovni razpon 1570–1575 ni bil tipično oz. običajno obdobje, saj je mesto ob kmečkemu uporu leta 1573 prizadel požar.

Da je bila dinamika **lastniških sprememb in menjave prebivalstva** precejšnja, kot je nasploh značilno za (gospodarsko živahnejša) mesta, zaznamo tudi, če imena posestnikov v popisih iz sedemdesetih let primerjamo z imeni novosprejetih meščanov v časovnem razponu 1541–1581 (Priloga 2). Ne le imena, ampak tudi priimka marsikaterega novosprejetega meščana v popisih iz let 1570 in 1575 namreč ni več ali pa ga še ni. V spodnji preglednici lahko vidimo, kolikšen delež novih meščanov se v letih 1570 in 1575 pojavi med posestniki.⁷⁴⁷ Po približno desetletju od sprejema je takih polovica, po 30 letih pa le še petina.

⁷⁴⁵ Černelič Krošelj – Železnik, *Mencingerjeva hiša*, s. p.

⁷⁴⁶ Župnik Janez Ziselpacher, posestnik vrta pri župnišču, se pojavi še v urbarju leta 1570 (št. 9), ko je bil v resnici že tri leta pokojni (gl. op. 811), leta 1575 pa te posesti ni več. Podobno najdemo v obeh urbarjih Lenarta Glaserja, ki je imel obakrat staro zidovje in vrt (1570: št. 19, 1575: št. 17), a je umrl najpozneje v začetku leta 1570, saj je mestno sodišče 19. januarja odločilo, kam gre v rejo njegova še majhna hči (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 14v).

⁷⁴⁷ Kot posestniki niso upoštevani samo plačniki dvornega činža, ampak tudi imetniki mesnic, vrto v travnikov ter vinogradov na Trški gori. SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1570, pag. 464–537; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1575, s. p. Fleisch Penkh zu Gurkhfeld, Hernach volgen die Hofzinss etc., Zinss von Akhern vnd Wisen, Perkrecht zu der Herschaft gehörig.

Statistična korelacija novosprejetih meščanov in posestnikov

Leto sprejema	Število sprejetih	Od tega v letih 1570 in 1575 posestniki (odstotek)	Njihov priimek v letih 1570 in 1575 med posestniki (odstotek)
1541	15	3 (20,0 %)	1 (4) ⁷⁴⁸ (6,7 oz. 26,7 %)
1549	10 (9 s priimkom)	2 (20,0 %)	0
1558	33	15 (45,5 %)	1 (2) ⁷⁴⁹ (3,0 oz. 6,0 %)
1562	12	7 (58,3 %)	1 (8,3 %)
1563	8	3 (37,5 %)	0
1567	6	4 (66,7 %)	0
1569	17	10 (58,9 %)	1 (2) ⁷⁵⁰ (5,9 oz. 11,8 %)
1577	10	1570: 1 (10,0 %) 1575: 4 (40,0 %)	3 (30,0 %)
1581	20	1 (2) ⁷⁵¹ (10,0 oz. 20,0 %)	3 (5) ⁷⁵² (15,0 oz. 25,0 %)

Pozornost pritegne spoznanje, da je med 20 meščani, sprejetimi leta 1581, tako majhen delež oseb, ki so v urbarjih iz sedemdesetih let navedene med posestniki ali pa je tedaj v mestu izpričan njihov priimek, kar kaže na to, da je bil novi meščan domačin. Tega leta so torej po vsem sodeč sprejeli nadpovprečno veliko priseljencev. Ugotovitev bi lahko bila povezana s kugo tri leta prej, 1578, o kateri Valvasor kot edini znani vir pravi, da je pomorila veliko ljudi.⁷⁵³

Na podlagi popisov dvornega činža je mogoče izračunati vsaj približno **število družin in prebivalcev**.⁷⁵⁴ Tudi če je bilo popisanih stavbišč več, kot je mesto dejansko imelo stanovanjskih stavb, zapolnjujejo razliko gostaške družine, ki jih najdemo pri

⁷⁴⁸ Pri številki v oklepaju so kot priimki upoštevani tudi tiste, ki so bili lahko samo poklicne oznake (Peitler, Weber, Schuster).

⁷⁴⁹ Drugi je poklicni priimek Maurer.

⁷⁵⁰ V drugem primeru gre za priimek že nekdanjega posestnika.

⁷⁵¹ V drugem primeru je bil na posesti leta 1570 še Andrej Jančič, leta 1575 pa že Krištof, sprejet med meščane leta 1581.

⁷⁵² Dvakrat gre za poklicni priimek (Kurschner, Schneider).

⁷⁵³ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 242.

⁷⁵⁴ Prim. Koropec, *Krško v obdobju*, str. 53.

dvornem činžu (10 leta 1575 in 13 leta 1575), nekaj pa tudi med zakupniki gosposčin-skih njiv in vinogradov.⁷⁵⁵ Krških mestnih družin je bilo tako okoli 150,⁷⁵⁶ kar pri povprečju pet prebivalcev na družino pomeni, da je v mestu živel okoli 750 duš.

Po merilih za velikost srednjeveških mest, ki so v glavnem ostala enaka vse do konca predindustrijske dobe, je Krško spadalo v tip majhnih mest (»Kleinstädte« z manj kot 2000 prebivalci). Takih je bilo ob koncu srednjega veka v nemškem prostoru skupaj z miniaturnimi mesti (»Zwergstädte« z manj kot 500 prebivalci) 90–95%.⁷⁵⁷ Po tej lestvici bi se na Kranjskem sredi 18. stoletja uvrstilo med miniaturna pet mest (z manj kot 100 hišami), med majhna sedem in samo Ljubljana med manjša srednja (z 2000 do 10.000 prebivalci).⁷⁵⁸

Ne povsem pojasnjeno ostaja vprašanje, v kolikšni meri so v drugi polovici 16. stoletja na gospodarsko, posestno in demografsko stanje Krškega vplivali splošni upad neagrarnega gospodarstva v slovenskem prostoru in razne izpričane nesreče. Posestno stanje po krških urbarjih iz let 1570 in 1575 nasprotuje sodobnim poročilom o hudih posledicah požara ob kmečkem uporu leta 1573. Vse kaže, da je večji požar izbruhnil šele po zmagi Jošta Thurna nad uporniki, ko je v mestu za krajši čas nastanil 200 strelcev. Res pa je tudi, da so Uskoki ostanke Gregoričeve kmečke vojske že med uporom pregnali iz mestnega stolpa in štirih hiš ravno z ognjem. Padlo naj bi okoli 300 upornikov, skupaj s tistimi, ki so na begu utonili v Savi, nakar so Uskoki po Thurnovih besedah še močno divjali, plenili, požigali hiše ter pobijali tudi ženske in otroke.⁷⁵⁹ Krčani so leta 1574 poročali, da je požar izbruhnil po uporu in pogoltnil vse, kar jim je pred tem še ostalo. Zgoreli so tudi obe cerkvi, meščanski špital in nekaj mestnih stolpov.⁷⁶⁰ Podobno so čez dve leti (1576) zapisali v prošnjji nadvojvodi Karlu za vnovičen spregled letnega davka. Plačila davčnega zaostanka niso zmogli, ker so jih »brezbožni Uskoki« z ropanjem

⁷⁵⁵ Npr. Mihael Petauer, ki je bil že leta 1563 sprejet med meščane (gl. Prilogo 2), je v urbarjih naveden samo kot zakupnik vinograda na Trški gori (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 523; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Perkhrecht zu der Herrschaft gehörig, Statt Perg).

⁷⁵⁶ Koropec govori o 146 družinah, pri čemer je družino preprosto pripisal vsaki od 146 oseb (toliko jih je naštel), ki so dvorni činž plačevale v denarju (J. Koropec, Krško v obdobju, str. 53).

⁷⁵⁷ O kategorizaciji mest po številu prebivalstva gl. geslo Bevölkerung (*Lexikon des Mittelalters II*, stolpec 14). Prim. *Handbuch der europäischen*, Band 3, str. 931.

⁷⁵⁸ Gl. op. 736.

⁷⁵⁹ Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 242–243, 247; Grafenauer, *Boj za staro pravdo*, str. 239, 257, 284, 291 in 294. Prim. Koropec, Krško v obdobju, str. 55.

⁷⁶⁰ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 418, fasc. 284, pag. 874 a–d, 21. 9. 1573; StLA, I.Ö. HK, Akten, 1574–VIII–23, 30. 8. 1574. – Prva cerkev je mestna cerkev sv. Janeza Evangelista, druga pa špitalska cerkev sv. Duha, na kar kažeta že njena neposredna sosesčina s prvo in omemba tik pred meščanskim špitalom.

spravili ob vse imetje, »nedolgo zatem« (!) pa je neusmiljen požar upepelil celo mesto. Iz zadnjih besed je razvidno, da med kmečkim uporom in uskoškim divjanjem na eni strani ter požarom na drugi ni bilo neposredne zveze, ampak je mesto gorelo nekoliko pozneje. Prosilci so Krško imenovali »povsem izropano in pogorelo mestece« in potožili še nad šibko meščansko obrtjo in trgovino zaradi bližine turške meje, medtem ko so v preteklosti trgovali v zdaj turško Hrvaško, Slavonijo in na Ogrsko. Zaradi požara naj bi povsem obubožali, tako da je v mestu ostala komaj polovica meščanov (*kbaum halber thail vberbliben*).⁷⁶¹

Neposredna škoda, ki jo je Krško utrpelo leta 1573, gotovo ni bila majhna, toda nikakor ne tolikšna, kot so jo Krčani predstavljali deželnemu knezu. Ne nazadnje je graška dvorna komora stanovom najprej priporočila šestletni davčni spregled, ki pa so ga ti odobrili samo za eno leto – tako za mesto kakor za špital in zornično ustanovo,⁷⁶² pri čemer so ga v primeru večjih požarov vselej potrdili za nekaj let. Na enoletni spregled za vse tri so potem po posredovanju nadvojvode Karla pristali še dvakrat, za leti 1575 in 1576, ne pa več leta 1580.⁷⁶³

Urbar gospostva Krško iz leta 1575⁷⁶⁴ pri obravnavanju dvornega činža ne daje podobe pogorelega mesta in še manj potrjuje zmanjšanje prebivalstva za polovico. Majhna odstopanja od stanja, ki ga srečamo v samo pet let starejšem urbarju 1570,⁷⁶⁵ zgornje trditve celo naravnost zanikajo.⁷⁶⁶ V mlajšem od obeh urbarjev spominjajo na požar samo požgane mesnice, nikjer pa ne naletimo na pogorele hiše in pustote. Neznatne posestne spremembe zadnjih petih let dokazujejo, da so Krčani v svojih domovanjih vztrajali, še več, število domov se je celo povečalo.

Krško je imelo srečo, da ga po letu 1573 nikoli ni huje prizadela ognjena ujma. Mestni anali, razne pritožbe in historiografska literatura pozneje sicer govorijo o številnih nesrečah, tako o kugah, potresih in povodnjih, ne pa o konkretnih požarih.

⁷⁶¹ StLA, I.Ö. HK, Akten, 1576–VIII–23, 12. 8. 1576, 18. 8. 1576.

⁷⁶² SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 418, fasc. 286, pag. 1149–1152, 23. 8. 1574; prav tam, pag. 1153–1156, 30. 8. 1574; šk. 416, fasc. 285, pag. 1145, 24. 12. 1574.

⁷⁶³ Prav tam, šk. 420, fasc. 287, pag. 1311–1314, 18. 8. 1576; prav tam, pag. 1517–1518, 10. 1. 1577; šk. 422, fasc. 288, pag. 1317–1320, 29. 9. 1580; prav tam, pag. 1409–1413, 5. 12. 1580; StLA, I.Ö. HK, Akten, 1576–VIII–23, 12. 8. 1576, 18. 8. 1576. Prim. drugačne trditve J. Koropca (Koropec, Krško v obdobju, str. 55).

⁷⁶⁴ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p. Hernach volgen die Hofzinss etc.

⁷⁶⁵ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 481–529.

⁷⁶⁶ Kritike ne vzdržiti niti argument, da je šlo pri urbarju leta 1570 zgolj za urbarski koncept, pri čemer bi v urbar leta 1575 vnesli podatke za čas pred uporom in požarom. Številne posestne spremembe v dolinskem uradu krške gosposčine in opazne menjave gospodarjev v hribovskem uradu in mestu namreč pričajo, da je urbar iz leta 1575 posnetek dejanskega stanja, ki se je v preteklih petih letih spremenilo ponekod bolj in drugje manj izrazito.

Požar je omenjen enkrat samkrat, in sicer leta 1686 v poročilu Krčanov vicedomskemu uradu. Ta navaja kot enega od vzrokov opustelosti mesta »grozovit požar«, ki naj bi nastal »pred leti«. O podrobnostih molči in pravi le, da dežela ni ustregla prošnji mesta za davčni spregled.⁷⁶⁷ Ker požara ni poznal niti sodobnik Valvasor,⁷⁶⁸ smemo sklepati, da ni šlo za posebno hudo škodo, ampak zelo verjetno za davni požar leta 1573. Če bi ogenj v 17. in 18. stoletju mesto kdaj huje opustošil, bi Krčani tako nesrečo zanesljivo opisali in ne le površno omenili v sicer podrobnih pritožbah in poročilih o nazadovanju in propadanju mesta.⁷⁶⁹ Za Krško velja enako kot za Višnjo Goro, da so požari omejenega obsega uničili samo določeno število hiš in nikoli celega mesta.⁷⁷⁰ Mesto je bilo očitno dobro preventivno zavarovano, pri čemer je bila njegova prednost obrežna lega ob Savi.

Nekaj domov se je nedvomno v celoti ali deloma izpraznilo kmalu zatem, ko je leta 1578 kosila v mestu že omenjena kuga in je po Valvasorju marsikoga spravila na drugi svet.⁷⁷¹ Razen Valvasorja ne poznamo o tej kugi nobenega drugega vira.⁷⁷² Med veliko kugo leta 1599 naj ne bi bilo v okolici Krškega nobene neokužene vasi,⁷⁷³ nič pa ni znanega o morebitnem divjanju te epidemije v mestu, saj je niti Valvasor ne omenja.

Kot je bilo povedano že pri gospodarstvu, na prehodu v 17. stoletje iz Krškega niso prihajale slabe vesti o gospodarskem in demografskem stanju kot iz drugih dolenjskih mest, zlasti iz Novega mesta in Višnje Gore. Razmere so se občutno poslabšale v naslednjih desetletjih, ko Krško ni ušlo trendu praznjenja mest, potem ko je v vsej deželi upadala gospodarska moč meščanstva. Nazadovanju je sicer težko slediti ob pomanjkanju zanesljivih kvantitativnih podatkov. Čeprav presega časovni okvir naše obravnave, si ga zaradi lažjega razumevanja širšega konteksta vsaj kratko oglejmo. Preiskovalna komisija kranjskih deželnih stanov je mesto leta 1655 našla v katastrofalnem stanju. Če vzamemo za izhodišče urbarja 1570 in 1575 s približno 140 stavbišči (brez kašč), je bila 80 let pozneje glede na 25 pravih pustot porušena ali pusta vsaka šesta hiša in naseljenih okoli 115, vendar od teh

⁷⁶⁷ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, 13. 4. 1686.

⁷⁶⁸ Prim. Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 233–242.

⁷⁶⁹ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, 25. 8. 1655; s. d. (Berichts copie, 1677), 13. 4. 1686, 12.–13. 5. 1744. – V edinem znanem požaru leta 1738 je poleg župnišča pogorelo 13 hiš (Smole, *Vicedomski urad, 2. del*, str. 93).

⁷⁷⁰ Golec, *Elite v majhnih mestih*, str. 215.

⁷⁷¹ Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 242.

⁷⁷² O njenih morebitnih posledicah v krškem gospostvu na podlagi primerjave urbarja iz leta 1575 in seznama oborožitve podložnikov leta 1578 gl. Golec, *Kužne epidemije*, str. 29–30.

⁷⁷³ Smole, *Kuga na Kranjskem*, str. 98; Golec, *Kužne epidemije*, str. 30.

vsaka osma (14) domovanje mestne revščine ali napol prazna.⁷⁷⁴ Vzrok propadanja so komisarji videli v kugi v letih 1646–1647, ki je »pred nekaj leti dve leti zapored strahovito razsajala in umorila nemalo meščanov z ženami in otroki«. ⁷⁷⁵ Toda stari davčni zaostanki in drugi razlogi propadanja, omenjeni v istem poročilu, pričajo, da se slabo stanje ni začelo šele z epidemijo, ampak že prej.⁷⁷⁶ Praznjenje mesta in naraščanje davčnega zaostanka sta se v drugi polovici stoletja nezadržno nadaljevali. Leta 1677 so popisali že 57 pustot, mesto pa naj ne bi imelo več kot 80 obljudenih hiš, večinoma naseljenih z obubožanimi meščani.⁷⁷⁷ Seštevek propadlih in naseljenih hiš (137) daje zelo podobno število domov, kot ga je mogoče ugotoviti na podlagi popisov dvornega činža v sedemdesetih letih 16. stoletja. Krško si je postopoma opomoglo šele proti sredi 18. stoletja, ko imamo o številu in stanju hiš prve natančne podatke. V terezijanskem katastru so leta 1752 skupaj s svobodnimi in neobdavčenimi hišami popisali 108 domov,⁷⁷⁸ kar je približno četrtnina manj kot v sedemdesetih letih 16. stoletja.⁷⁷⁹

⁷⁷⁴ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, 25. 8. 1655. – Komisija je našela 39 pustot, od tega 16 t. i. »propadlih hiš« (*in ruin vnd verderben geraten*) v mestu in 23 »pod Gorō« (*vnder dem perg*). Stopnja opustelosti posameznih stavb se kaže kot zelo različna, tako da je bilo pravih pustot dejansko polovica (20), pet hiš vsak trenutek zapisanih propadu, druge še naseljene, a z zelo šibko socialno strukturo, ob teh pa tik pred propadom še 29 drugih hiš, ki jih seznam ni zajel.

⁷⁷⁵ O tem, kolikšne so bile resnične posledice kuge v letih 1646–47, razpoložljivi viri molčijo (Golec, Kužne epidemije, str. 41).

⁷⁷⁶ Nekaj neposrednih in posrednih vzrokov praznjenja Krškega je za čas od leta 1622 do 1646 zapisal v mestni knjigi pisec analov, mestni pisar Janez Rožič. Šlo je za več manjših izbruhov epidemij, za povodnji, potrese, lakoto in draginjo. Prim. objavi: [Dimitz], *Annalen der landesfürstlichen Stadt Gurkfeld*, str. 84–85; Koblar, *Iz kronike krškega mesta*, str. 19–23.

⁷⁷⁷ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, s. d. (Berichts copie, 1677). – Ko je vicedom leta 1676 terjal zaostala plačila deželi, mu je krško mestno predstojništvo naslednje leto (1677) postreglo z dopolnjenim seznamom pustot izpred 22 let. Njihovo število naj bi z 39 leta 1655 naraslo na 57, vendar Krčani niso zabeležili sprememb, ki so medtem nastale pri hišah, označenih leta 1655 kot obubožane, a vsaj deloma naseljene.

⁷⁷⁸ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13. 6. 1752. Prim. Golec, *Zemljiški katastri*, str. 292 in 294. – Ob vicedomski vizitaciji leta 1744 so Krčani navedli, da je v njihovem mestu 93 meščanskih hiš (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–5, 13. 5. 1744). Pet let pozneje jih je brez svobodnih in neobdavčenih v napovedi za terezijanski kataster izkazanih 99 (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; prim. Golec, *Zemljiški katastri*, str. 297).

⁷⁷⁹ V naslednjih sto letih se je število stanovanjskih zgradb dvigalo zelo počasi. Po franciscejskem katastru iz leta 1825 je bilo v Krškem 114 hišnih števil (SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, zapisnik stavbnih parcel, 20. 4. 1825). Številčno stanje hiš, kakor ga lahko povzamemo po urbarjih iz sedemdesetih let 16. stoletja, je Krško tako znova doseglo šele po drugi svetovni vojni, znotraj nekoč obzidanega mesta pa nikoli več. Pri tem je seveda treba upoštevati dejstvo, da so bile hiše v 16. stoletju manjše.

Nazadnje si še kratko pogledjmo, kdo so bili **prebivalci mesta** v Bohoričevem in Dalmatinovem stoletju po imenih in priimkih. Daleč največ imen razkrivajo oba popisa plačnikov dvornega činža (Priloga 3) in mestna knjiga, v njej pa zlasti seznamei novosprejetih meščanov (Priloga 2). Neprimerno več imen je moških kakor ženskih, ki se pojavijo le tu in tam kot imena posestnic v omenjenih popisih in v vpisih sodnih primerov v mestni knjigi.

V 16. stoletju, ko so priimki v glavnem še nastajali in niso bili obvezno prenosljivi na potomce, tudi v Krškem zaznamo njihovo fluidnost. Nestabilnost oziroma alternativna raba priimka se zelo jasno pokaže pri hkratni rabi dveh priimkov. Leta 1549 je bil, denimo, sprejet med meščane Martin Tumpergar ali Divjak (*Martin Tumpergar oder Diuyakh*), leta 1569 sprejeti Ivan Markovič pa je kot plačnik dvornega činža šest let pozneje, 1575, naveden kot *Markhouitsch oder Schmid*, pač zaradi kovaškega poklica, po katerem so ga bolje poznali. Poleg tega se posameznik enkrat pojavi z enim priimkom in drugič z drugim, pri čemer je šlo lahko za (pisarniški) prevod slovenskega priimka v nemško obliko ali pa je nemška poklicna oznaka nadomestila prvotni priimek. Tako je leta 1563 sprejeti meščan Baltazar Radovan, po poklicu brivec oz. ranocelnik (*scherer*), kot plačnik dvornega činža v letih 1570 in 1575 naveden kot Baltazar Scherer. Za Blažeta Riemerja, ki je postal meščan leta 1567, pa iz obeh popisov dvornega činža, ravno nasprotno, izvemo, da se je pisal Migalič, pri čemer dodatna oznaka Riemer priča o njegovem jermenarskem poklicu. Hkrati z njim je bil med meščane sprejet Lavre Mlakar, čigar priimek so ob vpisu v mestno knjigo ponemčili v Lakner, kot posestnik pa je v letih 1570 in 1575 naveden z izvornim priimkom Mlakar. Nemčenje slovenskih priimkov pri zapisovanju, če že ne v siceršnji rabi, je sploh značilnost tega časa, in to tudi v majhnih, jezikovno skoraj povsem slovenskih mestih.⁷⁸⁰ Tako je nemška oblika priimka lahko močno zavajajoča pri presoji etnično-jezikovne pripadnosti nosilca. V Krškem je, denimo, tak priimek tudi Topolec. V popisu dvornega činža leta 1570 je govor o oštatu nekega Topolca (*von des Thopoltzen Hoffstatt*), ki ga pet let mlajši popis imenuje Töpplizer (*von des Töpplizer Hofstat*). Podobnih primerov je bilo še več, le da večina ni izsledljivih kakor naslednji. Leta 1579 je mestni svet izročil izpraznjeno stavbišče Juriju Fichterju ali Sausteinerju (*Jurien Fichter oder Sausstainer*);⁷⁸¹ oba njegova priimka kažeta na Nemca, osebno ime pa na Slovenca. Z veliko mero gotovosti lahko trdimo, da je Fichter ponemčena oblika Jurijevega slovenskega priimka Smrekar, medtem ko je Sausteiner prebivalec bližnjega Boštanja pri Sevnici, od koder je novi naseljenc

⁷⁸⁰ V mali Višnji Gori so, denimo, v zadnji tretjini 16. in v začetku 17. stoletja priimek Godec alternativno zapisovali kot Gäyger, Zima kot Winter, Vovk pa kot Wolf (Golec, Was bedeutet, str. 43–44).

⁷⁸¹ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. II, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 55r.

po vsem sodeč izviral. Nemški priimek za razliko od slovenskega sam po sebi ne dokazuje, da je nastal v nemškem jezikovnem okolju, še posebej ne poklicni, kot so Schuster, Schneider, Zimmermann, Weber idr., ki so v 16. stoletju velikokrat še bili odraz nosilčevega poklica.

Tudi nemške oblike osebnih imen v nemško pisanih virih niso pokazatelj etnično-jezikovnega izvora ali jezikovne prakse nosilca, ampak prej njegovega socialnega položaja. Med znanimi mestnimi sodniki (gl. Prilogo 1) ni v virih, ki pričajo o njihovi sodniški službi, nobeden od šestih Jurijev imenovan z ljudskima oblikama imena Jurij ali Jurko, temveč Jorg, Jerg in Georg. Nemški ali germanizirani priimek sta imela dva, Hirschenfelder in Stainer. Ko pa vzamemo pod drobnogled Jurije, plačnike dvornega činža v letih 1570–1575 in novosprejete meščane, je slika zelo drugačna. Trije Juriji, ki smo jih spoznali kot mestne sodnike, so bili ob sprejemu med meščane zapisani kot Jurij (*Juri*, *Jurj*), in sicer Lašič, Čede in Stainer, ki je sicer imel nemški priimek. V popisih dvornega činža se kot Jurij (*Jurj*) pojavlja še eden, Kalčič, Lašič pa kot Jurko (*Jurco*). Kljub nemškemu pisnemu uradovanju je ob nemških oblikah osebnih imen nemalo slovenskih, v popisih dvornega činža npr. Blaže, Boštjan, Ivan (Juvan), Jenže, Jurij, Jurko, Lavre, Marina, Matija, Matjaž, Mihel, Neža, Pavle, Šimon, Tomaž, Urša.

Čeprav imena in še zlasti priimki ob povedanem niso zanesljiv kriterij za ugotavljanje etnične in jezikovne podobe mestne populacije, je na dlani, da je bilo v Krškem malo nemško govorečih priseljencev, vsekakor precej manj kot nosilcev nemških oz. nemško zapisanih priimkov. Nekateri priimki kažejo na neslovenski južnoslovanski izvor, o čemer smo že govorili v poglavju o Juriju Dalmatinu. Italijanski priimek srečamo samo pri zlatarju Abertiju, ki je postal meščan leta 1549 in v Krškem očitno ni pognal korenin, nato pa v letih 1570 in 1575 najdemo priimek Taljan med sogorniki v Trški gori.⁷⁸²

Priimki, ki so istovetni z etnonimi in etniki, npr. Taljan, pričajo bodisi o kraju ali deželi izvora nosilca priimka ali njegovih prednikov bodisi o določeni povezanosti z njima. Od etnikov srečamo poleg Taljana še Španjola, Vogrina in Behaima (češki prostor), pozneje tudi Behamiča. Krainer je zelo verjetno samo nemški prevod za Kranjca. Sicer pa so imeli krški meščani, sodeč po priimkih, korenine v Ljubljani (Laibacher), Trstu (Triester), Kamniku (Stainer), Kočevju ali na Kočevskem (Kočevar), na Ptujju (Petauer), v Postojni (Posto(j)nar) in Boštanju (Sausteiner). Studenčar je prejkone prihajal s Studenca pri Raki, Bohorič pa je bil doma pod Bohorjem onstran Save. Določneje je izvor opredeljen samo pri dveh posestnikih: pri Gašperju

⁷⁸² SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 530; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Perkhrecht zu der Herrschaft gehörig, Statt Perg.

iz Samobora (*Caspar vom Samawor*) in Jakobu z bližnjih Viher (*Jacob vom Wejhar*). Izpričano je tudi, v katerih okoliških krajih so živeli nekateri kmetje, ki so imeli v Krškem kašče: v Leskovcu, Globeli, Gorici, Selcah in Veliki vasi. Nasploh je velik del mestnega prebivalstva, ki pa ga kvantitativno ni mogoče opredeliti, prihajal s podeželja, iz bližnje in daljne okolice Krškega. Na možnost posameznikovega krajevnega izvora, a ne več kakor to, bi lahko sklepali na podlagi priimkov kmečkega življa, ki jih za 16. stoletje poznamo predvsem iz urbarjev krškega gospostva iz let 1570 in 1575.

Če izvzamemo nekaj duhovnikov, sta bila v 16. stoletju edina prebivalca mesta, za katera natančno vemo, od kod in kdaj sta prišla v Krško, dva nakladnika in mitničarja. Prvi je bil Mojzes Herrenberger, ki je službo nastopil leta 1565 in bil dotlej protipisar pri enakem uradu v Sevnici,⁷⁸³ drugi pa Tomaž Tavčar, ki se je v Krško priselil leta 1597, potem ko je prej zasedal mesto nakladniškega prejemnika na Čemšeniku.⁷⁸⁴ Vendar za nobenega od njiju ne vemo, od kod je izviral.

Znatno število v 16. stoletju dokumentiranih Krčanov kliče po temeljiti prozopografski študiji, ki bo lahko dala odgovore na številna vprašanja, od katerih so bila nekatera tukaj samo nakazana.

VERŠKE RAZMERE IN OBE CERKVI

Versko močno razgibanem 16. stoletju sta tudi v Krškem soobstajali dve veroizpovedi in delovali dve cerkveni organizaciji. Pri tem gre opozoriti, da so v literaturi pogosto premalo poudarjene nekatere značilnosti vsakdana tega časa. Prva desetletja pojava protestantizma (od prelomnega nastopa Martina Luthra leta 1517) niso ustvarila tako črno-bele situacije, kot jo je bilo čutiti konec stoletja s protireformacijskim gibanjem, ampak precej bolj nediferencirano sliko. Veliko ljudi in duhovnikov, ki so se sicer šteli za katoličane, je podpiralo nekatera lutrovska načela in poglede ter simpatiziralo z uvedbo sprememb (zlasti duhovniki z odpravo celibata), veliko je bilo med obema stranema sodelovanja, večjih vsakodnevnih razprtij med katoličani in protestanti pa ni srečati skoraj do intenzivne protireformacije v zadnjih letih 16. stoletja.⁷⁸⁵

Medtem ko za Krško kolikor toliko zadovoljivo poznamo lokalno katoliško Cerkev – župnija je uradno še vedno imela sedež v Leskovcu –, imamo na drugi strani zelo malo podatkov o organiziranosti krških luteranov. V nadaljevanju se bomo vsaki strani posvetili posebej, čeprav je bila takšna delitev v realnem življenju, kot rečeno,

⁷⁸³ StLA, I.Ö. HK, Registratur, Registraturbuch 1565, fol. 86.

⁷⁸⁴ Prav tam, Exemptbuch 1597, fol. 86–88.

⁷⁸⁵ Prim. Pahor, Župnijska cerkev, str. 14.

pogosto umetna, še posebej v obdobju, preden se je luteranska Cerkev organizacijsko dokončno vzpostavila.

Kot smo videli, je obzidano krško mesto v zadnjih desetletjih 15. stoletja postalo zaradi osmanske nevarnosti alternativni sedež leskovških župnikov. Koliko in kdaj so se župniki, njihovi vikarji in kaplani v 16. stoletju zadrževali v mestu, kjer so imeli eno od dveh župnišč, je vprašanje, na katero nimamo določnega odgovora. Je pa mesto v tem času dobilo prvega stalnega duhovnika – zorničarja ali zgodnjika, imenovanega tudi zornični kaplan. Spremenila se je tudi notranja in zunanja podoba sakralnih objektov, ki so tako kot župnišče vsi prvič omenjeni šele v tem stoletju, čeprav vsaj za dva ni dvoma o zgodnejšem nastanku.

Za mestno cerkvijo sv. Janeza Evangelista in špitalsko sv. Duha, ki sta prvič izrecno izpričani v popisu oddanih cerkvenih dragocenosti leta 1526⁷⁸⁶ in sta obe nastali še pred koncem srednjega veka, srečamo slabega pol stoletja pozneje patrocinij sv. Florijana. Tako kot župnišče je kot lokacija omenjen v obeh krških gosposčinskih urbarjih 1570 in 1575 in tudi o njem smo že govorili pri srednjem veku, ker bi lahko izviral še iz tega časa.

Enako kot nastanek omenjene kapele oz. cerkvice je v temo zavita ustanovitev **zorničarjevega beneficija** za stalnega duhovnika pri mestni cerkvi sv. Janeza Evangelista.⁷⁸⁷ Ničesar tudi ne vemo o duhovnikovih obveznostih in dohodkih ustanove,⁷⁸⁸ ker je najzgodnejši vir o slednjih šele terezijanski kataster sredi 18. stoletja.⁷⁸⁹ Župnik Marko Khun je leta 1621 zapisal, da so Krčani dobili zorničarja le iz posebne milosti pokojnega cesarskega veličanstva in oglejskega patriarha,⁷⁹⁰ kar ne pove veliko o času nastanka, medtem ko sta patronat oziroma prezentacijska pravica mestnega predstojništva za vsakokratnega duhovnika neposredno izpričana šele od druge polovice 17. stoletja.⁷⁹¹ Po kroniki krške župnije naj bi zornična ustanova nastala v času cesarja Ferdinanda I. (kralj od 1531, cesar 1558–1564), dotiralo pa jo je meščanstvo, ki je imelo

⁷⁸⁶ Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 225; Koblar, *Kranjske cerkvene dragocenosti*, str. 201–202.

⁷⁸⁷ Kot zornično ustanovo cerkve sv. Janeza (*die Fruemesserei Sannct Jobans Khirchen daselbst*) jo prvič izrecno imenuje dopis nadvojvode Karla kranjskim stanovskim poverjenikom leta 1576 (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 286, fasc. 418, pag. 1311, 18. 8. 1576).

⁷⁸⁸ M. Benedik piše o ustanovitvi zelo negotovo. Ob navedbi, da so cerkev sv. Janeza Evangelista postavili pred letom 1477, pravi, da »v tisto obdobje« sega tudi ustanovitev zgodnjikovega beneficija, iz katerega naj bi se vzdrževal stalni duhovnik, in da je težko ugotoviti, kaj je bilo s službo in dolžnostmi, vezanimi na ta beneficij (Benedik, *Krško in okolica*, str. 159). Pokorn pozna prvega zorničarja šele leta 1674 (NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, Leskovec pri Krškem, pola 6).

⁷⁸⁹ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 103, N 16.

⁷⁹⁰ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 30. 3. 1621.

⁷⁹¹ Npr. regesta listin v: Baraga, *Kapiteljski arhiv*, str. 175 (1657 VI. 3., s. l.) in 198 (1698 XI. 23, Krško).

Upodobitve oseb na freskah iz 16. stoletja v Mencingerjevi hiši (foto Nina Sotelišek, fototeka Mestnega muzeja Krško).

zato pravico izbirati duhovnika in ga predlagati v potrditev leskovškemu župniku.⁷⁹² Najbolj zgodaj jo srečamo v najstarejši kranjski imenjski knjigi za obdobje 1536–1539, v kateri še ni imenovana s poznejšim imenom, ampak je govor le o krškem kaplanu (*Gurckfeld, Caplan daselbst*) z imenjsko rento 6 goldinarjev.⁷⁹³ V naslednjih dveh knjigah, ki se obe začenjata leta 1546, pa je kot obdavčenec že imenovan zornični kaplan (*Gurckbfgfeldt der Fruemeß Caplan*) in imenjska renta je nekoliko višja (6 goldinarjev, 19 krajcarjev in 1 pfenig).⁷⁹⁴ Na zorničarja brez izpričanega imena in priimka naletimo prvič leta 1567 v pismu protestantskega duhovnika Janeza (Hansa) Weixlerja.⁷⁹⁵ V obeh gospoščinških urbarjih, leta 1570 in 1575, je pri dvornem činžu popisanih sedem zorničarjevih oštatov, vsak tudi z navedbo nekdanjega gospodarja.⁷⁹⁶ Oštati, v katerih moramo videti ustanovna in poznejša darila meščanov oz. mesta kot takega, vsekakor niso ležali skupaj, kakor so zajeti v obeh popisih. Tudi o tem, kje v Krškem je bilo tedaj zorničarjevo domovanje, je komajda mogoče sklepati iz zaporedja plačnikov činža. Samo okvirno ga lahko postavimo v zgornjo, severno polovico mesta, a sodeč po zaporedju plačnikov ne prav blizu župnišča. Lokacija zagotovo ni bila identična s poznejšo zorničarjevo hišo nedaleč od župnišča, saj jo je ustanova pridobila šele v drugi polovici 17. stoletja.⁷⁹⁷ Iz 16. stoletja je znano tudi eno samo ime zorničarja, in sicer »gospoda Matevža« (*Herr Matteß Fruemesser; Herr Matheß Fruemesser*), ki je v letih 1570 in 1575 plačeval krškemu gospostvu gornino za dva vinograda na Trški gori.⁷⁹⁸

⁷⁹² NŠAL, ŽA Krško, Razne knjige, šk. 1, Kronika župnije Krško, I. del, s. p., Zorničar.

⁷⁹³ SI AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, gl. knj. 1 (1536–1539), fol. 95v–96r. – Kaplanije v drugih krajih so za razliko od krške opredeljene natančneje – z gradom, špitalom ali patrocinijem.

⁷⁹⁴ Prav tam, gl. knj. 2 (1546–1549), fol. 242v–243r; gl. knj. 4 (1546–1618), fol. 168r.

⁷⁹⁵ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 5/6, snopič 6, 24. 10. 1567.

⁷⁹⁶ Gl. Prilogo 3: 1570: št. 45, 1575: št. 129.

⁷⁹⁷ Zorničar okoli leta 1750 v napovedi za terezijanski kataster navaja, da pripada ustanovi stanovanjska hiša za zorničnega kaplana (*ein Wohnung=Hausß vor dem Früemesß Coplan*), ki jo je skupaj z vrtom podaril pokojni Matija Pregl; hiša je prosta vseh dajatev in davka, pred desetimi leti pa je pogorela (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 103, N 16, No. 1, s. d.). Omenjeni dobrotnik Pregl je bil krški zorničar pred letom 1665, ko je že opravljal službo kaplana v Karlovškem generalatu (Smole, *Vicedomski urad. 2. del*, str. 268). Umrli je pred letom 1698, ko je njegova hiša že pripadala zorničarjevemu beneficiju (prav tam, str. 273). Zorničarjevo hišo (*Frühmesshausß*) s hišno št. 66, prej pripadajočo mašni ustanovi Matije Pregla, je novomeška kresija leta 1802 prodala na dražbi, še isto leto pa jo je kupil Franc Julij Barbo (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, N 239, No. ad 13, kupna pogodba, 5. 6. 1802). Po franciscejskem katastru (1825) so hišo posedovali Barbovi dediči, imela je novo h. št. 68 (od preštevilčenja leta 1816) in je stala v severnem delu mesta, nedaleč od župnišča, v sklenjeni vrsti hiš ob Savi. Na katastrski mapi je prikazana na stavbni parceli št. 22 kot večja zidana hiša z lesenim gospodarskim poslopjem (SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list V; zapisnik stavbnih parcel, 20. 4. 1825).

⁷⁹⁸ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 529; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Perkhrecht zu der Herrschaft gehörig, Statt Perg.

Kot smo videli, sta ob kmečkem uporu 1573, tj. prav v času tega zorničarja, pogoreli obe cerkvi, mestna sv. Janeza Evangelista in špitalska sv. Duha. O poteku njune obnove ni konkretnih podatkov,⁷⁹⁹ kakor tudi ne o spremembah na obeh cerkvenih objektih. V Janezovi cerkvi, ki so jo konec 19. stoletja močno prezidali,⁸⁰⁰ je iz tega časa ohranjen kropilnik z letnico 1582 in imenom takratnega leskovškega župnika Polidorja de Montagnane.⁸⁰¹ Daša Pahor je postavila zanimivo tezo, da je nova cerkev v leskovški župniji, o kateri leta 1554 piše župnik Martin Duelacher, zgrajena pa naj bi bila v času njegovega župnikovanja (od 1535), prav cerkev sv. Janeza Evangelista (prej so Duelacherjev opis nove cerkve pripisovali Marijini župnijski cerkvi v Leskovcu),⁸⁰² vendar je pri tem potrebna previdnost. Iz Duelacherjevega pisma, v katerem je gotovo tudi nekaj pretiravanja, jasno izhaja, da nova župnijska cerkev (*die pfarkirchen*) (v Leskovcu) in »še ena lepa velika cerkev« (*auch ein weitere schene grosse khierchen*), na novo zgrajena od temeljev, nista ista stavba. Toda če bi šlo pri drugi cerkvi res za mestno cerkev, bi jo župnik tja tudi umestil, tako pa se je samo skliceval na besede »mnogih duhovnikov in plemičev«, da bi lahko bila tako lepa cerkev v okras kakemu mestu (*ein zier in ainer stat wär*).⁸⁰³

Pri obravnavi cerkvenih razmer v mestu ne moremo mimo **nekaterih leskovških oz. krških župnikov** 16. stoletja. Potem ko je o župnikih in drugih duhovnikih prve tretjine tega stoletja znanega zelo malo,⁸⁰⁴ so to bogato in ugledno župnijo zaznamovali predvsem trije župniki, ki so v njej delovali dlje časa, eden najprej kot vikar. Vsak od njih ji je pustil poseben pečat. Prvi je bil pravkar omenjeni Martin Duelacher, župnik od leta 1535 do 1554, a zadnjih deset let odsoten,⁸⁰⁵ drugi protestantsko usmerjeni Janez Ziselpacher, ki je Duelacherja nadomeščal na župniji kot vikar že pred letom 1554⁸⁰⁶ in nato župnikoval od leta 1560 do smrti sedem let

⁷⁹⁹ Prim. Smole, *Vicedomski urad. 2. del*, str. 35.

⁸⁰⁰ Prim. Cevc, *Kulturni spomeniki*, str. 164.

⁸⁰¹ Pahor, *Župnijska cerkev*, str. 21, op. 36. – Cevc je kropilnik napačno opisal kot krstilnik in se čudil njegovi prisotnosti v cerkvi, ki ni bila župnijska, zato se je spraševal, ali ga niso tja prenesli iz leskovške župnijske cerkve (Cevc, *Kulturni spomeniki*, str. 174–176, Pahor, *Župnijska cerkev*, str. 21, op. 36).

⁸⁰² Pahor, *Župnijska cerkev*, str. 21.

⁸⁰³ Po citatu iz vira v: Mlinarič, Celjan Martin Duelacher, str. 216. – Vsekakor bo treba še ugotoviti, katero cerkev v leskovški župniji je imel Duelacher v mislih.

⁸⁰⁴ Koblar, *Drobtinice iz furlanskih arhivov* (1891), str. 13; (1892), str. 61; (1893), str. 60; NŠAL 572, *Zapuščina Franc Pokorn, Leskovec pri Krškem*, pola 1–5.

⁸⁰⁵ O njem natančno: Mlinarič, Celjan Martin Duelacher, v zvezi s Krškimi zlasti str. 203–207 in 215–217.

⁸⁰⁶ Prav tam, str. 215–216. – Mlinarič, ki se opira na en sam vir, pismo Martina Duelacherja, ga imenuje *Ziselpacher*, kar je bil morda že Duelacherjev spodrseljaj. Koblar je njegov priimek na podlagi vira v videmskem nadškofijskem arhivu zapisal kot *Riselbacher* (Koblar, *Drobtinice iz furlanskih arhivov* (1892), str. 61), Dimitz pa z obliko *Zislpacher*, ko so ga februarja 1560 imenovali v odbor za revizijo heretičnih knjig (Dimitz, *Geschichte Krains II*, str. 234). V krškem gosposočinskem urbarju iz leta 1570,

pozneje,⁸⁰⁷ tretji pa iz slovenske historiografije dobro znani kontroverzni Polidor de Montagnana,⁸⁰⁸ ki je postal župnik leta 1567 in je na tem mestu ob drugih službah ostal najdlje, najverjetneje do leta 1601.⁸⁰⁹ Prvi in tretji sta se v Leskovcu oz. Krškem zadrževala le krajši čas svojega župnikovanja, potem pa samo še občasno, saj sta oba kopičila druge, pomembnejše cerkvene službe. Zgolj na kratko si oglejmo glavne značilnosti teh treh župnikov in kaj jih je posebej povezovalo z mestom.

Martin Duelacher (ok. 1500–1559) je izviral iz ugledne celjske meščanske rodbine in je leta 1543 ali 1544 dobil poleg leskovške župnije še mesto celjskega župnika. V istem času je kot svetni duhovnik vstopil v cistercijanski samostan v Reinu pri Gradcu, postal čez čas menih in od leta 1549 do smrti opravljal službo reinskega opata. Leta 1553 je bil nekaj mesecev tudi škof v Dunajskem Novem mestu ter nato svétnik in hišni kaplan kralja Ferdinanda. Leskovški župniji se je leta 1554 odpovedal (v korist Kristofa Laknerja), potem ko ga je njegov tamkajšnji vikar Janez Ziselpacher z nekaterimi župljani tožil pri Ferdinandu kot imetniku patronata nad župnijo, češ da jo zanemarja in pobira samo njene dohodke.⁸¹⁰

Ziselpacher, ki je leta 1560 sam postal leskovški oz. krški župnik in to ostal do smrti okoli novega leta 1567,⁸¹¹ je bil drugače kot Duelacher očitno naklonjen novi veri, saj so ga deželni stanovi februarja 1560 imenovali v odbor za pregledovanje slovenskih protestantskih knjig, oblikovan na Trubarjevo pobudo.⁸¹²

Očitki o naklonjenosti in celo pripadnosti protestantizmu so večkrat leteli na njegovega naslednika Polidorja (de) Montagnano (ok. 1527–1604), ki je bil sicer predvsem karierist in je kljub svojim protireformacijskim ukrepom očitno marsikaj dopuščal oz. zanemarjal. Ko je leta 1567 postal leskovški župnik, je imel za seboj že več lepih duhovniških služb – dvornega kaplana Ferdinanda I. na Dunaju, radovljiškega župnika, savinjskega arhidiakona, župnika v Žalcu in na Teharjah – a je nekatere

---

ko je bil v resnici že mrtev, je kot posestnik četrtnine oštata in vrta dvakrat naveden kot Ziselpacher: *Herr Hannß Zjsselpacher Phaver, Herr Hannß Zjsselpacher* (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 483).

⁸⁰⁷ Koblar, Drobotnice iz furlanskih arhivov (1892), str. 61; NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, Leskovec pri Krškem, pola 1.

⁸⁰⁸ Pregled prikazov Montagnanovega življenja v: Baraga, Polidor Montagnana, str. 89–90. Baraga je doslej objavil žal le skrajšano različico svoje poglobljene študije o Montagnanovem življenju in delu, tako samo delno tudi poglavje o njegovem delovanju v Krškem (prav tam, str. 90, 95–96).

⁸⁰⁹ Nadvojvoda Karel ga je na župnijo prezentiral septembra 1567 (Kidrič, Montagnana Polidor de, str. 151). Montagnana jo je v začetku leta 1596 želel odstopiti svojemu vnuku, vendar jo je nadvojvoda Ferdinand spomladi 1601 podelil Marku Khunu, ki je prišel tja konec maja (prav tam, str. 152).

⁸¹⁰ Mlinarič, Celjan Martin Duelacher, str. 203–217.

⁸¹¹ Koblar, Drobotnice iz furlanskih arhivov (1892), str. 61; NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, Leskovec pri Krškem, pola 1.

⁸¹² Dimitz, *Geschichte Krains II*, str. 234.

dotlej tudi izgubil. V leskovški župniji se je zadrževal le krajši čas, dokler ni leta 1569 dobil župnije Laško, ki mu je ostala do smrti in kjer si je izvolil zadnje počivališče. Hkrati je bil kratek čas opat benediktinskega samostana v Admontu (1579–1581), postal ponovno savinjski arhidiakon in komisar obojne Kranjske ter slednjič prošt kolegiatnega kapitlja v Novem mestu (oboje 1582), kjer je potem večinoma tudi živel.⁸¹³

Leskovška župnija s Krškim torej za Montagnano ni bila prioriteta. Zelo kmalu se je preselil v Laško, tu pa nastavlil vikarja in le občasno prihajal po opravkih. Vendar je s Krškim ostal povezan na poseben način, saj se je tukaj seznanil z uglednim meščanom Jurijem Goldšmidičem, čigar hčerka Jera (Gertruda) je pred letom 1572

postala Montagnanova gospodinja, bila več kot trideset let njegova zvesta življenjska družica in mati njunih štirih zunajzakonskih otrok.⁸¹⁴ V tem pogledu je leskovški oz. krški katoliški župnik živel zelo podobno kakor poročeni luteranski duhovniki. Zanimivo je, da je edini znani nastop kakega protestantskega predikanta v Krškem povezan prav z Montagnano, in sicer z njegovim prihodom v novopodeljeno župnijo jeseni 1567, o čemer bomo govorili v nadaljevanju.

Leskovško-krški župnik in novomeški prošt Polidor de Montagnana (ok. 1527–1604) (Škofija Novo mesto, foto Ferdinand Šerbelj).

⁸¹³ O njem zlasti: Kidrič, *Montagnana Polidor de*, str. 150–152; Baraga, *Polidor Montagnana*, str. 90–100); Žnidaršič Golec, *Duhovniki kranjskega dela*, str. 117. – Kot kaže, ni bil Montagnana nikoli kanonično potrjen kot ljubljanski stolni prošt (Žnidaršič Golec, *Duhovniki kranjskega dela*, str. 117).

⁸¹⁴ O tem razmerju in dolžini trajanja govori Montagnana v oporoki z začetka leta 1602, napisani v Novem mestu, kjer je bil tedaj že skoraj dvajset let prošt kolegiatnega kapitlja (Baraga, *Polidor Montagnana*, str. 96 in 99). Tedaj že pokojni Jurij Goldšmidič (*weillendt Jörgen Goldschmeidtschen*) je kot plačnik dvornega činža izpričan v obeh krških urbarjih iz sedemdesetih let, vendar z različnimi oblikami priimka. Kot plačnika dvornega činža v mestu ga najdemo z oblikama, ki ju je mogoče brati kot Galčmančič in Goldmančič (1570: *Jerg Galdtschmanschitsch*; 1575: *Georg Goldtmantschitsch*), pri hasnovalcih njiv in travnikov je naveden kot Goldšmid (1570: *Jerg Goldtschmjydt*; 1575: *Georg Goldschmid*), pri plačnikih gornine pa kot Goldšmidšhin (1570 in 1575: *Jerg Goldtschmidtschin*) (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 468, 499 in 538; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., *Hernach volgen die Hofzinss etc., Zinss von Akhern vnd Wisen; Perkrecht zu der Herschaft gehörig*).

Prva poročila, ki v mestu ob Savi kažejo na vplive **reformacijskega gibanja**, so ob neugodni strukturi virov pozna. V krški mestni knjigi tako leta 1547 beremo, da se je pred mestnim sodiščem znašel neki Gregor, ker je (na postne dni) užival meso, ob nedeljah pa ni hotel v cerkev in k pridigi. Če bi s tem nadaljeval, mu je grozila kazen na telesu in imetju.⁸¹⁵

Kdo so bili prvi krški protestanti, kdaj in kako se je nova vera razširila v mestu in okolici, so vprašanja, na katera najbrž nikoli ne bomo dobili odgovorov. Ali je bil, denimo, mladi Bohorič naklonjen reformaciji, še preden je šel študirat na Dunaj (1543), ali se je duha nove vere navzel tam, kar ga je vodilo na študij v luteranski Wittenberg (1548)? Dejstvo je, da je od leta 1527 imel gospostvo Krško v zastavi Ivan (Hans) Ungnad (1493–1564),⁸¹⁶ ki se je za protestanta javno razglašal od leta 1543. Slovenska zgodovina in literarna zgodovina ga pomnita predvsem kot soustanovitelja biblijskega zavoda v Urachu in podpornika protestantskih tiskov v južnoslovanskih jezikih v zadnjih letih življenja, ko je živel na Würtemberškem.⁸¹⁷ Vprašanje pa je, koliko so Ungnadi, ki se v Krškem niso veliko zadrževali, dejansko vplivali na versko življenje podanikov svojega gospostva in deželno knežjega mesta, nad katerim niso imeli neposrednih pristojnosti, vendar je bilo z gospostvom vseeno tesno povezano.

Nemogoče je ocenjevati, kolikšen delež mestnega prebivalstva so sestavljali pripadniki nove vere, potem ko se je od leta 1560 dalje na Kranjskem vzpostavljala luteranska cerkvena organizacija. Njeni začetki spadajo v čas Bohoričevega učiteljevanja v Krškem, ki se je, kot smo videli, končalo najpozneje leta 1563.

Neposredno pričevanje o širjenju protestantskih idej v petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih, preden so na Kranjskem začeli javno delovati protestantski predikanti, je zapustil Dalmatin leta 1572 v pismu kranjskim deželnim stanovom. V njem med drugim pravi, da je od Bohoriča kot svojega nekdanjega učitelja prejel »tudi osnove prave krščanske vere«, in to »sredi papeškega mračnjaštva, še preden je bil evangelij tukaj kdaj koli javno oznanjen«,⁸¹⁸ torej še pred nastopom prvih predikantov. Matija Klombner pa v pismu Ungnadu 28. julija 1563 sporoča, da je »krški šolmošter« (Bohorič) šolo zapustil »zaradi papeškega cerkvenega petja« (*die schuel verlassen von wegen pabstischen kirchen gesanng*),⁸¹⁹ kar je Kidrič razlagal kot Bohoričevo odpoved

⁸¹⁵ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 62r.

⁸¹⁶ Zadavec, *Zastave in prodaje*, str. 26.

⁸¹⁷ Lisac, Ungnad Ivan, str. 289–292.

⁸¹⁸ Rajhman, *Pisma slovenskih protestantov*, str. 54 in 57.

⁸¹⁹ UAT, 8/4, Hans Ungnad Freiherr von Sonneg, Nr. 110, 28. 7. 1563, pag. 263. – Pomanjkljiv in deloma netočen povzetek pisma tudi v: ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, šk. 21/2, sveženj gradiva o Bohoriču in Dalmatinu.

sodelovanja pri katoliški službi božji.⁸²⁰ Zanimivo, da je bil v tem času leskovški oz. krški župnik Janez Ziselpacher, ki je vsaj še leta 1560 veljal za naklonjenega novi veri, saj so ga, kot smo videli, tedaj imenovali v odbor za pregledovanje slovenskih protestantskih knjig. O Bohoričevih odnosih z njim lahko zgolj ugibamo, kakor tudi o tem, ali je šlo za osebne razprtije.

Neposredno po Ziselpacherjevi smrti, morda že za njegovega življenja, je v Krškem deloval **Janez Weixler, edini znani predikant** sploh, sicer nekdanji katoliški duhovnik in slovenski protestantski pisec oz. prevajalec.⁸²¹ O njegovi navzočnosti v mestu ob Savi govori zgolj in samo pismo deželnemu upravitelju in stanovskim poverjenikom, ki ga je napisal 25. oktobra 1567 v Novem mestu⁸²² in si ga bomo ogledali natančneje, saj zelo nazorno prikazuje duha in razmere tega časa. Dobrih sto let pozneje je pismo precej svobodno povzel Valvasor na dveh mestih v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689), tako pri opisu mesta kakor v poglavju o protestantskih pridigarjih.⁸²³ V slednjem je kranjski polihistor zapisal, da naj bi leta 1567 od deželnih stanov poslani Weixler, ki so ga meščani takoj sprejeli, »spreobrnil v svojo evangeličansko vero skoraj vse prebivalce« (*schier alle Einwohner zu seiner Evangelischen Religion bekehret hatte*).⁸²⁴ S čim takim se Weixler dejansko ni hvalil, zapisal je le, da so njegove pridige radi poslušali tako meščani kot kmetje ter da se je vedno zbralo okoli 200 ljudi. Godrnjali naj bi samo duhovniki (*die Pfaffen*), kakor da bi jim hotel zaviti vrat. Po naznanilu tukajšnjega zorničarja, ki naj bi bil Weixlerju smrtno sovražen (*der mir Spinfeind ist*), je med njegovo pridigo prišel v cerkev novopostavljeni župnik Polidor (Montagnana) v spremstvu duhovnikov, ga vprašal, kdo mu je dovolil pridigati, in mu ukazal, naj se pobere. Weixler je odgovoril, da so mu pridiganje dovolili kranjski deželni stanovi (*meine gn. Herrn auß Crain*), ljudje, zlasti ženske, pa so bili tako razjarjeni, da bi se Montagnani slabo godilo, če se ne bi hitro umaknil.⁸²⁵ Janez Weixler je vsekakor pridigal v mestu, ne v župnijski cerkvi v Leskovcu, kot bi lahko sklepali iz dvakratne zmotne omembe župnijske cerkve pri Valvasorju.⁸²⁶ Pismo govori namreč samo o cerkvi, iz navedb, da je bil Weixlerjev »smrtni sovražnik« in naznanitelj krški zorničar in da bi Montagnana predikantu dovolil pridigati v drugi, špitalski cerkvi, pa jasno izhaja, da je šlo za mestno cerkev sv. Janeza Evangelista. Nobenega

⁸²⁰ Kidrič, Bohorič Adam, str. 49.

⁸²¹ Gruden navaja, da je Weixler, nekdanji župnik v Fari pri Kostelu, pridigal v Krškem okoli leta 1565 (Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 736). O Weixlerju kot prevajalcu Spanenbergove Postile gl. Rupel, *Primož Trubar*, str. 158.

⁸²² SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/6, snopič 6, 24. 10. 1567.

⁸²³ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 241; VII, str. 437–438.

⁸²⁴ Valvasor, *Die Ehre VII*, str. 437.

⁸²⁵ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/6, snopič 6, 24. 10. 1567.

⁸²⁶ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 241; VII, str. 437.

dvoma tudi ni, da je imel predikant močno oporo v mestnem predstojništvu in delu meščanov. Naslednjega dne je namreč vzel s seboj v župnišče (leskovško ali mestno) mestnega sodnika in dva meščana, ki so ga pri župniku zagovarjali, da je pričeval samo o Božji resnici. Ko je župnik uvidel odločnost teh treh mož, se je do Weixlerja, s katerim sprva ni hotel disputirati, pokazal precej velikodušnega. Če je augsburške konfesije, da mu dovoli pridigati v špitalu, tako kot počno ljubljanski predikanti, med obhajanjem pa mora nositi mašno obleko, kakor je praksa pri predikantih v Gradcu, vendar Weixler tega ni sprejel. Župnik naj bi nato mestnega sodnika ponovno prosil, naj Weixlerju prepove pridigati, ta pa naj bi odgovoril, da ne želi nikomur prepovedovati oznanjanja resnice, ampak jo bo, kolikor je mogoče, podpiral. Župniku je še naznanil, da kanijo (meščani) Weixlerju podeliti mesto zorničarja (*die Fruemesserei mir zuestellen*), kar je Montagnana odsvetoval. V sklepu pisma deželnemu upravitelju in poverjenikom je Weixler te prosil za priporočilo krškemu sodniku, svetu in meščanski občini za podelitev zorničnega beneficija, ki ga bodo navedeni na štefanovo podeljevali za naslednje leto. Prošnjo je podkrepil tudi z argumentom, da je nekaj ljudi v Krškem v veri še šibkih.⁸²⁷

Weixler zorničnega beneficija vsekakor ni dobil in se pozneje v Krškem ne omenja nikoli več. Neposredno po sporu z Montagnano je odšel v Novo mesto, od koder je tudi pisal stanovom v Ljubljano in kjer je naslednje leto kot eden od dveh tamkajšnjih predikantov (brez navedbe imen) označen kot »nekdanji krški predikant«.⁸²⁸ Samo iz Valvasorjeve *Slave*, ki se pri tem opira na stanovski arhiv, vemo za podatek, da naj bi deželni knez (nadvojvoda Karel) krškega mestnega sodnika in dva meščana po tem dogodku poklical v Gradec in jih dal zapreti.⁸²⁹ Iz krške mestne knjige je razvidno, da je bil takratni mestni sodnik Peter Brumnik,⁸³⁰ ki je tako poleg Bohoriča in Dalmatina edini po imenu znani krški protestant v 16. stoletju, dokler v letih 1614 in 1615 ne izvemo za imena peščice zadnjih, najvztrajnejših.

⁸²⁷ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 91, fasc. 54/6, snopič 6, 24. 10. 1567. – Pismo je deloma in brez zaključka povzel A. Dimitz (*Dimitz, Geschichte Krains III*, str. 19–20). J. Gruden je ob tem primeru zapisal, da »dobro osvetljuje tedanje omahljivo in dvoumno postopanje Polidorja Montagnana proti luteranom, ki se je zadovoljil s tem, da le na videz varuje katoliški značaj bogoslužja« (*Gruden, Zgodovina slovenskega naroda*, str. 736).

⁸²⁸ Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 20. – Drugi novomeški predikant je bil Gregor Vlahovič, o katerem D. Pahor pravi, da se je v Krškem nastanil za kratek čas in prišel tja malo pred Weixlerjem (Pahor, *Župnijska cerkev*, str. 17). Znano je samo Vlahovičevo delovanje v Novem mestu, ne pa tudi v Krškem (prim. Weiss, Gregor Vlahovič, zlasti str. 266).

⁸²⁹ Valvasor, *Die Ehre VII*, str. 437–438; *IX*, str. 241. – Dimitz za to trditev poleg Valvasorja pomotoma citira pismo predikanta Gregorja Vlahoviča z dne 25. oktobra 1567 (Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 20, op. 1), ki pa o tem ne govori (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 93, fasc. 54/10).

⁸³⁰ Brumnik je kot sodnik izpričan 25. maja 1567 in 25. januarja 1569 (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. II, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 52v).

Kako je bilo po letu 1567 z luteranskim bogoslužjem, ostaja popolna neznanka. V arhivu kranjskih deželnih stanov, kjer najdemo v celote združene spise o protestantizmu za posamezna mesta, trge in kraje, takšnega gradiva o Krškem ni⁸³¹ – bodisi ker se je izgubilo bodisi ker Krško resnično ni imelo dovolj pomembne vloge. Tudi v vicedomskem arhivu, kjer se gradivo nanaša v glavnem na protireformacijo, je, kot bomo videli, za Krško ohranjen en sam dokument iz poznega leta 1614.⁸³²

Po Weixlerjevem sporu z Montagnano imamo prvi podatek o navzočnosti protestantov šele iz leta 1581, 14 let pozneje, v t. i. **Bizancijevi vizitaciji**. Vizitator oglejskega patriarha škof Pavel Bizancij, ki je tedaj obiskal in popisal župnije na Kranjskem, je za župnijo Leskovec navedel, da je v njej ena heretična hiša mitničarjev iz Ljubljane (*vna casa di heretici dei mudatarii di Lubiana*).⁸³³ Kot smo videli, je v tem času opravljal službo krškega mitničarja in nakladnika Mojzes Herrenberger, vendar ne vemo, ali je prihajal iz Ljubljane. Skoraj nobenega dvoma ni, da pri »heretični hiši« ni šlo za krški grad ali bližnji Šrajbarski turn, kot je ugibal Gruden,⁸³⁴ čeprav se izraz *casa* pri Bizanciju uporablja tudi za kak grad ob sicer običajnejšem poimenovanju *castello*.⁸³⁵ Krško gospodstvo je bilo tedaj sicer v rokah protestantskih Ungnadov kot zastavnih imetnikov,⁸³⁶ ki tu niso prebivali, ampak je gospodstvo z gradom tedaj, leta 1581, še vedno upravljal večkrat omenjeni upravitelj Mihael Mikuž.⁸³⁷ Šrajbarski turn

⁸³¹ Če je takšno gradivo kdaj obstajalo, je bilo izgubljeno še pred nastankom III. dela Dimitzove *Zgodovine Kranjske* (1875), ki natančno obravnava protestantizem po posameznih krajih (Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 18 sl.). Po tipkopisni kartoteki Juliusa Wallnerja iz leta 1888 naj bi bil v fasciklu 54d sicer shranjen sveženj »krških reformacijskih spisov« iz obdobja 1572–1587, »Gurkfeld Reformat. Akten 1572–1587« (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, Wallnerjeva kartoteka; o času nastanka kartoteke: Nared, Arhiv kranjskih deželnih stanov, str. 15), vendar gre za evidentno pomoto. Wallner je Krškemu pripisal gradivo, ki se v resnici nanaša na Radeče, kar dokazujeta dejstva, da spise o Radečah v kartoteki pogrešamo, pokrivajo pa prav to 15-letno obdobje (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 93, fasc. 54/10, snopič 1); temeljito jih je obravnaval že Dimitz (Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 25–28 in 134–135).

⁸³² SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 261, I/135, lit. R XV–17, 17. 4. 1614.

⁸³³ AAU, ACAU, Nuovi manoscritti, 737.13, No. 22. – Po Grudnovi objavi (1907) so bili v hiši »mandatarii di Lubiana« (Gruden, Doneski k zgodovini, str. 134), po Höflerjevi (1982) pa je šlo za »vna casa di heretici dei mudatarij di Lubiana« (Höfler, *Trije popisi*, str. 40). Ob branju »mandatarii«, kar bi pomenilo nekakšne pooblaščenca (prim. Pahor, *Župnijska cerkev*, str. 18), bi bili lahko mišljeni poverjeniki kranjskih deželnih stanov, hiša pa tista, v kateri je prebival predikant, ki so ga oni nastavili in plačevali. Vendar bi se Bizancij v takem primeru izrazil drugače. Izraz »mudatarii« pomeni mitničarji (mundatarii). Za preveritev izvirnika se iskreno zahvaljujem svoji ženi Lilijani Žnidaršič Golec, za pomoč pri razlagi pa dr. Petru Černicu, dr. Gabrieleju Zanellu in dr. Katji Piazza.

⁸³⁴ Gruden, Doneski k zgodovini, str. 134.

⁸³⁵ Tak primer je pri Grudnu v župniji Šmihel pri Novem mestu (Gruden, Doneski k zgodovini, str. 135).

⁸³⁶ Koropec, Krško v obdobju, str. 56.

⁸³⁷ Prav tam, str. 47.

pa je imel v lasti tisto leto umrli italijanski priseljenec Janez Krstnik Valvasor, ki ga oporoča kaže kot trdnega katoličana.⁸³⁸

Bizancijeva vizitacija glede številčnosti protestantov na splošno ni zanesljiv vir. Za primerjavo povejmo, da je oglejski vizitator za mestno župnijo Novo mesto navedel 30 hiš »heretikov«, za prav tako mestno župnijo Višnja Gora osem, za trško župnijo Žužemberk pa 24.⁸³⁹ Še več, v župniji Loka pri Zidanem Mostu, v katero je spadal trg Radeče, kjer so bili protestanti potrjeno močni, naj bi bilo med 300 obhajanci le nekaj sumljivih, da so heretiki.⁸⁴⁰ Navedba o samo eni »heretični« hiši je za Krško seveda precej podcenjena.

Ni sicer rečeno, da je Krško za Weixlerjem sploh še imelo lastnega predikanta, ampak bi pastoralne potrebe lahko pokrivali (potujoči) četrti pridigarji. Še naprej ostaja uganka tudi, kje in kako pogosto se je v mestu ob Savi odvijalo **luteransko bogoslužje**. Luterani se niso mogli polastiti mestne cerkve sv. Janeza Evangelista, iz katere je predikanta Weixlerja že leta 1567 pregnal novi župnik Montagnana. Cerkev je med zatiranjem kmečkega upora leta 1573 ali neposredno zatem pogorela⁸⁴¹ in pod Montagnano, ko je ta že bil novomeški prošt (od 1582), dobila nov, še ohranjen kropilnik z letnico 1582, na katerem se je ovekovečil z novim nazivom.⁸⁴² Ne vemo, ali je luteranom kdaj uspelo pridobiti sosednjo špitalsko cerkev sv. Duha, kamor je Weixlerja leta 1567 napotil Montagnana in ki je pogorela šest let pozneje skupaj z cerkvijo sv. Janeza Evangelista. Tudi o tem, da bi pridobili dohodke zornične ustanove, za katero se je zavzemal Weixler, ni poročil. Možnosti za evangeličanski bogoslužni prostor je bilo še več. Iz krških gosposčinskih urbarjev leta 1570 in 1575 je razvidno, da je tedaj že stala kapela sv. Florijana,⁸⁴³ na voljo pa bi jim lahko bila tudi krška grajska kapela sv. Nikolaja. Bizancij leta 1581 krškega gradu sicer ne omenja med dolenskimi »heretičnimi« gradovi. Poleg tega vemo, da odnosi med mestom in upraviteljem gospostva Mikužem v letih pred tem niso bili dobri. Kot bomo videli, pa je v drugem desetletju 17. stoletja kot luteran izpričan grajski učitelj. Bogoslužni prostor bi bil lahko tudi v hiši mitničarjev, ki jo je kot edino »heretično« navedel Bizancij. Spomniti kaže, da je Gregor Vlahovič v Novem mestu (1567), kjer nekaj

⁸³⁸ Golec, *Valvasorji*, str. 33–35.

⁸³⁹ Höfler, *Trije popisi*, str. 46, 50 in 56.

⁸⁴⁰ Prav tam, str. 36. – O protestantih v Radečah gl. Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 25–28 in 134–135; Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 736–737.

⁸⁴¹ Gl. op. 422.

⁸⁴² Pahor, *Župnijska cerkev*, str. 21, op. 36.

⁸⁴³ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 500; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.

časa ni bilo mogoče dobiti nobene cerkve, pridigal na odprtem prostoru ob neki meščanski hiši.⁸⁴⁴

Odgovor na vprašanje, kakšne so bile dejanske razmere v Krškem na vrhuncu in ob zatonu protestantske organiziranosti v deželi, se torej izmika našim spoznavnim zmožnostim. Protireformacijski ukrepi so bili že zgodaj usmerjeni ravno v deželno knežja mesta, pri čemer moramo v primeru Krškega upoštevati še eno za protestantsko stran neugodno okoliščino. Leskovška župnija je bila namreč pod patronatom katoliškega deželnega kneza. A po drugi strani to ni moglo igrati večje vloge, če v protireformacijskih prizadevanjih ni bil dovolj močan človeški dejavnik. Montagnanov naslednik župnik Marko Khun (1601–1621) je ob nastopu službe v času, ko evangeličanske Cerkve uradno ni bilo več in so si protireformacijske komisije na terenu prizadevale za rekatolicizacijo, poročal, da je našel župnijo »zelo zapuščeno«, ter prosil oglejskega patriarha v Vidmu za dovoljenje, »da bi smel odvezovati od krivoverstva«. Za takšno stanje je krivil Montagnano, ne da bi ga imenoval z imenom, pač pa, da je bil župnik skoraj 40 let »človek, ki je gojil luteranstvo« in »oskrboval župnijo po vikarjih«. ⁸⁴⁵ Trditev v zvezi z Montagnanovim luteranstvom je pretirana. Khun ga pravzaprav ni obtožil krivoverstva, ampak ignorance, zaradi katere naj bi se nova vera širila brez omejevanj. ⁸⁴⁶ Ni znano, ali so bili luteranstvu morda naklonjeni tudi Montagnanovi vikarji, tako kot vikar Ziselpacher v času Montagnanovega predhodnika Duelacherja.

Iz osemdesetih in devetdesetih let – po Bizancijevi vizitaciji (1581) – sta v zvezi s protestantizmom znani le **dve skromni poročili**, od katerih je prvo zelo splošno in neopredelljivo. Tako je mestno predstojništvo leta 1586 po izvolitvi novega mestnega sodnika v dopisu vicedomu – gre za prvi ohranjeni dopis te vrste – navedlo, da je bil izvoljen in umeščen Jurij Lašič, ker je v skladu z nedavno deželno knežjo odredbo katoličan in je vodil mesto kot sodnik že pred tem. Iz pisanja je razvidno, da volitve niso bile ponovljene, ker bi Krčani morda pred Lašičem najprej izvolili nekatoličana, saj je vse potekalo v skladu z utečenimi roki. ⁸⁴⁷ Sklicevanje na odredbo pogrešamo

⁸⁴⁴ Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 20.

⁸⁴⁵ Koblar, Drobotnice iz furlanskih arhivov, str. 62.

⁸⁴⁶ Pahor, *Župnijska cerkev*, str. 18.

⁸⁴⁷ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1, 26. 6. 1586. – Lašič je bil dotlej sodnik vsaj en mandat v letih 1578–79 in je kot tak trikrat omenjen v prvih mesecih leta 1579 v mestni knjigi (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 46r, 55r in 60r). – Neutemeljena je Lapajnetova časovno neopredeljena trditev, da Krčani raje niso izvolili nikogar kakor katoličana in bili zato deležni vicedomovih groženj z odvzemanjem mestnih pravic; izgovarjali naj bi se na slabe čase in na že pet tednov trajajočo nastanitev 800 vojakov (Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 27). V resnici gre za dopis vicedomu, zakaj zamujajo z volitvami, datiran 21. julija 1594, iz katerega pa ne izhaja nikakršna vicedomova graja ali poziv k izvolitvi katoliškega sodnika, ampak zgolj očitek o zamudi (SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1, 21. 7. 1594).

naslednje leto, 1587, v dopisu iz Krškega o izvolitvi Krištofa Jančiča, kakor tudi v poznejših dopisih do konca stoletja o izvolitvah še štirih sodnikov.⁸⁴⁸ Ponovitve volitev zaradi konfesionalne pripadnosti novoizvoljenega sodnika poznamo na primer v devetdesetih letih v sosednjih mestih Novo mesto in Kostanjevica, ko vicedom ni hotel potrditi protestanta.⁸⁴⁹ Če so se v Krškem očitno držali ukazov, da smejo biti v deželnoknežjih mestih sodniki samo katoliške veroizpovedi,⁸⁵⁰ so se pod konec stoletja vendarle pregrešili pri nastavitvi mestnega pisarja, in to ne zadnjič. Spomladi 1598, nekaj mesecev pred izgonom predikantov in učiteljev iz dežele,⁸⁵¹ je vicedom krškemu mestnemu sodniku in svetu ukazal, naj takoj odstavijo človeka, ki so mu zaupali pisarsko službo (njegovo ime ni izpričano), in ga nadomestijo s katoličanom.⁸⁵²

Poldrugo leto zatem, 30. septembra 1599, je nadvojvoda Ferdinand izdal ukaz vsem protestantskim meščanom v Notranji Avstriji, naj se vrnejo v katoliško Cerkev ali pa prodajo svoje imetje, plačajo odhodnino (deseti pfenig) in se izselijo.⁸⁵³ Ali se je za izselitev odločil tudi kak Krčan, ostaja neznanka. Če ne vemo, kdo so bili prvi krški protestanti – razen Bohoriča, Dalmatina in sodnika Brumnika ne poznamo iz celega 16. stoletja po imenu niti enega – pa imamo več podatkov iz let 1614 in 1615, ko so pred **deželno protireformacijsko komisijo** klicali zadnje najvztrajnejše. Izjemoma si bomo to dogajanje ogledali natančneje. Zelo zanimivo je pismo, ki ga je leskovško-krški župnik Marko Khun, sicer hkrati novomeški prošt, kot sodelavec protireformacijske komisije poslal 17. aprila 1614 iz Krškega ljubljanskemu škofu Tomažu Hrenu, vicedomu Jožefu Panizollu in članom omenjene komisije. V poročilu, kjer piše o svojih skromnih uspehih pri prizadevanjih za spreobrnitev »sektičnih oseb« na podlagi njemu izročene seznama, na prvem mestu omenja »tukaj v Krškem« Hansa Tischlerja, sina nekega predikanta, ki je prej trdno vztrajal v »hereziji«, zdaj pa se je spreobrnil in je pričakovati, da bo v katolištvu vztrajal do konca.⁸⁵⁴ Kje je kot predikant deloval Hansov oče, v Krškem ali drugje, lahko le ugibamo, predikanta s tem priimkom ne poznamo. V istem pismu piše Khun tudi o Gašperju Okornu, oskrbniku na tedaj že Mosconovem Šrajbarskem turnu (*Thurn: Muschkhonisch Pfleger*),

⁸⁴⁸ Prav tam, 27. 6. 1587, 27. 6. 1592, junij 1595, 27. 6. 1597, 27. 6. 1600.

⁸⁴⁹ Deželni vicedom dvakrat ni potrdil izvoljenega protestantskega sodnika v Novem mestu (prav tam, šk. 257, I/133, lit. R III–1, 3. II. 1590, II. 10. 1593) in enkrat v Kostanjevici (prav tam, šk. 184, I/104, lit. L II–2, 3. 4. 1598). Prim. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 734.

⁸⁵⁰ Dimitz sicer našteva med petimi mesti, ki so v letih 1593 in 1594 imela evangeličanskega mestnega sodnika, tudi Krško, nato pa – pomenljivo – samo zanj nima sodnikovega imena; med mesta pomotoma šteje trg Radeče (*Geschichte Krains III*, str. 17).

⁸⁵¹ Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 824.

⁸⁵² SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1, 27. 5. 1598.

⁸⁵³ Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 826.

⁸⁵⁴ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 261, I/135, lit. R XV–17, 17. 4. 1614. Prim. objavo: Dimitz, *Urkunden zur Reformationsgeschichte Krains*, str. 76.

ki bi moral zapustiti deželo, a je Khunu in frančiškanskemu patru Albertu obljubil, da bo v najkrajšem času storil enak korak.⁸⁵⁵ Ko je bil Okorn nekaj dni pozneje klican, naj pride 29. aprila v Ljubljano, je v protokolu reformacijske komisije naveden kot krški meščan.⁸⁵⁶ V začetku naslednjega leta, 30. januarja 1615, sta mesto Krško pred komisijo zastopala »gospoda«⁸⁵⁷ Kunec in Kopriva, ki sta se morala zagovarjati, zakaj so za mestnega pisarja sprejeli luterana Jurija Krabata. Krčanom so ukazali, naj ga v mestu ne prenašajo, če ne bo hotel postati katoličan.⁸⁵⁷ Dejstvo je, da so istega leta izvolili drugega mestnega pisarja, Nikolaja Holmbergerja.⁸⁵⁸ Tako Okorn kot Krabat sta kot prebivajoča v Krškem navedena na seznamu leta 1615 spreobrnjenih oseb, ki naj bi prišle k prisegi, po vsem sodeč po 26. oktobru.⁸⁵⁹ Tega dne srečamo med 129 osebami, klicanimi v Ljubljano, sedem Krčanov, od tega šest žensk. Med njimi sta bili žena Mihaela Ferka, označena kot predikantova hči, in žena Jurija Krabata, za katerega izvemo, da je bil učitelj v gradu (*Praeceptor in Gschloß*). Odzvali sta se samo dve ženski – ženi nekega Šmita in Hansa Trometterja –, ki sta se že prej spreobrnila,⁸⁶⁰ za ostalih pet – Martina Goldšmida z ženo ter žene Hansa Kramerja, Mihaela Ferka in Jurija Krabata – pa je komisija, tako kot še za veliko oseb iz drugih krajev, izdala ponovni poziv v ljubljansko škofijsko palačo za 24. november.⁸⁶¹

Zanimivo je, da se je izvornik poziva z njihovimi imeni, naslovljen na krškega mestnega sodnika in svet, ohranil v mestnem arhivu. Poziv vsebuje grožnjo z visoko kaznijo, ki jo lahko mesto izterja tudi s prodajo imetja navedenih protestantov.⁸⁶²

⁸⁵⁵ Prav tam.

⁸⁵⁶ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 90, fasc. 54–5, snopič 4, protokol reformacijske komisije 1614–1617, pag. 181.

⁸⁵⁷ Prav tam, pag. 176. – Omenjena »gospoda«⁸⁵⁷ sta bila nedvomno Luka Kunec, mestni sodnik v letih 1601–3 in 1606–9, in Andrej Kopriva, ki je sodniško funkcijo opravljal v letih 1615–16, 1618–19 in 1622–23 (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 40r–41r in 42r).

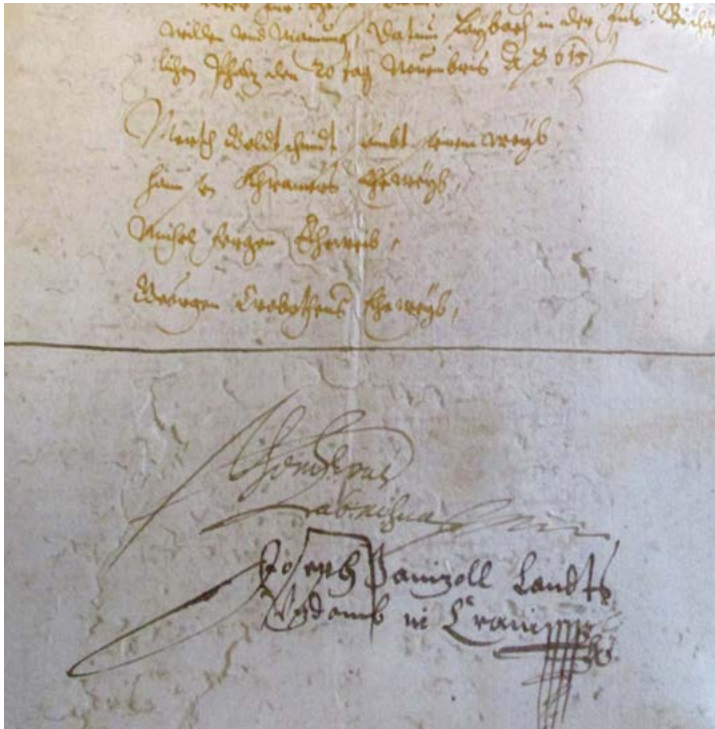
⁸⁵⁸ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 41r.

⁸⁵⁹ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 90, fasc. 54–5, snopič 4, protokol reformacijske komisije 1614–1617, pag. 221. Gl. tudi: Dimitz, *Urkunden zur Reformationsgeschichte*, str. 80.

⁸⁶⁰ Dimitz, *Urkunden zur Reformationsgeschichte*, str. 77–81 (Krško na str. 77 in 80); prim. Dimitz, *Geschichte Krains III*, str. 366–367. – Na drugem izvodu poziva, shranjenem v stanovskem arhivu, je pri Krčanih pripis: *NB: dise sein alle vncatholische vnd Boslutbrische Leüth* (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 90, fasc. 54–5, snopič 4, protokol reformacijske komisije 1614–1617, pag. 214).

⁸⁶¹ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 90, fasc. 54–5, snopič 4, protokol reformacijske komisije 1614–1617, pag. 237. Gl. tudi: Dimitz, *Urkunden zur Reformationsgeschichte*, str. 80.

⁸⁶² SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 20. 11. 1615.

Seznam zadnjih znanih krških protestantov iz leta 1615 (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 20. 11. 1615).

O nadaljevanju vemo le to, da sta se odzvali Eva Krabat in Elizabeta, žena Mihaela Ferka, ki sta se obljubili spovedati do božiča.⁸⁶³

Niti število zadnjih krških protestantov niti njegova primerjava s številom oseb, klicanih pred komisijo iz drugih mest in trgov, sama po sebi ne moreta biti osnova za sklepanje, kolikšen delež mestnega prebivalstva so protestanti predstavljali v 16. stoletju. Prav tako je težko sklepati o povezavah s protestantizmom na podlagi očitkov župnika Khuna, ki jih je ta leta 1621, malo pred svojo smrtjo, naslovil na mestnega sodnika in svet glede premajhnega spoštovanja njega samega in drugih duhovnikov ter cerkvenih zapovedi.⁸⁶⁴ O morebitnih reliktih protestantizma ali kriptoprotestantih ni ne tedaj ne pozneje zaslediti ničesar več. Bohoričevo in Dalmatinovo Krško se je rekatoliziralo.

⁸⁶³ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 90, fasc. 54–5, snopič 4, protokol reformacijske komisije 1614–1617, pag. 249.

⁸⁶⁴ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, 30. 3. 1621.

PRILOGA 1

KRONOLOŠKI SEZNAM MESTNIH SODNIKOV IN PISARJEV

Kratice:

KKK = krška kapucinska kronika⁸⁶⁵

KMK = krška mestna knjiga⁸⁶⁶

SI AS 1 = Vicedomski urad za Kranjsko

SI AS 2 = Deželni stanovi za Kranjsko

s. d. = sine dato, brez datuma

s. p. = sine pagina, brez strani

urbar 1575 = novoreformirani urbar gospodstva Krško iz leta 1575⁸⁶⁷

Seznam mestnih sodnikov

Leto	Datum	Ime	Vir
1539	28. 6.	Miklavž LAIBACHER (<i>Miclaus Layp[acher]</i>)	KMK, fol. 10r
1539	5. 12.	Jurij HIRSCHENFELDER (<i>Jorg Hirschenfelder</i>)	KMK, fol. 60r
1540	23. 4.	Urban LUNDRA (<i>Vrban Lundra</i>)	KMK, fol. 10v
1541	17. 1., 3. 2. in 21. 4.	Tomaž SCHUSTER/ŠUSTER (<i>Thomas Schuster</i>)	KMK, fol. 57r in 62v
1541	26. 7. in 21. 9.	Jurij HIRSCHENFELDER (<i>Jorg Hirschenfelder</i>)	KMK, fol. 54r in 57v
1542	25. 5.	Jurij HIRSCHENFELDER (<i>Jorgen Hirschenfelder</i>)	KMK, fol. 59r
1543	20. 4.	Baltazar FLEISCHHACKER (<i>Walthasar ...</i>) ⁸⁶⁸	KMK, fol. 10r

⁸⁶⁵ Objava v: Kralj, Transkripcija virov.

⁸⁶⁶ SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga.

⁸⁶⁷ AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1575.

⁸⁶⁸ Sodnikov priimek razkriva seznam 17 mož, sodnih prisednikov, 28. oktobra 1541, med katerimi je tudi Baltazar Fleischhacker: *Wolthesar Fleyschakar* (KMK, fol. 61r).

1543	–	Miklavž LAIBACHER (<i>Nicolaus Lappacher</i>)	KKK, str. 47i
1543	5. 10.	Miklavž LAIBACHER (<i>Niclaus Laypacher</i>)	KMK, fol. 59v
1544	6. 3. in 14. 3.	Miklavž LAIBACHER (<i>Niclaus Laypacher</i>)	KMK, fol. 56r in 61v
1546	14. 5. in 25. 5.	Valentin FLEISCHHACKER (<i>Valenndt Flayschakar</i>)	KMK, fol. 56v in 58v
1547	3. 3.	Jurij HIRSCHENFELDER (<i>Jorg Hirschenfelder</i>)	KMK, fol. 62v
1548	26. 10.	Peter LAZAR (<i>Peter Lasar</i>)	KMK, fol. 56v
1549	s. d.	Peter LAZAR (<i>Peter Lasar</i>)	KMK, fol. 54v
1549	s. d.	Valentin FLEISCHHACKER (<i>Valendt Flayschakar</i>)	KMK, fol. 54v
1550	21. 3. in 23. 5.	Valentin FLEISCHHACKER (<i>Valtbin Fleyschbakber, Valenndt Flayschakar</i>)	KMK, fol. 47r
okoli 1551	–	Fabjan LAIBACHER (<i>Fabian Lappacher</i>)	KMK, fol. 11r
1551	18. 11. in 19. 11.	Jurij MLAKAR (<i>Jergen Mlakher</i>)	KMK, fol. 53r in 53v
1552	30. 10.	Valentin FLEISCHHACKER (<i>Valentin Fleischakber</i>)	KMK, fol. 63r
1556	6. 3.	Peter BRUMNIK (<i>Petter Wrumbnig</i>)	KMK, fol. 63v
1556	30. 7.	Valentin FLEISCHHACKER (<i>Valent Vleischakber</i>)	KMK, fol. 62r
1557	28. 3. in 3. 5.	Andrej JANČIČ (<i>Anndree Jannschitsch</i>)	SI AS 1, šk. 372, sodni protokoli 1554–1557, fol. 155 in 151
1558	–	Peter BRUMNIK (<i>Petrus Wrumbnig</i>)	KKK, str. 47i
1558	25. 4.	Peter BRUMNIK (<i>Petter Wrümbnighh</i>)	KMK, fol. 48r
1560	14. 6.	Jurij KALČIČ (<i>Jorgen Khalbtschitsch</i>) ⁸⁶⁹	KMK, fol. 60v
1560	19. 6. in 15. 11.	Fabjan LAIBACHER (<i>Fabian Laipacher, Fabian Lappacher</i>)	KMK, fol. 49r in 50v

⁸⁶⁹ Kot nekdanji mestni sodnik je omenjen 27. novembra 1562 (KMK, fol. 14r).

1561	–	Andrej JANEŽIČ [JANČIČ] (<i>Andreas Janesbitsb</i>)	KKK, str. 471
1561	2. 8. in 12. 12.	Andrej JANČIČ (<i>Anndren Janntschtsch, Anndren Jantschtsch</i>)	KMK, fol. 50r in 13r
1562	22. 7. in 27. 11.	Peter BRUMNIK (<i>Pettern Wrumbnikb</i>)	KMK, fol. 51r in 14r
1563	–	Peter BRUMNIK (<i>PETRUS Wrumbnig</i>)	KKK, str. 471
1563	3. 5. in 4. 5.	Peter BRUMNIK (<i>Pettern Wrumbnikb</i>)	KMK, fol. 51v in 52r
1567	25. 5.	Peter BRUMNIK (<i>Pettern Wrumbnigkb</i>)	KMK, fol. 52v
1569	25. 1.	Peter BRUMNIK (<i>Petter Wrumbnig</i>)	KMK, fol. 52v
1575	13. 5.	Janez (Hans) SCHWEINZER (<i>Hannß Schweinzer</i>)	urbar 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.
1575	15. 10.	Mihael HIRSCHENFELDER (<i>Michell Hirschenfelder</i>)	SI AS 1, šk. 171, lit. G VIII–11, pag. 482
1577	10. 1.	Mihael HIRSCHENFELDER (<i>Michel Hierschenfelder</i>)	SI AS 2, I. reg., šk. 287, fasc. 420, pag. 1518
1577	–	Matija BOŽIČ (<i>Mathias Wosbitsb</i>)	KKK, str. 471
1577	5. 2.	Matija BOŽIČ (<i>Mathia Woschtsch</i>)	KMK, fol. 46v
1579	–	Jurij LAŠIČ (<i>Georgius Lasbitsb</i>)	KKK, str. 471
1579	12. 1., 6. 3. in 27. 3.	Jurij LAŠIČ (<i>Georgen Laschtsch, Jerg Laschtsch, Georg Laschtsch</i>)	KMK, fol. 60r, 46r in 55r
1580	31. 5.	Mihael HIRSCHENFELDER (<i>Micheln Hierschenfelder</i>)	SI AS 1, šk. 171, lit. G VIII–2, pag. 218
1581	20. 3.	Matija BOŽIČ kot »Obman« (<i>Mathia Woschtsch als Obman</i>)	KMK, fol. 15r
1581	–	Janez KRAFET [KURFED] ⁸⁷⁰ (<i>Joannes Kraffet</i>)	KKK, str. 471
1581	22. 5.	Janez (Hans) KORFET [KURFED] ⁸⁷¹ (<i>Hansen Kborffett</i>)	KMK, fol. 39r

⁸⁷⁰ V urbarju iz leta 1570 je priimek zapisan kot *Kburfedt* (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1570, pag. 491).

⁸⁷¹ Gl. prejšnjo opombo.

1586	26. 6.	Jurij LAŠIČ (<i>Georgen Laschtsch</i>) – izvoljen na binkoštni torek, funkcijo nastopil v ponedeljek po telovem	SI AS 1, šk. 171, lit. G VIII–1, pag. 111
1587	27. 6.	Krištof JANČIČ (<i>Christoffen Jantschtsch</i>) – izvoljen na binkoštni torek, funkcijo nastopil v ponedeljek po telovem	SI AS 1, šk. 171, lit. G VIII–1, pag. 3
1592	27. 6.	Avguštin TRIESTER (<i>Augustin Triesster</i>) – izvoljen (brez navedbe dneva)	SI AS 1, šk. 171, lit. G VIII–1, pag. 7
1595	junij	Gašper KURIN (<i>Casperm Curin</i>) – izvoljen (brez navedbe dneva)	SI AS 1, šk. 171, lit. G VIII–1, pag. 11
1597	27. 6.	Jurij STAINER (<i>Jergen Stainer</i>)	SI AS 1, šk. 171, lit. G VIII–1, pag. 15
1599	–	Jurij ČADE (naslednje leto ponovno izvoljen)	–
1600	27. 6.	Jurij ČADE (<i>Georgen Tschade</i>) – ponovno izvoljen (brez navedbe datuma izvolitve)	SI AS 1, šk. 171, lit. G VIII–1, pag. 19

Seznam mestnih pisarjev

Leto	Datum	Ime	Vir
1548	27. 5.	Urban BEHAIM (<i>Urban Behamm mp</i> [manu propria])	KMK, fol. 58r
1550	21. 5.	MATEVŽ KRAMAR (<i>Mathes Kbramer derzeit Stattschreiber</i>)	KMK, fol. 47r
okoli 1551	–	Jernej GRÜNVALDER (<i>Barthme Grienwalder</i>)	KMK, fol. 11v
1558	25. 4.	Matevž [KRAMAR], stari [nekdanji] mestni pisar (<i>des Matheusen alten Stattschreibers Aiden</i>)	KMK, fol. 48r
1561	2. 8.	Mihael MIKUŽ (<i>Micheln Mikbuschen</i>)	KMK, fol. 50r
1580	31. 5.	Matevž STUDENČAR (<i>Mathesen Studenzer</i>)	SI AS 1, šk. 171, lit. G VIII–2, pag. 218
1583	31. 5.	Volf WARTPERGER (<i>Wolff Wartperger</i>)	KMK, fol. 15v

PRILOGA 2

KRONOLOŠKI SEZNAM NOVOSPREJETIH
MEŠČANOV PO MESTNI KNJIGI⁸⁷²

26. julija 1541 v času mestnega sodnika Jurija Hirschenfelderja
(*Jorg Hirschenfelder*) (fol. 54r)

	Ime	Navzočnost med plačniki dvornega činža 1570 in 1575 (gl. Prilogo 3)
1	Matjaž DOBRAVOLA (<i>Mathiasch Dobrauola</i>)	priimek 1570 (št. 138) in 1575 (št. 141)
2	Gregor JURKOVIC/JURKOVIČ (<i>Gregor Jurkbauitz</i>)	–
3	Janez (Hans) BOŠNAK/VOŠNAK (<i>Hanß Waschnakh</i>)	–
4	Andrej PEITLER [vrečar] (<i>Andre Pajtler</i>)	priimek oz. poklicna oznaka 1570 (št. 81) in 1575 (št. 74)
5	Jakob SREBERNAJK [SREBERNJAK] (<i>Jacob Srebernajkh</i>)	1570: št. 24; 1575: št. 23
6	Matija WEBER/VEBER [tkalec] (<i>Mathia Weber</i>)	priimek oz. poklicna oznaka 1570 (št. 101) in 1575 (št. 64 in 95)
7	Avguštin SCHUSTER/ŠUSTER [čevljar] (<i>Augustin Schuster</i>)	priimek oz. poklicna oznaka nekdanjega posestnika 1570 (št. 89 in 93) in 1575 (št. 82 in 86)
8	Volfgang GOLDSCHMID [zlatar] (<i>Wolffgang Goldtschmidt</i>)	–
9	Luka, PRENIC-ev sin, čevljar (<i>Lucas schuster Prenitz sonn</i>)	–
10	Simandl LOVRAR (<i>Simandil Lourar</i>)	Simandl kot nekdanji posestnik vinograda 1570: št. 92; 1575: št. 87
11	Pongrac LONČARIC/LONČARIČ (<i>Pangritz Lotzaritz</i>)	–
12	Petric VEZAJK/VEZJAK/BEZJAK (<i>Petritz schnajder Wesaykh</i>)	–
13	Krištof HOSTOPF, kramar (<i>Cristoff Kramar Hostopf</i>)	–

⁸⁷² SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga.

14	Andrej JANČIC/JANČIČ (<i>Andre Jantzitz</i>)	1570: št. 25; 1575: št. 24
15	Peter BRUMNIK, čevljar (<i>Petter Wrumbnigkb schuester</i>)	1570: št. 95; 1575: št. 89

Leta 1549 v času mestnega sodnika Petra Lazarja (*Peter Lasar*) (fol. 54v)

	Ime	Navzočnost med plačniki dvornega činža 1570 in 1575
1	Jurij VUCIN, zidar (<i>Jorg Wutzin mar</i>)	–
2	Jurij ŠLEŽINGER, krznar (<i>Jorg Schleschinger khursnar</i>)	1570: št. 14; 1575: št. 12
3	zet Matije VOGRIN-a (<i>Mathia Vagrin ayden</i>)	(tast) Matija Vogrin 1570: št. 110; 1575: št. 104
4	Matija TURŠIČ (<i>Mathia Thurchitz – sic!</i>)	–
5	Matevž CEFERLIN (<i>Matheus Zeferlin</i>)	–
6	Tomaž VULK, čevljar (<i>Thomas Vulkb schuster</i>)	kot nekdanji posestnik 1570: št. 59; 1575: št. 53
7	Andrej ABERTI, zlatar (<i>Anndre Aberti goldschmidt</i>)	–
8	Gregor LAŠIČ/LAŠIČ, čevljar (<i>Gregor Lasitz schuster</i>)	1570: št. 1 in 26; 1575: št. 1 in 25
9	zet Matevža RETNAR-ja (<i>Matheus Retnar ayden</i>)	–

Leta 1549 v času mestnega sodnika Valentina
Fleischhackerja (*Valendt Flayschakar*) (fol. 54v)

	Ime	Navzočnost med plačniki dvornega činža 1570 in 1575
1	Martin TUMPERGAR ali DIVJAK (<i>Martin Tumpergar oder Diuyakb</i>)	–

25. aprila 1558 v času mestnega sodnika Petra Brumnika
(*Petter Wrümbnigkh*) (fol. 48r–48v)

	Ime	Navzočnost med plačniki dvornega činža 1570 in 1575
1	Jurij ROŽIČ, mesar (<i>Jerg Vleischbaber Roschitsch</i>)	1570: 39; 1575: 122 1570: mesarska klop št. 4; 1575: mesarska klop št. 2
2	Matevž HAUPTMAN (<i>Matheus Hauptman</i>)	–
3	Jenže HLIDIČ, sodar (<i>Jensche Pinter Chliditsch</i>)	1570: št. 11; 1575: št. 9 – obakrat kot Hlidi
4	Boštjan KONČIC/KONČIČ, krojač (<i>Wastian Kbontschitz schneider</i>)	1570: št. 44; 1575: št. 127
5	Tomaž DULAHAR [DUELACHER], krojač (<i>Thomasch Thuelacher schneider</i>)	priimek – 1570: št. 18; 1575: št. 16
6	Jurij SITAR, čevljar (<i>Juri Sittar schuester</i>)	1570: št. 79; 1575: št. 72
7	BOŠTJAN SCHUSTER/ŠUSTER [čevljar], zet starega mestnega pisarja Matevža [Kramarja] (<i>Wastian schuester des Matheusen alten Stattschreibers Aiden</i>)	njegovega pol oštata že v drugih rokah – 1570: št. 89; 1575: št. 82
8	Gregor RADEL, strižec/brivec (<i>Gregor Radl scherer</i>)	1570: št. 55; 1575: št. 48
9	Primož CERJAK, čevljar (<i>Primuß Zeriakb schuester</i>)	1570: št. 59; 1575: št. 53
10	Vincenc RIEMER [jermenar] (<i>Vinzenz Riemer</i>)	priimek oz. poklicna oznaka pri nekdanjem posestniku – 1570: št. 31; 1575: št. 30
11	Jurij JUDAS/JUDEŽ, sodar (<i>Jorg Judas Pinter</i>)	–
12	Ahac LAKNER, čevljar (<i>Achatz Lakbner schuester</i>)	–
13	Volf PEČIČ, ranocelnik/padar (<i>Wolff Pader Petschitsch</i>)	–
14	Matevž GREGORČIČ, čevljar (<i>Matheusch Gregortschitsch schuester</i>)	–
15	Lavre FILAVA, krojač (<i>Laure Fülaua schneider</i>)	–
16	Blaž GORENČIČ, krojač (<i>Blaß Gorentschitsch schneider</i>)	–

17	Ulrik KUS, čevljar (<i>Ulrich Khus schuester</i>)	1570: št. 27; 1575: št. 26
18	Jurij POGAČNIK (<i>Juri Pagatschnjkb</i>)	–
19	Urban MAURER, tesar (<i>Urban Maurer zimerman</i>)	priimek oz. poklicna oznaka – 1570: 120 in 135; 1575: 114 in 138
20	Peter STAINER, kramar (<i>Petter Stainer kbrammer</i>)	1570: št. 99; 1575: št. 93
21	Jurij GOREJNEC, tkalec (<i>Juri Gorejnez weber</i>)	1570: št. 145; 1575: št. 147
22	Jurij GREDINCIŠ/GREDINČIČ (<i>Juri Gredinzisch</i>)	–
23	Krištof GLEICH, krojač (<i>Cristoff Glejch schneider</i>)	1570: št. 88; 1575: št. 81
24	Peter JURIC/JURIČ, krojač (<i>Petter Juritz schneider</i>)	–
25	Miklavž OSTRUŽNIK, tkalec (<i>Miclausch Oschtrugsnigkb weber</i>)	–
26	Peter MARINČIČ, krojač (<i>Petter Marintschitz schneider</i>)	1570: št. 100; 1575: št. 94
27	Mihel WALICH [Lah] (<i>Michel Walich</i>)	1570: št. 7 in 21; 1575: št. 7 in 18
28	Lavre KNEZIČ/KNEŽIČ, čevljar (<i>Laure schneider Kbnestsch</i>)	1570: št. 140; 1575: št. 143
29	Gašper KUNTA (<i>Casper Khuntha</i>)	1570: mesarska klop št. 1; 1575: mesarska klop št. 4 (Kunte)
30	Jurij MEČARIČ (<i>Jörg Metscharitsch</i>)	–
31	Mihel ŽGAJNAR (<i>Michel Scbgainer</i>)	–
32	Matija GREGORIN (<i>Mathia Gregorin</i>)	–
33	Mihel MIKUŽ (<i>Michell Mikbusch</i>)	1570: št. 29; 1575: št. 28 in 19

22. julija 1562 v času mestnega sodnika Petra Brumnika
(*Pettern Wrumbnikh*) (fol. 51r–51v)

	Ime	Navzočnost med plačniki dvornega činža 1570 in 1575
1	Mihael KOČEVER KUNC, kovač (<i>Michaell Khotscheuer Khuenntz schmidt</i>)	1570: št. 115; 1575: št. 119
2	Tomaž STRUPEK, krojač (<i>Thomasch Strupekh schneider</i>)	–
3	Matija BOŽIČ, čevljar (<i>Mathias Woschtsch schuester</i>)	1570: št. 62; 1575: št. 55 in 30
4	Jurij CIRJAK, čevljar (<i>Jurij Cjriakb schuester</i>)	1570: št. 33 (Cerjak); 1575: št. 33 (Cerjak)
5	Luka JAKŠIČ, čevljar (<i>Lucas Jäkschtsch schuester</i>)	–
6	Jakob MIKUŽ, čevljar (<i>Jacob Mikbusch schuester</i>)	1570: št. 41; 1575: št. 124
7	Mihel HIRSCHENFELDER (<i>Michel Hierschenfelder</i>)	1570: št. 113; 1575: št. 107
8	Lenart MARKOVČIČ, steklar (<i>Liennbartt Markhoutshitsch Glaser</i>)	1570: št. 19 (Glaser); 1575: št. 17 (Glaser)
9	Mihel KAŠNIK, krojač (<i>Michel Khaschnikh schneider</i>)	priimek Kačnik – 1570: št. 50; priimek Kasching – 1575: št. 43
10	Jernej MANNICH, čevljar (<i>Barttelme Mannich schuester</i>)	–
11	Matija KUPIČ (<i>Matthias Khuppitsch</i>)	–
12	Miklavž STARČIČ (<i>Miclausch Startschitsch</i>)	1570: št. 86 (Staršič); 1575: št. 79 (Staršič)
13	Maksimilijan FREIBURGER – 14. avgusta (<i>Maximillian Frejwurger den 14 augusti</i>) [prečrtan]	–

3. maja 1563 v času mestnega sodnika Petra Brumnika
(*Pettern Wrumbnikh*) (fol. 51v–52r)

	Ime	Navzočnost med plačniki dvornega činža 1570 in 1575
1	Matija TERBUŠKO, krojač (<i>Mathias Terwuschkhbo schneider</i>)	priimek v ženski obliki – 1570: št. 107 (Šterbanšovka); 1575: št. 101 (Šterbavška)

2	Jurij LAŠIČ/LAŠIČ, vrečar (<i>Georg Laschitz peuttler</i>)	1570: še ne; 1575: št. 14 (kot Jurko)
3	Baltazar RADOVAN, strižec/brivec (<i>Wallthaus Radouan scherer</i>)	1570: št. 112 (Scherer); 1575: št. 106 (Scherer)
4	Simon ZOREC, krojač (<i>Simon Soretz schneider</i>)	–
5	Gregor KLINIC, čevljar (<i>Gregor Kblinitz schuester</i>)	–
6	Mihel PETAUER/PETAVER, jermenar (<i>Michell Pettauer Riemer</i>)	vinograd na Trški gori 1570 in 1575 ⁸⁷³
7	Jakob GREGORIČ, nekdanji (mestni) vratar (<i>Jacob Greggoritsch gewesner thorbuetter</i>)	–
8	Štefan JURŠIČ/JURŠIČ, tkalec (<i>Steffan Jurschitz Weber</i>)	–

4. maja 1563 v času mestnega sodnika Petra
Brumnika (*Pettern Wrumbnikh*) (fol. 52r)

	Ime	Navzočnost med plačniki dvornega činža 1570 in 1575
1	Gregor ANTONŠIČ/ANTONČIČ, čevljar (<i>Greggor Annthonschitz schuester</i>)	1570: št. 31; 1575: št. 31 (njegova vdova)
2	Miklavž SRESIC/SREŠIČ, ključavničar (<i>Miclauß Sressitz Schlosser</i>)	–
3	Mikola MARŠETIČ, sodar (<i>Micolla Marschetitsch pinntther</i>)	–
4	AHAC COLNER, krojač (<i>Achatz Zollner, schneider</i>)	–
5	Jurko CVITKO, tkalec (<i>Jurkbo Zwiittkbo Weber</i>)	–
6	Matija KOVAČIČ, čevljar (<i>Mathia Khouatschitsch schuester</i>)	–
7	Matevž ŠTIH, čevljar (<i>Mathes Strich schuester</i>)	1570: št. 85 (kot Matija); 1575: št. 78 (kot Matija)
8	Matevž KOPRIVA, krznar (<i>Mathes Khopriua kburschner</i>)	1570: št. 23 (kot Matija); 1575: št. 20 (kot Matija)

⁸⁷³ Gl. op. 755.

25. maja 1567 v času mestnega sodnika Petra
Brumnika (*Pettern Wrumbnigkb*) (fol. 52v)

	Ime	Navzočnost med plačniki dvornega činža 1570 in 1575
1	Blaže RIEMER [jermenar] (<i>Wlase Riemer</i>)	1570: št. 104; 1575: št. 98 (kot Blaže Migalič, jermenar)
2	Matija OMERZEL (<i>Mathia Omersl</i>)	1570: št. 70; 1575: št. 63 in 27
3	Ulrik ŽONTA (<i>Vlrich Schontta</i>)	–
4	Lavre Lakner (<i>Laure Lakbner</i>)	1570: št. 106; 1575: št. 100 (kot Lavre Mlakar)
5	Pavle ŠERBEČ/ŠERBEC (<i>Paulle Scherbetsch</i>)	1570: št. 58; 1575: št. 51 1570: mesarska klop št. 7; 1575: mesarska klop št. 3
6	Jerne ŠELIBAR (<i>Jerne Schellibar</i>)	–

25. januarja 1569 v času mestnega sodnika Petra
Brumnika (*Petter Wrumbnig*) (fol. 52v)

	Ime	Navzočnost med plačniki dvornega činža 1570 in 1575
1	Janez (Hans) KORFET (<i>Hannß Corffett</i>)	1570: št. 38 (kot Kurfed); 1575: št. 38 (Kurfeld)
2	Lenart FRELIH (<i>Linnchart Frelich</i>)	1570: št. 121; 1575: št. 115
3	Jurko POSTOJNAR (<i>Jurkbo Postojnar</i>)	1570: št. 92; 1575: št. 87
4	Jurko STARAŠINEC (<i>Jurkbo Staraschinez</i>)	1570: št. 10; 1575: št. 8
5	Balzatar SCHLEGEL (<i>Walthaser Schlegl</i>)	1570: št. 72; 1575: št. 65
6	Danijel STAINER (<i>Daniel Stajner</i>)	1570: št. 36; 1575: št. 36
7	Peter AMERZEV/OMERZEL (<i>Petter Amerseu</i>)	priimek – 1570: št. 70; 1575: št. 63 in 27
8	Jakob ZIMMERMANN/ CIMERMAN [tesar] (<i>Jacob Zimmerman</i>)	1570: št. 49; 1575: št. 42

9	Peter REPIČ (<i>Petter Repitsch</i>)	–
10	Ivan MARKOVIČ (<i>Jean Markhouitsch</i>)	1570: še ne; 1575: št. 15 (kot Markovič ali Šmid)
11	Ivan PETRAVIČ (<i>Jean Petrauitsch</i>)	–
12	Urban KRAJNIČ ŽGAJNER [žganjar] (<i>Vrban Kbreinitsch Sgeiner</i>)	–
13	Janez (Hans) ŠURKA/ŽURKA (<i>Hannß Schurkba</i>)	priimek nekdanjega posestnika – 1570: št. 32
14	Matevž MURN (<i>Matheus Muern</i>)	1570: št. 23, 1575: št. 126
15	Filip POSUŠEJ (<i>Philip Posuschej</i>)	–
16	Valent CINK (<i>Volendt Zinkb</i>)	1570: št. 129, 1575: št. 131
17	Jurka ULEŠEČ/ULEŠIČ (<i>Jurkba Vleschetsch</i>)	–

5. februarja 1577 v času mestnega sodnika Matije
Božiča (*Mathia Woschitsch*) (fol. 46v)

	Ime	Navzočnost med plačniki dvornega činža 1570 in 1575
1	Jakob GRIVEC (<i>Jacob Griuez</i>)	1570: št. 109, 1575: št. 103
2	Mihel LAIBACHER (<i>Mihel Lajpacher</i>)	priimek – 1570: št. 34 in 142; 1575: št. 34 in 145
3	Andrej MASL, krojač (<i>Andre Mäsl schnejder</i>)	1570: še ne; 1575: št. 45
4	Primož JENŽIC, mesar (<i>Primos Jenschitz fleischakher</i>)	–
5	Mihel PERUT, čevljar (<i>Michel Perut schuesster</i>)	1570: še ne; 1575: št. 52 (Perot)
6	Jurij STAINER (<i>Juri Stainer</i>)	1570: št. 36 in 99; 1575: št. 36 in 93
7	Ahac KOŽEL (<i>Achatz Koschel</i>)	–
8	Mihel KUS, kovač (<i>Michel Kbuß schmidt</i>)	priimek – 1570: št. 27; 1575: št. 26

9	Jurij ČEDE (<i>Jurj Tschäde</i>)	1570: še ne; 1575: št. 32 (Jurko Šade)
10	Krištof PAVŽUN (<i>Cristoff Pauschun</i>)	–

22. maja 1581 v času mestnega sodnika Janeza (Hansa)
Kurfeda (*Hansen Khorffett*) (fol. 39r)

	Ime	Navzočnost med plačniki dvornega činža 1570 in 1575
1	Avguštin TRIESTER (<i>Augustin Thriesster</i>)	–
2	Andrej ROŽIČ (<i>Andre Roschitsch</i>)	priimek – 1570: št. 5, 39 in 46; 1575: 2, 39 in 122
3	Mihel KURSCHNER [krznar] (<i>Michel Khurschner</i>)	priimek oz. poklicna oznaka – 1570: št. 35; 1575: št. 35
4	Janže GORENIC (<i>Jansche Gorenitz</i>)	priimek – 1570: št. 145; 1575: št. 147 (Gorenc)
5	Ožbolt SCHNEIDER [krojač] (<i>Oswaldt Schneider</i>)	priimek oz. poklicna oznaka nekdanjega posestnika – 1570: št. 88; 1575 – št. 81
6	Ivan GERK (<i>Juuan Gergkb</i>)	–
7	Gregor VODOPIVEC (<i>Gregor Vodopiuz</i>)	priimek nekdanjega posestnika – št. 34 in 34; 1575: št. 39 in 122
8	Gašper KURIN, krojač (<i>Casper Khurin Schneider</i>)	–
9	Ludovik KASTELAN, zidar (<i>Ludouigkb Casstelan Maurer</i>)	–
10	Janže VUČIČ/BUČIČ (<i>Jansche Wutschitsch</i>)	–
11	Jurij MATIŠIČ, tkalec (<i>Jurj Matischitsch Weber</i>)	–
12	Tomaž SCHEINER (<i>Thomaß Schejner</i>)	–
13	Luka PIPANIC, tesar (<i>Lucas Pipanitz Zimmerman</i>)	–
14	Luka SCHLOSSER [ključavničar] (<i>Lucas Schlosser</i>)	–
15	Jernej PAJK (<i>Jernnj Payjkb</i>)	–
16	Martin RIFEL (<i>Marthin Riffel</i>)	1570: št. 98; 1575: št. 92

17	Jurij BRUMNIK (<i>Georg Wrumbnigkb</i>)	priimek – 1570: št. 95; 1575: št. 89
18	Jernej GERLOVIČ (<i>Jernej Gerlouisch</i>)	–
19	Krištof JANČIČ (<i>Christoff Jantschitsch</i>)	1570: št. 25 (Andrej); 1575: št. 24 (Krištof)
20	Jernej POZLAVŠEK/POŽLAVŠEK (<i>Jernej Poslauschegkb</i>)	–

PRILOGA 3

POSESTNO STANJE MESTA V LUČI POPISOV DVORNEGA ČINŽA LETA 1570 IN 1575⁸⁷⁴

Leto/ zap. št.	Posestnik	Posest	Dajatev v denarju ⁸⁷⁵	Dajatev v kopunih
1570: 1	Gregor LAŠIČ (<i>Gregor Laschitsch</i>)	1 oštat (<i>von Ainer Hofstat</i>)	6 kr, 2 den	–
1570: 1	Gregor LAŠIČ (<i>Gregor Laschitsch</i>)	1 oštat	6 kr, 2 den	–
1570: 2	gospod Sigmund (<i>Herr Sijgmundt</i>)	1 vrt (<i>von Ainem Garten</i>)	6 kr	–
1575: 2	gospod Sigmund PFISTER [pek]	1 oštat	5 kr	1
		1 vrt	5 kr	–
		1 vrt	6 kr	–
1570: 3	Urban NAGELJ (<i>Vrwan Nagellj</i>)	1 oštat	10 kr	1
		1 vrt PANTL-ove (<i>der Pandtlin</i>)	5 kr	1
1575: 3	Jurij ŠERBINEC, tkalec (<i>Jurj Scherbinez Weber</i>)	1 oštat Jerneja ŠMIT-a [kovača] (<i>des Jerni Schmid Hofstat</i>)	10 kr	1
		1 vrt	5 kr	1

⁸⁷⁴ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1570, pag. 481–529; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospodstva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.

⁸⁷⁵ Gld = goldinar (60 krajcarjev), kr = krajcar (4 pfenigi), den = pfenig/denarič.

1570: 4	Jernej župan/ZUPAN s Senuš (<i>Jernj Suppan von Senusch</i>)	1 oštata	10 kr	1
1575: 4	Jernej župan/ZUPAN s Senuš (<i>Jernj Suppan von Senusch</i>)	1 oštata	10 kr	1
1570: 5	Jurij KARBUŠEK (<i>Jurj Kharwuschekb</i>)	1 oštata pod Goro pri župnišču (<i>vndterm Perg bej dem Pfarhoff</i>)	5 kr	1
1575: 5	Jurij KERBUŠEK (<i>Jurj Kherwuschekb</i>)	1 oštata pod Goro pri župnišču (<i>vndterm Perg bej dem Pfarhoff</i>)	5 kr	1
1570: 6	gospod Janez (Hans) ZISELPACHER, župnik (<i>Herr Hannß Zjsselpacher Pharer</i>) [umrl 1567]	1/4 oštata	5 kr	1
1575: 6	Martin ALEKS (<i>Marthin Alex</i>)	1/4 oštata	5 kr	1
1570: 7	Mihel WALICH [Lah] (<i>Mjchel Waljch</i>)	1 vrt pod Goro (<i>vndterm Perg</i>)	10 kr	–
1575: 7	Mihel WALCH [Lah] (<i>Michel Walch</i>)	1 vrt pod Goro (<i>vndterm Perg</i>)	10 kr	–
1570: 8	Blaže PODERIN (<i>Blasse Poderjn</i>)	1 vrt pri Mihelu WEBRU (<i>bej dem Mjchel Weber</i>)	10 kr	–
1575: –				
1570: 9	gospod Janez (Hans) ZISELPACHER (<i>Herr Hannß Zjsselpacher</i>) [župnik, umrl 1567]	1 vrt pod gradom pri župnišču (<i>vndterm Geschloß bej dem Pfarhoff</i>)	10 kr	1
1575: –				
1570: 10	Jurko STARAŠINEC (<i>Jurco Starraschinetz</i>)	1/4 oštata, na njem je zgradil hišo (<i>darauf sein Behausung Paut</i>)	6 kr, 2 den	1
		1 pustota pri župnišču (<i>von Ainer Öden bej dem Pfarhoff</i>) na preklic	5 kr	–
1575: 8	Jurko STARAŠINEC (<i>Jurco Starraschinez</i>)	1/4 oštata, na njem je zgradil hišo (<i>darauf Er Sein behausung gepaut</i>)	6 kr, 2 den	1
		opuščen hlev pri župnišču (<i>von Ainem öden Stall bej dem Pfarhof</i>)	5 kr	–
1570: 11	Janez (Hans) HLIDI (<i>Hannß Hljidj</i>)	1 oštata Volfa TEHABOJ-a (<i>vonn des Wolffen Thebawaj</i>) in 1 vrt	10 kr	–
		1 vrt, ki ga je kupil od Magdalene ORAŽ-eve (<i>von Magdalena Orrassin</i>)	4 kr	–
		1 vrt, ki ga je kupil od Joahima PART-a (<i>von dem Joabim Parat</i>)	6 kr	1

1575: 9	Janez (Hans) HLIDI (<i>Hannß Hlidj</i>)	1 oštát Volfa TEHABOJ-a (<i>des Wolfen Thebawej</i>) in 1 vrt	10 kr	–
		1 vrt, ki ga je kupil od Magdalene ORAŽ-nove (<i>von Magdalena Orasin erkhauff</i>)	4 kr	–
		1 vrt, ki ga je kupil od Joahima PART-a (<i>vom Joachim Part</i>)	6 kr	1
1570: 12	Jurij VENČIČ/BENČIČ (<i>Georg Wenndtschitsch</i>)	1 oštát	6 kr	1/2
		1 vrt	12 kr	–
1575: 10	Jurij VENČIČ/BENČIČ (<i>Georg Wendtschitsch</i>)	1 oštát	6 kr	1/2
		1 vrt	12 kr	–
1570: 13	Martin GLASER [steklar] (<i>Marttin Glasser</i>)	1 oštát	19 kr	2
1575: 11	Martin GLASER [steklar] (<i>Marthin Glasser</i>)	1 oštát	19 kr, 1 den	2
1570: 14	Jurij SLEZINGER/ ŠLEZINGER (<i>Jerg Slessinger</i>)	1 oštát	20 kr	2
1575: 12	Jurij ŠLEZINGER (<i>Georg Schlesinger</i>)	1 oštát	20 kr	2
1570: 15	Primož CERJAK (<i>Prjmuß Zerjackb</i>)	1 oštát	11 kr	1
		1 oštát – TOPOLČEV (<i>von des Thopoltzen Hoffstatt</i>)	10 kr	1
1575: 13	Primož CERJAK (<i>Primus Zeriackb</i>)	1 oštát	11 kr	1
		1 oštát – TEPLICER-jev (<i>von des Töpplizer Hofstat</i>)	10 kr	1
1570: 16	Gašper iz Samobora (<i>Caspar vom Samawor</i>)	1 oštát	10 kr	1
		1 oštát	10 kr	1
1575: 14	Jurko LAŠIČ (<i>Jurco Laschiz</i>)	1 oštát	10 kr, 2 den	1
		1 oštát	10 kr	1
1570: 17	Štefan SAHIER/ZAHER (<i>Steffan Sabier</i>)	1 oštát, ki je bil prej KERNBEIS-ov (<i>so Zuuor des Khernpeiß gewest</i>)	10 kr	1
		2 vrtova na gmajni (<i>An der Gemein</i>)	13 kr, 1 den	–
1575: 15	Ivan MARKOVIČ ali ŠMID [kovač] (<i>Juuan Markbouitsch oder Schmid</i>)	1 oštát – KERNBEIS-ov (<i>von des Khernpeiß</i>)	10 kr	1
1570: 18	Jurij DULAHHER, čevljar (<i>Jerg Thuellacher Schuesster</i>)	1 oštát – SCHREIBER-jev [pisarjev] (<i>vom des Schreibers Hofstat</i>)	5 kr	1/2

1575: 16	Jurij DULAHER, čevljar (<i>Georg Thuelacher Schuester</i>)	1 oštata – SCHREIBER-jev (<i>von des Schreibers Hofstat</i>)	5 kr	1/2
1570: 19	Lenart GLASER [steklar] (<i>Lyennhart Glasser</i>)	1 staro zidovje (<i>von ainer Altten Maur</i>)	15 kr	1
		1 vrt na gmajni (<i>auf der Gemein</i>)	4 kr	–
		1 vrt	10 kr	1
1575: 17	Lenart GLASER [steklar] (<i>Leonhardt Glasser</i>)	1 staro zidovje (<i>von Ainer Alten Maur</i>)	15 kr	1
		1 vrt	10 kr	1
1570: 20	Maruša PANTL (<i>Marusch Pandtlin</i>)	1 oštata	15 kr	1 1/2
		1 zidan štok (<i>von ainem Gemaurtten stockh</i>)	5 kr	–
1575: 19	Mihel MIKUŽ, oskrbnik v Krškem (<i>Michel Mikbusch Pfleger zu Gurfkhofeld</i>)	1 oštata	15 kr	1 1/2
		1 zidan štok (<i>von Ainem Gemaurten Stokh</i>)	5 kr	–
1570: 21	Mihel WALICH [Lah] (<i>Mjichel Wallich</i>)	1 oštata	20 kr	2 1/2
1575: 18	Mihel WALCH [Lah] (<i>Michel Walch</i>)	1 oštata	20 kr	2 1/2
1570: 22	Mihel FLEISCHHACKER [mesar] (<i>Mjichel Fleischackber</i>)	1 oštata	20 kr	2 1/2
1575: 22	Jurko POŽLAVŠEK (<i>Jurco Poschlausbig</i>)	1 oštata	20 kr	2 1/2
		1 vrt na gmajni (<i>Auf der Gmain</i>)	4 kr	–
1570: 23	Matija KOPRIVA (<i>Mattia Khopriua</i>)	1/4 oštata	6 kr	–
1575: 20	Matija KOPRIVA (<i>Mathia Khopriua</i>)	1/4 oštata	6 kr	–
1570: 24	Jakob SREBERNAK (<i>Jacob Srewernackh</i>)	1/4 oštata	5 kr	–
1575: 23	Jakob SREBERNAK (<i>Jacob Srewernackh</i>)	1/4 oštata	5 kr	–
1570: 25	Andrej JANČIČ (<i>Andre Janndtschitsch</i>)	1/2 oštata	15 kr	1 1/2
1575: 24	Krištof JANČIČ (<i>Christoph Jandtschitsch</i>)	1/2 oštata	15 kr	1 1/2
1570: 26	Gregor LASIČ/LAŠIČ (<i>Gregor Lassitsch</i>)	1 vrt	10 kr	1
1575: 25	Gregor LASIČ/LAŠIČ (<i>Gregor Lassitsch</i>)	1 vrt	10 kr	1
		1 oštata	6 kr, 2 den	–

1570: 27	Ulrik KUS (<i>Vlrich Khusß</i>)	1 oštata	20 kr	2
1575: 26	Ulrik KUS (<i>Vlrich Khusß</i>)	1 oštata	20 kr	2
1570: 28	Jakob z Viher (<i>Jacob vom Wejbar</i>)	1/2 oštata ANDREŠKIN-ovega (<i>vonn des Andreschkin</i>)	10 kr	1
1575: 27	Matija OMERZEL (<i>Mathia Omarschel</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1570: 29	Mihel MIKUŽ (<i>Mjchel Mjkhusch</i>)	1/4 oštata	5 kr	1
		1/4 vrta na brodu (<i>Am Furdt</i>)	5 kr	1/2
1575: 28	Mihel MIKUŽ, oskrbnik [gospstva Krško] (<i>Michel Mikhusch Pfleger</i>)	1/4 oštata	5 kr	1
		1/4 vrta na brodu (<i>Am Furdt</i>)	5 kr	1/2
1570: 30	Šimon KAČIČ (<i>Schjmon Khatschitsch</i>)	1 oštata	16 kr	1
1575: 29	Šimon KAČIČ (<i>Schimon Khatschitsch</i>)	1 oštata	16 kr, 2 den	1
1570: 31	Gregor ANTONČIČ (<i>Gregor Annthonschitsch</i>)	1 oštata – RIEMER-jev [jermenarjev] (<i>von des Rjemers Hofstat</i>)	10 kr	–
		1 vrt, ki ga je imel Luka KRAMER [kramar] (<i>so Lucaß Kbramer gehabt</i>)	6 kr	1
1575: 30	Matija BOŽIČ (<i>Mathia Waschitsch</i>)	1 oštata – RIEMER-jev [jermenarjev] (<i>von des Riemers Hofstat</i>)	10 kr	–
1575: 31	vdova Gregorja ANTONČIČ-a (<i>Gregor Antonschitsch witiß</i>)	1 vrt Luke KRAMER-ja [kramar] (<i>von des Luca Kramers Garten</i>)	6 kr	1
1570: 32	Peter LASER/LAZAR (<i>Petter Lasser</i>)	1/4 oštata	6 kr	1/2
		1 vrt – REHAMIČEV [prav: BEHAMIČEV] (<i>von des Rehamitsch Gartten</i>)	10 kr	1 1/2
		1 oštata – ŽURKOV/ŠURKOV (<i>von des Schurckho Hofstat</i>)	5 kr	1/2
1575: 32	Jurko ŠADE/ČEDE, ⁸⁷⁶ čevljar (<i>Jurco Schade Schuesster</i>)	1/4 oštata – Petra LASER-ja/ LAZAR-ja (<i>von des Peter Lasser</i>)	6 kr	1/2
		1 vrt – BEHAMIČEV (<i>von des Behamitsch garten</i>)	10 kr	1 1/2
		1 oštata – ŠURKL-ov (<i>von des Schurkel Hofstat</i>)	5 kr	1/2

⁸⁷⁶ Leta 1577 je bil sprejet med meščane kot Jurij Čede (*Tschäde*) (Gl. Prilogo 2).

1570: 33	Jurij CERJAK (<i>Jurj Zerjackb</i>)	1 oštata	13 kr	1
1575: 33	Jurij CERJAK (<i>Jurj Zerjackb</i>)	1 oštata	13 kr	1
1570: 34	Fabjan LAIBACHER (<i>Fabjan Layppaber</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
		1 oštata – VODOPIVČEV (<i>von des Vodapjuetz Hofstat</i>)	10 kr	1
1575: 34	Fabjan LAIBACHER (<i>Fabian Laybacher</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
		1 oštata – VODOPIVČEV (<i>von des Vodopieuz Hofstat</i>)	10 kr	1
1570: 35	Luka KIRSCHNER [krznar] (<i>Lucaß Khurschner</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
		1 vrt	5 kr	–
1575: 35	Luka KIRSCHNER [krznar] (<i>Lucas Khürßner</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
		1 vrt	5 kr	–
1570: 36	Danijel STAINER (<i>Daniel Stainer</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1575: 36	Danijel STAINER (<i>Daniel Stainer</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1570: 37	Neža (vdova) Jurija KRAMER-ja [kramarja] (<i>Nessa Jerg Kbramerin</i>)	1 oštata	6 kr	–
		1 vrt – BUCHBINDER- jeve [knjigovezove] (<i>vonn der Puechpjntterin Gartten</i>)	6 kr	–
		1 vrt – MAŠOMAR-ove (<i>vonn der Maschomarin Gartten</i>)	6 kr	–
1575: 37	Neža, vdova Jurija KRAMER-ja [kramarja] (<i>Nesa Georg Kramerin Witib</i>)	1 oštata	6 kr	–
		1 vrt – BUCHBINDER- jeve [knjigovezove] (<i>Von der Puechpindterin</i>)	6 kr	–
		1 vrt – MAŠOMAR-ove (<i>von der Maschomarin Garten</i>)	6 kr	–
1570: 38	Janez (Hans) KURFED (<i>Hannß Khurfedi</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
		1 vrt, ki ga ima z Lovrencem ŠPARER- jem (<i>so er mir Larentzem Sparer bat</i>)	vsak 2 kr	–
		1 oštata – STERGAR-jev (<i>vonn des Stergar Hofstat</i>)	10 kr	1
		1 oštata Nikolaja PADER-ja [ranocel- nika] (<i>von des Njclajß Pader Hofstat</i>)	6 kr	–
		1 oštata – PODREKOV (<i>von des Podreckba Hofstat</i>)	6 kr	–
		1 vrt	2 kr	–

1575: 38	Janez (Hans) KURFELD (<i>Hannß Kburfeldt</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
		1 vrt, ki ga ima z Lovrencem ŠPORDER-jem (<i>So er mit dem Larenzen Sporer hat</i>)	4 kr, 1 den	–
		1 oštata – STERGAR-jev (<i>von des Stergar Hofstat</i>)	10 kr	1
		1 oštata – Nikolaja PADER-ja [ranocelnika] (<i>von des Nicolaß Pader Hofstat</i>)	6 kr	–
		1 oštata – PODREKOV (<i>von des Podrekba Hofstat</i>)	6 kr	–
		1 vrt	2 kr	–
1570: 39	Jurij ROŽIČ (<i>Jerg Roschitsch</i>)	vrt, ki ga je kupil od VENCĪČA/BENĪČĪA (<i>von dem Wendtschitsch</i>)	10 kr	1
		1 oštata – REMEŠKAR-jev (<i>von des Remeschkbar Hofstat</i>)	10 kr	1
		1 del – VODOPIVČEV (<i>von des Vodapjuetz thail</i>)	10 kr	1
1575: 122	Jurij ROŽIČ (<i>Georg Raschitsch</i>)	1 vrt – KRAJNČIČ-ev (<i>von des Creindschiz Garten</i>)	10 kr	1
		1 oštata – REMEŠKER-jev (<i>von des Remeschkber</i>)	10 kr	1
		1 del – VODOPIVČEV (<i>von des Vodopiuetz thail</i>)	10 kr	1
1570: 40	gospod Krištof RATZ/RAC (<i>Herr Cristoff Ratz</i>)	1 oštata	10 kr	2
		1 mlinska hišica (<i>von dem Mul Heussel</i>)	5 kr	1
1575: 123	Krištof RAJC [RATZ/RAC] (<i>Herr Christoph Raiz</i>)	1 oštata	10 kr	2
		1 mlinska hišica (<i>von dem Milbeüßl</i>)	5 kr	1
1570: 41	Jakob MIKUŽ (<i>Jacob Mjckbusch</i>)	1 oštata	10 kr	1
1575: 124	Jakob MIKUŽ (<i>Jacob Mikhusch</i>)	1 oštata	10 kr	1
1570: 42	Andrej ROŠTAR (<i>Anndre Roschtar</i>)	1/4 oštata	6 kr	–
		1 vrt, ki je bil ESIH-ov (<i>so deß Essich gewest</i>)	4 kr	–
		1 vrt na brodu (<i>Am Furth</i>)	5 kr	1/2
1575: 125	Andrej RASTER/ROŠTAR (<i>Andre Raster</i>)	1/4 oštata	6 kr	–
		1 vrt, ki je bil ESIH-ov (<i>So des Essich gewest</i>)	4 kr	–
		1 vrt na brodu (<i>Am Furth</i>)	5 kr	1/2

1570: 43	Matevž MURN (<i>Mattes Murn</i>)	1 oštata	7 kr	–
1575: 126	Matevž MURN (<i>Matthes Murn</i>)	1 oštata	7 kr, 2 den	–
1570: 44	Boštjan KANČIČ (<i>Wastjan Khandtschitsch</i>)	1/4 oštata	5 kr	1
		1 njiva ali vrt, prej Petra STAINER-ja (<i>so Petter Stajner gewesen</i>)	5 kr	–
1575: 127	Boštjan KONČIČ (<i>Wastian Khandtschitsch</i>)	1/4 oštata	5 kr	1
		1 vrt – Petra STAINER-ja (<i>von des Peter Stainer</i>)	5 kr	–
1570: 45	zorničar (<i>Fruemesser</i>) ⁸⁷⁷	1 oštata – REMEŠKAR-jev (<i>vonn des Remeschkbarjn</i>)	16 kr, 2 den	1
		1 oštata – Štefana FLEISCHHACKER-ja [mesarja] (<i>von des Steffan Flejschackbers Hofstat</i>)	6 kr	–
		1 oštata – Jakoba PEITLER-ja [vračarja] (<i>von des Jacoben Pejttlers</i>)	10 kr	1
		1 oštata – Jakoba KRULC-a (<i>vonn des Caspar Khrulez</i>)	6 kr	–
		1 oštata – Martina FERK-a [brodarja] (<i>von des Marttin Fergen</i>)	6 kr	–
		1 vrt – Matija PLASKAN-a (<i>von des Mattia Plasckban</i>)	6 kr	–
		1 oštata – SAUENSTAINER-jev (<i>von des Sauenstainer</i>)	10 kr	1
1575: 129	zorničar (<i>Fruemesser</i>) ⁸⁷⁸	1 oštata REMEŠKAR-jev (<i>von des Remeschkbarin</i>)	16 kr, 2 den	1
		1 oštata Štefana FLEISCHHACKER-ja [mesarja] (<i>Von des Stefan Fleischackbers</i>)	6 kr	–
		1 oštata Jakoba PEITLER-ja [vračarja] (<i>von des Jacoben Peitlers</i>)	10 kr	1
		1 oštata Gašperja KRULCA (<i>von des Caspar Krulez</i>)	6 kr	–
		1 oštata – Pavla SAUSTAINER-ja (<i>von des Pauln Saustainer</i>)	10 kr	1

⁸⁷⁷ Leta 1570 je med plačniki gornine na Trški gori naveden zorničar Matevž: *Herr Matteß Fruemesser* (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 529).

⁸⁷⁸ Leta 1575 je med plačniki gornine na Trški gori naveden zorničar Matevž: *Herr Matheß Fruemesser* (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Perkhrecht zu der Herrschaft gehörig, Statt Perg).

		1 oštata – Martina FERK-a [brodarja] (<i>Von des Marthin Fergen</i>)	6 kr	–
		1 oštata – Martina PLAŠKAN-a (<i>von des Marthin Plaschkban</i>)	6 kr	–
1570: 46	Blaže REŽIČ [ROŽIČ] (<i>Blasse Reschtsch</i>)	1 oštata – Jakoba PEITLER-ja [vrcarja] (<i>vonn Jacoben Pejttlers Hofstat</i>)	11 kr, 2 den	–
		1 vrt	6 kr	1
1575: 39	Blaže ROŽIČ (<i>Blase Roschtsch</i>)	1 oštata – Jakoba PEITLER-ja (<i>von des Jacob Peidtlers Hofstat</i>)	11 kr, 2 den	–
		1 vrt	6 kr	1
1570: 47	Mihel LEISENTRITT (<i>Mjchel Lejssentrijdt</i>)	1/4 oštata Marka ZIMMERMANN-a/ CIMERMAN-a [tesarja] (<i>von des Marckbo Zjymerman</i>)	5 kr	1/2
		1/2 oštata	10 kr	1
1575: 40	Mihel LEISENTRITT (<i>Michel Leisentridt</i>)	1/4 oštata – Marka ZIMMERMANN-a/ CIMERMAN-a [tesarja] (<i>von des Marco Zimerman</i>)	5 kr	1/2
		1/2 oštata	10 kr	1
1570: 48	Marko ZIMMERMANN/ CIMERMAN (<i>Marckbo Zjymerman</i>)	1 vrt – VUGLEN-ov (<i>vonn des Vuglen</i>)	6 kr	1
1575: 41	Marko ZIMMERMANN/ CIMERMAN [tesar] (<i>Marco Zimerman</i>)	1 vrt – VUGLAN-ov (<i>von des Wuglan Garten</i>)	6 kr	1
1570: 49	Jakob ZIMMERMANN/ CIMERMAN (Jacob <i>Zjymerman</i>)	1 oštata – REMEŠKAR-jev (<i>vonn des Remeschkbars</i>)	10 kr	1
1575: 42	Jakob ZIMMERMANN/ CIMERMAN [tesar] (<i>Jacob Zimerman</i>)	1 oštata – REMEŠKAR-jev (<i>von des Remeschkbars Hofstat</i>)	10 kr	1
1570: 50	Ožbolt KAČNIK (<i>Oswaldt Khatschnjgkb</i>)	1 oštata	20 kr	2
1575: 43	Ožbolt KASCHING [KAČNIK] (<i>Oswald Khasching</i>)	1 oštata	20 kr	2
1570: 51	Matija KREJAČ (<i>Mattja Kbrejatsch</i>)	1 oštata	10 kr	1
1575: 44	Matija KREJAČ (<i>Matbia Kbrejatsch</i>)	1 oštata	10 kr	1
1570: 52	Matjaž LILEK (<i>Mattiasch Ljilegkb</i>)	1 oštata Ivana TURK-a (<i>vonn des Juuan Thurkb Hofstat</i>)	10 kr	1
		1/4 oštata – KUŠAN-ovega (<i>von des Khuschan</i>)	15 kr	1

1575: 45	Andrej MASEL (<i>Andre Masl</i>)	1 oštata – Ivana TURK-a (<i>von des Juuan Türkben</i>)	10 kr	1
		1/4 oštata – KUŠIN-ovega (<i>Von des Khuschin</i>)	15 kr	1
1570: 53	Matevž MARINČIČ (<i>Matteus Marintschitsch</i>)	1/2 oštata	10 kr	–
		1 oštata Lenarta FRELIH-a [Vesela] (<i>von des Ljennbartten Frelich</i>)	10 kr	2
1575: 46	Matevž MARINČIČ (<i>Matheus Marintschitsch</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
		1 oštata Lenarta FRÖLICH/ FRELIHA-a (<i>von des Leonhardten Frölich</i>)	10 kr	1
1570: 54	Jenže MATOREC, tkalec (<i>Jennsche Mattorez Weber</i>)	1 oštata	11 kr, 1 den	1
1575: 47	Matija KOŠIR, krojač (<i>Matbia Kboschier Schneider</i>)	1 oštata	11 kr	1
		1 vrt – Matije ESIH-a (<i>Von des Matbia Essich</i>)	2 kr, 2 den	1/2
1570: 55	Gregor RADEL (<i>Gregor Radel</i>)	1 oštata	10 kr	1
		1 vrt – imata ga s ŠPARER-jem (<i>mit dem Sparer</i>)	2 kr	–
1575: 48	Gregor RADEL (<i>Gregor Radl</i>)	1 oštata	10 kr	1
		1 vrt, ki ga ima s ŠPARER-jem (<i>So Er mit dem Sparer helt</i>)	2 kr, 2 den	–
1570: 56	Lenart KRAINER [Kranj(e)c] (<i>Ljennhardt Khrejñner</i>)	1 oštata	12 kr	1 1/2
		1 vrt, ki ga je prej imel GRÜNVALDER (<i>so Zuuor Gruenwalder gehabt</i>)	10 kr	1
1575: 50	Lenart KRAINER [Kranj(e)c] (<i>Leonhardt Crainer</i>)	1 oštata	12 kr, 1 den	1
		1 vrt, ki ga je imel prej GRÜNVALDER (<i>So zuuor Grienwalder gehabt</i>)	10 kr	1
1570: 57	Luka TAUBINGER (<i>Lucas Thauwinger</i>)	1 oštata	10 kr	1
1575: 49	Luka TAUBINGER (<i>Lucas Taubinger</i>)	1 oštata	10 kr	1
1570: 58	Pavle ŠERBEC (<i>Pauille Scherwetz</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
		1 vrt njegove matere (<i>von seiner Muettern</i>)	10 kr	1
1575: 51	Pavle ŠERBEC (<i>Paule Scherbez</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
		1 vrt njegove matere (<i>von Seiner Muetter</i>)	10 kr	1

1570: 59	Primož CERJAK (<i>Prjmuß Zerjackb</i>)	1/2 vrta Tomaža VOLK-a od RANTE (<i>von Thomaschen Volckh vonn des Rantta</i>)	5 kr	1/2
1575: 53	Primož CERJAK (<i>Primus Zeriakb</i>)	1/2 vrta Tomaža VOLK-a od RANTE (<i>von Thomaschen Volkh vonn des Rantta</i>)	5 kr	1/2
1570: 60	Krištof SCHELHAMER (<i>Cristoff Schelbamer</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
		1 njiva – OMERZEL-ova, za en dan dela (<i>von des Omerssel Ackber dabey ain Tagpau</i>)	20 kr	–
		1 vrt – KUTNIK-ove (<i>von der Khutnickbin Gartten</i>)	10 kr	1
1575: 52	Mihel PEROT (<i>Michel Perot</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
		1 njiva – OMERZEL-ova (<i>von des Omersl Akber</i>)	20 kr	–
		1 vrt – KUTNIK-ove (<i>von der Khutnikbih Garten</i>)	10 kr	–
1570: 61	Matija MÜLNER [mlinar] (<i>Mattia Mulnner</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1575: 54	Matija MÜLLNER [mlinar] (<i>Mathia Müllner</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1570: 62	Matija BOŽIČ (<i>Mattia Woschitsch</i>)	1 oštat	20 kr	1
		1 vrt, ki ga je kupil od ključarjev (cerkve) Naše Gospe (<i>so Eer von vnnser Frauen Zechleutten erkhaufft</i>)	15 kr	1
1575: 55	Matija BOŽIČ (<i>Mathia Waschitsch</i>)	1 oštat	20 kr	2
		1 vrt, ki ga je kupil od ključarjev (cerkve) Naše Gospe (<i>So er von Vnnser Frauen Zechleiten Erkhaufft</i>)	15 kr	1
1570: 63	Jernej GRÜNWALDER (<i>Bartholome Gruenwalder</i>)	1 oštat	20 kr	2
1575: 56	Jernej GRÜNWALDER (<i>Barthlme Grünenwalder</i>)	1 oštat	20 kr	2
1570: 64	Jurij SENCA (<i>Jurj Sennntza</i>)	1 oštat	10 kr	1
		1 oštat – njegov (<i>von seiner Hofstat</i>)	10 kr	1
1575: 57	Jakob VURGA, čevljar (<i>Jacob Wurga Schuesster</i>)	1 oštat	10 kr	–
		1 oštat – njegov (<i>von Seiner Hofstat</i>)	10 kr	1
1570: 65	Jerg GALČMANŠIČ/ GOLDMANČIČ [GOLDŠMIDIČ] ⁸⁷⁹ (<i>Jerg Galdtschmanschitsch</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
		1 vrt	10 kr	1

⁸⁷⁹ Goldšmidič (*Jergen Goldtschmeiditschen*) ga imenuje Polidor de Montagnana v svoji oporoki leta 1602 (Baraga, Polidor Montagnana, str. 99), čemur gre zaupati, saj je Montagnana več kot trideset let

1575: 58	Jurij GOLDMANČIČ [GOLDŠMIDIČ] (<i>Georg Goldtmantschitsch</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
		1 vrt	10 kr	1
1570: 66	Boštjan STUDENCAR/ STUDENČAR (<i>Wastian Studenzar</i>)	1/2 oštata – ŠTERK-ovega (<i>von des Sterkben halben Hofstat</i>)	10 kr	1
		1 vrt	5 kr	–
		1 vrt – ŠTERK-ov pri Sv. Florijanu (<i>von des Sterkben Gartten bej S: Florian</i>)	5 kr	1
		1 skedenj in 1 njiva za en dan dela na gmajni (<i>von ainem Stadl vnnd Ackber dabey ain Tag Pau auf der Gemejn</i>)	13 kr 1 den	–
1575: 59	Boštjan STUDENCAR/ STUDENČAR (<i>Wastian Studenzar</i>)	1/2 oštata – ŠTERK-ovega (<i>von des Sterkben</i>)	10 kr	1
		1 vrt	5 kr, 1 den	–
		1 skedenj na gmajni (<i>von Ainem Stadl Auf der Gemain</i>)	13 kr, 1 den	–
		1 vrt – ŠTERK-ov pri Sv. Florijanu (<i>von des Sterkben Garten bej Sandt Flerian</i>)	5 kr	1
1570: 67	Tomaž VUK [VOVK] (<i>Thomasch Vuokb</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
		1/2 vrta RANT-inega (<i>von des Rantta</i>)	5 kr	1/2
1575: 60	Tomaž VOVK (<i>Thomasch Vuokb</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
		1/2 vrta – RANT-inega (<i>von des Rantta</i>)	5 kr	1/2
1570: 68	ELZA (<i>Elssa</i>)	1 oštat	10 kr	1
		1 vrt	10 kr	1
1575: 61	Matija POČERNAN, krojač (<i>Matbia Potschernan Schneider</i>)	1 oštat – ELZIN (<i>von der Elsa Hofstat</i>)	10 kr	
		1 oštat – ŠTERK-ov (<i>von des Sterkben</i>)	10 kr	
		1 vrt poleg FIDLER-jevega [godčevega] (<i>Neben des Fidders</i>)	3 kr, 1 den	
		1 vrt – JANK-ove (<i>von der Jankbin Garten</i>)	6 kr, 2 den	

živel v konkubinatu z njegovo hčerko. Tudi v obeh krških urbarjih beremo na drugih mestih drugače pri hasnovalcih njiv in travnikov Goldšmid (1570: Jerg Goldtschmýdt; 1575: Georg Goldschmid), pri plačnikih gornine pa kot Goldšmi(d)čin (1570 in 1575: *Jerg Goldtschmidtschin*) (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 468 in 538; SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575, s. p., Zinss von Akhern vnd Wisen, Perkrecht zu der Herschaft gehörig).

1570: 69	Mihel ŠKALNIKA/ ŠKALINLAK [s Kalnika] (<i>Mjchel Skhalnjkba</i>)	1/2 oštata	5 kr	1
1575: 62	Mihel ŠKALINLAK (<i>Michel Schkhalinlakk</i>)	1/2 oštata	8 kr, 1 den	1
1570: 70	Matija OMERZEL (<i>Mattia Omerssel</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
		1 vrt Jurija MAZALE-ta (<i>von des Jurij Massale</i>)	5 kr	–
1575: 63	Matija OMERŠEL/ OMERZEL (<i>Mathia Omerschel</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
		1 vrt – Jurija MAZELE-ta (<i>von des Jurij Masele Garten</i>)	5 kr	–
1570: 71	Sigmund LOFRER (<i>Sygmundt Loffrer</i>)	1/2 oštata – SILBER-jevega (<i>von des Sjlberin</i>)	10 kr	1
1575: 64	Sigmund WEBER/VEBER [tkalec] (<i>Sigmundt Weber</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1570: 72	Baltazar SCHLEGEL (<i>Walthausser Schlegel</i>)	1/2 oštata, ki je bil nekoč TEHABOJ- ev (<i>so Eetwan des Thebawaj gewest</i>)	10 kr	1
1575: 65	Baltazar SCHLEGEL (<i>Walthausser Schlegel</i>)	1/2 oštata – SIBER-jevega [sitarjevega] (<i>von des Siberin</i>)	10 kr	1
		1/2 oštata	10 kr	1
		1 oštat – KNAFLIČ (<i>von des Kbnafliiz</i>)	5 kr	1/2
1570: 73	Lavre KUŠIČ/KUŽIČ (<i>Laure Khusbitsch</i>)	1 oštat – DRAGUŠAN-ov (<i>vonn des Draguschban Hofstat</i>)	10 kr	1
1575: 66	Lavre KNEŽIČ (<i>Laure Khneschtsch</i>)	1 oštat – DRAGUŠ-in (<i>von des Draguscha Hofstat</i>)	10 kr	1
1570: 74	Valent MATOREC (<i>Vallendt Mattorez</i>)	1 oštat	20 kr	2
1575: 67	Valant MATAREC (<i>Vallandt Matarez</i>)	1 oštat	20 kr	2
1570: 75	Gregor KARBUŠEK (<i>Gregor Kharwuscheckh</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1575: 68	Gregor KARBUŠEK (<i>Gregor Kharbuscheckh</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1570: 76	Jurko MESNER [mežnar] (<i>Jurco Mesner</i>)	1/4 oštata	5 kr	1
		1 vrt poleg FIDLER-ja [godca] (<i>Neben des Fjydlerß</i>)	3 kr, 1 den	–
		1 vrt – JANKO-ve (<i>von der Janckbin Garten</i>)	6 kr, 2 den	–

1575: 69	Jurko MESNER [mežnar] (<i>Jurco Mesner</i>)	1/4 oštata	5 kr	1
1570: 77	Jurij MLAKAR (<i>Jerg Mlackher</i>)	1 skedenj na gmajni, za pol dneva dela (<i>von Ainem Stadl auf der Gemejn dabej Tag Pau 1/2</i>)	12 kr	–
1575: 70	Jurij MLAKAR (<i>Jörg Mlakher</i>)	1 skedenj na gmajni (<i>von Ainem Stadl Auf der Gemein</i>)	12 kr	–
1570: 78	Jenže GLASER [steklar] (<i>Jennsche Glaser</i>)	1 oštat njegovega očeta (<i>von seines Vattern Hofstat</i>)	5 kr	–
		1 vrt	10 kr	1/2
1575: 71	Janže GLASER [steklar] (<i>Jansche Glaser</i>)	1 oštat – njegovega očeta (<i>von seines Vattern Hofstat</i>)	5 kr	–
		1 vrt	10 kr	1/2
1570: 79	Jurij SITAR (<i>Jurj Sjitar</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1575: 72	Jurij SITAR (<i>Jurj Sittar</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1570: 80	Simon SCHMIDT/ŠMID [kovač] (<i>Sjmon Schmidt</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1575: 73	Šimon SCHMIDT/ŠMID [kovač] (<i>Schimon Schmid</i>)	1/2 oštata – TOPLICER-jevega (<i>von des Thoplicerin</i>)	10 kr	1
1570: 81	Gregor PEITLER [vrečar] (<i>Gregor Pejttler</i>)	1/2 oštata	7 kr	
1575: 74	Gregor PEITLER (<i>Gregor Peitler</i>)	1/2 oštata	7 kr	–
1570: 82	Jurij MARIČ (<i>Jerg Maritsch</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
1575: 75	Jurij MARIČ (<i>Jerg Maritsch</i>)	1/4 oštata	5 kr	–
1570: 83	Ahac ESIH (<i>Abaz Essich</i>)	1 oštat njegovega očeta (<i>vonn seines Vattern Hofstat</i>)	10 kr	1
		1/4 oštata	5 kr	1
1575: 76	Ahac ESIH (<i>Achaz Essich</i>)	1 oštat – njegovega očeta (<i>von Seines Vattern</i>)	10 kr	1
		1 vrt – njegovega brata (<i>von Seines Bruedern</i>)	2 kr, 2 den	1/2
1570: 84	Helena FLEISCHHACKER [mesarica] (<i>Helenna Flejschackberin</i>)	1/2 oštata	8 kr, 1 den	1

1575: 77	Elena FLEISCHHACKER [mesarica] (<i>Elena Fleischhakberin</i>)	1/2 oštata	8 kr	1
1570: 85	Matija ŠTIH (<i>Mattia Stjch</i>)	1/4 oštata	5 kr	1
1575: 78	Matija ŠTIH (<i>Mathia Stich</i>)	1/4 oštata	5 kr	1
1570: 86	Nikolaj STARŠIČ (<i>Njclafß Starschitsch</i>)	–	5 kr	–
1575: 79	Nikolaj STARŠIČ (<i>Niclaß Starschitsch</i>)	–	5 kr	–
1570: 87	Matija KOSEL/KOZEL [KROŠEL] (<i>Mattia Khossel</i>)	–	8 kr	–
1575: 80	Matija KROŠEL [KOSEL/ KOZEL] (<i>Mathia Kroschel</i>)	–	8 kr, 1 den	–
1570: 88	Krištof GLEICH (<i>Crjstoff Gleejch</i>)	1/4 oštata	4 kr	–
		1 vrt – SCHNEIDER-jev [krojačev] (<i>von des Schneiders Garten</i>)	6 kr	–
		1 vrt Ruperta SCHERER-ja [strižca/ brivca] (<i>von des Rueprecht Scherers Garten</i>)	13 kr	1
1575: 81	Krištof GLEICH (<i>Christof Gleich</i>)	1/4 oštata	–	–
		1 vrt – Jurija SCHNEIDER-ja [krojača] (<i>Von des Georgen Schneiders</i>)	6 kr	–
		1 vrt – Ruperta SCHERER-ja [strižca, brivca] (<i>von des Rueprecht Scherrers Garten</i>)	13 kr, 1 den	1
1570: 89	Matevž PERMAN, ključavničar (<i>Mattes Perman Schlosser</i>)	1 zemljišče poleg Ivana ŠPARER-ja (<i>ain Grundt Neben Juuan Sparer</i>)	4 kr	–
		1/2 vrta	5 kr	–
		1/2 oštata Boštjana SCHUSTER-ja [čevljarja] (<i>von des Wasstian Schuesster</i>)	10 kr	1
1575: 82	Matevž PERMAN, ključavničar (<i>Matheus Perman Schlosser</i>)	1 zemljišče poleg Ivana ŠPORER- ja (<i>von Ainem Grundt Neben Juuan Sporer</i>)	4 kr	–
		1/2 vrta	5 kr	–
		1/2 oštata – Boštjana SCHUSTER-ja [čevljarja] (<i>von des Wasstian Schuesters</i>)	10 kr	1

1570: 90	Jurij ZIMMERMANN/ CIMERMAN [tesar] (<i>Jurj Zjyerman</i>)	1 oštat – ŠPANALOV (<i>vonn des Spanallen Hofstat</i>)	10 kr, 2 den	1
1575: 83	Jurij ZIMMERMANN/ CIMERMAN [tesar] (<i>Jurj Zimerman</i>)	1 oštat – ŠPANOL-ov (<i>von des Spanollen</i>)	10 kr, 2 den	1
1570: –	–	–	–	–
1575: 84	zdaj mitninska hiša (<i>Ist An jezo das Mautbauß</i>)	1 oštat – Martina FERK-a [brodnik] (<i>Marthin Fergen Hofstat</i>)	20 kr	1
1570: 91	Avguštin ZUPAN (<i>Augustjyn Suppan</i>)	1 oštat – GARDIN-in (<i>vonn des Gardinna</i>)	13 kr, 1 den	1
1575: 85	Avguštin ZUPAN (<i>Augustin Suppan</i>)	1 oštat – GERDIN-in (<i>von des Gerdina</i>)	13 kr, 1 den	1
1570: 92	Jurko PASTONAR (<i>Jurcko Pastbonnar</i>)	1 oštat – KROMER-ičin (<i>von der Khromerjyn Hofstat</i>)	20 kr	2
		1 rovt pri nekdanjem SIMANDL-ovem vinogradu (<i>von dem Gereuth bej des Sjmandels gewesten Wejngarten</i>)	0 kr (!)	1
1575: 87	Jurko POSTOJNER (<i>Jurco Postojner</i>)	1 oštat – KRAMER-ičin (<i>von der Kramerin Hofstat</i>)	20 kr	2
		1 rovt pri nekdanjem SIMANDL-ovem vinogradu (<i>von dem Gereüdt bej des Sjmandls gewesten Weingarten</i>)	–	1
1570: 93	Lenart PANČIČ (<i>Ljynbart Pandtschitsch</i>)	1 oštat Valent-a SCHUSTER-ja [čevljarja] (<i>von des Vallendt Schuesters Hofstat</i>)	7 kr, 1 den	1
1575: 86	Lenart PANŠIČ (<i>Leonhardt Panschiz</i>)	1 oštat – Valenta SCHUSTER-ja [čevljarja] (<i>des Vallendt Schuessters Hofstat</i>)	11 kr	1
1570: 94	Jurko RIFEL (<i>Jurckho Rjiffel</i>)	1/4 oštata	7 kr, 1 den	1
		1 zemljišče z Gašperjem CINK-om (<i>mit dem Caspar Zjynckben Ain Orttel</i>)	4 kr	1/2
1575: 88	Jurko RIFEL (<i>Jurco Rieffel</i>)	1/4 oštata	7 kr	1
		1 zemljišče z Gašperjem CINK-om (<i>Ain örtl mit dem Caspar Zinkhen</i>)	4 kr	1/2
1570: 95	Peter BRUMNIK (<i>Petter Wrumbnjckh</i>)	1/4 oštata	6 kr	
		1 vrt	–	1
		1 vrt – nekdamj PLAŠKAN-ov (<i>von des Plasckhan Gewesten Gartten</i>)	10 kr	1

1575: 89	Peter BRUMNIK (<i>Peter Wrumbnikh</i>)	1/4 oštata	6 kr	–
		1 vrt	–	1
		1 vrt – PLAŠKAN-ov (<i>von des Plaschkhan Garten</i>)	10 kr	1
1570: 96	Ivan KAČIČ (<i>Juaan Khatschitsch</i>)	1 oštat	7 kr, 2 den	1
1575: 90	Ivan KAČIČ (<i>Juaan Khatschitsch</i>)	1 oštat	11 kr 1 den	1
1570: 97	Jurj NEBIC (<i>Jurj Nebitz</i>)	1/4 oštata	4 kr	1/2
1575: 91	Jurij NEBEC (<i>Jurj Nebez</i>)	1/4 oštata	4 kr	1/2
1570: 98	Martin RIFEL (<i>Marttin Rijffel</i>)	1 oštat – CINK-ov (<i>von des Zjynckben Hofstat</i>)	5 kr	1/2
1575: 92	Martin RIFEL (<i>Marthin Rifel</i>)	1 oštat – CINK-ov (<i>von des Zinkben</i>)	5 kr	1/2
1570: 99	Peter STAINER (<i>Petter Stajner</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1575: 93	Peter STAINER (<i>Petter Stainer</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1570: 100	Peter MARINČIČ (<i>Petter Marjndtschitsch</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1575: 94	Peter MARINČIČ (<i>Peter Marintschitsch</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1570: 101	Krištof WEBER/VEBER [tkalec] (<i>Crjstoff Weber</i>)	1/2 oštata	12 kr, 1 den	1
1575: 95	Krištof WEBER/VEBER [tkalec] (<i>Christof Weber</i>)	1/2 oštata	12 kr, 1 den	1
1570: 102	Jurij KALČIČ (<i>Jurj Khaltschitsch</i>)	1 oštat	10 kr	1
		1 oštat – Jurka FISCHER-ja [ribiča] (<i>von Jurckbo Vjscheer Hofstat</i>)	10 kr	1
1575: 97	Jurij KALČIČ (<i>Jurj Khaltschitsch</i>)	1 oštat	10 kr	1
		1 oštat – Jurka FISCHER-ja [ribiča] (<i>von des Jurco Vischer Hofstat</i>)	10 kr	1
1570: 103	Matija MIHALIČ (<i>Mattia Mjballitsch</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1575: 96	Matija MIHALIČ (<i>Mathia Mihalitsch</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1570: 104	Blaže MIGALIČ, jermenar (<i>Blasse Mjgallitsch Rjemer</i>)	1/4 oštata	6 kr	1/2

1575: 98	Blaže MIGALIČ, jermenar (<i>Blase Migallitsch Riemer</i>)	1/4 oštata	6 kr, 2 den	1/2
1570: 105	gospod Tomaž KUTINA (<i>Herr Thomasch Khuttina</i>)	1 oštat – Jenžeta FLEISCHHACKER-ja [mesarja] (<i>von des Jennsche Flejschakber Hofstat</i>)	15 kr	2
1575: 99	gospod Tomaž KUTINA (<i>Her Thomasß Khuttina</i>)	1 oštat – Janže-ta FLEISCHHACKER-ja [mesarja] (<i>von des Jansche Fleischbakber</i>)	15 kr	2
1570: 106	Lavre MLAKAR (<i>Laure Mlagkber</i>)	1/2 oštata	10 kr	–
1575: 100	Lavre MLAKAR (<i>Laure Mlakber</i>)	1/4 oštata	10 kr	–
1570: 107	Marina ŠTERBANŠOVKA (<i>Marinna Sterwansaukba</i>)	–	–	1
1575: 101	Marina ŠTERBAVŠKA (<i>Marina Sterbauschkba</i>)	–	–	1
1570: 108	Jakob RIFEL (<i>Jacob Rjffel</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
1575: 102	Jakob RIFEL (<i>Jacob Riefel</i>)	1/4 oštata	5 kr	1/2
1570: 109	Jakob GRIVEC (<i>Jacob Grjuetz</i>)	1/2 oštata	8 kr, 1 den	1
1575: 103	Jakob GRIVEC (<i>Jacob Griuez</i>)	1/2 oštata	8 kr, 1 den	1
1570: 110	Matija VOGRIN (<i>Mattia Vogrjn</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
		1 vrt pri apnenici (<i>bej Kballichoffen</i>)	6 kr	–
		1 vrt na gmajni (<i>auf der Gemein</i>)	6 kr, 2 den	–
1575: 104	Mathia VOGRIN (<i>Mathia Vogrin</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
		1 vrt pri apnenici (<i>bej Kballichofen</i>)	6 kr	–
		1 vrt na gmajni (<i>auf der Gemain</i>)	6 kr, 2 den	–
1570: 111	Gregor GRUNDHEBL (<i>Gregor Grundthebl</i>)	1/4 oštata – SIROMAK-ovega (<i>vonn des Sjromackb</i>)	5 kr	1/2
1575: 105	Gregor GRUNDHABEL (<i>Gregor Grundthabel</i>)	1/4 oštata – SIROMAK-ovega (<i>von des Sjromakb</i>)	5 kr	1/2
1570: 112	Baltazar SCHERER [strižec/ brivec] (<i>Walthaus Scherer</i>) ⁸⁸⁰	1 oštat – nekđaj REICH-ov (<i>von des Rejchen gewesten Hofstat</i>)	10 kr	1

⁸⁸⁰ Leta 1562 je bil sprejet med meščane kot Baltazar Radovan, strižec/brivec (*Walthaus Radouan scherer*) (gl. Prilogo 2).

1575: 106	Baltazar SCHERER [strižec, brivec] (<i>Walthausser Scherer</i>)	1 oštar – REICH-ov (<i>von des Rejchen</i>)	10 kr	1
1570: 113	Mihel HIRSCHENFELDER (<i>Mjchel Hjrschenfelder</i>)	1 oštat	10 kr	1
1575: 107	Mihel HIRSCHENFELDER (<i>Michel Hirschenfelder</i>)	1 oštat	10 kr	1
1570: 114	Jurko KNAFEL (<i>Jurckho Kbnaffel</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1575: 108	Jurko KNAFEL (<i>Jurco Kbnaffl</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1570: 115	Mihel KUREC, kovač [prav: KUNEC] ⁸⁸¹ (<i>Mjchel Khuretz Schmjdt</i>)	1 oštat – KREJAČ-ev (<i>vonn des Khrejatschen Hofstat</i>)	10 kr	1
		1 vrt	6 kr	–
		1 vrt, ki so ga imeli ključarji (cerkve) Naše Gospe (<i>So die Zechleit Vnser Frauen Innen gehabt</i>)	4 kr	–
		1 vrt Lenarta KREINER-ja [Kranjca] (<i>so Ljenbarden Khrejinner gewest</i>)	5 kr	–
1575: 109	Mihel KUMEC, kovač [prav: KUNEC] ⁸⁸² (<i>Michel Khumez Schmid</i>)	1 oštat – KREJAČ-ev (<i>von des Khrejatschen</i>)	10 kr	1
		1 vrt	6 kr	–
		1 vrt, ki so ga imeli ključarji (cerkve) Naše Gospe (<i>So die zechleit vnser Frauen Innengebabt</i>)	4 kr	–
		1 vrt, ki je bil Lenarta KRAINER-ja [Kranjca] (<i>So Lienbarden Crainer gewest</i>)	5 kr	–
1570: 116	Jenže TEHABOJ (<i>Jensche Thehawoj</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1575: 110	Jenže TEHABOJ (<i>Jensche Thehawoj</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1570: 117	Baltazar KREINER [Kranjec, Kranjc] (<i>Walthausser Khrejinner</i>)	1/2 oštata	10 kr	1

⁸⁸¹ Leta 1562 je bil sprejet med meščane kot Mihael Kočevar ali Kunc (gl. Prilogo 2). Pozneje so priimek zapisovali kot Kunec. Luka Kunec je bil npr. v letih 1601–3 in 1606–9 krški mestni sodnik (SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 40r–41r in 42r). Leta 1609 se je kot trgovec ovekovečil na portalu svoje hiše na današnjem Valvasorjevem nabrežju 4, ki je dolgo zmotno veljala za Valvasorjevo hišo.

⁸⁸² Gl. prejšnjo opombo.

1575: 111	Baltazar KRAINER [Kranjec, Kranjc] (<i>Waltbauser Crainer</i>)	1/2 oštata	10 kr	1
1570: 118	Gašper FLEISCHHACKER [mesar] (<i>Gaspar Flejšchackher</i>)	1 vrt – GERDINA-ov (<i>von deß Gerdina Garten</i>)	10 kr	1
		1 vrt – FIDLER-jev [godčev] (<i>von des Fydlers Garten</i>)	4 kr	–
1575: 112	Gašper FLEISCHHACKER [mesar] (<i>Caspar Fleischbakker</i>)	1 vrt – GARDINA-ov (<i>von des Gardina</i>)	10 kr	1
		1 vrt – FIDLER-jev [godčev] (<i>von des Fidlers</i>)	4 kr	–
		1 hiša (<i>von dem Hauß</i>)	20 kr	–
1570: 119	Primož CERJAK (<i>Primuß Zerjakh</i>)	1 vrt	3 kr	1
1575: 113	Primož CERJAK (<i>Primus Zeriakh</i>)	1 vrt	3 kr, 1 den	1
1570: 120	Dominik MAURER [zidar] (<i>Domjnicus Maurer</i>)	1 vrt	10 kr	–
		1 zidovje – KERNBEIS-ovo poleg Luke KIRSCHNER-ja [krznarja] (<i>vonn des KhernPeiß Maur Neben Lucassen Khuerschner</i>)	5 kr	1
1575: 114	Dominik MAURER [zidar] (<i>Dominicus Maurer</i>)	1 vrt	10 kr	1
		1 zidovje – KERNBEIS-ovo poleg Luke KIRSCHNER-ja [krznarja] (<i>von des Khernbeiß Maur Neben Lucaß Khirschner</i>)	5 kr	1
1570: 121	Lenart FRELIH (<i>Ljennhart Frelich</i>)	1/4 oštata – KODELA-vega (<i>von des Khodella</i>)	4 kr	–
		KARBUŠEK-ov del (<i>von deß Kharwuschekh Thail</i>)	4 kr	–
1575: 115	Lenart FRÖLICH/FRELIH (<i>Leonhard Frölich</i>)	1/4 oštata KODELA-ovega (<i>von des Khodella</i>)	4 kr	–
		KERBUŠEK-ov del (<i>von des Kherbuschekh thail</i>)	4 kr	–
1570: 122	URŠA CIČKA [CIK] (<i>Vrscha Zjtschkka</i>) [1570 verjetno že Erazem RANTA]	1 vrt	4 kr	–
		1 oštata med (mesarsko) klopjo Erazma RANTE in hišo Jurija RANTE (<i>zwischen seiner Panckh des Errassem Rantta vnnd Jergen Rantta Hauß</i>)	8 kr	1
1575: 116	Urša CIČKA [CIK] (<i>Vrscha Zitschkka</i>)	1 vrt	4 kr	

1575: 117	Erazem RANTA (<i>Erasm Ranta</i>)	1 pusto zemljišče poleg mesnic/ mesarskih klopi (<i>von ainem öden grund Neben den Fleischpankben</i>)	8 kr	1
		1 oštat med njegovo (mesarsko) klopjo in hišo Jurija RANTE (<i>zwischen Seinen Pankb vnd Georgen Rantta Hauß</i>)	8 kr	–
1570: 123	Urban ZIMMERMANN/ CIMERMAN [tesar] (<i>Vrban Zjymerman</i>)	1 oštat Tomana KOČEVAR-ja (<i>des Thoman Khatscheur</i>)	50 kr	5
		1 vrt	10 kr	–
		1 vrt pod brodom (<i>vnnnderm Furdt</i>)	10 kr	1
1575: 118	Urban ZIMMERMANN/ CIMERMAN [tesar] (<i>Vrban Zimerman</i>)	1 oštat Tomaža KOČEVAR-ja (<i>von des Thoman Gotscheuer</i>)	50 kr	5
		1 vrt pod brodom (<i>Vndter dem Furth</i>)	10 kr	1
1570: 124	Primož SLUGA (<i>Prjmus Sluga</i>)	1 kašča na zemljišču Nikolaja MAUT- NER-ja [mitničarja] (<i>von ainem Gaden auf des Njclassen Mautner Grundt</i>)	5 kr	–
1545: 119	Primož SLUGA (<i>Primus Schluga</i>)	1 kašča na zemljišču Nikolaja MAUTNER-ja [mitničarja] (<i>von ainem Gaden Auf des Niclaven Mautbners Grund</i>)	5 kr	–
1570: 125	Filip pri Sv. Martinu [Velika vas] (<i>Phillip Bej St: Mertten</i>)	1 kašča na MAUTNER-jevem [mitničarjevem] vrtu (<i>auf Mautners Garten Ain Gaden</i>)	8 kr, 3 den	–
		1/2 vrta Lenarta SCHREIBER-ja [pisarja] (<i>Ljennbart Schreibers halben Garten</i>)	5 kr	–
1575: 120	Filip iz Sv. Martina [Velika vas] (<i>Philip von S. Merthen</i>)	1 kašča na MAUTNER-jevem [mitničarjevem] vrtu (<i>von Ainem Gaden Auf des Mautbnets Garten</i>)	8 kr, 1 den	–
1570: 126	Pavel VELČIČ/BELČIČ (<i>Paul Weltschitsch</i>)	1 kašča pod gradom (<i>von ainem Gaden Vnnnderm Geschloß</i>)	6 kr	–
1575: 121	Pavle VELČIČ/BELČIČ (<i>Paule Weltschitsch</i>)	1 kašča pod gradom (<i>von Ainem Gaden vndterm Gschloß</i>)	6 kr, 2 den	–
		1 oštat Nikolaja PADER-ja [ranocelnika] (<i>Von des Niclaß Pader</i>) [tu pomotoma ponovljeno, spada k št. 38]	6 kr	–
		1 oštat PODREKOV (von des Podrekha) [tu pomotoma ponovljeno, spada k št. 38]	6 kr	–
		1 vrt [tu pomotoma ponovljeno, spada k št. 38]	2 kr	–

1570: 127	Nikolaj PUNTAR (<i>Njyclaß Punttar</i>)	1 zemljišče (<i>von Ainem Grundt</i>)	8 kr	–
1575: 128	Nikolaj PUTER [PUNTAR] (<i>Niclaß Puter</i>)	1 kašča (<i>von Ainem Gaden</i>)	8 kr	–
1570: 128	Marko PETRINIČ (<i>Marckbo Pettrjnitich</i>)	1 kašča (<i>von Ainem Gaden</i>)	6 kr	–
1575: 130	Marko PETRINIČ (<i>Marco Petrinitich</i>)	1 kašča (<i>von Ainem Gaden</i>)	6 kr, 2 den	–
1570: 129	Valent CINK (<i>Vallendt Zjynnckb</i>)	1 zemljišče (<i>von Ainem Grundt</i>)	8 kr	–
1575: 131	Valent CINK (<i>Vallendt Zinkb</i>)	1 zemljišče (<i>von Ainem Grundt</i>)	8 kr	–
1570: 130	Gregor GULEC – njegova vdova iz Selc [pri Leskovcu] (<i>Gregor Gulletz Wittib von Seltza</i>)	1 kašča (<i>vonn ainem Gaden</i>)	9 kr	–
1575: 132	Gregor GULEC – njegova vdova iz Selc [pri Leskovcu] (<i>Gregor Gullez Wittib von Selza</i>)	1 kašča (<i>von Ainem Gaden</i>)	9 kr	–
1570: 131	Marko SCHWARZENPERGER (<i>Marco Schwarzenperger</i>)	mitninska hišica »v klavži« (<i>von Maut Heussel Inn der Kblausen</i>)	8 kr	–
		1 vrt poleg hišice (<i>Neben des Heussel</i>)	–	1
1575: 133	Marko SCHWARZENPERGER (<i>Marco Schwarzenperger</i>)	mitninska hišica »v klavži« (<i>vom Mautbheüsl in der Clausen</i>)	8 kr	–
		1 vrt poleg hišice (<i>Neben dem Heüsl</i>)	–	1
1570: 132	Andrej KERŽEL (<i>Anndre Kherschel</i>)	1 kašča (<i>von ainem Gaden</i>)	8 kr	–
1575: 134	Andrej KERŽEL (<i>Andre Kherschel</i>)	1 kašča	8 kr	–
1570: 133	župan/ZUPAN iz Gorice (<i>Suppan vonn Goritza</i>)	1 kašča	8 kr	–
1575: 135	župan/ZUPAN iz Gorice (<i>Suppan von Goriza</i>)	1 kašča	8 kr	–
1570: 134	Matija VELIŠOVIČ ⁸⁸³ iz Globeli (<i>Mattia Vellischouýt vonn Glowel</i>)	1 kašča	6 kr	–
1575: 136	Matija VALIŠOVIČ ⁸⁸⁴ iz Globeli (<i>Matbia Vallischouiz von Glouel</i>)	1 kašča	6 kr	–

⁸⁸³ Danes Veličevič.⁸⁸⁴ Gl. prejšnjo opombo.

1570: 135	Jakob MAURER [zidar] (<i>Jacob Maurer</i>)	1 majhna hišica med mestnimi vrati in župnikovim vrtom (<i>ain Khleinß Heussel zwischen Stat Thor vnnnd Pfarers Grundt</i>)	–	1
1575: 138	Jakob MAURER [zidar] (<i>Jacob Maurer</i>)	1 majhna hišica med mestnimi vrati in župnikovim zemljiščem (<i>von ainem klainen Heüßl zwisben der Statthor vnd des Pfarrers Grundt</i>)	–	1
1570: –	–	–	–	–
1575: 137	Jurij MAIER (<i>Jurj Majjr</i>)	1 oštata, ki pripada gradu (<i>So In das Schloß gebördt</i>)	5 kr	–
1570: 136	zet Jenžeta MESNER-ja [mežnarja] (<i>Jennsche Mesners Aiden</i>)	1 zemljišče (<i>vonn seinem Grundt</i>)	4 kr	–
1575: 139	zet Janžeta MESNER-ja [mežnarja] (<i>Jansche Meßners Aiden</i>)	1 zemljišče (<i>von Seinem Grundt</i>)	4 kr	–
1570: 137	Jurij SATLER [sedlar] (<i>Jerg Satler</i>)	1 oštata, ki ga je imel Lenart FRELIH (<i>so Ljennhardt Frelich gebabt</i>)	10 kr	1
1575: 140	Jurij SATLER [sedlar] (<i>Georg Satler</i>)	1 oštata – Lenarta FRÖLICH/FRELIH-a [Vesela] (<i>von des Lienbardt Frölich</i>)	10 kr	1
1570: 138	Luka DOBRAVOLA, čevljar (<i>Lucas Schuesster Dobrauola</i>)	–	10 kr	1
1575: 141	Luka DOBROVELA [DOBRAVOLA] (<i>Lucaß Dobrouella</i>)	–	10 kr	1
1570: 139	župan/ZUPAN iz Leskovca (<i>Suppan von Hasselbach</i>)	1 kašča	8 kr	–
1575: 142	župan/ZUPAN iz Leskovca (<i>Suppan von Haßlbach</i>)	1 kašča	8 kr	–
1570: 140	Lavre KNEZIČ/KNEŽIČ, čevljar (<i>Laure Khnessitsch Schuesster</i>)	1 oštata – MAIER-jev (<i>von des Majjr Hofstat</i>)	10 kr	1
1575: 143	Lavre KNEZIČ/KNEŽIČ, čevljar (<i>Laure Khnesitsch Schuesster</i>)	1 oštata – MAIER-jev (<i>von des Majjr Hofstat</i>)	10 kr	1
1570: 141	Jurij KROVEC [krovec] (<i>Jurj Kbrouetz</i>)	1 kašča	12 kr	–
1575: 144	Jurij KROVEC [krovec] (<i>Jurj Kbrouez</i>)	1 kašča	12 kr	–
1570: 142	Lenart LAIBACHER [Ljubljančan] (<i>Ljennhart Lajppacher</i>)	1 oštata	10 kr	1
		1 vrt – LANČIČ-ev (<i>von des Lanndtschitsch Garten</i>)	5 kr	–

1575: 145	Lenart LAIBACHER [Ljubljančan] (<i>Leonhardt Lajbacher</i>)	i oštat	10 kr	1
		i vrt – LANČIČ-ev (<i>von des Landschitsch</i>)	5 kr	–
1570: 143	Janez (Hans) SCHWEINZER (<i>Hanns Schweijnntzer</i>)	i oštat	20 kr	2
		i zidovje (<i>von ainer Maur</i>)	10 kr	1
		i vrt, ki je bil Lenartov (<i>so Ljennhardten gewest</i>)	13 kr, 1 den	–
		i skedenj pri studencu (<i>vom Stadel bej dem Prun</i>)	–	1
		i vrt, ki ga je imel njegov oče (<i>so seines Vatters gewessen</i>)	10 kr	1
1575: 21	Janez (Hans) SCHWEINZER, mestni sodnik (<i>Hanns Schweinzer Statrichter</i>)	i oštat	20 kr	2
		i zidovje (<i>Von Ainer Maur</i>)	10 kr	1
		i vrt, ki je bil Lenarta KRAJATNER- ja (<i>So Leonhardten Khrajatners gewest</i>)	13 kr, 1 den	–
		i vrt – njegovega očeta (<i>Von Seines Vattern Garten</i>)	10 kr	1
		i skedenj pri studencu (<i>Von dem Stadl bej dem Prun</i>)	–	1
1570: 144	nakladnik (<i>Aufschlager</i>)	uradna hiša (mitnica) (<i>vom Ambt Haus</i>)	10 kr	1
1575: 146	nakladnik (<i>Aufschlager</i>)	uradna hiša (mitnica) (<i>von dem Ambthaus</i>)	10 kr	1
1570: 145	Jurij GORENIC, tkalec (<i>Jurj Gorennjtz Weber</i>)	1/2 oštata	5 kr	–
1575: 147	Jurij GORENEC, tkalec (<i>Jurj Gorennez Weber</i>)	1/2 oštata	5 kr	–
1570: 146	Gregor MESNER [mežnar] (Gregor Mesner)	–	2 kr	–
1575: 148	Gregor MESNER [mežnar] (<i>Gregor Meßner</i>)	–	2 kr	–

Mesarske klopi/mesnice

[Zap. št.]	imetnik	število klopi	dajatev v denarju
1570: 1	Gašper KUNTE (<i>Caspar Khundte</i>)	3 (<i>Helt drej Fleischpanckb</i>)	3 gld
1575: 4	Gašper KUNTE (<i>Casper Khunte</i>)	3 zdaj puste (<i>bat von drejen Fleischpenkhen So an Jezo öd gedient</i>)	3 gld
1570: 2	Andrej ROŠTAR (<i>Anndre Roschtar</i>)	1	1 gld
1575: 1	Andrej RASTER/ ROŠTAR (<i>Andre Rasster</i>)	1	1 gld
1570: 3	Jakob SREBERNAK (<i>Jacob Srewernagkb</i>)	1	1 gld
1575: 5	Jakob SREBERNAK (<i>Jacob Srebernackb</i>)	1 zdaj pusta (<i>bat von Ainem Panckb So der Zeit öd gedient</i>)	1 gld
1570: 4	Jurij PRINČIČ (<i>Jerg Prjntschtsch</i>)	1	1 gld
1575: 6	Pavle PRINČIČ (<i>Paule Printschtsch</i>)	1 pusta (<i>bat von Ainem Pankb So Jezo öd gezinst</i>)	1 gld
1570: 5	Jurij ROŽIČ (<i>Jerg Roschtsch</i>)	1	1 gld
1575: 2	Jurij ROŽIČ (<i>Georg Raschtsch</i>)	1	1 gld
1570: 6	RANTA (<i>Rannta</i>)	1	1 gld
1575: 7	RANTA (<i>Rannta</i>)	1 pusta (<i>bat von Ainem Pankb so der Zeit öd zinst</i>)	1 gld
1570: 7	Pavle ŠERBEC (<i>Paulle Scherwetz</i>)	1	1 gld
1575: 3	Pavle ŠERBEC (<i>Paule Scherbez</i>)	1	1 gld

1575: Ko bo zgoraj navedenih šest klopi spet zasedenih ali pa bodo iz njih narejene druge prodajalne (*andere Laden darauß gemacht*), naj se v urbar plačuje činž, kot je naveden pri vsaki mesarski klopi (*bej Jedem Fleischpanckb begrifen*).

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

AAU = Archivio Arcivescovile Udine

– ACAU = Archivio della Curia Arcivescovile Udinese

Arhiv HAZU = Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb

– Acta Croatica

AT ÖStA = Österreichisches Staatsarchiv, Wien

AVAFHKA = Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv:

– IÖHA = Innerösterreichische Herrschaftsakten

HHStA = Haus-, Hof und Staatsarchiv:

– Archiv Auersperg

– RK = Reichskanzlei

NŠAL = Nadškofijski arhiv Ljubljana

– ŽA Krško

– ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj

NŠAM = Nadškofijski arhiv Maribor:

– Župnija Brestanica

SI AS = Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana

– SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko

– SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko

– SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani

– SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek

– SI AS 14, Gubernij v Ljubljani

– SI AS 33, Deželna vlada v Ljubljani

– SI AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko

– SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko

– SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko

– SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko

– SI AS 166, Mesto Višnja Gora

- SI AS 500, Čevljarski ceh v Krškem
- SI AS 501, Krojaški ceh v Krškem
- SI AS 730, Gospostvo Dol
- SI AS 785, Gospostvo Šrajbarski turn
- SI AS 1063, Zbirka listin
- SI AS 1073, Zbirka rokopisov
- SI AS 1074, Zbirka urbarjev
- SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko

SI ZAC – Zgodovinski arhiv Celje

- SI ZAC 7, Zbirka urbarjev

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

- SI ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige
- SI ZAL, LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura

StLA = Steiermärkisches Landesarchiv, Graz

- All. Urk. Reihe = Allgemeine Urkundenreihe
- Innerösterreichische Urkundenreihe
- I.Ö. HK = Archiv der innerösterreichischen Hofkammer
- Laa. A. Antiquum = Landschaftliches Archiv Antiquum
- Landrecht
- SA. Attems, Familie

UAT = Universitätsarchiv Tübingen

- 8/4, Hans Ungnad Freiherr von Sonneg

Župnijski arhiv Krško

Drugi neobjavljeni viri

ZRC SAZU, ISJFR = Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Sekcija za zgodovino slovenskega jezika:

Lastnoimenska kartoteka.

ZRC SAZU, ISLLV = Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede:

Zapuščina Franceta Kidriča.

ZRC SAZU, ZIMK = Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Zgodovinski inštitut Milka Kosa:

Zapuščina Milka Kosa.

Literatura in objavljeni viri

- Adamček, Josip: *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Sveučilište u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber, 1980.
- Ahačič, Kozma; Bohorič Adam. V: *Novi slovenski biografski leksikon. Ble–But*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2018, str. 74–79.
- Andritsch, Johann (ur.): *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 1. 1586–1630*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 1977.
- Andritsch, Johann (ur.): *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 2. 1630–1662*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 1980.
- Bajt, Drago – Vidic, Marko (ur.): *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Baraga, France: *Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti v Ljubljani, 1995 (*Acta Ecclesiastica Sloveniae* 17).
- Baraga, France; Polidor Montagnana. V: Roblek, Tone (ur.): *Preddvor v času in prostoru*. Preddvor: Občina, 1999, str. 89–103.
- Benedik, Metod: Krško in okolica v cerkvenoupravnem pogledu. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 153–164.
- Bezljaj, France (ur.): *Začasni slovar slovenskih priimkov*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1974.
- Bizjak, Matjaž – Žižek, Aleksander: *Knjiga obračunov celjskih mestnih sodnikov 1457–1513*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje; Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2010.
- Blaznik, Pavle: *Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroske do leta 1500. 1 A–M* (Historična topografija Slovenije II). Maribor: Obzorja, 1988.
- Budak, Neven: *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Zagreb: Barbat, Leykam international, 2007 (Hrvatska povijest u ranome novom vijeku. 1. svezak).
- Cevc, Emilijan: Kulturni spomeniki v Krškem in bližnji okolici. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 165–193.
- Chmel, Joseph: *Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilian's I.* Wien: Historische Commission der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, 1855 (*Monumenta Habsburgica. Sammlung von Actenstücken und Briefen zur Geschichte des Hauses Habsburg in dem Zeitraume von 1473 bis 1576. Erste Abteilung: Das Zeitalter Maximilian's I. Zweiter Band*).
- Cindrič, Alojz: *Ljubljanski izobraženci skozi čas. Izobraževanje Ljubljančanov na dunajski univerzi 1392–1917*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.
- Cindrič, Alojz: Matrike kot vir za preučevanje slovenskega izobraženstva med leti 1585 in 1715 (Gradec–Dunaj–Siena). V: Mihelič, Darja (ur.): *Gestrinov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999, str. 501–516.
- Curk, Jože: *Trgi in mesta na Slovenskem Štajerskem. Urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja*. Maribor: Obzorja, 1991.
- Černelič Krošelj, Alenka: Sledi Adama Bohoriča in Jurija Dalmatina v Krškem. V: Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Adam Bohorič, Jurij Dalmatin in Krško*. Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2006 (Zbirka K mestu K, št. 4), str. 53–99.
- Černelič Krošelj, Alenka – Železnik, Alenka: *Mencingerjeva biša*. Krško: Kulturni dom Krško, enota Mestni muzej Krško, 2015.

- Čipić Rehar, Marija: *Listine Nadškofjskega arhiva Ljubljana 1501–2015*. Ljubljana: Nadškofija, 2016.
- [Dimitz, August]. *Annalen der landesfürstlichen Stadt Gurkfeld. Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 15 (1860), str. 84–85.
- [Dimitz, August]: *Decreta visitationis Apostolicae Ecclesiae ac Dioecesis Labacensis a Fre Sixto Carcano Epo Germanicense Visita-tore Apostolico peractae. A. 1621. Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 17 (1862), št. 2, str. 11–12; št. 3–4, str. 30–32.
- Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Zweiter Theil: Vom Regierungsantritte Maximilians I. (1493) bis zum Tode Ferdinands II. (1564)*. Laibach: Ig. V. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1875.
- Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Dritter Theil: Vom Regierungsantritte Erzherzogs Karl in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1637)*. Laibach: Ig. V. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1875.
- Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Vierter Theil: Vom Regierungsantritt Leopold I. (1657) bis auf das Ende der französischen Herrschaft in Illyrien (1813)*. Laibach: Ig. V. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1876.
- Dimitz, A. [ugust]: *Urkunden zur Geschichte der Reformation in Krain aus den Jahren 1540 bis 1634. Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 22 (1867), str. 81–119.
- Dimitz, A. [ugust]: *Urkunden zur Reformationsgeschichte Krains (1540–1634)*. Laibach: Selbstverlag, 1868.
- Dimitz, A. [ugust]: *Vereins-Nachrichte. Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 15 (1860), Nr. 2, str. 20–22.
- Dolenc, Metod: *Pravne razmere v Brežicah od l. 1585 do l. 1651*. Ljubljana: Juridična fakulteta, 1936 (ponatis iz Zbornika znanstvenih razprav pravne fakultete, XII).
- Dolgan, Marjan: *Literarni atlas Ljubljane: zgone in nezgone 94 književnikov v Ljubljani*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014.
- Dolar, Ivan: *Pogled v preteklost vasi Sv. Lovrenc pri Preboldu v Savinjski dolini*. Sv. Lovrenc: Odbor za proslavo 750-letnice vasi Sv. Lovrenc v Savinjski dolini, 1997.
- Dugački, Vlatka – Regan, Krešimir (ur.): *Hrvatski povijesni atlas*. Drugo izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2018.
- Fabjančič, Vladislav: *Knjiga ljubljanskih biš in njih prebivalcev. I.–VI. del*. Ljubljana, 1940–1943 [1944] (tipkopis).
- Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820. 2. zvezek. Župani in sodniki 1504–1605*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003.
- Foerstemann, Eduardus Carolus: *Album academiae Vitebergensis ab A. Ch. MIII usque ad A. MDLX*. Lipsie [Leipzig]: Carolus Tauchnitius, 1841.
- Gall, Franz (ur.): *Die Matrikel der Universität Wien. I. Band. 1377–1450*. Graz–Köln: Herman Böhlhaus Nachf. Verlag, 1956.
- Gall, Franz – Szaivert, Willy (ur.): *Die Matrikel der Universität Wien. III. Band. 1518/II–1579/I*. Wien–Köln–Graz: Herman Böhlhaus Nachf. Verlag, 1971.
- Gall, Franz – Paulhart, Hermine (ur.): *Die Matrikel der Universität Wien. IV. Band. 1579/II–1658/59*. Wien–Köln–Graz: Herman Böhlhaus Nachf. Verlag, 1974.
- Gall, Franz – Szaivert, Marta (ur.): *Die Matrikel der Universität Wien. V. Band. 1659/60–1688/89*. Wien–Köln–Graz: Herman Böhlhaus Nachf. Verlag, 1975.
- Gestrin, Ferdo: *Radovljica – vas, trg in mesto do 17. stoletja, Zgodovinski časopis* 45 (1991), št. 4, str. 517–547.

- Glonar, Joža; Klombner Matija. V: *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 464.
- Golec, Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja*. Ljubljana, 1999 (doktorska disertacija).
- Golec, Boris: Elite v majhnih mestih – Višnja Gora »ab urbe condita« (1478) do terezijanskih reform sredi 18. stoletja. V: Mlinar, Janez – Balkovec, Bojan (ur.): *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino. Urban Elites in the Middle Ages and the Early Modern Times between the Alps, the Adriatic and the Pannonian Plain*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011 (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 42), str. 208–249.
- Golec, Boris: Glavni poudarki k topografiji Kostanjevice v stoletjih mestne avtonomije. V: Smrekar, Andrej (ur.): *Vekov tek: Kostanjevica na Krki 1252–2002: zbornik ob 750. obletnici prve listinske omembe mesta*. Kostanjevica na Krki: Krajevna skupnost, Organizacijski odbor za praznovanje 750. obletnice prve listinske omembe mesta, 2003, str. 145–180.
- Golec, Boris: Jurij Dalmatin (ok. 1547–1589) in njegovi. Identiteta in družina avtorja prvega popolnega prevoda Svetega pisma v slovenščino. *Bogoslovni vestnik* 82 (2022), št. 1, str. 55–76.
- Golec, Boris: Kdo in od kod je bil pravzaprav Primož Trubar?: Trubarjev novi»rojstni list« in popravljen »osebna izkaznica«. V: Jerše, Sašo (ur.): *Vera in botenja. Študije o Primožu Trubarju in njegovem času*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009, str. 45–64.
- Golec, Boris: Komaj znano in še neznano vplivno meščansko sorodstvo Primoža Trubarja. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 81, NV 46 (2010), št. 2–3, str. 5–33.
- Golec, Boris: Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo. *Kronika* 49 (2001), št. 1–2, str. 23–64.
- Golec, Boris: Manj osvetljene plati življenja Adama Bohoriča (ok. 1624–1601/2). V: Jesenšek, Marko (ur.): *Novi pogledi na Adama Bohoriča*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2022, str. 18–64.
- Golec, Boris: Nastanek in razvoj slovenskih meščanskih naselij – naslednikov protiturškega tabora (drugi del). *Zgodovinski časopis* 54 (2000), št. 3, str. 523–562.
- Golec, Boris: *Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem: po sledih hrvaškega lingvonima in etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.
- Golec, Boris: Nova spoznanja o začetkih Višnje Gore. V: Groznik, Pavel (gl. ur.): *V Višnjo Goro*. Višnja Gora: Krajevna skupnost, 2008, str. 106–115.
- Golec, Boris: Podoba brežiške mestne družbe do jožefinske dobe. V: Škofljanec, Jože (ur.): *Župnija Sv. Lovrenca v Brežicah. Ob 220-letnici župnijske cerkve*. Brežice: Župnijski urad, 2003 (Brežiške študije 1), str. 11–49.
- Golec, Boris: Senožče in Prem – nenavadni trški naselbini na t. i. Kraških gospostvih. *Kronika* 54 (2006), št. 3, str. 365–384.
- Golec, Boris: Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787. *Kronika* 70 (2022), št. 2, str. 307–362.
- Golec, Boris: Terezijanske reforme: gibalno sprememb občutka pripadnosti in povezanosti ter identitet v slovenskem prostoru. V: Preinfalk, Miha – Golec, Boris (ur.): *Marija Terezija – med razsvetljenskimi reformami in zgodovinskim spominom*. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Založba ZRC, 2018, str. 195–216.
- Golec, Boris: Trg Mokronog od nastanka do odprave trške avtonomije. V: Kapus, Marko (ur.): *Trg Mokronog skozi stoletja*. Mokronog: Studio 5 Mirna, 2003 (Zbornik župnije Mokronog. 2. zvezek).

- Golec, Boris: Trgovski promet na širšem območju Višnje Gore do konca 18. stoletja v luči deželskosodnih in mestnih mitnic. *Zgodovinski časopis* 49 (1995), št. 1, str. 75–98.
- Golec, Boris: Trubarjev rod in priimek na Slovenskem: po sledih »izginulega« rodu in rodbinskega imena očeta prve slovenske knjige. *Kronika* 58 (2010), št. 2, str. 347–382.
- Golec, Boris: Trubarjeve prve šole. *Šolska kronika* 41 (2008), št. 1, str. 7–27.
- Golec, Boris: *Valvasorjeva biša v Krškem – napačna in prava*. Ljubljana: Založba ZRC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2013.
- Golec, Boris: *Valvasorji: med vzponom, Slavo in zatonom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015 (Thesaurus memoriae. Dissertationes 11).
- Golec, Boris: Was bedeutet »Slowenisch« und »Deutsch« in den krainischen und untersteirischen Städten der Frühen Neuzeit? V: Heppner, Harald (ur.): *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum. Neue Forschungen zu einem komplexen Thema*. München: R. Oldenbourg, 2002 (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission. Band 38), str. 37–64.
- Golia, Modest: Slovenica v spisih metliškega čevljarskega ceha. *Zgodovinski časopis* 5 (1951), str. 214–222.
- Grafenauer, Bogo: *Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem. Slovenski kmečki upor 1515 in hrvaško-slovenski kmečki upor 1572/73 s posebnim ozirom na razvoj programa slovenskih puntarjev med 1473 in 1573*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1974.
- Grafenauer, Bogo: *Kmečki upori na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1962.
- Grafenauer, Bogo: *Zgodovina slovenskega naroda. IV. zvezek. Doba začasne obnovitve fevdalnega reda pod okriljem absolutne vlade vladarja ter nastajanja velikih premoženj do srede XVIII. stoletja*. Ljubljana: Glavna zadružna zveza, Oddelek za tisk in propagando, 1960.
- Gruden, Josip: *Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju in ustanovitev Ljubljanske škofije*. Ljubljana: Leonova družba, 1908.
- Gruden, Josip: Doneski k zgodovini protestantizma na Slovenskem. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 17 (1907), str. 1–15, 53–65, 121–140.
- Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1910–1916.
- Hajdinjak, Boris: »Kmetje nimajo nobene pravice do pritožbe«. Kmečki upor leta 1515 in Posavje. V: Jerše, Sašo (ur.): *Leukhup! Kmečko uporništvo v obdobju predmoderne. Zgodovina, vzporednice, (re)prezentacije*. Ljubljana: Slovenska matica, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU; Brežice: Posavski muzej, 2017, str. 33–76.
- Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 3. Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte vom ausgehenden Mittelalter bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts*. 1. Auflage. Stuttgart: Klett-Cotta, 1986.
- Hermelink, Heinrich (ur.): *Die Matrikeln der Universität Tübingen. Erster Band 1472–1600*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1906.
- Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte, 4. Teil: Kärnten, Krain, Görz und Triest*. Wien: Adolf Holzhausens Nachfolger, 1929.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Kranjska*. Ljubljana: Viharnik, 2015.
- Höfler, Janez: *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in Slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1982 (Viri za zgodovino Slovencev. Knjiga šesta).
- Janžekovič, Janez: Slovenski študenti na dunajski univerzi v 16. stoletju. *Kronika* 25 (1977), št. 3, str. 167–177.

- Jug, Stanko: Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 24 (1943), str. 1–61.
- Jug, Stanko: Turški napadi na Kranjsko in Primorsko od prve tretjine 16. stoletja do bitke pri Sisku (1593). *Zgodovinski časopis* 9 (1955), str. 26–62.
- Kidrič, France: Bohorič Adam. V: *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 49–52.
- Kidrič, France: Dalmatin Jurij. V: *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 116–124.
- Kidrič, France: Tomaž Hren. V: *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 341–351.
- Kidrič, France: Montagnana Polidor de. V: *Slovenski biografski leksikon. Druga knjiga. Maas–Qualle*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1933–1952, str. 150–153.
- Klebel, Ernst: Die Städte und Märkte des bayerischen Stammesgebietes in der Siedlungsgeschichte. *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 12 (1939/40), str. 37–93.
- Koblar, Ant. [on]: Drobtnice iz furlanskih arhivov. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 1 (1891), str. 1–38; 2 (1892), str. 30–92; 3 (1893), str. 16–27, 60–66, 101–109, 184–201, 244–252; 4 (1894), str. 13–30, 73–78.
- Koblar, A. [nton]: Iz kronike krškega mesta. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9 (1899), sešitek 1, str. 19–24.
- Koblar, Anton: Kranjske cerkvene dragocenosti I. 1526. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 5 (1895), št. 1, str. 20–33; št. 2, str. 77–83; št. 3, str. 116–118; št. 4, str. 143–153; št. 5, str. 195–205; št. 6, str. 237–259.
- Kočevar, Vanja: Patent nadvojvode Ferdinanda o dokončnem izgonu predikantov in odpravi protestantskega bogoslužja v notranjeavstrijskih deželah iz leta 1599. *Arhivi* 37 (2014), št. 1, str. 31–64.
- Koropec, Jože: Brestanica z okolico in Brestaniški do 17. stoletja. V: Curk, Jože (ur.): *Brestanica: zbornik člankov in razprav*. Brestanica: Turistično društvo, 1982, str. 45–72.
- Koropec, Jože: Iz zgodovine dolnjega slovenskega Posavja v prvi polovici 16. stoletja. *Zgodovinski časopis* 29 (1985), št. 1–2, str. 13–17.
- Koropec, Jože: Krško v obdobju velikih slovenskih kmečkih vstaj. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 45–59.
- Koropec, Jože: Slovenski del Štajerske v davčnem seznamu glavarine leta 1527. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 59, NV 24 (1988), št. 2, str. 216–277.
- Koropec, Jože: Vransko v srednjem veku. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 46, NV 11 (1975), št. 2, str. 217–234.
- Kos, Janko – Dolinar, Ksenija (ur.): *Slovenska književnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba 1982.
- Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998 (Zbirka ZRC 20).
- Kosi, Miha – Bizjak, Matjaž – Seručnik, Miha – Šilc, Jurij: *Historična topografija Kranjske (do leta 1500)*. Druga dopolnjena izdaja. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2021 (Slovenska historična topografija 1).
- Kostrenčič, Ivan: *Urkundliche Beiträge der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559–1565*. Wien: kais. Akademie der Wissenschaften, 1874.

- Kralj, Angel: Transkripcija virov – Transkription der Quellen. V: Benedik, Metod – Kralj, Angel: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja Štajerska kapucinska provinca*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, 1994 (Acta Ecclesiastica Sloveniae 16), str. 81–726.
- Kranjc, Janez: Privilegij mesta Loža iz leta 1477. V: Šumrada, Janez (gl. ur.): *Notranjski listi I. Posvečeno Loški dolini ob petstoletnici mesta Loža 1477–1977*. Stari trg pri Ložu: Odbor za praznovanje 500-letnice mesta Loža pri SZDL Loška dolina, 1977, str. 41–64.
- Lapajne, Ivan: *Krško in Krčani. Zgodovinske in spominske črtice*. Krško: Odbor za oplešanje mesta, 1894. *Lexikon des Mittelalters. II. Bettlerwesen bis Codex von Valencia*. München–Zürich: Artemis Verlag, 1983.
- Lisac, Ljubomir Andrej; Ungnad Ivan (Hans, Janž) III. V: *Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga. Táboorská–Žvanut*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, str. 289–292.
- Logar, Janez; Kumprecht Marko. V: *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 587.
- Mal, Josip: *Uskočke seobe i slovenske pokrajine. Povest naseobina s kulturno-istorijskim prikazom (sa kartom)*. Ljubljana: [s. n.], 1924 (Srpski etnografski zbornik, knj. 30. Odeljenje I., Naselja i poreklo stanovništva, knj. 18).
- Marušič, Branko: *Primorski čas pretekli. Prispevki za zgodovino Primorske*. Koper: Založba Lipa, 1985.
- Mathis, Franz: *Zur Bevölkerungsstruktur österreichischer Städte im 17. Jahrhundert*. München: Oldenbourg, 1977 (Sozial- und wirtschaftshistorische Studien. Band 11).
- Matijević, Meta: *Novomeške biše in ljudje: s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2007 (Gradivo in razprave 31).
- Metelko, Franz Seraph.[in]: *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien: nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrowsky*. Laibach: Leopold Eger, 1825.
- Mlinarič, Jože: Celjan Martin Duelacher, župnik v Leskovcu pri Krškem in Celju ter opat cistercijanskega samostana Rein pri Gradcu (1549–1559). *Zgodovinski časopis* 50 (1996), št. 2, str. 203–221.
- Mlinarič, Jože: *Kartuzija Pleterje 1403–1595*. Pleterje: Kartuzija, 1982.
- Mlinarič, Jože: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*. Kostanjevica na Krki: Galerija Božidar Jakac, 1987.
- Mlinarič, Jože: *Kostanjeviško gospostvo po urbarju iz leta 1625*. Kostanjevica na Krki: Dolenjski kulturni festival, 1970.
- Mlinarič, Jože: Krško in njegova gosposčina v srednjem veku. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 25–44.
- Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi. Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 2009 (Thesaurus memoriae. Dissertationes 7).
- Orožen, Ignac: *Celska kronika*. V Celi [Celje]: Julius Jeretin, 1854.
- Orožen, Ignaz: *Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate: Marburg, Mahrenberg, Jabring, St. Leonhard in W. B., Kötsch und Zirkovitz*. Marburg: Verlag des F. V. Lavant. Ordinariates, 1875 (Das Bisthum und die Diözese Lavant. I. Theil).
- Orožen, Ignaz: *Das Dekanat Tüffer mit den Seelsorgerstationen Tüffer, St. Ruprecht, St. Leonhard, Gairach sammt dessen Kloster, St. Nikolaus, St. Margarethen, St. Gertraud, St. Jakob in Dolj, Trifail, St. Egidien in Steinbrücken, Lak, St. Johann in Razbor, (Ratsbach in Krain) und Maria Scheuern*. [Maribor]: Selbstverlag, 1881 (Das Bisthum und die Diözese Lavant. IV. Theil).

- Orožen, Janko: *Zgodovina Celja in okolice. I. del. Od začetka do leta 1848*. Celje: Svet za kulturo in znanost Skupščine občine Celje, 1971.
- Orožen, Martina: Dialektalizmi v jeziku Jurija Dalmatina. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 87–98.
- Otorepec, Božo: Ob 500-letnici mesta Višnja Gora. V: *Zbornik občine Grosuplje. Gospodarska, kulturna in zgodovinska kronika X*. Grosuplje: Občinska konferenca SZDL občine Grosuplje, 1978, str. 277–294.
- Otorepec, Božo: Rokodelstvo in obrt v srednjeveški Ljubljani. V: Valenčič, Vlado (ur.): *Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja*. Ljubljana: Mestni arhiv, 1972 (Publikacije mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave zv. 3), str. 5–54.
- Otorepec, Božo: *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica; Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1988.
- Ožinger, Anton: Študenti iz slovenskih dežel na dunajski univerzi v poznem srednjem veku (1365–1518). *Kronika* 23 (1975), št. 3, str. 149–153.
- Pahor, Daša: Župnijska cerkev sv. Device Marije v Leskovcu pri Krškem in njen nastanek v času protestantizma. V: Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Adam Boborič, Jurij Dalmatin in Krško*. Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2006 (Zbirka K mestu K, št. 4), str. 13–42.
- Pavlin, Vojko: Gospostvo Renče in Hoferjevi urbarji 16. stoletja. *Kronika* 51 (2003), št. 3, str. 229–248.
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Günten, Städte und Märkte*. München: R. Oldenburg, 1962 (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission. Band 10).
- Pirkovič, Jelka: Dolenjska in Notranjska. V: Batič, Jerneja (ur.): *Srednjeveška mesta*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, 1998, str. 93–130.
- Pirkovič-Kocbek, Jelka: Morfološka zasnova Krškega. *Sinteza. Revija za likovno kulturo*, št. 58/60, december 1982, str. 74–85.
- Polec, Janko: Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja. *Zbornik znanstvenih razprav* 6 (1927–1928), str. 116–142.
- Radics, P.[eter] v.: Erdbeben in Gurkfeld. *Die Erdbebenwarte* 9 (1909/10), Nr. 1–2, str. 60–61.
- Radics, P.[eter] von: Familien–Chroniken krainischer Adeliger im 16. und 17. Jahrhundert. *Mitteilungen des Musealvereins für Krain* 16 (1903), str. 1–27, 137–152; 17 (1904), str. 3–13.
- Rajhman, Jože: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, 1986 (Korespondence pomembnih Slovencev 7).
- Rajhman, Jože: *Pisma slovenskih protestantov*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, 1997 (Korespondence pomembnih Slovencev 11).
- Rajhman, Jože: Trubar (Truber), Felicijan. V: *Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga. Táboorská–Žvanut*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991, str. 205–206.
- Rajšp, Vinko: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1783–1787. Opisi, 5. zvezek; Karte, 5. zvezek*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Arhiv Republike Slovenije, 1999.
- Ribarič, Vladimir: *Potresi v Sloveniji: ob stoti obletnici velikega ljubljanskega potresa*. Ljubljana: Slovenska matica, 1994.

- Rupel, Mirko: *Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja. Neue Funde unserer Protestantica des XVI. Jabrhunderts*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954 (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 7, Inštitut za literature 2).
- Rupel, Mirko: *Primož Trubar: življenje in delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962.
- Rupel, Mirko (ur.): *Slovenski protestantski pisci*. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Sakrausky, Oskar (ur.): *Primus Truber. Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk*. Wien: Evangelischer Presseverband, 1989 (Studien und Texte zur Kirchengeschichte. Fünfte Reihe. Band 1).
- Samec, Drago: Jurij Dalmatin – župnik v Škocjanu. V: Marolt, Jožef (ur.): *Kraji in ljudje v Trubarjevi fari. Zbornik ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja*. Škocjan: Kulturno društvo, 2008, str. 173–179.
- Schmidt, Vlado: *Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v XVI. stoletju*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1952.
- Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem. I. Od naselitve do 1805*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.
- Schmutz, Carl: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark. Erster Theil*. Gratz: Andreas Kienreich, 1822; *Dritter Theil*, 1822.
- Simoniti, Primož: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1979.
- Simoniti, Vasko: *Turki so v deželi že. Turški upadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*. Celje: Mohorjeva družba, 1990.
- Slodnjak, Anton: Jurij Dalmatin (okrog 1546–1589). V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 71–86.
- Smole, Majda: *Graščina Šrajbarski turn*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije (Inventarji. Serija Graščinski arhivi, zv. 2).
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Smole, Majda: Kuga na Kranjskem v XVI. stoletju. *Kronika* 5 (1957), št. 2, str. 97–98.
- Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol. – 1747. 2. del: Cerkvene zadeve Lit. G*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1988 (Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev. Zvezek 4).
- Snoj, Marko: O priimku Bohorič. V: Jesenšek, Marko (ur.): *Novi pogledi na Adama Bohoriča*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2022, str. 15–17.
- Suhadolnik, Jože – Anžič, Sonja: *Mestni trg z okolico in Ciril-Metodov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris predela med grajskim hribom, Cankarjevim nabrežjem, Trančo, Stritarjevo ulico in podgrajskega dela Ciril-Metodovega trga ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2000.
- Suhadolnik, Jože – Anžič, Sonja: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnih predelov in objektov, lasniki biš ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003.
- Sutter, Berthold: Moriz von Kaiseifeld Parlamentarier und Landeshauptmann. Der Versuch einer Würdigung anlässlich der hundertsten Wiederkehr seines Todestages. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 77 (1986), str. 255–278.
- Svetina, Anton: *Metlika. Dve razpravi iz pravne zgodovine mesta in okolice*. Ljubljana: samozaložba, 1944.

- Svetina, Anton: Pogoji za sprejem v meščanstvo in pravni položaj ljubljanskih meščanov od 16. do 18. stoletja. V: Vilfan, Sergij (ur.): *Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane* (Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave zv. 2). Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1971, str. 155–208.
- Svetina, Anton: Protestantizem v Ljubljani. Kulturnozgodovinske slike. V: Rupel, Mirko (ur.): *Drugi Trubarjev zbornik. Ob štiristoletnici slovenske knjige*. Ljubljana: Slovenska matica, 1952, str. 161–174.
- Szaivert, Willy – Gall, Franz (ur.): *Die Matrikel der Universität Wien. II. Band. 1451–1518/I. Text; Register der Personen und Ortsnamen*. Graz–Wien–Köln, 1967.
- Šebek, Živko: *Krško – življenje z reko*. Krško: Zavod Neviodunum, 2009.
- Šebek, Živko: Nekaj razmišljanj o Valvasorjevi upodobitvi Krškega v Slavi vojvodine Kranjske. V: Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Janez Vajkard Valvasor in Krško*. Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2008 (Zbirka K mestu K, št. 6), str. 105–116.
- Toporišič, Jože; Bohorič Adam. V: *Enciklopedija Slovenije 1. A–Ca*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987, str. 303.
- Travner, Vlad.[imir]. *Kuga na Slovenskem*. Ljubljana: Življenje in svet, 1934.
- Turk, J.[osip]: Muhič Peter. V: *Slovenski biografski leksikon. Druga knjiga. Maas–Quelle*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1933–1952, str. 161–162.
- Umek, Ema: Promet po Savi in mitnina v Krškem (1569–1574). V: Mihelič, Darja (ur.): *Gestrinov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999, str. 263–270.
- Umek, Ema – Kos, Janez (ur.): *Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije I–II*. Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1972 (Vodniki. 1. zvezek).
- Unger, Theodor – Khull, Ferdinand: *Steirischer Wortschatz*. Graz: Adeva – Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 2008 (reprint 1903).
- Valencič, Vlado: Trgovina na Kranjskem v 18. stoletju. *Zgodovinski časopis* 48 (1994), št. 2, str. 217–230.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ebre defß Hertzogthums Crain*. Laybach–Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna. Wagensperg in Crain, 1679. Faksimilirana izdaja*. Ljubljana: Cankarjeva založba; München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.
- Verbič, Marija: *Deželnozborski spisi kranjskih stanov I. 1499–1515*. Ljubljana: 1980 (Publikacije Arhiva Socialistične republike Slovenije. Viri 1).
- Verzeichniss der vom historischen Provinzial=Vereine für Krain im Laufe des Jahres 1846 erworbenen Gegenstände (Schluß). *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 1, 1846, Nr. 12, str. 70–72.
- Verzeichniss der vom historischen Provinzial=Vereine für Krain im Laufe des Jahres 1847 erworbenen Gegenstände. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 2, 1847, Nr. 7, str. 52.
- Vilfan, Sergij: Novomeški mestni privilegij iz leta 1365. V: Jarc, Janko et al. (ur.): *Novo mesto 1365–1965. Prispevki za zgodovino mesta*. Maribor: Založba Obzorja; Novo mesto: Dolenjska založba, 1969, str. 88–110.
- Vilfan, Sergij: *Prava zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- Vilfan, Sergij: Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani. *Zgodovinski časopis* 6–7, 1952–1953, str. 417–442.
- Voje, Ignacij: *Slovinci pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996.

- Vrhovec, Ivan: *Zgodovina Novega mesta*. Ljubljana: Matica slovenska, 1891.
- Weiss, Janez: Gregor Vlahovič (1523–1581), življenje in delo predikanta na meji cesarstva. *Arhivi* 34 (2011), št. 3, str. 251–274.
- Witting, Joh.[ann] Bapt.[ist]: Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. *Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft »Adler«*. *Neue Folge* 4 (1894), str. 89–146; *Neue Folge* 5 (1895), str. 162–264.
- Zadravec, Dejan: *Zastave in prodaje deželnoknežjih posesti in prihodkov v spodnjeavstrijskih deželah v prvi polovici 16. stoletja*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2012 (Viri 35).
- Zemljak Jontes, Melita: Posavsko narečje in Jurij Dalmatin. Nekateri samoglasniške stičnosti. V: Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Adam Bohorič, Jurij Dalmatin in Krško*. Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2006 (Zbirka K mestu K, št. 4), str. 43–52.
- Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.
- Zwitter, Fran: *Starejša kranjska mesta in meščanstvo*. Ljubljana: Leonova družba, 1929.
- Žabota, Barbara: *Matična knjiga prve ljubljanske protestantske občine iz zadnje četrtine 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC (Thesaurus memoriae, Fontes 16).
- Žmuc, Irena: Knjiga. Znanje. Razum. Od protestantizma do razsvetljenstva (1500–1800). V: Ferle, Mojca (ur.): *Knjiga. Znanje. Razum. Od protestantizma do razsvetljenstva (1500–1800)*. Ljubljana: Mestni muzej, 2020, str. 68–100.
- Žnidaršič Golec, Lilijana: *Dubovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, 2000 (Acta Ecclesiastica Sloveniae 22).
- Žnidaršič Golec, Lilijana: Meščani in cerkvene ustanove v Ljubljani do konca 16. stoletja. *Kronika* 50 (2002), št. 3, str. 241–258.
- Žontar, Josip: Kranjski deželni vicedom. Prispevek zgodovini srednjeveške finančne uprave na Kranjskem. V: Blaznik, Pavle et al. (ur.): *Hauptmannov zbornik*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1966 (Razprave – Dissertationes V), str. 277–318.
- Žontar, Josip: Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov prve polovice 16. stoletja za dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirom na slovenske pokrajine. *Zgodovinski časopis* 10–11 (1956–1957), str. 32–121.
- Žontar, Josip: *Zgodovina mesta Kranja*. Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939.
- Žontar, Jože: Novi škofjeloški mestni red iz leta 1747. *Loški razgledi* 5. Škofja Loka: Muzejsko društvo 1958, str. 128–136.

Spletni viri

<https://grobovi.zale.si/> (pridobljeno 27. 3. 2024)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3148> (pridobljeno 5. 8. 2020)

<https://www.stat.si/imenarojstva#/names?lastname=Bohori%C4%8D> (pridobljeno 27. 3. 2024)

<https://www.stat.si/imenarojstva#/names?lastname=Dalmatin> (pridobljeno 27. 3. 2024)

ZUSAMMENFASSUNG

Adam Bohorič, Jurij Dalmatin und die Stadt Krško im 16. Jahrhundert

Es ist nicht der Zweck des vorliegenden Buches, das gesamte Wissen oder alle neueren Erkenntnisse über die Mitbegründer der slowenischen Schriftsprache, die Protestanten Adam Bohorič (ca. 1524–1601/2) und Jurij (Georg) Dalmatin (ca. 1547–1589), vorzustellen. Es bietet auch keinen umfassenden Einblick in die Geschichte der an der Landesgrenze von Krain und Steiermark gelegenen Stadt Krško (dt. Gurkfeld), wo sich die zwei Männer kennen lernten und einen bedeutenden Teil ihres Lebens verbrachten, einige Jahre gleichzeitig als Lehrer und Schüler. Für ein solches monografisches Werk müsste man die Seitenzahl des vorliegenden Werkes mehrfach multiplizieren. Letzteres beinhaltet eine Darstellung der neuesten Erkenntnisse des Autors über die beiden berühmten Gurkfelder, die in großem Maße gerade mit ihrem Leben und Wirken in der Stadt an der Save verbunden sind, und ordnet ihre Lebenswege in den Kontext von Krško im bewegten 16. Jahrhundert ein. Neben einer allgemeinen Darstellung der Verhältnisse im lokalen Umfeld widmet sich das Kapitel über Krško detaillierter einigen bisher (zu) wenig beleuchteten und noch offenen Fragen. Unter diesen nehmen die Reformation und die Gegenreformation eine besondere Position ein, verbleiben aber aufgrund des Mangels an Quellen auch weiterhin ein weitgehend weißer Fleck. Somit liegt der Leserschaft ein erweiterter Torso für eine umfassende Untersuchung über Bohorič und Dalmatin und die Stadtgeschichte von Krško vor.

Meine wichtigsten Erkenntnisse über Adam Bohorič zusammenfassend gilt es zunächst zu betonen, dass man den 500. Jahrestag seines Geburtstags einige Jahre zu früh (2020) gefeiert hat, erblickte er doch erst um das Jahr 1524 das Licht der Welt. So wäre es angemessener, das halbe Jahrtausend von Adam Bohorič im Jahr 2024 zu begehen, da dann auch 440 Jahre seit der Herausgabe seiner Grammatik und dem Erscheinen der ersten vollständigen slowenischen Übersetzung der Heiligen Schrift (1584) – die uns der berühmteste Schüler von Bohorič, Jurij Dalmatin, gab – vergangen sind. Bohorič' frühe Verbindung mit Krško, die er bei seiner Inskription an die Wiener Universität hervorhob, als sein Name überhaupt das erste Mal in Quellen auftaucht, zusammen mit der Angabe, dass er ein Steirer ist,

bedeutet höchstwahrscheinlich, dass er seine Elementarbildung in Krško bekam, das übrigens in Krain liegt. Es ist aber auch möglich, dass seine gesamte Familie von der steirischen Seite der Save in die Grundherrschaft Krško übersiedelte. Nicht zuletzt kann es sein, dass er oder seine Familie erst hier, in Krain, den Nachnamen nach der Herkunftsregion unter dem Gebirgszug Bohor bekommen haben. Bohorič hat später in Krško jedenfalls keine eigene Schule geführt, sondern die städtische Schule bzw. die städtische Pfarrschule, was im Gegensatz zu der bisherigen Überzeugung weniger als zwölf Jahre dauerte. Unter den neuen Erkenntnissen über seine Familie gilt hervorzuheben, dass Doroteja Muhič, Tochter eines Bürgers aus der steirischen Stadt Celje (dt. Cilli), wahrscheinlich die zweite Ehefrau von Bohorič war und ihm mindestens acht Kinder gebar. Die eingebürgerte Überzeugung, dass Adam Bohorič, langjähriger Rektor der landständischen Schule in Ljubljana (dt. Laibach), das letzte Mal am 20. November 1598 als lebend bezeugt ist und wahrscheinlich in der Verbannung irgendwo in Deutschland verstarb, wird vom ersten erhaltenen Steuerbuch der Stadt Ljubljana überzeugend dementiert. Seinen Tod verortete ich in Ljubljana, das Ende des irdischen Lebens von Bohorič kann mit den Jahreszahlen 1601 oder 1602 bestimmt werden.

Jurij Dalmatin, ein protestantischer Geistlicher und Autor der ersten vollständigen slowenischen Übersetzung der Heiligen Schrift, trat nicht mit seinem ererbten Nachnamen in die Geschichte ein, sondern gab sich selbst einen und unterschrieb in der humanistischen Manier seiner Zeit als *Dalmatinus*. Die lateinischen Varianten seines Nachnamens, *Dalmatinus* und *Dalmata*, bezeugen noch ausgeprägter als die Variante *Dalmatin* das Bewusstsein der Schreiber, was die ursprüngliche Bedeutung des Nachnamens ist: eine Person, die entweder aus Dalmatien stammt oder deren Familie von dort stammt. Viel wahrscheinlicher als die Zuwanderung eines der Vorfahren als Handwerker oder Händler aus Dalmatien in die Stadt Krško ist, dass Dalmatin väterlicherseits aus einer Familie von kroatischen Flüchtlingen vor den Osmanen stammt, die sich um das Jahr 1530 als Kolonisten in der Nähe, auf dem Krško polje (Gurkfeld), niederließen. Dalmatien war zu seiner Zeit ein wesentlich weiterer geografischer Begriff, der im Norden bis hin zum Fluss Kolpa (dem heutigen Grenzfluss zwischen Slowenien und Kroatien) reichte. Jurij wurde höchstwahrscheinlich in der Stadt Krško geboren, in der Mischehe eines kroatischen Vaters und einer einheimischen Mutter. In Ljubljana heiratete er Barbara Jauntaler, die Tochter eines dortigen Bürgers, die ihm mindestens sieben Kinder gebar. Im Gegensatz zur Überzeugung, dass alle Kinder bereits im Kindesalter verstarben, stellte sich heraus, dass mindestens zwei Töchter das Erwachsenenalter erreichten und heirateten, so wie auch die Witwe nach Dalmatin eine neue Ehe einging. Auch fünf Enkel Dalmatins sind bekannt, die gesamte Familie hat sich aber im Zuge der Gegenreformation katholisiert.

Die landesfürstliche Stadt Krško an der krainisch-steirischen Landesgrenze erlebte in Bohorič⁴ und Dalmatins 16. Jahrhundert trotz ungünstiger sicherheits-politischer Verhältnisse (Osmanengefahr und häufige Einfälle) einen wirtschaftlichen und demografischen Aufstieg. Sie lag am schiffbaren Fluss Save, entlang dessen ein zunehmend lebhafterer Flussverkehr verlief. Die Besonderheit der städtischen Siedlung war, dass sie nur von zwei Seiten durch die Stadtmauer geschützt war und sich ansonsten auf den von der Natur gebotenen Schutz verließ (im Westen ein Abhang, im Osten der Fluss). Die Stadtrechte bekam Krško erst im Jahr 1477, und zwar vor allem aus Sicherheitsgründen (nach den schlimmsten Osmaneneinfällen ins slowenische Gebiet), allerdings rechtfertigte die Siedlung mit ihren Funktionen, vor allem mit dem entwickelten Handwerk und Handel, den Stadtstatus.

Die städtische Selbstverwaltung von Krško basierte auf der Gründungsurkunde von Kaiser Friedrich III. und über diese auf den Freiheiten und dem Stadtrecht der steirischen Städte und insbesondere von Celje (dt. Cilli), also nicht auf dem Recht der Krainer Städte. Im Vergleich mit der Mehrheit der Städte im gesamten slowenischen Gebiet ist der Rechtsstatus der Stadt im 16. Jahrhundert recht gut dokumentiert, und zwar vor allem im sogenannten Stadtbuch, einer Art Gedenkbuch, das ca. seit dem Jahr 1500 bis 1679 geführt wurde. Verhältnismäßig gut bekannt sind uns auch demographische und Besitzverhältnisse der Stadt. Mit rund 150 Familien reihte sie sich nach den Maßstäben für die Größe mittelalterlicher Städte – diese blieben im Großen und Ganzen bis zum Ende der vorindustriellen Periode unverändert – unter den Typus der »Kleinstädte« (mit weniger als 2.000 Einwohnern) ein, für Krainer und slowenische Verhältnisse gehörte sie aber bereits zu den mittelgroßen Städten.

In kirchenrechtlicher Hinsicht war Krško eine jener Städte, die weder im Mittelalter noch in der frühen Neuzeit Sitz einer Pfarre wurden. Es handelt sich dabei um ein im slowenischen Gebiet recht häufiges Phänomen, dass nämlich mittelalterliche Städte keine Pfarrzentren waren. Die Pfarrkirche stand im Nachbardorf Leskovec, allerdings wurde die Pfarre Leskovec, die unter das landesfürstliche Patronat fiel, insbesondere weil der Pfarrer in der Stadt ansässig war, häufig nach dieser als Pfarre Krško benannt. Sehr wenig ist über die protestantische Kirchenorganisation bekannt, die im Land Krain seit dem Jahr 1560 unter der Schirmherrschaft und mit dem unmittelbaren Engagement der Krainer Landstände eingerichtet wurde, und die dann mit den entschlossenen gegenreformatorischen Maßnahmen des Landesfürsten im Jahr 1598 ihr Ende fand. So wissen wir für Krško nicht einmal, ob die Stadt nach dem kurz dauernden Antritt des einzigen bekannten Prädikanten (1567) noch einmal einen eigenen lutherischen Geistlichen hatte. Die beharrlichsten Anhänger des lutherischen Glaubensbekenntnisses sind im Übrigen noch im Jahr 1615 namentlich dokumentiert.

M. Georgius Dalmatinus.

Adam Bohorcz

Monografija *Adam Boborič, Jurij Dalmatin in mesto Krško v 16. stoletju* je rezultat kakovostnega, zahtevnega znanstvenega dela. Temeljito poznavanje literature je v njej nadgrajeno s sijajno minuciozno analizo številnih arhivskih virov. Ti so osnova za spoznanja o zastavljenih vprašanjih o obeh znamenitih protestantskih osebnostih Bohoriču in Dalmatinu kot o Krškem njunega časa.

Iz recenzije prof. dr. Darje Mibelič

* * *

Monografija ponuja več, kot bi sklepali zgolj iz naslova. Res je v ospredju zgodovina Krškega v 16. stoletju, vendar avtor bralko in bralca pogosto popelje tudi v bolj odmaknjena ali bližja časovna obdobja. Besedilo je pregledno razdeljeno v tri poglavja. V dveh krajših sta glavna »junaka« verjetno najbolj znana prebivalca Krškega v slovenski kulturni zgodovini. Iz prispevkov k njunima biografijama se knjiga nekako naravno preljuje v obširno predstavitev Krškega v zgodnjem novem veku.

Z znanstveno monografijo Borisa Golca dobiva Krško privlačno napisano in z novimi spoznanji bogato besedilo o svoji preteklosti v zgodnjem obdobju mestne zgodovine. Po njem bodo s pridom posegali zgodovinarji, literarni, kulturni in umetnostni zgodovinarji, pa tudi geografi, teologi in jezikoslovci. Nedvomno bo ravno tako zanimivo za širše bralstvo.

Iz recenzije izr. prof. dr. Aleša Mavra

ISBN 978-961-05-0902-8 25 €

9 789610 509028

mestnimuzej**Krško**

ZRC SAZU
Zgodovinski inštitut
Milka Kosa

KULTURNI
D O M
K R Š K O